

Barnahus

POLIISI

HANDBOK FÖR UTREDNING AV BARN- OCH UNGDOMSBROTT

Saara Asmundela, Maria Hietjärvi & Miia Lehtinen (toim.)

Kannen kuva Sami Häätönen / Poliisihallituksen viestintä

INNEHÅLL

1. HANDBOKENS UPPGIFT, SYFTE OCH INNEHÅLL	9
2. BEGREPP	10
2.1. Allmänna begrepp	10
2.2. Begrepp som gäller sexualbrott mot barn	16
3. BARNETS BÄSTA VID FÖRUNDESRÖKNING OCH I STRAFFPROCESSEN	21
4. ÅLDERSGRÄNSER VID FÖRUNDESRÖKNING OCH I STRAFFPROCESSEN	23
4.1. Definition av barn	23
4.2. Barn i åldern 0–15 år	23
4.3. Unga som fyllt 15 år	24
4.4. Unga som fyllt 16 år	24
4.5. Unga i åldern 16–17 år	24
4.6. Barn i åldern 0–17 år	25
5. ANMÄLAN TILL POLISEN OM BROTT MOT BARN	26
6. FÖRHANDSUNDERRÄTTELSE TILL ÅKLAGAREN	29
7. FÖRUNDESRÖKNINGSPROCESSEN	30
7.1. Förundersökningsprocessen vid brott mot barn	30
7.1.1. Förbehandling	31
7.1.2. Mångprofessionell expertgrupp	34
7.1.3. Beslutsalternativ	34
7.1.4. Förundersökning	35
7.1.5. Åtalsprövning, rättegång och dom	36
7.2. Förundersökningsprocessen vid brott som misstänks ha begåtts av barn	36
7.3. Informationsutbyte mellan myndigheter vid brott som gäller barn	37
7.3.1. Polisen	38
7.3.2. Den sociala myndigheten	38
7.3.3. Hälso- och sjukvården	38
7.3.4. Underlåtenhet att anmäla grovt brott	39
7.3.5. Skyldighet enligt 25 § i barnskyddslagen att göra en anmälan till polisen	39
7.3.6. Lag om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn	40
7.4. Socialarbetets processer som görs parallellt med förundersökningen	41
8. PARTER I BROTT SOM GÄLLER BARN	44
8.1. Målsägande	44
8.2. Barnets vårdnadshavare	44
8.3. Barnets intressebevakare	45
8.4. Icke-parter: rättegångsbiträde, försvarare och stödperson	45

9. INTRESSEBEVAKNING I BROTTMÅL	48
9.1. Förande av talan i brottmål	48
9.2. Förutsättningar för förordnande av intressebevakare i brottmål	48
9.3. Parter i brottmål för vilka intressebevakare i brottmål kan förordnas	49
9.4. Ansökan om intressebevakare i brottmål och tidpunkten för ansökan	50
9.5. Tröskeln för "skäl att misstänka" och förande av talan i brottmål	50
9.6. Hörande av vårdnadshavare	51
9.7. Offentlighet vid behandling av ansökan om förordnande av intressebevakning	52
9.8. Grunder för förordnande av interimistisk intressebevakare	53
9.9. Beslut om att avsluta en brottmålsutredning och barnets bästa	54
9.10. Intressebevakarens huvudsakliga uppgifter i brottmål	55
9.11. Skötseln av intressebevakning i brottmål enligt tandemmodellen	56
9.12. Rättsmedel för att bevaka barnets bästa	56
9.13. Allmänt om processen vid förordnande av intressebevakare i brottmål	57
10. FÖRHÖR MED BARN I FÖRUNDERSÖKNING	58
10.1. Förberedelse för förhör: förhandsuppgifter och hypoteser	58
10.1.1. Alternativa förklaringar, dvs. hypoteser	58
10.1.2. Annan bevisning för utvärdering av en berättelse	59
10.2. Förhör med barn	59
10.2.1. Inspelning av förhör med barn som ljud- och bildupptagning	60
10.2.2. Bedömning av målsägandens behov av skydd när det är fråga om ett barn	61
10.2.3. Förhör med barn och polisens samarbete med socialvården	61
10.2.4. Förhör med barn som misstänks för brott eller en brottslig gärning	62
10.2.5. Förhör med ett barn som är vittne	64
10.2.6. Att ge barnet information om skyddet mot inkriminering av närstående och självinkriminering	64
10.2.7. NICHED-intervjustomme vid förhör eller intervju med barn	65
10.2.8. Typer av frågor och frågornas inverkan på barnets berättelse	67
10.2.9. Information till vårdnadshavarna och deras närvaro vid förhöret	68
10.2.10. Lokaler som används för förhör med barn	69
10.2.11. Förhör av barn utanför polisens lokaler	70
10.2.12. Transport av barn till förhör	71
11. MÖJLIGHETEN TILL MOTFÖRHÖR, DVS. DEN KONTRADIKTORISKA PRINCIPEN	73
11.1. Lagstiftning	73
11.2. Betydelsen av ett biträde för den brottsmisstänkte vid utredning av brott mot barn	74
11.3. Registrering av möjligheten till motförhör	75
11.4. Möjligheten att ställa motfrågor	75
11.5. Viktigt att komma ihåg om den kontradiktoriska principen	76
12. UNIVERSITETSSJUKHUSENS RÄTTSPSYKOLOGISKA ELLER RÄTTSPSYKIATRISKA ENHETER FÖR BARN OCH UNGA	77
12.1. Enheternas tjänster till polisen	78
12.2. Att utarbeta en begäran om undersökning till enheten	78

13. UTLÅTANDEN OCH UNDERSÖKNINGAR SOM PARTERNA GENOMGÅR	80
13.1. Allmänna utlåtanden	80
13.2. Bedömning av skada vid brott mot barn	80
13.2.1. Allmänt (teoretiskt) utlåtande om bedömning av skada	81
13.2.2. Utlåtande om skada för brottsoffret i ett enskilt brottsfall	81
13.3. Somatiska undersökningar	83
13.3.1. Somatiska undersökningar vid misstanke om brott mot barn	84
13.3.2. Begäran om somatiska undersökningar och läkarutlåtande	87
13.3.3. Somatisk undersökning av minderårig som misstänks för brott	89
13.4. Rättsmedicinsk undersökning för åldersbestämning	90
13.5. Sakkunnigutlåtanden om tillförlitligheten i barnets berättelse	90
14. BEGÄRAN OM UTREDNINGSHJÄLP TILL EN ANNAN POLISENHET	91
15. TVÅNGSMEDEL SOM RIKTAS MOT BARNETS FRIHET OCH RÖRELSEFRIHET	93
15.1. Hur barnets ålder påverkar användningen av tvångsmedel	93
15.2. Tvångsmedel som kan riktas mot barn under 15 år	93
15.2.1. Hur utredningen av en brottslig gärning begränsar användningen av tvångsmedel	93
15.2.2. Tillåtna och förbjudna tvångsmedel beträffande barn under 15 år	94
15.2.3. Gripande, hämtning och förvaring av barn under 15 år	95
15.3. Anhållande och häktning av barn samt tvångsmedelsprincipernas verkan	96
15.4. Meddelande av reseförbud eller förstärkt reseförbud till barn	97
15.4.1. Allmänna och särskilda förutsättningar för reseförbud och förstärkt reseförbud	97
15.4.2. 15.4.2 Innehållet i reseförbud och förstärkt reseförbud	99
15.4.3. Delgivning av reseförbud eller förstärkt reseförbud	101
15.4.4. Reseförbudets eller det förstärkta reseförbudets giltighetstid	102
15.4.5. Ändring av reseförbud eller förstärkt reseförbud	102
15.4.6. Tillstånd till undantag gällande reseförbud eller förstärkt reseförbud	102
15.4.7. Överträdelse av reseförbud och förstärkt reseförbud samt påföljder	103
16. FRAMSTÄLLNING OM BEGRÄNSNING AV FÖRUNTERSÖKNING	105
16.1. Modell för framställning om begränsning av förundersökning	105
16.2. Val av lämplig grund för begränsning	105
16.3. Kort beskrivning av händelsen	108
16.4. Behandling av en sak	109
16.5. Andra myndigheters uppgifter och åtgärder	110
16.6. Viktigt allmänt eller enskilt intresse	111
16.7. Barnets bästa	113

17. MEDLING	120
17.1. Författningsgrund för medling	120
17.2. Medling i brott- och tvistemål i praktiken	122
17.2.1. Medling i brott- och tvistemål särskilt som tjänst för minderåriga och unga	122
17.2.2. Olika medlingsförfaranden för barn och unga	123
17.2.3. Lämplighetsbedömning och medlingsprocessen i brott- och tvistemål	123
17.2.4. Efter medlingen	125
18. PSYKOSOCIALT STÖD OCH ATT HÄNVISA FAMILJER TILL STÖDTJÄNSTER	127
18.1. Psykosocialt stöd	127
18.2. Att hänvisa familjer till stödtjänster	127
18.3. röttsofferjourens (RIKU) servicehandledning	129
18.3.1. Vad är Brottsofferjouren RIKU?	129
18.3.2. Att hänvisa ett offer till stödtjänster	129
18.3.3. RIKU:s tjänster	130
18.4. Vårdhänvisning för en person som misstänks för sexualbrott	130
19. SPRÅKTJÄNSTER VID UTREDNING AV BARNBROTT	134
19.1. Beställning av tolk för förhör med barn	134
19.2. Hustavla: beställning av tolk för förhör med barn	135
19.3. Anvisningar till polisen om tolkassisterat arbete vid förhör med barn	136
19.4. Transkribering av förhör med barn	138
19.5. Översättningstjänster vid utredning av barnbrott	139
20. 20 BARN I SÄRSKILT SÅRBAR STÄLLNING	140
20.1. 20.1 Spädbarn och småbarn	140
20.1.1. Att skaka spädbarn	140
20.1.2. Småbarn	141
20.1.3. Hur polisen ska handla	142
20.1.4. Myndighetssamarbete	142
20.2. Regnbågsunga	143
20.2.1. Lyssna fördomsfritt i stället för att göra antaganden	143
20.2.2. När du hör regnbågsunga	144
20.2.3. Specialfrågor som rör regnbågsunga och våld	144
20.2.4. Familjen	145
20.2.5. 20.2.5 Ordlista	146
20.3. Barn med intellektuell funktionsnedsättning eller autism	148
20.3.1. Internationella konventioner	148
20.3.2. Definition av intellektuell funktionsnedsättning	148
20.3.3. Personer med intellektuell funktionsnedsättning i förundersökning	150
20.3.4. Att möta ett barn med autismspektrum	151
20.4. Ett barn som har rymt, försvunnit eller bortförts	153
20.4.1. Ett barn som har rymt eller håller sig undan	153
20.4.2. Ett försvunnet barn	153
20.4.3. Bortförda barn	154

21. BARN I OLIKA BROTTSTYPER	156
21.1. Sexualbrott mot barn på nätet	156
21.1.1. Gärningsformer och brottsbenämningar	156
21.1.2. Registrering av anmälningar	157
21.1.3. Begäran om information och förfrågningar	158
21.1.4. Datateknisk utredning	158
21.1.5. Bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn	159
21.1.6. Klassificering av bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn	160
21.2. Människohandel som ett brott mot barn	163
21.2.1. Strafflagen	163
21.2.2. Tvingande kontroll som en del av människohandel	163
21.2.3. De vanligaste formerna av människohandel	164
21.2.4. Frågor för att identifiera barn eller unga som fallit offer för människohandel	165
21.2.5. 21.2.3 Hjälpsystemet för offer för människohandel	166
21.3. Hedersrelaterat våld	168
21.3.1. Bakgrund	168
21.3.2. Lagstiftning	168
21.3.3. Åtgärder	169
21.3.4. Frågor som stöd vid förhör med en målsägande vid hedersrelaterat våld	170
21.4. Kvinnlig könsstympning (FGM)	170
21.4.1. Bakgrund	170
21.4.2. Lagstiftning	170
21.4.3. Åtgärder	171
22. TRAPPSTEGSMODELL FÖR ARBETSHÄLSA VID POLISEN	174

1. HANDBOKENS UPPGIFT, SYFTE OCH INNEHÅLL

Syftet med denna handbok är att sammanställa information om utredning av brott mot barn och brott som misstänks ha begåtts av barn. Handboken innehåller information till polisen om förundersökningsåtgärder. I handboken beaktas dessutom barn som är vittne i brottmål. Såväl utredare som undersökningsledare kan dra nytta av handboken. Handboken kan också användas som undervisningsmaterial.

Syftet med handboken är att stödja högklassig förundersökning som särskilt beaktar det sektorsövergripande samarbetet och barnets bästa. Enhetliga förfaringsätt påskyndar förundersökningen och främjar en rättvis rättegång. Handboken tar ingående upp samarbetet mellan myndigheter som är av stor betydelse i utredning av brott mot barn. För att kunna beakta barnets bästa förutsätts en helhetsbild, som fås endast med hjälp av sektorsövergripande samarbete. Utredning av brott som gäller barn kräver specialkompetens av förundersökningsmyndigheten.

Polisstyrelsens anvisning om utredning av barn- och ungdomsbrott (POL-2025-155996) träder i kraft 1.1.2026. Handboken ersätter inte anvisningen eller Polisstyrelsens andra gällande anvisningar och föreskrifter, utan avsikten är att handboken ska komplettera dem med konkreta instruktioner. Målet har varit att utveckla förundersökningsmyndigheternas medvetenhet och sensitiva arbetsätt med hjälp av mångsidiga texter som är skrivna av olika sakkunniga. Handboken kan läsas antingen som en helhet eller ett kapitel åt gången alltefter behovet.

Den ursprungliga handboken (*Handbok för utredning av vålds- och sexualbrott mot barn*) har tryckts på finska 16.11.2021. Handboken redigerades vid Polisstyrelsen av polisens sakkunniga i Barnahusprojektet, överkommisarie Mii Lehtinen och överkonstapel Maria Rossi (numera Hietajärvi). Handboken har uppdaterats av polisens sakkunniga i Barnahusprojektet, överkommisarie Saara Asmundela. Kapitlen i handboken är skrivna av ett flertal sakkunniga vid polisen, Polisyreshögskolan, universitetssjukhusen, andra myndigheter och tredje sektorn.

Målet med Barnahusprojektet är att utveckla straffprocessen för sexual- och våldsbrott mot barn med beaktande av myndighetssamarbetet. I den uppdaterade versionen beaktas dessutom barn i vittnesställning och barn som misstänks ha gjort sig skyldiga till ett brott eller en brottslig gärning. I den uppdaterade versionen av handboken beaktas också andra brottstyper än sexual- och våldsbrott.

2. BEGREPP

2.1. ALLMÄNNA BEGREPP

I detta kapitel förklaras de vanligaste begreppen i handboken. Stoffet och begreppen förklaras närmare i respektive underkapitel.

Autismspektrum

Autismspektrum är ett begrepp som innefattar en brokig skara barn. Autismspektrumet förekommer samtidigt med andra neuropsykiatriska svårigheter, även tillsammans med intellektuell funktionsnedsättning. En autismspektrumstörning hänför sig emellertid i princip inte till en individs intelligens eller utvecklingsnivå, utan snarare till individens förmåga att kommunicera och interagera med andra och till deras sätt att uppfatta världen.

Barnahusprojektet

Barnahusprojektet (2019–2026) syftar till att effektivera såväl processerna vid utredning av vålds- och sexualbrott mot barn som stödet och vården till barn som blivit föremål för ett brott. Projektet följer de europeiska Barnahusstandarderna som betonar att våld mot barn både är ett brott och en upplevelse som gör att barnet behöver skydd, stöd och ofta även vård.

Barnahus (isländska för ”barnens hus”) är en modell för barnvänligt, sektorsövergripande myndighetssamarbete för att hjälpa barn som utsatts för våld eller bevittnat våld. Barnahus strävar efter att samordnat och effektivt säkerställa att varje barn får hjälp och att förhindra ny traumatisering under utredning och rättegång.

CAM, CSAM, CSEM

Child Abuse Material, Child Sexual Abuse Material, Child Sexual Exploitation Material: bildmaterial som bevisar sexuellt våld mot barn.

CAM-VID

Child Abuse Material Victim Identification: identifiering av offer på bilder som bevisar sexuellt våld mot barn.

CSE

Child Sexual Exploitation: sexuellt våld mot barn. En internationell övergripande term som omfattar alla former av sexuellt utnyttjande och våld mot barn.

ENU

Europol National Unit, Europols nationella kontaktpunkt. I Finland finns den i anslutning till centralkriminalpolisens kommunikationscentral.

Begränsning av förundersökningen

Förundersökningsmyndigheten ska undersöka ett brott när det på grund av anmälan till den eller annars finns skäl att misstänka att ett brott har begåtts (3 kap. 3 § 1 mom. i förundersökningslagen). Åklagaren kan dock på framställning av undersökningsledaren besluta att förundersökning inte ska göras eller att den ska läggas ned. Detta kallas begränsning av förundersökning.

Europol

Europeiska unionens organ för samarbete inom brottsbekämpning är EU:s brottsbekämpande myndighet, vars uppgift är att förbättra säkerheten i Europa och de brottsbekämpande myndigheternas verksamhet i EU-länderna. Europol bistår EU-länderna i bekämpningen av allvarlig internationell brottslighet och terrorism.

FGM

Female Genital Mutation, kvinnlig könsstympning, innebär att de yttre könsorganen på flickor och kvinnor avlägsnas eller skadas utan medicinska skäl.

Bedömning av skada

När det gäller sexualbrott mot barn, såsom sexuellt utnyttjande av barn, är ett av brottsrekvisiten att gärningens art är ägnad att äventyra barnets utveckling. För att påvisa detta brottsrekvisit kan kräva ett sakkunnigutlåtande om gärningens art och inverkan på barnets utveckling.

Övningsintervju

Det huvudsakliga syftet med en övningsintervju är att vänja barnet eller den unga vid den typ av kommunikation som krävs vid utredningsintervjuer i straffprocesser, dvs. att den som intervjuas själv ska komma med så mycket information som möjligt som svar på öppna frågor. I början är många som blir intervjuade nervösa, oavsett ålder, och det leder vanligtvis till knapphändiga svar. Nervositeten i sig gör det också svårare att minnas.

Vårdkedja/servicekedja

Barnet och familjen behöver ofta psykosocialt stöd redan under förundersökningen. Polisen ska i samarbete med socialväsendet, en eventuell vårdinstans och familjen säkerställa att barnet hänvisas till nödvändiga tjänster för psykosocialt stöd, eller att vården fortsätter vid en eventuell existerande vårdkontakt. Psykosocialt stöd eller psykosocial behandling kan inledas eller fortsätta trots en förundersökning.

Hypoteser eller alternativa förklaringar

Med hypoteser försöker man svara på frågan om andra förklarande faktorer bakom misstanken kan uteslutas. Undersökningar och praktiska arbetserfarenheter har visat att en misstanke om brott mot ett barn ibland inte får stöd, utan misstanken beror på någonting annat. När hypoteser utarbetas kan man fråga vad som skulle förklara brottsmisstanken om det inte har skett ett brott. Efter att hypoteserna har utarbetats och dokumenterats ska man ännu fundera över hur varje hypotes testas i förundersökningen.

ICSEDB

Interpol Child Sexual Exploitation Database: Interpols databas över de brottsbekämpande myndigheternas bildmaterial som visar sexuellt våld mot barn och som polisen har beslagtagit.

ICT-utredning

Information and communication technology (ICT) eller Internet technology (IT)-utredning, en enhet för datateknisk utredning vid polisen. Personer som arbetar vid enheterna är civilpersoner eller poliser och kallas ICT-utredare, IT-utredare eller datatekniska utredare. ICT-enheternas uppgift är bland annat att bistå den taktiska utredningen vid husrannsakan genom att lagra datatekniskt bevismaterial på ett säkert sätt, genomsöka utrustning, lagra genom att kopiera innehållet i datateknisk utrustning eller hårdvara för förundersökning samt rapportera den datatekniska utredningen.

Lag om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn

Lag om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn 1009/2008 I lagen föreskrivs vilka uppgifter universitetssjukhusens rättspsykologiska och -psykiatriska enheter för barn och unga har. Lagen uppdateras som bäst och i detta sammanhang ändras lagens namn. Den nya lagen träder i kraft 1.1.2027.

ISP-funktionen, centralkriminalpolisen

Internet Service Provider (ISP)-funktionen, centralkriminalpolisens tjänsteleverantörsfunktion som i samlad form förmedlar begäranden om information från polisen i Finland till utländska tjänsteleverantörer. Förfrågningar som rör sexuellt våld mot barn sköts centraliserat av centralkriminalpolisens grupp för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn.

Bortförda barn (bortförande av barn)

Ett barn under 16 år, som förts bort från sin permanenta hemviststat eller som utan vårdnads-havarens samtycke inte har återlämnats till denna stat till exempel efter umgängesrätt. Ett brottsrekvisit är också att rätten att ta vård om barnet faktiskt utövades vid den tidpunkt barnet bortfördes eller kvarhölls, eller skulle ha utövats om inte bortförandet eller kvarhållandet hade ägt rum.

Försvunna barn

Med försvunna personer avses personer som har gått vilse eller som av andra orsaker än av egen vilja befinner sig på okänd plats och som kan ha råkat ut för en olycka eller annars befin-ner sig i fara för liv eller hälsa. Om det finns grundad anledning att anta att en person försvun-nit eller råkat ut för en olycka ska polisen vidta nödvändiga åtgärder för att hitta personen. Polisen ska göra aktiva efterspaningar och utredningar för att hitta en försvunnen person och inleda dessa åtgärder utan dröjsmål om det är känt att personen inte kan ta hand om sig själv eller om det är fråga om till exempel ett barn, en äldre eller en sjuk person.

Barn/unga som har rymt/håller sig undan

Med barn eller unga som håller sig undan eller som har rymt avses personer under 18 år som utan lov har avlägsnat sig från ett sådant ställe där de borde befinna sig eller som har underlå-tit att återvända till ett sådant ställe. Ett barn som har rymt kan också försöka undvika att hittas och genom sina egna handlingar försvåra eller på annat sätt komplicera arbetet för de personer som söker eller försöker få tag på barnet.

Intellektuell funktionsnedsättning

Intellektuell funktionsnedsättning är ett tillstånd där den psykiska utvecklingen är förhindrad eller ofullständig. Svagt utvecklade är då i synnerhet färdigheter som uppkommer i utveck-lingsåldern, dvs. intellektuella, språkliga, motoriska och sociala förmågor som påverkar den all-männa intelligensnivån. En intellektuell funktionsnedsättning kan uppträda ensam eller åtföljd av vilka andra psykiska eller fysiska störningar som helst.

Hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld är processartat våld riktat mot flickor och kvinnor, där offret kontrolleras negativt av familjen, släkten eller gemenskapen. Förövarna anklagar offret för normstridigt beteende och förklarar våldet som en åtgärd för att skydda hedern. Termen hedersvåld bör inte längre användas.

Att översätta och låta översätta

Med översättning avses muntlig eller skriftlig omvandling av informationen i skriftligt material till ett annat språk. Att låta översätta avser beställning av skriftliga eller muntliga översättnings-tjänster.

Intervju med barn

För att förhöra ett barn kan polisen vid behov, med stöd av lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (1009/2008), begära handräckning av universitets-sjukhusens rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheter för barn och unga. Termen intervju med barn kan användas för sådana förhör då barnet förhörs av någon annan än polisen.

Förhör med barn

När polisen förhör ett barn under 18 år med stöd av förundersökningslagen, är det fråga om ett förhör med barn.

Utredning av barnbrott

Utredning av barnbrott hänför sig till utredning av brott som riktats mot en person som inte fyllt 18 år och brottet är ett sexualbrott eller ett brott som riktats mot ett barns liv, hälsa, frihet, integritet, frid eller heder. Således är bortförande av barn och brott som gäller bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn också brott som riktats mot barn.

Transkribering

Med transkribering avses att tal från en ljud- eller videoinspelning skrivs ut som text. Transkriberingen kan göras på två sätt, antingen så att inspelningen transkriberas i sin helhet eller endast i den utsträckning som anses nödvändig. I en straffprocess används transkribering som stöd för rättegångsmaterialet. Videoförhör eller intervjuer med barn eller unga i samband med förundersökning av brott mot barn ska transkriberas i sin helhet.

Gruppen för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn

Gruppen för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn verkar vid centralkriminalpolisens underrättelseenhet. Gruppen är Finlands nationella och internationella kontaktpunkt beträffande sexualbrott mot barn.

Mångprofessionell expertgrupp (tidigare LASTA-screening)

En modell för sektorsövergripande samarbete där barnets och familjens situation bedöms av en mångprofessionell grupp som består av representanter för polisen, åklagaren, den sociala myndigheten samt hälso- och sjukvården. Modellen tjänar förundersökningen och även helhetsbedömningen av barnets situation ur ett bredare perspektiv, både när det gäller att förhindra nya brott och med tanke på skydd, trygghet och vård för barnet. Till expertgruppen kan man i synnerhet hänvisa fall där det inte är klart om det är möjligt eller förenligt med barnets bästa att inleda, fortsätta eller lägga ned en förundersökning, och där det behövs sektorsövergripande samarbete för att bedöma dessa omständigheter.

NCMEC

National Centre of Missing and Exploited Children, USA. Ett privat, icke-vinstdrivande barnskyddscenter i USA. Vid NCMEC verkar sedan 1998 USA:s tipstjänst CyberTipline, som både medborgare och internetleverantörer verksamma i USA kan använda för att rapportera misstänkta sexualbrott mot barn eller bildmaterial relaterat till sådana brott i sina tjänster. NCMEC underrättar de nationella förundersökningsmyndigheterna i olika länder om dessa brottsmisstankar. Finland får NCMEC:s rapporter via Europol och centralkriminalpolisen.

NCB Helsingfors

National Central Bureau Helsinki, Interpols nationella kontaktpunkt i Finland. Finns i anslutning till kommunikationscentralen vid centralkriminalpolisens underrättelseenhet i Finland.

NICHD-intervjustomme

Intervjustommen National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) är ett forskningsbaserat verktyg för intervjuer eller förhör med barn. Intervjustommen som utvecklats i USA instruerar yrkesmänniskor som intervjuar barn att undvika ledande frågor och att maximera den information som barnen själva ger under intervjuerna.

Utredning av ungdomsbrott

I denna handbok avser utredning av ungdomsbrott sådana brott eller brottsliga gärningar som misstänks ha begåtts av personer under 18 år.

Posttraumaworkshop

Polisförvaltningens interna workshop där deltagarna tillsammans med yrkesutbildade inom mentalvården stannar upp och går igenom varje deltagares traumatiska upplevelser med hjälp av psykoterapeutiska metoder, kamratstöd och psykoedukativa föreläsningar. Personerna kan delta med anledning av en enskild händelse eller en börda som hopats under arbetsåren.

Förbehandling av brott

Förbehandling av brott är en del av straffprocessens inledande fas där polisanmälningar behandlas. Då fastställs också till vilket förfarande det i processuellt hänseende är mest ändamålsenligt är att styra det anmälda ärendet. Förbehandlingen omfattar åtgärder som vidtas innan förundersökningen inleds och utifrån vilka man kan bedöma förutsättningarna för en

förundersökning och fatta beslut om att inleda eller inte inleda en undersökning eller beslut om undersökningsåtgärder och om att avsluta eller avbryta en undersökning som fattas efter att förundersökningen har inletts.

Förutredning av brott

Med förutredning av brott avses i enlighet med 3 kap. 3 § 2 mom. i förundersökningslagen inhämtande av sådan nödvändig tilläggsinformation som gör det möjligt att överväga om förundersökning ska inledas och så att ingen grundlöst behandlas som misstänkt för brott. Förutredningen är en väsentlig del av förbehandlingsverksamheten. Inom ramen för förutredningen görs inga förhör, utan de hör till åtgärderna i anslutning till förundersökningen.

Regnbågsunga

Med regnbågsunga avses ungdomar som hör till sexuella minoriteter och/eller könsminoriteter.

Sexuella minoriteter

Till sexuella minoriteter hör människor med en annan sexuell läggning än hetero, som till exempel homosexuella, lesbiska, bi- och pansexuella samt asexuella.

SIENA

SIENA avser Secure Information Exchange Network Application, en säker kommunikationskanal som Europol tillhandahåller för myndighetskommunikation. Centrakriminalpolisen och lokalpolisens enheter har åtkomsträtt.

Somatisk undersökning

Med en somatisk undersökning, alltså en fysisk läkarundersökning, avses en undersökning av barnets kropp för att konstatera eventuella skador orsakade av ett brott och för att registrera prover.

Medling

En process där offret och förövaren, och i tillämpliga delar vilken annan person eller medlem av gemenskapen som helst som har påverkats av brottet, tillsammans aktivt deltar i för att lösa frågor som gäller brottet, vanligtvis med hjälp av en medlare.

Medlingsavtal

Ett avtal som uppnåtts genom en medlingsprocess. Medlingsavtal kan till exempel omfatta skadestånd, återlämnande av egendom eller samhällstjänst som syftar till att tillgodose individuella och samhälleliga behov och fastställa parternas ansvar samt återanpassa offret och förövaren till samhället.

Könsminoritet

Könsminoritet är ett samlingsbegrepp för personer som inte identifierar sig med det kön de tilldelats vid födseln, eller vars kön, könsuttryck och könsupplevelse inte till alla delar eller överhuvudtaget motsvarar de normativa uppfattningarna om kön och som själva definierar sig som tillhörande en könsminoritet, såsom transpersoner, transvestiter, ickebinära eller intersexuella.

Tandemmodellen

Enligt 4 kap. 8 § i förundersökningslagen ska domstolen förordna en intressebevakare för barn för förundersökningen, om det finns grundad anledning att anta att vårdnadshavaren eller någon annan laglig företrädare inte opartiskt kan bevaka barnets intresse i ärendet och om det inte är klart onödigt att förordna en intressebevakare. I den så kallade tandemmodellen förordnas som intressebevakare för barn i brottmål ofta en person med utbildning och erfarenhet inom socialsektorn. Personen samarbetar med ett offentligt rättsbiträde, en advokat eller ett rättegångsbiträde som beviljats tillstånd.

Tolkning

Med tolkning avses förmedling av muntliga uttalanden från ett språk till ett annat.

Utredningshjälp

Utredningshjälp i brottsutredning eller utredningshjälp i förundersökning är de termer som används för arbetskraftshjälp som ges inom polisen vid en utredning. Vid begäran om utredningshjälp i en brottsutredning ska de åtgärder som begärs registreras på blanketten Utredningshjälp i undersökningsärende som finns i polisens Kameleon-blankettbank.

Undersökningsbegäran

Verksamheten vid rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheter för barn grundar sig på lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Enligt lagen kan enheterna ordna undersökningar på begäran av polisen, åklagaren eller domstolen för att utreda misstanke om sexual- och misshandelsbrott mot barn och bedöma skador till följd av ett sådant brott. Dessa undersökningar kan begäras med blanketten Undersökningsbegäran, som finns i polisens Kameleon-blankettbank. Det finns dock ingen föreskriven form för en undersökningsbegäran. Eftersom det inte är fråga om handräckning behöver den som begär undersökningen inte vara en anhållningsberättigad tjänsteman.

Könsstympling av flickor och kvinnor

Female Genital Mutilation (FGM) innebär att de yttre könsorganen på en flicka eller kvinna avlägsnas delvis eller skadas på annat sätt utan medicinska skäl. Särskild kriminalisering av kvinnlig könsstympling trädde i kraft 1.1.2025. Tidigare betraktades könsstympling straffrättsligt som grov misshandel.

Handräckning

Handräckning är när en myndighet bistår en annan myndighet i utförandet av en tjänsteuppgift eller en enskild förvaltningsåtgärd som myndigheten ansvarar för. Handräckning lämnas alltså till en annan myndighet för skötseln av en uppgift som ålagts denna myndighet. Den som ger handräckning ger inte handräckning för att utföra sin egen uppgift. Därför är det inte fråga om handräckning om polisen begär en somatisk undersökning för ett barn med anledning av en brottsmisstanke eller begär att universitetssjukhusets rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enhet för unga intervjuar barnet eller på annat sätt bistår vid förundersökningen. Enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har välfärdsområdet och HUS-sammanslutningen ansvaret för dessa uppgifter. Därför kan välfärdsområdet och HUS inte ge polisen handräckning för att utföra dessa uppgifter. Dessa uppgifter hör till välfärdsområdet och HUS och utförs på begäran av polisen, åklagaren eller domstolen, men då är det inte fråga om handräckning.

Kommunikationscentralen, centralkriminalpolisen

Kommunikationscentralen för polisen i Finland, tillgänglig 24/7. Center för internationellt utbyte av myndighetsinformation i Finland.

Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter (tidigare LASTA-blankett)

Blankett som ska lämnas till polisen där LASTA-koordinatören eller någon annan yrkesutbildad person inom social- eller hälsovården har sammanställt de bakgrundsuppgifter om barnet från socialvården och hälso- och sjukvården som behövs för att bedöma barnets situation och brottsmisstanken. Blanketten kan också användas som underlag för den mångprofessionella expertgruppens arbete (tidigare LASTA-screening). Blanketten utgör ett underlag för systematiskt insamlade uppgifter och kan användas som grund och stöd för beslut om förundersökning. Med hjälp av blanketten bedöms också risken för återfall i fråga om våld mot barn, dvs. den är också ett verktyg för att bedöma risken när det gäller våld mot barn.

2.2. BEGREPP SOM GÄLLER SEXUALBROTT MOT BARN

I polisens förundersökning är lagstiftningen, benämningarna i strafflagen och brottsrekvisiten utgångspunkten för de begrepp som används för sexualbrott mot barn.

Sexualbrott mot barn är emellertid en typ av brott som väcker starka känslor. Därför måste myndigheten känna till den samhälleliga debatt som förs om olika begrepp och termer. Det är viktigt att fundera på vilka termer som är ändamålsenliga i olika sammanhang för att säkerställa att alla parter förstår vad som avses med olika begrepp och termer. I samtal med barn eller unga är det särskilt viktigt att de termer som används för brott mot barn anpassas till barnets ålder och utvecklingsnivå.

I Barnahusprojektet har begrepp som gäller sexualbrott mot barn utretts utöver den ordlista över våldsbegrepp som THL tidigare publicerat. Hustavlan visar hur begrepp och termer har indelats i Barnahusprojektets terminologiarbete. Termerna är färgkodade på så sätt att de rekommenderade termerna är gröna. När man använder orangefärgade termer ska man försäkra sig om att begreppet är begripligt i sammanhanget. Röda termer rekommenderas inte alls.

I detta kapitel har de viktigaste rekommenderade begreppen och deras definitioner sammanställts. Under varje rekommenderat begrepp anges de motiveringar som lett till rekommendationen. Där nämns också andra begrepp som använts om samma sak, deras definitioner eller termer som använts om dem.

De rekommenderade överbegreppen är skrivna med fetstil i texten och motiveringarna till dem finns först under varje underrubrik. De begrepp som används synonymt eller parallellt med överbegreppet är skrivna med kursiv stil i texten efter att det rekommenderade överbegreppet har definierats.

Sexuellt våld mot barn (Sexual violence against children)

Begreppet sexuellt våld mot barn rekommenderas som ett överbegrepp. Sexuellt våld betyder en avsiktlig kränkning av en persons sexuella integritet eller självbestämmanderätt. Vid sexuellt våld mot barn utnyttjar en vuxen barnet för sina egna sexuella syften eller behov. Den vuxna kan använda makt, undertrycka eller skada barnet. Begreppet sexuellt våld omfattar såväl fysiska gärningar som gärningar som utförs på nätet, även fotografering av sexuella handlingar riktade mot barn, delning av bildmaterial och spridning av materialet på nätet. (Greijer & Doek 2016, 19–20, 22–23, Tasa 2020, 31–32).

I THL:s ordlista över våldsbegrepp beskrivs begreppet våld mot barn som våld som riktar sig mot barn så att det orsakar eller kan orsaka fysisk skada eller äventyra deras välfärd, säkerhet, hälsa eller emotionella utveckling. (THL 2020, 8.)

Begreppet sexuellt våld beskrivs i ordlistan som våld som innebär en avsiktlig kränkning av en persons sexuella integritet eller självbestämmanderätt. På finska är termerna seksuaalinen väkivalta (sexuella övergrepp) och seksuaaliväkivalta (sexuellt våld) synonyma. När dessa termer används är det dock viktigt att komma ihåg att det ur våldsoffrets perspektiv inte handlar om en sexuell handling eller upplevelse. Den straffrättsliga termen sexuellt utnyttjande rekommenderas inte eftersom det skapar en fel bild av innehållet i det begrepp som definieras här. (THL 2020, 9.)

Begreppet sexuellt våld mot barn (Sexual violence against children) definieras närmare i den engelskspråkiga publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 12–16.)

Nedan beskrivs andra termer eller begrepp som ibland används som synonyma eller som överordnade begrepp för sexuellt våld mot barn: sexualbrott mot barn, sexuellt utnyttjande av barn samt sexuellt kränkande behandling och exploatering av barn.

Sexualbrott mot barn (Sexual crimes against children)

I myndighetsverksamhet eller när man hänvisar till gärningsformer i anslutning till straffprocessen kan också begreppet sexualbrott mot barn användas som överbegrepp. Begreppet är enkelt och tydligt om åhörarna känner till brottsrekvisiten och vilka gärningar som är förknippade med dessa.

Sexuellt utnyttjande av barn (Child Sexual Abuse)

Termen rekommenderas inte som ett överordnat begrepp när man hänvisar till fenomenet som sådant eller till olika gärningsformer. Termen ska endast användas när man hänvisar till en enskild handling som uppfyller brottsrekvisiten enligt strafflagen eller till en specifik paragraf.

Enligt Svensk ordbok innebär ordet 'utnyttja' att använda, dra fördel av något, ibland på ett otillbörligt sätt. Begreppet har kritiserats framför allt för att sexualbrott mot barn inte ska beskrivas i termer av att man 'använder' barnet. Ordet 'utnyttjande' tonar ner upplevelsen hos föremålet för handlingen eller offret.

I THL:s ordlista över våldsbegrepp förklaras underbegreppet sexuellt utnyttjande av barn på följande sätt: sexuellt våld där ett barn utnyttjas av en äldre person för sexuella behov eller behov av att undertrycka eller skada barnet. Begreppet sexuellt utnyttjande av barn är problematiskt eftersom gärningarna alltid utgör våld för barnen. Det speciella med gärningarna är åldersskillnaden mellan barnet och förövaren och barnets utvecklingsstadium. (THL 2020, 9.)

Det engelskspråkiga begreppet sexuellt utnyttjande av barn (Child Sexual Abuse) definieras närmare i den engelskspråkiga publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 18–23.)

Sexuellt kränkande behandling och exploatering av barn (Child Sexual Exploitation)

Begreppet rekommenderas inte som överordnat begrepp eftersom det inte täcker alla gärningsformer i samma utsträckning. Kränka betyder enligt Svensk ordbok att angripa den personliga hedern hos någon, i ord eller handling, även någon gång sexuellt våldföra sig på någon. Det beskriver emellertid inte avsiktliga handlingar mot barn lika bra som det modernare begreppet sexuellt våld mot barn, som är begripligare och tydligare. Enligt THL:s ordlista över våldsbegrepp har den finlandssvenska termen illabehandling (för finskans *kaltoinkohtelu*) ett mer begränsat användningsområde än termen våld. Illabehandling används i situationer där personer i en svagare ställning i ett ansvars-, förtroende- eller maktförhållande, till exempel barn eller äldre, utsätts för våld. Å andra sidan är begreppet tänkt att motsvara den engelska termen maltreatment som är ett bredare begrepp än våld. (THL 2020, 5.)

På engelska definieras det begrepp som här översatts med sexuellt kränkande behandling och exploatering av barn (Child Sexual Exploitation) närmare i publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 24–28.)

Lockande av barn i sexuella syften (Solicitation of children for sexual purposes)

Lockande av barn i sexuella syften är en process där en vuxen avsiktligt lockar barnet till skenbart frivilligt umgänge i syfte att rikta sexuellt våld mot barnet. Lockande av barn i sexuella syften är en del av det mer omfattande fenomenet sexuellt våld mot barn.

Lockande av barn i sexuella syften kan hänföra sig antingen till en mer långvarig process, där förövarens mål är att skapa en nära relation till barnet, eller så kan lockandet vara snabba och direkta handlingar där den första kontakten och de eftersträvade sexuella handlingarna förekommer under en mycket kort period. Den digitala miljön innebär att barn kan kontaktas på nya sätt. (Tasa 2020, 32.)

Med begreppet lockande av barn i sexuella syften avses i Finland antingen lockande av barn som fenomen eller en enskild paragraf i strafflagen. Sådant lockande av barn i sexuella syften

som avses i paragrafen är ännu inte en egentlig sexuell handling enligt brottsrekvisitet utan handlingar av förberedande karaktär, såsom att lära känna barnet och etablera kontakt. Tanken eller strävan bakom dessa handlingar är ett sexuellt behov eller en sexuell handling som förövaren vill rikta mot barnet.

På engelska definieras begreppet (Solicitation of children for sexual purposes) närmare i publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 49–52.)

Gromning (Grooming)

Gromning avser processen när vuxna tar kontakt med barn i sexuellt syfte. Det innebär att en vuxen person särskilt via nätet försöker locka ett barn eller en ung person till sexuella handlingar. Termen används allt oftare även i Finland, men kan som lånord fortfarande orsaka missförstånd för dem som inte är insatta i saken. För fackfolk och sakkunniga som är bekanta med begreppet, är gromning en bra och användbar term. På engelska definieras begreppet (Grooming) närmare i publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 51–52.)

Sexuellt lockande av barn

Begreppet rekommenderas inte. Begreppet eller termen som används ska inte betona handlingens sexuella karaktär, utan handlingens syfte ur förövarens synvinkel, en vuxen persons brottsliga handlingar mot ett barn i sexuellt syfte.

Övergreppsmaterial, material som påvisar sexuellt våld mot barn (Child Sexual Abuse Material)

Begreppet har trots sin längd valts som rekommenderad term. Övergreppsmaterial eller material som påvisar sexuellt våld mot barn är olagligt bild- eller videomaterial där ett barn utsätts för sexuellt våld, ett naket barn visas i bild på ett sexuellt sätt eller bilden fokuserar på barnets könsorgan. Bildmaterialet har vanligen producerats för att tillfredsställa en vuxen persons sexuella behov. (Tasa 2020, 33.)

Bildmaterialet kan vara en upptagning med sexuellt våld mot ett barn gjort av någon annan eller händelser med sexuella undertoner som barnet självt har filmat, antingen på eget initiativ eller enligt en vuxens instruktioner. Bild- eller videomaterialet kan ha spelats in utan att barnet vetat om det eller med barnets vetskap via livestream på nätet, dvs. som videoförbindelse i realtid.

På bilden eller i videon kan barnet vara ensamt eller tillsammans med ett eller flera andra barn eller med en eller flera vuxna. Vardagligt material som visar barn kan också missbrukas genom att det kopplas samman med pornografiskt bildmaterial, sexuella kommentarer kan läggas till vardagliga bilder eller bildens fokus kan riktas mot barnets könsorgan. (Tasa 2020, 33.)

På engelska definieras begreppet (Child Sexual Abuse Material/ Child Sexual Exploitation Material) närmare i publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 38–40.)

Bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn (Sexualised images of children)

I totalreformen av sexualbrottslagstiftningen beslutades att termen ”bild som på ett sexuellt sätt visar barn” ska användas för att beskriva material där barn visas på ett sexuellt sätt samt verklighetsbaserat eller sanningsenligt. Tidigare kallades sådant material bildmaterial som på ett sedlighetssårande sätt visar barn. Syftet med att ändra terminologin och flytta brott som gällde bildmaterial till kapitlet om sexualbrott i strafflagen var att betona att det rättsobjekt som ska skyddas med denna kriminalisering är barnets sunda utveckling och integritet samt sexuella självbestämmanderätt i stället för allmän ordning och sedlighet.

Bildmaterial som sexualiserar barn

Se bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn

Barnpornografi (Child Pornography)

Enligt rekommendationen ska detta begrepp undvikas helt. Sexuellt våld mot barn är inte en form av underhållande kommersiell pornografi och ska därför inte heller beskrivas som sådan ens på begreppsniåå. Barnet som på sådana bilder eller videoupptagningar utsätts för våldtäkt eller någon annan sexuell handling av en vuxen person, är inte en skådespelare. Bilder som visar barn är inte pornografi, utan bevis på ett brott, och därför ska man hänvisa till sådana på ändamålsenligt sätt med termer som respekterar barnet.

Gamla lagtexter eller artiklar i internationella konventioner om de mänskliga rättigheterna innehåller fortfarande termer som hänvisar till pornografi och som tidigare användes mer allmänt. De hör emellertid inte längre hemma i dagens värld, såvida avsikten inte är att specifikt hänvisa till en lagparagraf som har en rubrik där termen fortfarande förekommer.

På engelska definieras begreppet (Child Pornography) närmare i publikationen Luxembourg Guidelines. (Greijer & Doek 2016, 35–45.)

Källor och mer information:

Greijer, Susanna & Doek, Jaap 2016: Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse. Tillgänglig på: [Luxembourg Guidelines - ECPAT](#) (4.7.2025)

Tasa, Janita 2020: Sanoilla on merkitystä – käsitteiden määrittelyä (Ord har betydelse – en termhandbok). I verket Oinas, Merja-Maaria, Pietilä, Mika & Tuohino, Venla (red.), Kysy, kohtaa ja kuuntele (Att frååa, möta och lyssna). Opas seksuaalisen houkuttelun ja seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn nuorisotyössä (En handbok om att förebygga grooming och sexuellt våld i ungdomsarbetet). Uleåborg, Uleåborgs stad, Koordinaatti. Tillgänglig på: <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2025/03/Kysyy-kohtaa-kuuntelee-opas-verkkoversio.pdf> (5.12.2025)

Bildjusckin, Katriina, Ewalds, Helena, Hietämäki, Johanna, Kettunen, Hanna, Koivula, Tanja, Mäkelä, Jukka, Nipuli, Suvi, October, Martta, Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta 2020: Ordlista över våldsbegrepp. Diskussionsunderlag 1/2020. Helsingfors, THL. Tillgänglig på: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139150/URN_ISBN_978-952-343-211-6.pdf (5.12.2025)

HUSTAVLA: INDELNING AV TERMER

REKOMMENDERADE TERMER:

- SEXUELLT VÅLD MOT BARN
- SEXUALBROTT MOT BARN
- LOCKANDE AV BARN I SEXUELLA SYFTEN
- BILDMATERIAL SOM PÅVISAR SEXUELLT VÅLD MOT BARN
- BILDMATERIAL SOM SEXUALISERAR BARN
- BILDMATERIAL SOM PÅ ETT SEXUELLT SÄTT VISAR BARN
- UTPRESSNING MED HJÄLP AV SEXUELLT (BILD)MATERIAL
- EGENPRODUCERAT SEXUELLT (BILD)MATERIAL

ÖVERVÄG I VILKET SAMMANHANG DU ANVÄNDER FÖLJANDE:

- VÅLDTÄKT AV BARN
- SEXUELLT UTNYTTJANDE AV BARN
- SEXUELL KRÄNKANDE BEHANDLING AV BARN
- SEXUELL EXPLOATERING AV BARN
- LOCKANDE AV BARN I SEXUELLA SYFTEN
- SEXTING
- NUDE
- GROMNING
- SEXTORSION
- CSAM (Child Sexual Abuse Material)
- CAM (Child Abuse Material)
- CSEM (Child Sexual Exploitation Material)
- CSE (Child Sexual Exploitation)

ANVÄND INTE FÖLJANDE TERMER:

- BARNPORNOGRAFI
- BARNPROSTITUERAD
- BARNSEX
- BARNSEXARBETARE
- BARNSEXTURISM

3. BARNETS BÄSTA VID FÖRUNDERSÖKNING OCH I STRAFFPROCESSEN

I artikel 3 i FN:s konvention om barnets rättigheter, som även Finland ratificerat, fastställs att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet.

I konventionen om barnets rättigheter omfattar barnets bästa tre nivåer.

1. Det är fråga om direkt tillämplig rätt vars tillgodoseende kan yrkas i domstol.
2. Barnets bästa är en rättsprincip som kan tillämpas för att tolka öppna bestämmelser.
3. Barnets bästa är en förfaranderegeln enligt vilken barnets bästa ska beaktas som beslutsgrund.

2 kap. 6 § i Finlands grundlag tryggar barns rätt att bemötas som jämlika individer och deras rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva.

Enligt förundersökningslagen ska en person som inte har fyllt 18 år vid förundersökning bemötas så som personens ålder och utvecklingsnivå förutsätter. Det är särskilt viktigt att säkerställa att utredningsåtgärderna inte orsakar barnet onödig olägenhet i skolan, på arbetsplatsen eller i någon annan miljö som är viktig för barnet.

I straffprocessen är det huvudsakliga målet att brottet utreds, men barnets bästa bör alltid beaktas. Straffprocessen har olika mål och rättigheter som måste tillgodoses även om de delvis skulle vara motstridiga. Det är fråga om att överväga olika rättigheter, dvs. en intresseavvägning. Enligt proportionalitetsprincipen vid förundersökning ska en förundersökningsåtgärd och det ingripande i en persons rättigheter som den innebär ska vara försvarliga i relation till det brott som utreds, behovet av att utreda ärendet i fråga samt ålder, hälsa och andra motsvarande omständigheter som gäller den person som är föremål för åtgärden och övriga omständigheter som inverkar på saken.

Barnet har rätt att uttrycka sin åsikt i alla ärenden som gäller barnet och rätt att få information. Dessutom är det med tanke på förundersökningen relevant att förstå att barnet också har rätt till personlig integritet, hemfrid och brevhemlighet och rätt till skydd mot allt våld, försumlig behandling och utnyttjande. Ett barn som har utsatts för missbruk har också rätt att få hjälp för att återhämta sig, och serviceraådgivning för både barnen och deras närstående hör också till polisens uppgifter.

När det gäller barn som misstänks för ett brott eller en brottslig gärning är det viktigt att komma ihåg att barnet har rätt att bli bemött med respekt för människovärdet även om barnet själv har brutit mot lagen. I fråga om minderåriga misstänkta konstateras i FN:s konvention om barnets rättigheter att en straffprocess alltid är det sista alternativet, eftersom andra än rättsliga åtgärder borde vidtas i fråga om minderåriga alltid när det är möjligt och önskvärt.

I förundersökningen kan det uppstå situationer där alla barnets rättigheter inte kan tillgodoses samtidigt. Att till exempel undersöka barnets mobiltelefon när barnet är målsägande i förundersökning kränker barnets integritet, men det kan vara nödvändigt för att utreda ett misstänkt brott mot barnet och för att tillgodose straffansvaret. Även i förundersökningen borde man dock sträva efter en lösning där barnets alla rättigheter tillgodoses på bästa möjliga sätt.

Det är inte alltid förenligt med barnets bästa att slutföra förundersökningen och straffprocessen. I vissa fall kan det vara förenligt med barnets bästa att straffprocessen avbryts, om ärendet utreds på annat sätt och om barnets rättigheter tillgodoses så fullständigt som möjligt trots att straffprocessen avslutats eller med anledning av det.

Källor och mer information:

Elisa Silvennoinen 2020: Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa (Barnets rättigheter och barnets roll som målsägande i förundersökning). Publications of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 234. Östra Finlands universitet, Joensuu. Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3617-2> (2.11.2021)

Konvention om barnets rättigheter, Finlex. https://www.finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/1991/60#part_1_art_1_OT39

4. ÅLDERSGRÄNSER VID FÖRUNDERSÖKNING OCH I STRAFFPROCESSEN

4.1. DEFINITION AV BARN

I denna handbok avses med barn ett barn eller en ung person under 18 år. I artikel 1 i FN:s konvention om barnets rättigheter definieras barn som varje människa under 18 år, om inte myndighet uppnås tidigare enligt den lag som gäller för barnet.

I Finland uppnås myndighet vid 18 års ålder. I 2 § i lagen om förmyndarverksamhet (442/1999) fastställs att omyndig avser en person som inte har fyllt 18 år (minderårig). Enligt 6 § i barnskyddslagen (417/2007) betraktas den som inte fyllt 18 år som barn. I 3 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) konstateras att vårdnaden om barnet upphör då barnet fyller 18 år.

Ett brottsoffer vars ålder är osäker och som kan uppfattas som minderårig ska med avseende på tillämpningen av brottsoffersdirektivet antas vara ett barn (Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU, artikel 24.2). Detta betyder att i en osäker situation behandlas en person som barn tills något annat påvisas. En sådan konkret situation kan yppa sig till exempel i människohandelsbrott. Likaså i en situation där det är utmanande att utreda målsägandens eller den misstänktes identitet utan tillförlitliga identitetshandlingar eller på grund av oklarheter i handlingarna.

4.2. BARN I ÅLDERN 0–15 ÅR

Förhör med barn under 15 år videobandas. Enligt 17 kap. 24 § 3 mom. 1 punkten i rättegångsbalken får förhör med en person som inte har fyllt 15 år åberopas som bevis i domstolen, om den åtalade har getts behörig möjlighet att ställa frågor till det förhörda barnet. Det betyder att barnet inte hörs personligen i domstolen, utan i stället visas inspelningen av förhöret.

Ett av rekvisiten för sexuellt övergrepp mot barn och grovt sexuellt övergrepp mot barn (20 kap. 14 och 15 § i strafflagen) samt våldtäkt mot barn och grov våldtäkt mot barn (20 kap. 12 och 13 § i strafflagen) är att barnet som utsätts för handlingen är under 16 år.

Könsumgänge och andra sexuella handlingar mellan unga vars ålder ligger nära skyddsåldersgränsen på 16 år bestraffas inte när gärningarna inte kränker någon annans självbestämmanderätt. I begränsningsbestämmelsen i 20 kap. 17 § i strafflagen föreskrivs att en handling inte betraktas som sexuellt eller grovt utnyttjande av barn, om den inte kränker den sexuella självbestämmanderätten för den som utsätts för handlingen och det inte råder någon stor skillnad i ålder och mognad mellan parterna.

I förarbetet till lagen (RP 13/2022) konstateras att begränsningsbestämmelsen i regel ännu är tillämplig när barnet är omkring 15 år när ålderskillnaden till den äldre parten är högst omkring fem år, om övriga förutsättningar uppfylls. Om barnet är yngre än så, är utgångspunkten att begränsningsbestämmelsen endast kan tillämpas vid en mindre ålderskillnad mellan parterna. Trots att ingen sådan strikt nedre åldersgräns för tillämpningen nämns i begränsningsbestämmelsen, bör det betraktas som en allmän utgångspunkt att bestämmelsen inte ska tillämpas på barn som är omkring tolv år och yngre.

4.3. UNGA SOM FYLLT 15 ÅR

För straffansvar förutsätts enligt 3 kap. 4 § i strafflagen att gärningsmannen vid tidpunkten för gärningen har fyllt femton år och är tillräknelig.

När en person som inte har fyllt 15 år är misstänkt för en brottslig gärning kan förundersökning emellertid göras för att säkerställa målsägandens rätt till skadestånd, utreda om det finns behov av barnskyddsåtgärder för den misstänkte eller andra utredningsbehov som hänför sig till den misstänktes intressen (3 kap. 5 § i förundersökningslagen). En person under 15 år som misstänks för brott registreras i informationssystemet för polisärenden också som misstänkt för brott trots sin ålder.

Enligt 17 kap. 24 § 3 mom. 2 punkten i rättegångsbalken kan en inspelning av förhöret användas i stället för att personen hörs, när målsäganden är en person i åldern 15–17 år som behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur. Samma rätt har enligt 3 punkten i samma bestämmelse målsägande i åldern 15–17 år i vissa sexualbrott, i människohandel och grov människohandel, när målsäganden inte vill infinna sig för att höras vid rättegången. I situationer enligt 3 punkten är alltså målsägandens egen vilja avgörande. I förundersökningen ska man dock beakta att målsägandens vilja att personligen bli hörd kan ändra. Därför rekommenderas även i dessa situationer att förhöret videobandas och att man förhandlar med åklagaren om att ge den brottsmisstänkte tillfälle till ett motförhör.

Det är viktigt att observera att rätten att ersätta personligt hörande med att titta på en inspelning av förhöret i domstolen gäller vid misstankar om sexualbrott när det är fråga om våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, sexuellt utnyttjande, utnyttjande av person som är föremål för sexhandel, erbjudande av ersättning för sexuell handling mot ung person, koppleri, grovt koppleri, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn eller grovt sexuellt övergrepp mot barn. En målsägande i åldern 15–17 år har alltså **inte** denna rätt vid misstankar om sexuellt antastande, lockande av barn i sexuella syften, spridning av bild som på ett sexuellt sätt visar barn eller grov spridning av bild som på ett sexuellt sätt visar barn, innehav av bild som på ett sexuellt sätt visar barn eller besökande av föreställning som på ett sexuellt sätt visar barn.

4.4. UNGA SOM FYLLT 16 ÅR

Den allmänna skyddsåldern i strafflagen är 16 år. Enligt den reviderade sexualbrottslagstiftningen är utgångspunkten för straffbarhet beträffande personer som överskridit skyddsåldern att det inte är fråga om frivillighet.

4.5. UNGA I ÅLDERN 16–17 ÅR

Skyddsåldern inom familjen är 18 år. För sexuellt övergrepp mot barn ska enligt 20 kap. 14 § 2 mom. i strafflagen också dömas den som genom beröring eller på något annat sätt utsätter ett barn som har fyllt 16 men inte 18 år för en sexuell handling, om gärningsmannen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders. Efter 1.1.2023 har en förälder eller en person som är jämställbar med en förälder inte längre behövt bo i samma hushåll som barnet för att rekvisitet ska uppfyllas.

Om förövaren inte är barnets förälder eller en person som är jämställbar med en förälder i förhållande till barnet, kan en sexuell handling mot ett barn i åldern 16–17 år uppfylla rekvisitet för sexuellt utnyttjande enligt 20 kap. 5 § i strafflagen, om offret står under gärningsmannens bestämmanderätt eller övervakning eller i något annat därmed jämförbart underordnat förhållande till gärningsmannen eller om offret på grund av omognad samt ålderskillnaden mellan parterna har en väsentligt svagare förmåga att självständigt besluta om sitt sexuella beteende än gärningsmannen.

4.6. BARN I ÅLDERN 0–17 ÅR

Enligt 20 kap. 9 § i strafflagen är det straffbart att utlova eller ge en ersättning till en person under 18 år i utbyte mot samlag eller någon annan sexuell handling. Även försök är straffbart.

Beträffande innehav och spridning av bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn och beträffande besökande av föreställning som på ett sexuellt sätt visar barn är åldersgränsen också 18 år. Som person under 18 år betraktas i detta sammanhang en person som faktiskt är under 18 år eller vars ålder inte kan utredas men som av grundad anledning kan förmodas vara under 18 år.

Åldersgränserna i 20 kap. 18 § i strafflagen (lockande av barn i sexuella syften) utgörs av de brott förövaren genom lockande försöker utsätta barnet för genom en handling som nämns i 18 §. Åldersgränsen för handlingarna i bestämmelsens första moment fastställs på följande sätt:

- åldersgränsen är 18 år beträffande tillverkning av bildmaterial som avses i 20 kap. 19 § 1 mom. i strafflagen, dvs. bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn
- åldersgränsen är 16 år beträffande brott enligt 20 kap. 12–16 § i strafflagen (våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn)

5. ANMÄLAN TILL POLISEN OM BROTT MOT BARN

Många olika aktörer kan anmäla brott mot barn till polisen. Förutom att barnet, barnets föräldrar eller någon annan fysisk person kan göra en anmälan personligen, med en elektronisk blankett för brottsanmälan eller på något annat sätt, har polisen flera samarbetsparter som enligt barnskyddslagen är skyldiga att anmäla en brottsmisstanke till polisen. Detta kapitel tar upp anmälningsskyldigheten enligt barnskyddslagen.

På THL:s webbplats finns en blankett som kan användas för att anmäla ett misstänkt brott mot barn: <https://thl.fi/documents/155392151/190380631/ILMOITUS+LAPSEEN+KOHDISTUNE-ESTA+RIKOSEP%C3%84ILYST%C3%84.pdf/6cc58eb8-42a7-4573-98d1-810bb72de63f/ILMOITUS+LAPSEEN+KOHDISTUNEESTA+RIKOSEP%C3%84ILYST%C3%84.pdf?t=1645101257916>

Brott mot barn kan också anmälas via polisens elektroniska tjänst under ”Tjänster för företag och sammanslutningar”. Anställda i företag och sammanslutningar kan göra en elektronisk polisanmälan där med s.k. samfundssignum, om arbetsgivaren har befullmäktigat dem att använda samfundssignumet i tjänsten [suomi.fi](https://www.suomi.fi).

Skyldighet enligt 25 § i barnskyddslagen att göra en anmälan till polisen

De som är anställda eller innehar ett förtroendeuppdrag hos någon av följande aktörer, eller som utför motsvarande uppgifter i ett uppdragsförhållande eller som självständig yrkesutövare, samt alla yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården är skyldiga att utan dröjsmål och trots sekretessbestämmelserna göra en anmälan till välfärdsområdet, om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds:

- 1) *social- och hälsovården eller barndagvården,*
- 2) *undervisningsväsendet,*
- 3) *ungdomsväsendet,*
- 4) *polisväsendet,*
- 5) *Brottspåföljdsmyndigheten,*
- 6) *brand- och räddningsväsendet,*
- 7) *en producent av socialservice, barndagvård eller hälso- och sjukvårdstjänster,*
- 8) *en undervisnings- eller utbildningsanordnare,*
- 9) *en församling eller något annat religiöst samfund,*
- 10) *en förläggning eller flyktingsluss som avses i 3 § i lagen om mottagande av personer som söker internationellt skydd och om identifiering av och hjälp till offer för människohandel (746/2011),*
- 11) *en enhet som bedriver nödcentralverksamhet,*
- 12) *en enhet som ordnar morgon- eller eftermiddagsverksamhet för skolelever,*
- 13) *Tullen,*
- 14) *gränsbevakningsväsendet,*
- 15) *en utökningsmyndighet,*
- 16) *Folkpensionsanstalten.*

(09.12.2016/1111)

Även andra personer än de som avses i 1 mom. kan göra en sådan anmälan, utan hinder av de sekretessbestämmelser som eventuellt gäller dem.

De personer som avses i 1 mom. är skyldiga att trots sekretessbestämmelserna göra en anmälan till polisen, när de på grund av omständigheter som de har fått kännedom om i sin uppgift har skäl att misstänka att ett barn utsatts för

1. en gärning som är straffbar som sexualbrott enligt 20 kap. i strafflagen, eller
2. en gärning som är straffbar som brott mot liv och hälsa enligt 21 kap. i strafflagen och vars föreskrivna maximistraff är fängelse i minst två år.

Oberoende av vad som bestäms i 1 och 3 mom. gäller det som särskilt bestäms eller föreskrivs om tystnadsplikten i anslutning till bikt eller annan själavård.

De aktörer som nämns i bestämmelsen är skyldiga att polisanmäla alla sexualbrott mot barn och vissa brott i 21 kap. i strafflagen. I detta kapitel beskrivs närmare sådana gärningar som medför anmälningsskyldighet för ovannämnda aktörer.

Beträffande sexualbrott gäller anmälningsskyldigheten alla gärningsformer för rekviriten i 20 kap. i strafflagen. Det är viktigt att märka att anmälningsskyldigheten inte begränsas av den allmänna skyddsåldern (16 år) utan av att gärningen har riktats mot ett barn (under 18 år).

I fråga om 21 kap. i strafflagen uppstår anmälningsskyldighet vid misstanke om följande brott samt försök (när försök är straffbart): dråp, mord, dråp under förmildrande omständigheter, misshandel, grov misshandel, förberedelse till grovt brott mot liv eller hälsa, kvinnlig könsstympning, förberedelse till kvinnlig könsstympning, dödsvållande, grovt dödsvållande, grovt vållande av personskada, deltagande i slagsmål, framkallande av fara och utsättande.

I fråga om misshandelsbrott gäller anmälningsskyldigheten normal och grov misshandel. Beträffande lindrig misshandel har de aktörer som nämns i paragrafen ingen anmälningsskyldighet. Sådana gärningar som utgör lindrig misshandel kan vara att till exempel lugga eller knäppa till barnet i enstaka situationer, när handlingarna är lindriga, inga skador har uppstått och den anmälningsskyldiga inte oroar sig för barnets säkerhet. Barnskyddsanmälan ska dock alltid göras även vid misstanke om lindrig misshandel.

Anmälningsskyldigheten avgörs inte av i vilken stat det misstänkta brottet har begåtts, huruvida den som misstänks för brottet har uppnått straffansvarsåldern eller annars varit tillräknelig eller huruvida åtalsrätten för brottet är preskriberad. Däremot avgör åldern på den person som blivit föremål för det misstänkta brottet. Anmälningsskyldigheten tillämpas endast på fall där offret för det misstänkta brottet inte har fyllt 18 år vid tidpunkten för anmälan (RP 282/2010). Om det misstänkta brottet har riktats mot personen när hen var under 18 år men hen hade redan fyllt 18 år vid tidpunkten för anmälan, uppstår ingen anmälningsskyldighet enligt barnskyddslagen.

Utöver polisanmälan ska en barnskyddsanmälan alltid göras.

De anmälningsskyldiga undrar ofta om parterna och i synnerhet den brottsmisstänkte får uppgifter om dem. Anmälarens uppgifter registreras i eller överförs automatiskt från den som gjort den elektroniska anmälan till informationssystemet för polisärenden. Till förundersökningsmaterialet bifogas en undersökningsanmälan av vilken anmälarens namn och födelsedatum framgår. Polisen meddelar under inga omständigheter anmälarens personbeteckning eller kontaktuppgifter, till exempel hemadress, till parterna.

Den brottsmisstänkte måste på ändamålsenligt sätt få försvara sig mot misstankar som riktats mot hen samt bevaka sitt intresse vid en rättegång. Därför är utgångspunkten att hen får information om hur och via vem polisen har underrättats om brottsmisstanken. Enligt lagen har en part rätt att få del av omständigheter som föranlett förundersökningen och kommit fram vid

den samt av förundersökningsmaterial som kan påverka eller kan ha påverkat behandlingen av partens ärende (4 kap. 15 § 1 mom. i förundersökningslagen).

Förundersökningsmaterialet är dock inte automatiskt offentligt ens för parterna i brottmålet, utan informationen är partsoffentlig först när lämnandet av uppgifterna inte längre stör utredningen av ärendet (4 kap. 15 § 2 mom. i förundersökningslagen). Dessutom kan polisen i vissa situationer avstå från att lämna ut uppgifter om omständigheter som föranlett förundersökningen och komma fram vid den till en part, för att skydda ett mycket viktigt allmänt eller enskilt intresse (4 kap. 15 § 3 mom. i förundersökningslagen). Även i sådana situationer ska dock ett mycket viktigt allmänt eller enskilt intresse vägas mot en parts rätt till information med beaktande av kraven på en rättvis rättegång (RP 71/2014).

6. FÖRHANDSUNDERRÄTTELSE TILL ÅKLAGAREN

Förundersökningslagen (5 kap. 1 §) förpliktar polisen att underrätta åklagaren om ett brott som har kommit för undersökning, om åklagaren har begärt underrättelse om brottet. Underrättelse görs som förhandsanmälan i Patja.

I Polisstyrelsens anvisning POL-2023-55661 fastställs när en underrättelse ska göras till åklagaren. I utredningen av brott mot barn och brott som misstänks ha begåtts av barn är åtminstone följande relevanta:

10) Det brott som undersöks är förknippat med ett våldsbrott som riktats mot ett barn, ett sexualbrott eller något annat brott som väsentligt kränker barnets rättigheter

23) Det brott som undersöks omfattar åtgärder som ersätter någon del av huvudförhandlingen

25) Undersökningsledaren anser att underrättelse är nödvändig av någon annan orsak med beaktande av samarbetskyldigheten i 5 kap. 3 § i förundersökningslagen

I förhandsunderrättelsen klassificeras ärendet som A eller B enligt skyndsamheten, dvs. beroende på om ärendet förutsätter att åklagaren reagerar utan dröjsmål (A) eller inte (B). I underrättelsen antecknas dessutom vad den grundar sig på. Det kan nämnas vilka åtgärder som eventuellt redan har vidtagits i ärendet, vilka som vidtas som bäst och till vad åklagaren ombudsas ta ställning. Om tidpunkten för förhöret med barnet redan har planerats, är det motiverat att anmäla detta till åklagaren i förhandsunderrättelsen så att åklagaren kan närvara vid förhöret om hen så önskar. Underrättelsen kan alltså se ut till exempel så här:

B 10, 23: misstänkt brott mot barn. Förhöret med barnet kommer att videobandas. Jag ber att en åklagare utses för fallet och att åklagarens namn meddelas till undersökningsledaren (fornamn.efternamn@poliisi.fi) och utredaren (fornamn.efternamn@poliisi.fi)

Om åklagaren till exempel av orsaker som gäller tidtabellen inte kan följa förhöret med barnet, rekommenderas att förhörstemana och hypoteserna diskuteras med åklagaren före förhöret, för att säkerställa att förhöret med barnet genomförs som en del av domstolsbehandlingen på bästa möjliga sätt. Detta kan föreslås för åklagaren i förhandsunderrättelsen.

Förhandsunderrättelsen ska göras i ett så tidigt skede av förundersökningen som möjligt så att åklagarsamarbetet kan inledas och så att åklagaren har en faktisk möjlighet att delta i förhöret med barnet eller planeringen av förhöret. Det rekommenderas att detta görs genast när den utredande enheten har tagit emot brottsanmälan.

Källor och mer information:

Polisstyrelsens anvisning: Brottmål och tvångsmedel som åklagaren ska underrättas om. POL-2023-55661.

Anvisning från Riksåklagarens byrå: Underrättelse till åklagaren om brott som kommit för undersökning, förfarandet och åklagarens åtgärder. RÅ:2023:3 Dnr SY/2523/2023. Tillgänglig på: <https://syyttajalaitos.fi/sv/ra-2023-3-underrattelse-till-aklagaren-om-brott-som-kommit-for-undersokning-forfarandet-och-aklagarens-atgarder> (4.7.2025)

7. FÖRUNDERSÖKNINGSPROCESSEN

7.1. FÖRUNDERSÖKNINGSPROCESSEN VID BROTT MOT BARN

I Barnahusprojektet har en processmodell för utredning av brott mot barn utarbetats (tidigare LASTA-screening). Modellen beskriver utredningen av brott mot barn särskilt med betoning på förundersökningens inledande åtgärder och sektorsövergripande samarbete. I detta kapitel redogörs i korthet för åtgärderna som hör till processmodellen. I handbokens övriga kapitel finns närmare anvisningar om många olika punkter i processmodellen. Underkapitlet innehåller närmare hänvisningar till dessa.

På vidstående bild presenteras fem steg under förundersökningprocessen för brott mot barn:

1. Förbehandling
2. Mångprofessionell expertgrupp
3. Beslutsalternativ
4. Förundersökning
5. Åtalsprövning, rättegång och dom

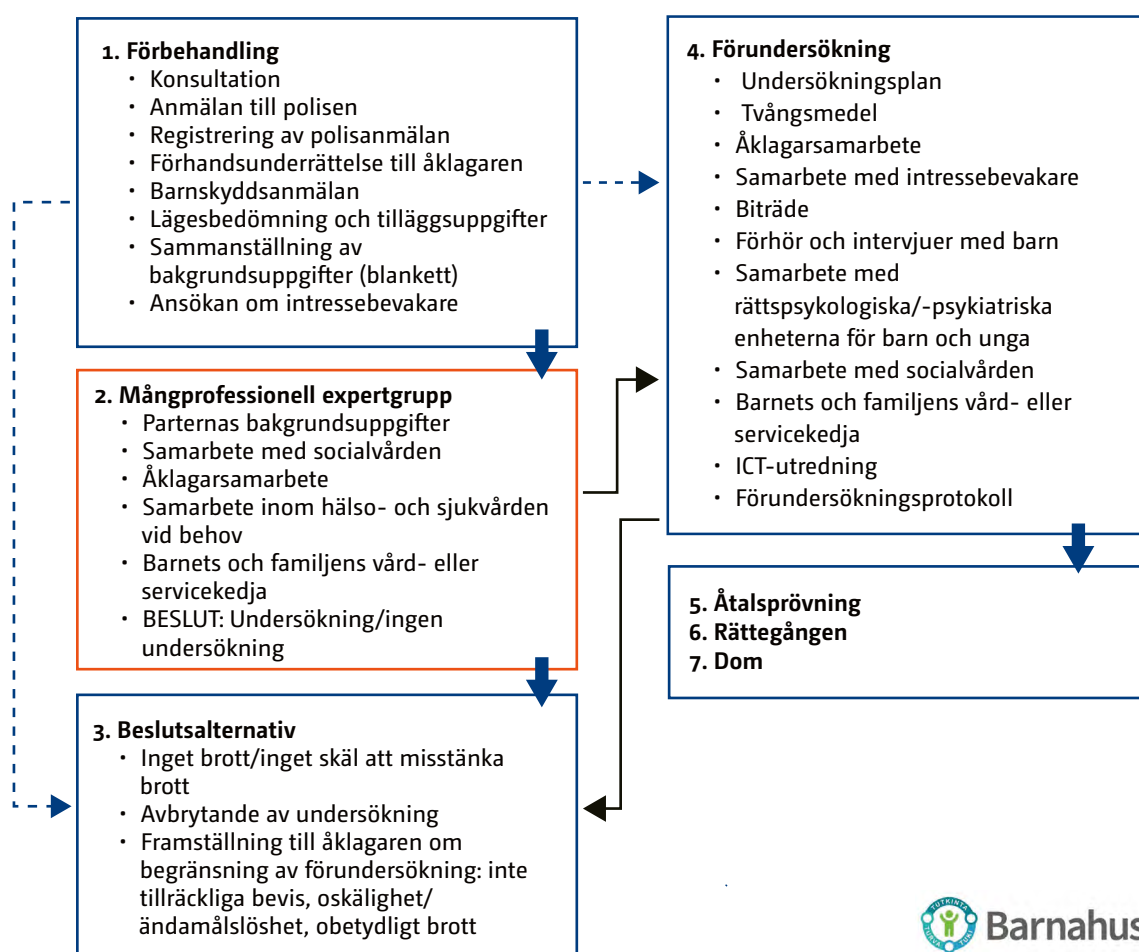

Bild 1. Processmodell för utredning av barnbrott .

7.1.1. Förbehandling

Med en grundlig förbehandling av brott utreds vad, var och när något misstänks ha skett samt vilka som är delaktiga i fallet. Utifrån de inledande åtgärderna i förundersökningen kan det framkomma att det till exempel inte finns skäl att misstänka brott i ärendet eller att det kan göras en framställning om att åklagaren begränsar fallet på vissa grunder (ruta 3 i diagrammet).

Vid behov görs en förutredning enligt 3 kap. 3 § 2 mom. i förundersökningslagen. Om det är klart att ärendet förs vidare till förundersökning, vidtas de egentliga förundersökningsåtgärderna genast efter de inledande åtgärderna (ruta 4 i diagrammet).

Särskild vikt ska fästas vid registreringen av polisanmälan. Till exempel vid sexualbrott påverkar den fastställda tidpunkten för händelsen vilken lagstiftning som tillämpas i fråga om tidpunkten och vilken brottsbenämning det är fråga om. Även omständigheter i anslutning till barnets förande av talan bör beaktas i registreringskedet.

Polisen ska redan i samband med förundersökningens inledande åtgärder sörja för att barnet har en laglig företrädare i straffprocessen. En intressebevakare ska förordnas för att bevaka barnets intresse i stället för vårdnadshavaren, intressebevakaren eller någon annan laglig företrädare, om det finns grundad anledning att anta att vårdnadshavaren eller någon annan företrädare inte kan bevaka barnets intresse opartiskt och om det inte är uppenbart onödigt att förordna en intressebevakare. Dessutom är det viktigt att komma ihåg att göra nödvändiga underrättelser till åklagaren i tid.

Förundersökning av alla sexualbrott mot barn samt brott mot liv, hälsa, frihet, integritet, frid eller heder ska göras skyndsamt. Eftersom det i praktiken dock inte är möjligt att undersöka ovannämnda brott lika skyndsamt, ska man vid förbehandlingen av brott mot barn bedöma vilka av de brottsmisstankar som kommit till polisens kännedom som bör undersökas mest skyndsamt. Denna bedömning påverkas bland annat av om det finns risk för att den brottsliga verksamheten fortsätter eller att utredningen av ärendet försvåras och om det är nödvändigt att barnet genomgår somatiska undersökningar och hur snabbt och om barnets vårdnadshavare känner till brottsmisstanken, om det är fråga om en misstanke inom familjen.

Enligt Polisstyrelsens anvisning Prioritering och beslutsfattande vid förundersökning (POL-2023-68548) är målet för brådskande förundersökningar att inleda förbehandlingsåtgärder och göra en bedömning av nödvändiga fortsatta åtgärder senast inom cirka en vecka efter att polisanmälan registrerats.

7.1.1.1 Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter

Det är motiverat och nödvändigt att för förundersökningen begära bakgrundsuppgifter om barnet från social- och hälsovården, särskilt vid alla brottsmisstankar inom familjen. Betydelsen av sammanställningen av barnets bakgrundsuppgifter framhävs också i fall där brottsmisstanken är oklar och svår att bedöma annars. Om den brottsmisstänkte inte hör till familjen och det är fråga om ett brott som inte är förknippat med barnets familj eller förhållanden, kan bakgrundsuppgifterna ha mindre betydelse för bedömningen av brottsmisstanken.

Kvaliteten på brottsmisstanken är dock inte den enda avgörande faktorn när det bedöms i vilken omfattning det behövs bakgrundsuppgifter om barnet vid förbehandlingen och förundersökningen även senare. Bakgrundsuppgifterna kan ha en betydande roll vid bedömning av förundersökningströskeln, hur allvarlig brottsmisstanken är, vilka förundersökningsåtgärder som behövs och om barnet ska höras samt behovet av rättspsykologisk sakkunskap när förhöret med barnet planeras och genomförs. Därför är huvudregeln att en sammanställning av bakgrundsuppgifterna görs och denna åtgärd kan slopas endast av grundad anledning. En sådan situation kan uppstå till exempel om socialvården har gjort polisanmälan och anmälan redan omfattar uttömmande uppgifter om barnet och barnets förhållanden. Även då är det viktigt att sörja för att socialvården får information om förundersökningsfaserna och hur förundersökningen framskrider.

Bakgrundsuppgifter om barnet ska dock inte begäras enbart därför att lagen tillåter det. Enligt de allmänna dataskyddsprinciperna ska behandlingen av personuppgifter vara ändamålsenlig och skälig i förhållande till ändamålet med behandlingen. Dessutom får personuppgifter inte samlas in eller behandlas i större omfattning än vad som är nödvändigt med tanke på användningsändamålet. För att bedöma personuppgifternas rätta omfattning ska orsaken till att personuppgifterna behövs klart identifieras. Genom användningsändamålet kan det fastställas vilka personuppgifter som är nödvändiga för att syftet med behandlingen ska uppnås. (Dataombudsmannens byrå 2025).

Begäran om en sammanställning av bakgrundsuppgifter är en förundersökningsåtgärd på vilken proportionalitetsprincipen i förundersökningslagen ska tillämpas (4 kap. 4 § i förundersökningslagen). Enligt den ska en förundersökningsåtgärd och det ingripande i en persons rättigheter som den innebär, i detta fall integritetsskydd, vara försvarliga i relation till det brott som utreds, behovet av att utreda ärendet i fråga samt ålder, hälsa och andra motsvarande omständigheter som gäller den person som är föremål för åtgärden och övriga omständigheter som inverkar på saken. Samtidigt ska det vid proportionalitetsprövningen dock beaktas att behovet att utreda brott mot barn i princip är stort och att ett barn har åtminstone väsentligt sämre förmåga och möjlighet att försvara sina egna rättigheter och skydda sig mot brottslig verksamhet än myndiga personer.

Ett viktigt verktyg i förbehandlingen av utredningen av barnbrott är blanketten Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter, som används för att begära bakgrundsuppgifter om barnet från social- och hälsovården. Blanketten har utvecklats som polisens riksomfattande verktyg för att begära bakgrundsuppgifter om barn för straffprocessen. Syftet med blanketten är att förenhetliga tillvägagångssätten vid sammanställning av bakgrundsuppgifter och att samla in uppgifter som gäller barnmålsägande och som är relevanta för brottsmisstanken, barnets situation och riskbedömningen.

Användningen av blanketten garanterar ett nationellt standardiserat och systematiskt sätt att registrera bakgrundsinformation, vilket underlättar arkiveringen och samarbetet mellan olika polisenheter i mer omfattande brottsutredningsshelheter. I ljuset av bakgrundsuppgifterna om barnet kan polisen fatta ett grundat beslut om att inleda förundersökning och om de åtgärder som ska vidtas under förundersökningen med de uppgifter som polisen har tillgång till vid tidpunkten. Blanketten garanterar alltså också en rättssäker och transparent behandling av ärendet och visar vilka uppgifter polisen haft tillgång till i beslutsfattandet som gäller förundersökningen.

Blanketten fylls i på begäran av polisen. För att få hälsouppgifter krävs i praktiken att polisen skickar en begäran om sammanställning av bakgrundsuppgifter till universitetssjukhusets rättspsykologiska/-psykiatriska enhet för barn och unga. Den utsedda person som sammanställer bakgrundsuppgifterna (den s.k. LASTA-koordinatör eller en anställd vid välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen) går igenom barnets hälsouppgifter i hälso- och sjukvårdens register och utreder uppgifterna om barnet i socialvårdens register eller begär dessa uppgifter från välfärdsområdet eller HUS. Dessa bakgrundsuppgifter antecknas på blanketten. Det är viktigt att de uppgifter som finns med i sammanställningen finns i hälso- och sjukvårdens och socialvårdens arkiv och/eller informationssystem och att blanketten närmast används som ett verktyg för att sammanställa uppgifterna.

Bakgrundsuppgifterna utgör grunden för polisens beslut till exempel när polisen ska styra förundersökningen, bedöma hur brådskande den är eller utarbeta ett ”inget brott”-beslut eller en framställning till åklagaren om begränsning av förundersökningen. Bakgrundsuppgifterna kan behandlas i den mångprofessionella expertgruppen i enlighet med processmodellen för utredning av barnbrott, om polisen har valt att fallet ska behandlas i gruppen. Behovet att reda ut bakgrundsuppgifter är dock inte begränsat till fall som överlämnas till den mångprofessionella

expertgruppen. Blanketten utesluter inte andra kontakter eller mer omfattande diskussioner med social- och hälsovårdsmyndigheterna.

Blanketten är också ett riskbedömningsverktyg. Artikel 51 i Istanbulkonventionen, som är förpliktande även för Finland, förutsätter att de berörda myndigheterna bedömer hur allvarliga våldssituationerna är samt bedömer dödsrisken och risken för upprepat våld i anslutning till situationerna, i syfte att hantera riskerna och vid behov säkerställa trygghet och stöd genom koordinerade åtgärder. I biträdande justitiekanslerns avgörande om våld i nära relationer mellan vuxna OKV/1905/10/2022 konstateras att bedömningen av risken för våld inte bör grunda sig på en enskild tjänstemans synpunkter och attityder, utan på en övergripande lägesbedömning och på ändamålsenlig information. Enligt avgörandet kan en helhetsbedömning inte heller göras utifrån ett enskilt förundersökningsmaterial, utan situationen bör granskas som helhet och risken för våld bör bedömas systematiskt. Riskbedömningen bör dessutom leda till nödvändiga åtgärder för att hantera riskerna för våld.

De bakgrundsuppgifter som meddelas på blanketten Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter hjälper polisen att skapa en helhetsbedömning av risken för att barnet utsätts för våld. De riskfaktorer som utreds på blanketten grundar sig på forskningsbaserad information om vad som ökar risken för att barnet utsätts för våld.

En uppdaterad version av blanketten Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter utarbetades 2025. Blanketten finns på adressen <https://barnahus.fi/sv/sektoerovergripande-samarbete/>. Blanketten kommer också att bli tillgänglig i polisens e-tjänst på webbplatsen poliisi.fi under 2026.

7.1.1.2 Behandling av blanketten Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter vid förundersökning

Blanketten Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter bifogas inte förundersökningsprotokollet. Uppgifterna på blanketten kan i nödvändig omfattning antecknas i polisanmälan redogörelsedel med hänvisning till uppgifternas ursprungliga källor. Blanketten kan innehålla även sådana uppgifter om barnet eller barnets familj som inte direkt anknyter till det brottmål som undersöks. Därför kan inte eller är det inte ändamålsenligt att alla uppgifter till exempel om barnets hälsotillstånd och/eller familjens förhållanden antecknas i förundersökningsprotokollet, även om de skulle ha antecknats på blanketten när bakgrundsuppgifterna utreddes.

Blanketten arkiveras som kompletterande material till förundersökningsprotokollet i enlighet med lokalpolisens arkivbildningsplan för säkerhet och utredning (TT-AMS, POL-2025-14026). Vid behov lämnas blanketten till åklagaren så att denne får sätta sig in i den. Det är ändamålsenligt att polisen arkiverar blanketten som sådan, så att man vid behov kan återkomma till uppgifterna på blanketten. En sådan situation kan komma i fråga till exempel om de uppgifter som antecknats på blanketten har använts som grund för polisens förundersökningsbeslut.

Enligt 3 kap. 11 § 1 mom. i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet har en part rätt att hos den myndighet som behandlar eller har behandlat ärendet ta del av en myndighetshandling som kan eller har kunnat påverka behandlingen, även om handlingen inte är offentlig. Därför kan också blanketten Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter bli partsoffentlig. Även i enlighet med arkivbildningsplanen ska man från fall till fall överväga om blanketten är offentlig.

Blanketten arkiveras inte i enheter inom hälso- och sjukvården eller socialväsendet. De ursprungliga uppgifter som hänvisas till på blanketten har arkiverats i hälso- och sjukvårdens och socialväsendets informationssystem och arkiv.

7.1.2. Mångprofessionell expertgrupp

Utifrån de uppgifter som erhållits i samband med de inledande åtgärderna vid brottsmisstanke beslutar polisen vilka fall det är motiverat att överlämna till den multiprofessionella expertgruppen (tidigare LASTA-screening). Vid prövningen ska även andra myndigheters önskemål om sektorsövergripande behandling av ärendet beaktas. Det är motiverat att ett ärendet behandlas i expertgruppen åtminstone i följande situationer:

- upprepade anmälningar som gäller samma familj
- svår vårdnads-/skilsmässotvist som är förknippad med en brottsmisstanke
- komplexa problem i familjen
- oklara fall som inte förs vidare till undersökning men som inte heller kan avslutas eller begränsas utifrån de tillgängliga uppgifterna
- fall där man särskilt noggrant måste överväga om det är förenligt med barnets bästa att inleda en förundersökning.

För att göra gruppens arbete smidigare är det motiverat att på förhand skicka bakgrundsuppgifterna om barnet till de aktörer som deltar. Gruppens möte leds av polisen. På mötet diskuteras sammanställningen av barnets bakgrundsuppgifter som finns på blanketten och varje närvarande myndighet meddelar de tilläggsuppgifter som behövs i fallet. För varje brottsmisstanke som behandlas på mötet görs en prövning från fall till fall utifrån de befintliga uppgifterna, och myndigheterna kommer överens om åtgärder och tidtabellen för åtgärderna.

I straffprocessen går fallen efter den multiprofessionella expertgruppens bedömning vidare till polisens eller åklagarens beslut om förundersökning (ruta 3 i diagrammet) eller till de egentliga förundersökningsåtgärderna (ruta 4 i diagrammet).

I stället för en straffprocess kan det i vissa fall vara förenligt med barnets bästa att exempelvis den sociala myndigheten fortsätter arbetet med familjen och polisen gör en framställning till åklagaren om begränsning av förundersökningen på skälighetsgrunder. Vid mötet kan det komma fram omständigheter som gör det uppenbart att barnet och familjen behöver stabiliserande stöd från hälso- och sjukvården eller att barnets och familjens behov av tjänster måste bedömas och barnets behov av skydd utredas.

Den bärande tanken i processmodellen vid förundersökning av brott mot barn är att det förs sektorsövergripande diskussioner om barnets situation med tanke på utredningen, skyddet, vården och stödet. Fördelen med modellen är i alla situationer att myndigheterna tillsammans planerar och kommer överens om vad de olika aktörerna kan göra och inom vilken tidsram. Detta effektiviserar och påskyndar verksamheten samt sparar alla aktörers resurser och gör att barnets bästa kan tillgodoses så fullständigt som möjligt.

Enligt statistik som samlats in från mångprofessionella expertgrupper har cirka 1/3 av de ärenden som behandlats på screeningmötet lett till förhör med det barn som är målsägande, 1/3 till andra förundersökningsåtgärder och 1/3 till begränsning.

7.1.3. Beslutsalternativ

I en förundersökning kan polisen endast i klara fall fatta beslutet ”inget brott” eller ”inget skäl att misstänka brott”. Det är alltid åklagarens uppgift att bedöma bevisningen. Dessutom förpliktar förundersökningslagen undersökningsledaren att innan förundersökningen avslutas höra åklagaren om ärendet har utretts tillräckligt på det sätt som avses i 1 kap. 2 § i förundersökningslagen, om polisen har anmält det brott som undersöks till åklagaren, vilket i regel ska göras vid brott mot barn, och om ärendets art eller omfattning förutsätter att åklagaren hörs eller om avsikten är att avsluta förundersökningen utan att överlämna ärendet till åklagaren.

Med tanke på barnets bästa är det viktigt att ett ändamålsenligt beslut fattas i fall där båda parterna är under 15 år. När det utifrån de inledande uppgifterna är känt eller visar sig att det inte har skett något brott i ärendet, ska beslutet fattas på denna grund och inte automatiskt utifrån förövarens unga ålder. Med tanke på barnets framtid är det viktigt att beslutet "inget brott" har fattats i ärendet, om inget brott har begåtts. Med tanke på både polisens eget och kundens rättsskydd är det viktigt att uppgifterna om beslut i undersökningen är korrekta.

I en del fall kan polisen göra en framställning till åklagaren om begränsning av förundersökningen. I brott mot barn görs framställningar om begränsning ofta på grund av brist på bevis eller på skälighets- eller obetydlighetsgrund. Framställningar om begränsning av förundersökning behandlas närmare i kapitel 16 i denna handbok: Framställning om begränsning av förundersökning.

Enligt Polisstyrelsens anvisning Polisens agerande vid våld i nära relationer (POL-2025-39511) är huvudregeln att polisen med stöd av 3 kap. 9 § 1 mom. i förundersökningslagen inte kan avsluta ärendet som obetydligt i sitt slag, eftersom våld i nära relationer med beaktande av brottets särdrag i regel inte är ett brott som bedömt som en helhet ska anses vara uppenbart obetydligt enligt bestämmelsen. Enligt anvisningen kan man emellertid då överväga bötesförfarande, om villkoren för det uppfylls i övrigt.

Vid brott mot barn ska möjligheterna att tillämpa bötesförfarande alltid bedömas omsorgsfullt i ett enskilt fall med beaktande av brottsmisstänkens art, barnets omständigheter och särskilt barnets bästa. Straffyrkande får inte vara den primära lösningen och det ska övervägas omsorgsfullt om det är ändamålsenligt att tillämpa detta förfarande. När tillämpandet av detta förfarande övervägs ska det med tanke på barnets bästa beaktas om en begränsning av förundersökningen skulle vara ett mer ändamålsenligt alternativ.

Om den brottsmisstänktes identitet inte har kunnat utredas i förundersökningen och det inte finns bevis som leder till att identiteten kan utredas, kan polisen besluta att avbryta förundersökningen. En avbruten förundersökning aktiveras på nytt om det framkommer ny information om fallet.

7.1.4. Förundersökning

I förundersökningen av brott mot barn använder polisen från fall till fall olika taktiska och tekniska metoder för att utreda brottet och skaffar på tjänstens vägnar bevis för och mot den brottsmisstänkte. I utredningen av barnbrott ska nödvändiga tvångsmedel användas på det sätt som lagen möjliggör. Även när förundersökningen framskrider är det viktigt att komma ihåg barnets bästa och myndighetssamarbete. Omständigheter som rör barnets bästa behandlas närmare i kapitel 3 i handboken: Barnets bästa vid förundersökning och i straffprocessen.

Ett särdrag vid utredning av barnbrott är att domstolsprocesserna beaktas redan under förundersökningen om barnet inte hörs personligen i domstol. Detta ställer betydande krav på utredningens kvalitet när det gäller brott mot barn, och för att säkerställa en rättvis rättegång är det nödvändigt att kraven uppfylls.

7.1.4.1 Minneslista och utredningsplan vid utredning av barnbrott

Som stöd för utredningen av barnbrott kan man använda en minneslista som har uppdaterats utifrån tidigare minneslistor för utredning av barnbrott (bl.a. Ellonen & Rantaeskola 2016). Minneslistan kan också användas som plan för utredningen av sexual- eller våldsbrott mot barn.

I polisens Kameleon-blankettbank finns en mall till en utredningsplan som kan tillämpas även på utredning av barnbrott. I alla förundersökningar av brott mot barn har det inte ansetts ändamålsenligt att använda en utredningsplan som grundar sig på denna mall. I förundersökning av brott mot barn ska utredningen dock vid behov planeras i samarbete med åklagaren och de

åtgärder som redan vidtagits ska antecknas. Detta behov av planering framhävs särskilt i omfattande förundersökningar som gäller tiotal eller hundratals målsägande.

7.1.5. Åtalsprövning, rättegång och dom

Förundersökningen framskrider från åklagaren till åtalsprövning och via ett eventuellt åtal till domstolsbehandling. I denna handbok behandlas inte kvalitetskraven för åtalsprövning eller domstolsbehandling på annat sätt än beträffande den misstänktes möjlighet till motförhör i kapitel 11: Möjligheten till motförhör, dvs. den kontradiktoriska principen.

Polisen ska dock beakta att innehållet i förundersökningsprotokollet uppfyller de kvalitetskrav som ställs på förundersökningen och i synnerhet på utredningen av brott mot barn, så att man i en senare rättsprocess utifrån förundersökningen kan utföra en åtalsprövning av hög kvalitet och en lyckad rättegångsförhandling.

7.2. FÖRUNDESRÖKNINGSPROCESSEN VID BROTT SOM MISSTÄNKTS HA BEGÅTTS AV BARN

Processerna för utredning av ungdomsbrott följer till de viktigaste delarna den ovanstående processmodellen för utredning av barnbrott. Sektorsövergripande samarbete och bedömning samt prövning från fall till fall spelar en viktig roll även i utredningen av ungdomsbrott.

Till skillnad från processmodellen för utredning av barnbrott framhävs medlingens roll redan i samband med de inledande åtgärderna under förundersökningen. I stället för en mångprofessionell expertgrupp kan situationen som gäller ett barn som misstänks för ett brott eller en brottslig gärning diskuteras i en sektorsövergripande kontext i synnerhet i Ankarverksamheten. Vid prövning av huruvida förundersökning ska inledas ska förutsättningarna för att göra förundersökning enligt 3 kap. 5 § i förundersökningslagen särskilt beaktas då den person som misstänks för en brottslig gärning är under 15 år. Beträffande brottsmisstänkta mellan 15 och 17 år ska möjligheten till åtaluppställning också beaktas, om de villkor som gäller tillämpningsområdet som föreskrivs i 3 kap. 10 a § 5 mom. i förundersökningslagen och 1 kap. 10 § 1 mom. 1 punkten i lagen om rättegång i brottmål uppfylls.

Enligt 3 kap. 11 § 2 mom. i förundersökningslagen ska förundersökning göras skyndsamt när en person som inte har fyllt 18 år är misstänkt för brott eller för en brottslig gärning som hen har begått före fyllda 15 år. Skyndsamheten fastställer Polisstyrelsens anvisning Prioritering och beslutsfattande vid förundersökning (POL-2023-68548), enligt vilken målet vid förundersökningar som ska göras skyndsamt är att inleda förbehandlingsåtgärder och göra en bedömning av vilka fortsatta åtgärder som behövs senast ungefär en vecka efter att polisanmälan registrerats.

Bild 2. Processmodell för utredning av ungdomsbrott.

7.3. INFORMATIONsutbyte Mellan Myndigheter vid brott som gäller barn

I utredningen av brottsmisstankar som gäller barn står myndigheternas mångprofessionella samarbete i centrum. Inom ramen för samarbetet samlar man in tillräckliga uppgifter om brottsmisstanken och säkerställer utbyte av information och samarbete mellan myndigheterna. Tillräcklig information både i fråga om mängden och innehållet är nödvändig med tanke på alla parter rättsskydd.

I en enkät som skickats till åklagarna i Barnhusprojektet var en av de viktigaste omständigheterna i situationer där förundersökningen begränsats att det fanns tillräckligt med information om barnets och familjens situation och om socialväsendets åtgärder i anslutning till fallet. Åklagarna upplevde att den mångprofessionella expertgruppen ofta spelade en avgörande roll när det gällde att få tillräcklig information jämfört med till exempel den information som endast polisen samlat in.

Sekretessbestämmelserna och rättigheterna som gäller olika yrkesgrupper samt skyldigheterna att bryta mot dem beskrivs nedan separat i lagar som gäller olika yrkesgrupper ur den aktuella yrkesgruppens synvinkel. Mångprofessionellt samarbete och informationsutbyte (i stället för utlämnande av uppgifter) har sällan beaktats i dessa. Följande underkapitel innehåller en kort översikt över lagstiftningen som gäller olika aktörer vid brott mot barn. En omfattande utredning av olika myndigheters rätt att få och lämna ut information om misstänkta brott mot barn är Inka Liljas och Miina Hiilloskivis Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen –

Selvitys Suomen lainsäädännöstä (Ingripande i misstankar om utnyttjande av barn – Utredning om Finlands lagstiftning) som utarbetades för Europarådet 2022.

7.3.1. Polisen

Enligt 4 kap. 2 § i polislagen har polisen oberoende av tystnadsplikten rätt att för tjänsteuppdrag få behövlig information och handlingar av andra myndigheter, oavsett hurdant maximistraffet för brottet är, om inte överlämnande av informationen eller handlingarna till polisen har förbjudits eller begränsats i lag. Beträffande polisens rätt att få information specificeras inte om tröskeln att misstänka brott måste ha överskridits innan informationen begärs, utan grunden för att få information är att polisen utför ett lagligt uppdrag.

Polisen är också skyldig att lämna information till välfärdsområdet i de fall där polisen själv är skyldig att göra en barnskyddsanmälan till socialväsendet enligt 25 § i barnskyddslagen. Välfärdsområdet har också rätt att begära uppgifter av en annan myndighet, varvid polisen är skyldig att lämna de väsentliga uppgifter som är förknippade med utredningen av ärendet.

En socialarbetare har med stöd av 64 § 1 mom. i lagen om behandling av kunduppgifter inom social- och hälsovården rätt att av en annan myndighet få sådana uppgifter och utredningar som i väsentlig grad inverkar på en klientrelation inom socialvården och som är nödvändiga bland annat för att utreda klientens behov av socialvård, för att ordna socialvård och genomföra åtgärder i anslutning till den.

I praktiken innebär detta att om en socialarbetare får kännedom om misstanke om våld eller utnyttjande som riktats mot ett barn, ska andra myndigheter trots sekretessbestämmelserna och på socialarbetarens begäran ge socialarbetaren de väsentliga uppgifter som är förknippade med utredningen av ärendet. Detta gäller även polisen som förundersökningsmyndighet. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 34).

Det är särskilt viktigt att sörja för att polisen i takt med att förundersökningen framskrider vid behov gör en barnskyddsanmälan om nya barnskyddsrelaterade bekymmer och att den sociala myndigheten också utan ogrundat dröjsmål underrättas om att förundersökningen eventuellt avslutas eller begränsas.

7.3.2. Den sociala myndigheten

Enligt 63 § 2 mom. i lagen om behandling av kunduppgifter inom social- och hälsovården ska en tjänstetillhandahållare inom socialvården på begäran oberoende av klientens eller den lagliga företrädarens samtycke lämna ut sekretessbelagda kunduppgifter till polisen, en åklagarmyndighet och en domstol, om det är nödvändigt för utredande av ett brott för vilket underlåtenhet att anmäla är straffbar enligt 15 kap. 10 § strafflagen eller för vilket det föreskrivna maximistraffet är fängelse i minst fyra år.

Enligt 3 mom. i samma bestämmelse får sekretessbelagda kunduppgifter lämnas ut av en tjänstetillhandahållare inom socialvården också på eget initiativ vid misstanke om ett brott som avses i 2 mom. eller om det föreligger misstanke om ett brott som är mindre grovt än vad som där nämns, om tjänstetillhandahållaren inom socialvården bedömer att utlämnandet är nödvändigt på grund av ett barns intresse eller ett synnerligen viktigt allmänt eller enskilt intresse.

7.3.3. Hälso- och sjukvården

Enligt 17 kap. 14 § 1 mom. i rättegångsbalken får en läkare eller någon annan yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården som avses i lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården eller i en förordning som utfärdats med stöd av den inte vittna om känsliga uppgifter om en enskild persons eller familjs hälsotillstånd eller någon annan hemlighet som gäller en enskild person eller familj och som han eller hon har fått kännedom om på grund av sin ställning eller uppgift, om inte den till vars förmån tystnadsplikten har föreskrivits ger sitt samtycke till det.

Vidare får domstolen enligt 2 mom. i nämnda paragraf ålägga en person som avses i 1 mom. att vittna i ett mål där åklagaren utför åtal för ett brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst sex år. På denna grund får en person som avses i 17 kap. 14 § 1 mom. i rättegångsbalken vid utredning av de grova brotten i fråga också vittna i en förundersökning utan den berörda personens samtycke (jfr 7 kap. 8 § i förundersökningslagen). I lindrigare fall än de som avses ovan (till exempel misshandel eller lindrig misshandel) är yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården bundna av tystnadsplikt, som kan hävas endast med den berörda personens samtycke. Om samtycke inte fås, kan uppgifterna inte lämnas ut.

I praktiken innebär detta att yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården vid alla misstankar om brott där straffskalan är under sex år, inte har rätt att lämna ut uppgifter utan den berörda partens eller dennes lagliga företrädares samtycke.

Barnets vårdnadshavare som för barnets talan eller en intressebevakare som förordnats för barnet kan ge samtycke till att polisen får uppgifter om barnets hälsa. Enligt 1 kap. 5 § 1 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt ansvarar barnets vårdnadshavare gemensamt för de uppgifter som hör till vårdnaden om barnet och fattar gemensamt beslut som gäller barnet, om inte något annat är stadgat eller bestämt. Om det är bråttom att få samtycket kan även en vårdnadshavares samtycke vara tillräckligt. Kan någon av vårdnadshavarna inte till följd av resa eller sjukdom eller av annan orsak delta i beslut som gäller barnet och skulle dröjsmål med beslutet medföra olägenhet, är personens samtycke i saken enligt 2 mom. i samma bestämmelse inte nödvändigt. Ärende som har avsevärd betydelse för barnets framtid kan vårdnadshavarna dock endast avgöra gemensamt, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver annat.

7.3.4. Underlåtenhet att anmäla grovt brott

Var och en, inte bara vissa yrkesutbildade personer, är skyldig att anmäla ett aktuellt grovt brott. I 15 kap. 10 § i strafflagen föreskrivs följande:

Den som vet att folkmord, förberedelse till folkmord, brott mot mänskligheten, grovt brott mot mänskligheten, krigsförbrytelse, grov krigsförbrytelse, tortyr, brott mot förbudet mot kemiska vapen, brott mot förbudet mot biologiska vapen, äventyrande av Finlands suveränitet, landsförräderi, grovt landsförräderi, spioneri, grovt spioneri, högförräderi, grovt högförräderi, våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av barn, mord, dråp, dråp under förmildrande omständigheter, grov misshandel, rån, grovt rån, människohandel, grov människohandel, tagande av gisslan, grovt sabotage, grovt äventyrande av andras hälsa, kärnladdningsbrott, kapning, brott enligt 34 a kap. 1 § 1 mom. 3 punkten som begåtts i terroristiskt syfte, grov miljöförstöring eller grovt narkotikabrott är på färde, men underlåter att i tid medan brottet ännu kan förhindras underrätta myndigheterna eller den som hotas av brottet, ska, om brottet eller ett straffbart försök därtill sker, för underlåtenhet att anmäla grovt brott dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Skydd mot inkriminering av närstående är den enda lagliga grunden för underlåtenhet att anmäla ett planerat brott av den typ som avses ovan. Till straff för underlåtenhet att anmäla grovt brott döms enligt 15 kap. 10 § 2 mom. dock inte den som för att förhindra brottet borde ha angivit sin make eller tidigare make eller sin nuvarande sambo, ett syskon eller en släkting i rätt upp- eller nedstigande led, eller borde ha angivit en person till vilken han eller hon har någon annan nära relation som är jämförbar med ett parförhållande eller med släktskap.

7.3.5. Skyldighet enligt 25 § i barnskyddslagen att göra en anmälan till polisen

De personer som avses i 25 mom. i barnskyddslagen är skyldiga att trots sekretessbestämmelserna göra en anmälan till polisen, när de på grund av omständigheter som de har fått kännedom om i sin uppgift har skäl att misstänka att ett barn utsatts för ett sexualbrott eller ett misshandelsbrott som är allvarligare än ringa. Anmälningsskyldigheten förklaras närmare i kapitel 5 i handboken: Anmälan till polisen om brott mot barn.

Bestämmelsen har tolkats så att den myndighet som gör anmälan till polisen trots sekretessbestämmelserna ska förse polisen med de uppgifter som hänför sig till misstanken i fråga, även utan den berörda personens samtycke.

Enligt 17 kap. 12 § i rättegångsbalken kan en tjänsteman trots tystnadsplikten åläggas att lämna ut uppgifter i ärenden utifrån

1. 16 § 5 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt
2. 63 § 1 mom. i lagen om behandling av kunduppgifter inom social- och hälsovården eller
3. någon annan motsvarande paragraf.

Anmälningsskyldigheten enligt barnskyddslagen som gäller brottsmisstanke, ska betraktas som sådan annan motsvarande paragraf enligt bestämmelsen som ger en tjänsteman rätt att lämna ut uppgifter. Utifrån gällande lagstiftning kan polisen och de sociala myndigheterna trots sekretessbestämmelserna utbyta information om ett misstänkt brott mot barn.

7.3.6. Lag om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn

Enligt 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (den s.k. utredningslagen, 19.12.2008/1009) har den enhet som utför undersökningen utan hinder av sekretessbestämmelserna rätt att av polisen, åklagaren och domstolen samt ett stort antal andra myndigheter såsom hälso- och sjukvårdsmyndigheterna och de sociala myndigheterna, få de uppgifter som är nödvändiga för de undersökningar som avses i lagen. Enligt 2 mom. i samma bestämmelse får enheten utan hinder av sekretessbestämmelserna lämna ut de uppgifter som samlats under undersökningens gång till den polis, den åklagare eller den domstol som begärt undersökningen.

Källor och mer information:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta (Utredning av misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn). Polisyrkeshögskolans läroböcker 24. Polisyrkeshögskolan, Tammerfors. Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> (2.11.2021)

Lilja, Inka & Hiilloskivi, Miina 2022: Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen – Selvitys Suomen lainsäädännöstä (Ingripande i misstankar om utnyttjande av barn – Utredning om Finlands lagstiftning). Institutet för hälsa och välfärd (THL), Helsingfors. Tillgänglig på: <https://rm.coe.int/barnahus-finland-legal-analysis-report-fin/1680a8b5c9> (4.7.2023)

Lohiniva-Kerkelä, Mirva 2017: Salassapito- ja ilmoitusvelvollisuus lähisuhdeväkivallasta (Sekretess och anmälningsskyldighet vid våld i nära relationer). I verket Niemi Johanna, Kainulainen Heini & Honkatukia Päivi (red.), Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma (156–176) (Könsrelaterat våld: ett juridiskt och socialt problem). Vastapaino.

Polisstyrelsens anvisning 2023: Registrering av uppgifter i informationssystemet för polisärenden (Patja). POL-2023-120671 22.12.2023

Sinkkonen Minna & Mäkelä Jukka (red.) 2017: LASTA-hanke: Kokemuksia viranomais-ten yhteistyön ja tietojenvaihdon koordinoinnista lapseen kohdistuneissa pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen epäilytilanteissa (LASTA-projektet: Erfarenheter av koordinering av myndighetssamarbete och informationsutbyte vid misstanke om misshandels- eller sexualbrott mot barn). Rapport 2/2017. Institutet för hälsa och välfärd (THL), Helsingfors. Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-850-0> (2.11.2021)

Social- och hälsövärdsmiñisteriet 2020: Anvisning om informationsutbytet mellan hälsö- och sjukvärdén och polisen. Social- och hälsövärdsmiñisteriet (SHM). Tillgänglig på: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/items/cfe2ed22-f5f5-4e99-b894-1ec420b23b6f> (2.11.2021)

Institutet för hälsa och välfärd (THL) 2021: Sammanställning av barnets bakgrundsuppgifter. Tillgänglig på: <https://barnahus.fi/sv/sectorovergripande-samarbete/> (3.11.2025)

Dataombudsmännens byrå 2025: Dataskyddsprinciper. Tillgänglig på: <https://tietosuoja.fi/sv/dataskyddsprinciper> (15.1.2025)

7.4. SOCIALARBETETS PROCESSER SOM GÖRS PARALLELLT MED FÖRUNDERSÖKNINGEN

Specialsakkunnig Miia Ståhlberg, THL

Barnets ärende inleds oftast med en barnskyddsanmälan som påbörjar en **bedömning av servicebehövet**, om det inte bedöms vara uppenbart onödigt att göra en bedömning till exempel på grund av en nyligen avslutad bedömning av samma orsak. Under bedömningen av servicebehövet bedömer socialarbetaren inte bara barnets servicebehov enligt processens namn, utan i centrum för bedömningen står också barnets uppväxtförhållanden samt de möjligheter vårdnadshavarna eller andra personer som ansvarar för vårdnaden av barnet har att sörja för barnets vård och fostran. Bedömningen är också i sig en intervention och ett förändringsarbete. Under bedömningen av servicebehövet – som en del av det – utreds också barnets behov av barnskydd, om det inte är klart att stödåtgärder inom barnskyddet inte behövs. Under bedömningen är barnet klient hos socialvården.

En **klientrelation inom barnskyddet** inleds utifrån en bedömning av en socialarbetare med stöd av en bedömning av servicebehövet och en utredning av behovet av barnskydd. Undantag är sådana situationer där brådskande stödåtgärder inom barnskyddet vidtas i barnets ärenden. I detta fall inleds klientrelationen redan innan bedömningen av servicebehövet har slutförts. Barnets klientrelation kan vara inom öppenvård, vård utom hemmet eller eftervård inom barnskyddet. För ett barn i en klientrelation har utsetts en socialarbetare som ansvarar för barnets ärenden, dvs. en ansvarig socialarbetare.

Skillnaden mellan en klientrelation inom barnskyddet och en klientrelation enligt socialvårdslagen kan i praktiken te sig oklar. I barnskyddslagen har behovet av en klientrelation inom barnskyddet kopplats till behovet att ordna stödåtgärder särskilt enligt barnskyddslagen, dvs. någon tjänst som för att kunna ordnas förutsätter en klientrelation inom barnskyddet. I praktiken kan behovet av en klientrelation också vara förknippat med till exempel ett behov av kompetens inom socialarbete inom barnskyddet eller att barnet, den unga eller vårdnadshavarna inte vill ta emot de stödåtgärder som socialarbetaren ansett vara nödvändiga eller inte förbinder sig till dem.

Socialvårdslagen omfattar flera olika tjänster där barnet och familjen kan ha en klientrelation. När man talar om en **klientrelation enligt socialvårdslagen** hänvisar man tidvis till barnets klientrelation inom det så kallade familjesocialarbetet eller vid någon annan motsvarande enhet

där en förutsättning för klientrelationen är ett behov av särskilt stöd i anslutning till barnets situation. Inom socialservicen är det fråga om ett barn som behöver särskilt stöd till exempel när barnets uppväxtförhållanden inte tryggar barnets ändamålsenliga utveckling eller om barnet har svårt att få de stödtjänster som det behöver. Socialarbetaren bedömer och konstaterar behovet av särskilt stöd i samband med bedömningen av servicebehovet. En del av socialvårdstjänsterna är alltså avsedda endast för barn vars situation är förknippad med det ovan beskrivna behovet av särskilt stöd. En del av tjänsterna är åter sådana som även är tillgängliga för barn i en situation som inte är förknippad med ett behov av särskilt stöd.

Socialvårdslagen omfattar många olika tjänster för barn och familjer. En del av tjänsterna kräver mer myndighetsprövning än andra för att kunna beviljas. **Hemservice för barnfamiljer** hjälper föräldrarna att orka i vardagen och kan till exempel omfatta stärkande av färdigheter i skötseln av hemmet och hjälp med barnskötsel. **Familjearbete** är ofta mer vägledande till sin natur och strävar till exempel efter att skapa en dagsrytm eller öva föräldrafärdigheter.

För ett barn som är klient inom barnskyddet och för vuxna som tar hand om barnet kan man fortfarande också ordna stödåtgärder enligt socialvårdslagen, men utöver eller i stället för dessa kan barnet och familjen få tjänster som förutsätter en klientrelation inom barnskyddet, till exempel familjerehabilitering.

Brådskande placering av barn är en sista utväg i situationer där det inte finns andra möjligheter att trygga barnets situation. Förutsättningen för brådskande placering är att barnet befinner sig i omedelbar fara av orsaker som anges närmare i 40 § i barnskyddslagen. Grunderna är förknippade med att barnets uppväxtförhållanden hotar att allvarligt äventyra barnets hälsa eller utveckling eller barnet äventyrar sin hälsa genom sitt eget beteende. Placeringen ska alltid vara en åtgärd som är förenlig med barnets bästa. Brådskande placering kan göras även om barnet och/eller vårdnadshavaren motsätter sig placeringen och den till sina rättsliga verkningar motsvarar omhändertagande.

Placering inom öppenvården är en stödåtgärd som vidtas för att till exempel utvärderande eller rehabiliterande familje- eller institutionsvård ska kunna ordnas för barnet ensamt eller barnet tillsammans med sin vårdnadshavare. Placering inom öppenvården kan också användas för att ordna tillfällig omsorg för barnet till exempel med anledning av vårdnadshavarens sjukdom. För placering inom öppenvården krävs samtycke av vårdnadshavaren och av ett barn som fyllt 12 år.

Barnet har en **klientrelation i öppenvården inom barnskyddet** när en socialarbetare har bedömt att barnets uppväxtförhållanden äventyrar eller inte tryggar barnets hälsa eller utveckling. En annan grund är barnets behov av stödåtgärder enligt barnskyddslagen eller att barnet genom sitt eget beteende äventyrar sin hälsa eller utveckling. Beslut om en klientrelation inom barnskyddet och om att avsluta klientrelationen fattas av en socialarbetare.

Med **vård utom hemmet** avses att vården och fostran av ett barn som omhändertagits, som placerats brådskande eller som placerats med stöd av ett interimistiskt förordnande enligt 83 § i barnskyddslagen ordnas utanför hemmet. När ett barn placeras utom hemmet utses en socialarbetare som ansvarar för barnets angelägenheter. Omhändertagandet och placeringen av barnet grundar sig på ett behov att ge välfärdsområdet rätt att besluta bland annat om barnets vård, omsorg och tillsyn i den mån det är nödvändigt med tanke på syftet med omhändertagandet.

Arbetet inom barnskyddet är förknippat med många olika tidsfrister. När barnets ärende inleds som en barnskyddsanmälan eller på något annat sätt ska behovet av brådskande barnskydd för barnet bedömas omedelbart. Dessutom ska socialarbetaren inom sju vardagar bedöma om en bedömning av servicebehovet ska inledas på basis av en barnskyddsanmälan som lämnats

in. En bedömning av servicebehovet, och en eventuell utredning av behovet av barnskydd i anslutning till den, ska göras inom högst tre månader efter anhängiggörandet.

Om barnets situation kräver brådskande placering kan placeringen pågå i högst 30 dagar. Den måste avslutas så snart det inte längre finns något behov. En brådskande placering kan utan nytt beslut fortgå i mer än 30 dagar, om välfärdsområdet inom 30 dagar fattar beslut om omhändertagande eller ansöker om omhändertagande hos förvaltningsdomstolen. En brådskande placering kan genom ett nytt beslut förlängas med ytterligare 30 dagar till exempel om 30 dagar inte är en tillräckligt lång tid för att barnets behov av barnskydd ska kunna utredas.

Vårdnadshavarnas och barnets rätt till information inom barnskyddet regleras i många olika lagar och författningar. En allmän princip inom barnskyddet är att barnet är delaktigt i sitt eget barnskyddsärende och får information. Å andra sidan får barnet dock inte ges sådan information som allvarligt kan äventyra barnets hälsa eller utveckling.

I barnskyddets klienthandlingar ska man i enlighet med barnskyddslagen anteckna uppgifter som påverkar hur olika åtgärder ordnas samt uppgifter som är nödvändiga för planeringen, genomförandet och uppföljningen av åtgärderna. Vårdnadshavarna har i regel rätt till uppgifter om barnet, till exempel klienthandlingar. I 11 § i offentlighetslagen finns dock en förteckning över situationer där denna rätt kan begränsas om detta är förenligt med barnets bästa. Ett exempel på en sådan situation är när det är fråga om att ge uppgifter om en handling som upprättats i samband med förundersökning som ännu pågår, om utredningen skulle försvåras av att uppgifterna lämnas ut.

Även ett barn har i en del situationer rätt att vägra att uppgifter om barnet lämnas ut till vårdnadshavaren i ett barnskyddsärende. I dessa situationer måste orsaken vara vägande. Om försummelse att lämna ut uppgifter till exempel skulle kunna hindra vårdnadshavaren från att sköta vården av barnet på ändamålsenligt sätt, ska uppgiften lämnas ut till vårdnadshavaren trots den minderårigas förbud.

Källor:

Barnskyddslagen 417/2007

Institutet för hälsa och välfärd, THL: Handbok för barnskyddet: <https://thl.fi/sv/publikationer/handbocker/handbok-for-barnskyddet> (hämtad 21.10.2025).

8. PARTER I BROTT SOM GÄLLER BARN

Detta kapitel handlar om parterna i brott som gäller barn och andra delaktiga ur förundersökningsprocessens synvinkel. Kapitlet innehåller också rekommendationer om hur parterna ska registreras i polisens informationssystem.

Parter vid förundersökning är enligt 2 kap. 5 § i förundersökningslagen

- 1) målsäganden,
- 2) den som är misstänkt för brott,
- 3) andra personer vilkas rättigheter, intressen eller skyldigheter kan påverkas av brottet och utredningen av det.

8.1. MÅLSÄGANDE

När det gäller brott mot barn registrerar man som målsägande i polisens informationssystem i regel endast det barn som fallit offer för brottet. Barnets företrädare eller vårdnadshavare registreras inte som målsägande i brottanmälan. Vårdnadshavarna kan registreras som målsägande endast om de har fått ställning som målsägande på grund av ett ersättningsyrkande som omedelbart följer av brottet. Vårdnadshavarna får alltså inte partsställning endast på grund av att deras minderåriga barn har utsatts för ett brott. Närmare information om målsägandens ställning finns till exempel i kapitel 3.3.1 i boken *Esitutkinta ja pakkokeinot* (Fredman m.fl. 2020).

Enligt 12 kap. 1 § 1 mom. i rättegångsbalken förs den omyndiges talan av vårdnadshavaren eller av en annan laglig företrädare och enligt 2 mom. får en omyndig som har fyllt 15 år vid sidan av vårdnadshavaren eller en annan laglig företrädare självständigt föra sin talan i mål som angår hans eller hennes person.

8.2. BARNETS VÅRDNADSHAVARE

Barnets vårdnadshavare kontrolleras i befolkningsdatasystemet vid förundersökningen. Om barnets vårdnadshavare för barnets talan för barnets räkning, ska de i förundersökningen antecknas som parter (i ställningen annan person) och antecknas som målsägandens företrädare. Alla vårdnadshavare har då rätt att föra talan och de antecknas i polisanmälan som barnets företrädare.

Om vårdnadshavaren eller dennes make, maka eller sambo är misstänkt för ett brott mot barnet, kan ingendera vårdnadshavaren föra barnets talan eller företräda barnet i brottmålet. Enligt 1 kap. 5 § 1 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt ansvarar barnets vårdnadshavare gemensamt för de uppgifter som hör till vårdnaden om barnet och fattar gemensamt beslut som gäller barnet, om inte något annat är stadgat eller bestämt. Det bör särskilt observeras att vårdnadshavaren eller intressebevakaren inte får företräda sin huvudman (barnet) om motparten är intressebevakarens make, maka eller sambo. (Fredman m.fl. 2020, 176.)

Om en av barnets vårdnadshavare är misstänkt för brott, ska en intressebevakare förordnas för barnet. Kapitel 9 i handboken, *Intressebevakning i brottmål*, innehåller mer information om detta. En intressebevakare som förordnats för ett barn registreras i brottanmälningsystemet som en fysisk person och antecknas som barnets företrädare. Barnets vårdnadshavare enligt befolkningsdatasystemet har då ställningen annan person i polisanmälan utan att de länkas som barnets företrädare.

Barnets rättsbiträde eller försvarare antecknas inte som barnets företrädare i Patja och förhörs inte som barnets företrädare.

I polisanmälans redogörelsedel ska man också i textform anteckna barnets vårdnadshavare som bekräftats i befolkningsdatasystemet och den intressebevakare som förordnats för barnet i brottmålet, så att ställningen för dem som för barnets talan och andra delaktiga framgår tydligt.

Barnets vårdnadshavare är fortfarande också barnets lagliga företrädare, även om barnets talan i brottmålet förs av en intressebevakare som förordnats för detta ändamål. I en sådan situation kan vårdnadshavaren vid behov höras som part i förundersökningen i bevissyfte (som annan person enligt 5 § i förundersökningslagen). Om barnets förälder inte har ett officiellt vårdnadsförhållande till barnet, antecknas föräldern inte som barnets företrädare i brottsanmälan. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 66–67.)

Det är viktigt att observera att en förälder som inte är barnets vårdnadshavare ändå kan ha rätt att få uppgifter om barnet. Detta framgår av domstolens beslut om vårdnaden om barn och umgängesrätten. Beslutet kan begäras antingen av föräldern eller vid behov av domstolen.

8.3. BARNETS INTRESSEBEVAKARE

Intressebevakning vid utredning av barnbrott tas upp i kapitel 9 i denna handbok. En intressebevakare som förordnats för barnet ska registreras som en fysisk person i polisanmälan och antecknas som barnets lagliga företrädare i Patja. Dessutom görs en anteckning om intressebevakning i förundersökningsprotokollets redogörelsedel och på anteckningsbladet.

8.4. ICKE-PARTER: RÄTTEGÅNGSBITRÄDE, FÖRSVARARE OCH STÖDPERSON

Vid misstankar om brott mot barn, särskilt vid misstankar om sexualbrott och misstankar om allvarigare än lindrigt våld, ska ett biträde alltid förordnas för barnet genast när förundersökningen inleds. Om en intressebevakare redan har förordnats för barnet i brottmålet, kan intressebevakaren ansvara för att skaffa ett biträde. Polisen ska säkerställa att barnet har ett biträde.

Vid förundersökningen har en part enligt 4 kap. 10 § 1 mom. i förundersökningslagen rätt att anlita ett biträde som parten själv väljer. Om villkoren i lagen om rättegång i brottmål uppfylls kan målsäganden få ett rättegångsbiträde eller en stödperson som bekostas med statliga medel. Rättegångsbitrådets uppgift är att säkerställa målsägandens rättsliga intressen. Stödpersonens uppgift är stödja målsäganden på andra sätt. (Fredman m.fl. 2020, 177)

Enligt 2 kap. 1 a § i lagen om rättegång i brottmål kan domstolen förordna ett rättegångsbiträde för att bistå målsäganden under förundersökningen och, om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av åklagaren, under rättegången, när målet gäller

1. sexualbrott som avses i 20 kap. i strafflagen, om inte ett förordnande av särskilda skäl anses onödigt;
2. brott som avses i 21 kap. 1–6 och 6 a § i strafflagen, om ett förordnande ska anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte,
3. brott mot liv, hälsa eller frihet, om ett förordnande ska anses befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter.

Ett biträde förordnas avgiftsfritt av domstolen även för barn som är målsägande i de situationer som beskrivs ovan. I regel skaffar biträdet själv förordnandet som biträde av domstolen via rättshjälpens e-tjänst, men undersökningsledaren kan också göra en framställning till domstolen om att målsäganden ska förordnas ett biträde.

Ett biträde bör så snart som möjligt skaffas även för den misstänkte vid misstankar om sexualbrott mot barn. Likaså behövs ofta en försvarare när den misstänkte är under 18 år. Om förordnande av försvarare föreskrivs följande i 2 kap. 1 lagen om rättegång i brottmål:

På den misstänktes begäran kan en försvarare förordnas om

1. den misstänkte misstänks eller för den misstänkte yrkas straff för ett brott för vilket det inte föreskrivs lindrigare straff än fängelse i fyra månader, eller för försök till eller delaktighet i sådant brott, eller
2. den misstänkte är anhållen eller häktad.

För den misstänkte ska förordnas en försvarare på tjänstens vägnar, om

3. den misstänkte inte klarar av att försvara sig själv,
4. den misstänkte är under 18 år och saknar försvarare, om det inte är uppenbart att hen inte behöver en försvarare,
5. den försvarare som den misstänkte har valt inte fyller kraven på en försvarare eller inte på ett behörigt sätt kan försvara den misstänkte, eller
6. det finns något annat särskilt skäl till det.

Den som är misstänkt för brott har rätt att själv sköta sitt försvar under förundersökningen och rättegången, men till exempel för en utländsk misstänkt eller en person som inte talar eller förstår finska bra och som inte vill ha ett biträde, ska man ansöka om att en försvarare förordnas av särskilt skäl. Beträffande en ung brottsmisstänkt är till exempel hot om fängelse med anledning av brottsmisstanken en grund för att skaffa en försvarare till den unga i förundersökningen.

Det finns mycket rättslitteratur om biträdande av parterna i en straffprocess. Nyttiga nya källor som fördjupar förundersökningsmyndighetens egen kompetens är till exempel kapitel 3.3 *Asianosaiset* (169–196) i verket *Esitutkinta ja pakkokeinot* (Fredman m.fl. 2020) och verket *Rikos ja rikosprosessi* (Rantaeskola 2019, 122–134).

Biträdande av parter särskilt i samband med misstänkta sexual- och våldsbrott mot barn behandlas till exempel i kapitel 12.3 och 12.4 i verket *Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset* (Ojala 2012, 236–243) och kapitel 7 i *Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta* (Ellonen & Rantaeskola 2016, 65–78).

Enligt 2 kap. 3 § i lagen om rättegång i brottmål kan under de förutsättningar som framgår av 1 a § för en målsägande som blir hörd personligen för utredning av saken och anses behöva stöd vid förundersökningen och i rättegången förordnas en stödperson som har tillräcklig kompetens för att sköta uppdraget. Stödpersonen registreras inte som en fysisk person i brottanmälningsystemet, men om en stödperson har skaffats redan under förundersökningen, görs en anteckning om personen på anteckningsbladet i förundersökningsprotokollet (t.ex. "Målsägandens stödperson är Brottsofferjourens stödperson 22645.").

Källor och mer information:

Fredman, Markku, Kanerva, Janne, Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot (Förundersökning och tvångsmedel). Alma Talent, Helsingfors.

Ojala, Timo 2012: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset (Sexualbrott mot barn). Edita Publishing Oy, Helsingfors. Rantaeskola, Satu 2019: Rikos ja rikosprosessi (Brott och straffprocessen). Warelia.

9. INTRESSEBEVAKNING I BROTTMÅL

Jur.dr., docent Satu Rantaeskola och överkommisarie Saara Asmundela

9.1. FÖRANDE AV TALAN I BROTTMÅL

En målsägande som är myndig och råder över sig för talan i egen sak. Om målsäganden är under 18 år förs talan av en intressebevakare eller annan laglig företrädare. En målsägande som är 15–17 år för dock talan vid sidan av ovannämnda lagliga företrädare i brottmål som gäller målsäganden som person. Sådana är brott mot liv och hälsa samt sexualbrott. En person som inte har fyllt 18 år får dessutom ensam föra talan om brottet gäller sådant som personen råder över. Det räcker inte att egendomen är i personens besittning, utan den som är under 18 år ska också själv kunna bestämma över egendomen, dvs. råda över den. En person som är misstänkt för ett brott för själv talan, om hen är myndig och tillräknelig. Däremot har en intressebevakare (en vårdnadshavare eller särskilt förordnad intressebevakare) rätt att föra talan vid sidan av en misstänkt person som inte har fyllt 18 år.

Ett barn kan fylla 18 år under straffprocessen oberoende av om barnet är målsägande eller misstänkt. Efter detta för parten själv talan, även om parten har varit minderårig vid tidpunkten för den gärning som utreds. När barnet fyller 15 år ändrar dessutom rätten för ett barn i målsägandeställning att föra talan i ett ärende som gäller barnet. Även om barnet inte tidigare har haft rätt att föra talan, har hen denna rätt efter att hen har fyllt 15 år. (Heikkilä m.fl. 2018, 33.)

Förordnandet som intressebevakare i brottmål upphör att gälla när den unga fyller 18 år. Detta trots att det i 4 kap. 8 § i förundersökningslagen (1148/2019) föreskrivs att *”ett intressebevakarförordnande gäller tills handläggningen av det brottmål upphör i fråga om vars förundersökning förordnandet har getts”*. Förordnandet gäller förutom vid förundersökning även i åtalsprövnings- och domstolsskedet tills ärendet har vunnit laga kraft. (RP 222/2010 rd, 196.) Intressebevakaruppdraget upphör när huvudmannen fyller 18 år, om uppdraget grundar sig på huvudmannens minderårighet (2 och 17 § i lagen om förmyndarverksamhet).

9.2. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRORDNANDE AV INTRESSEBEVAKARE I BROTTMÅL

År 2021 gjordes en utredning om utvecklingen av intressebevakning för barn i barnskyddsprocessen och straffprocessen på uppdrag av Institutet för hälsa och välfärd (THL). Det är fråga om en plan för verkställande av den statliga planen för utveckling av intressebevakning för barn, som också kan vara till nytta när intressebevakningen i brottmål genomförs i praktiken.

En intressebevakare i brottmål söks till exempel i en situation där ena av barnets vårdnadshavare är misstänkt. När det gäller en part som inte har fyllt 18 år ska domstolen förordna en intressebevakare för förundersökningen om det finns grundad anledning att anta att vårdnadshavaren, intressebevakaren eller någon annan laglig företrädare inte opartiskt kan bevaka barnets intresse i ärendet och om det inte är klart onödigt att förordna en intressebevakare (4 kap. 8 § i förundersökningslagen).

Ett förordnande av intressebevakare kan vara onödigt av skäl som hänför sig till brottets art när det är fråga om obetydliga brott där barnets lagliga företrädare som person inte har någon betydelse för utredningen av brottet eller skadeståndsfrågorna. Sådana är obetydliga egendomsbrott. Förordnande av en intressebevakare betonas däremot i synnerhet när den ena av barnets vårdnadshavare eller den förälder som varit vårdnadshavare misstänks ha begått ett sexualbrott mot barnet eller när ett barn misstänks ha tagit livet av sin ena förälder eller allvarligt skadat sin förälders hälsa. (RP 222/2010 rd, 50, 204.)

Vid misstanke om brott mot ett barn ska man alltså ansöka om en intressebevakare när den brottsmisstänkte är barnets ena vårdnadshavare (till exempel ena föräldern) eller en annan närstående till barnet och vårdnadshavaren som gör att det uppstår en intressekonflikt. Annan närstående i bestämmelsen kan avse någon annan familjemedlem än vårdnadshavaren, barnets mor- eller farförälder, vårdnadshavarens nuvarande make/maka eller sambo eller dennes barn. Denna närstående behöver inte nödvändigtvis vara släkt med barnet, utan en intressekonflikt mellan vårdnadshavaren/vårdnadshavarna och barnet kan uppstå i och med vilken nära relation som helst. (Heikkilä m.fl. 2018, 128.)

Om det under förundersökningen framkommer en ny brottsmisstanke ska förordnandet av en intressebevakare i brottmålet omfatta även den nya brottsmisstanken. Då har den nya brottsmisstanken ingen anknytning till det brottmål som förordnandet redan gäller. I brottmål gäller förordnandet av en intressebevakare ett visst brottmål, även om det i viss mån inte är entydigt när det är fråga om en sådan ny brottsmisstanke som förutsätter ett nytt förordnande. En ny intressebevakare ska förordnas till exempel om en ny person blir misstänkt i en ny gärningshelt där barnet är målsägande. I en oklar situation är det ändamålsenligt att ansöka om utvidgning av förordnandet och även en lösning som är förenlig med barnets bästa.

9.3. PARTER I BROTTMÅL FÖR VILKA INTRESSEBEVAKARE I BROTTMÅL KAN FÖRORDNAS

Behovet av att förordna en intressebevakare i brottmål bör övervägas ur flera synvinklar och det bör säkerställas att barnet har en faktisk möjlighet att föra talan i sitt eget ärende. Särskilt utmanande är en situation då barnet är placerat utanför hemmet och vårdnadshavaren fortfarande för barnets talan i brottmålet. Dessa situationer kan vara av många olika slag. Det kan anses befogat att förordna en intressebevakare i brottmål om barnets rättigheter inte tillgodoses i tillräcklig omfattning. Detta kan vara fallet när vårdnadshavarna inte tillgodoser rättigheterna för ett barn som placerats utanför hemmet eller om brottsmisstanken på något sätt hänför sig till de vuxna på placeringsplatsen eller till andra barn som vistas där, förutom till det placerade barnet. I sådana situationer bör vårdnadshavarens eller vårdnadshavarnas förmåga att vara barnets intressebevakare i brottmålet bedömas från fall till fall.

Vårdnadshavarna till ett barn som har utsatts för brott kan inte nödvändigtvis heller i andra situationer i realiteten säkerställa barnets bästa i ett brottmål. Det kan då vara fråga om vårdnadshavare som är passiva på olika sätt, som inte alls deltar i vårdnaden av barnet eller som åtminstone inte deltar tillräckligt. Det kan vara fallet till exempel när en intressebevakare från barnskyddet har förordnats för barnet för en barnskyddsprocess. Trots att en intressebevakare från barnskyddet har förordnats för en barnskyddsprocess, har denna intressebevakare med stöd av detta förordnande inte rätt att vara intressebevakare i ett brottmål utan ett separat förordnande för brottmålet.

Bestämmelsen om "opartiskhet" enligt ordalydelsen i förundersökningslagen är inte direkt tillämplig i en situation där barnets vårdnadshavare har begränsad förmåga att sköta sådant som rör omsorgen om barnet i ett brottmål. Andra skäl att förordna en intressebevakare i brottmål kan vara föräldrarnas psykiska problem eller att en förälder förhåller sig helt passiv till sitt barn, eller att vårdnadshavarna tvistar om vårdnaden av barnet eller umgängesrätten (Ellonen & Rantaeskola, red. 2016, 69). I sådana fall får man inte kontakt med vårdnadshavaren, varken per brev eller per telefon, för att komma överens om barnets angelägenheter eller till exempel för att framföra yrkanden i anslutning till brottmålet.

I vissa situationer kan det vara motiverat med en bredare tolkning av begreppet "opartiskhet" i bestämmelsen om intressebevakare i brottmål, så att begreppet också omfattar situationer då vårdnadshavaren är "oförmögen". Då är det bra att ansökan om intressebevakare motiveras särskilt detaljerat. På så sätt kan det faktiska tillgodoseendet av barnets rättigheter säkerställas. Den breda tolkningen av "opartiskhet" kan anses vara motiverad och ur barnets synvinkel en

tolkning som gynnar de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna. Situationen kränker vanligen inte heller vårdnadshavarens rättigheter, då vårdnadshavaren har förhållit sig passiv i ärendet som gäller barnet.

9.4. ANSÖKAN OM INTRESSEBEVAKARE I BROTTMÅL OCH TIDPUNKTEN FÖR ANSÖKAN

Vid behov ska undersökningsledaren lämna en ansökan till domstolen om förordnande av intressebevakare. Ansökan kan göras med polisens Kameleon-blankett. Ansökningsmodellen har ursprungligen utarbetats av kriminalkommissarie Saara Asmundela. I anslutning till denna artikel har blanketten utvecklats vidare.

Ansökan om intressebevakare i brottmål ska göras så tidigt som möjligt efter att tröskeln för förundersökning har överskridits. Den tidiga tidpunkten för ansökan motiveras med att barnets bästa måste beaktas under hela förundersökningen och särskilt i det inledande skedet och när barnet förhörs. I ett brottmål är intressebevakarens insats med barnet det allra viktigaste under förundersökningen, eftersom det är vanligt att barnet inte hörs personligen i rättegången. Därför är det särskilt viktigt att under förundersökningen bemöta barnet på ett sätt som beaktar barnets rättigheter.

Ansökan om förordnande av intressebevakare i brottmål ska göras innan barnet förhörs, för att intressebevakaren ska ha faktisk möjlighet att närvara vid förhöret. En sådan situation nämns i riksdagens justitieombudsmans avgörande RJO 5.6.2020 Dnr EOAK/3150/2019 där förfarandet konstateras vara lagstridigt när barnet inte hade en intressebevakare vid förhöret. Förfarandet i fallet ansågs särskilt klandervärt, då åklagaren också hade påpekat behovet av en intressebevakare.

9.5. TRÖSKELN FÖR "SKÄL ATT MISSTÄNKA" OCH FÖRANDE AV TALAN I BROTTMÅL

Vid ansökan om intressebevakare i ett brottmål ska i regel en R-anmälan ha registrerats, dvs. tröskeln för skäl att misstänka ska ha överskridits. För att förordna en intressebevakare krävs en brottsmisstanke, eftersom en intressebevakare enligt bestämmelsen förordnas för förundersökning. Förundersökningsåtgärder kan vanligen inte vidtas förrän tröskeln för brottsmisstanke har överskridits (under den så kallade förutredningen). Det kan dock ofta vara svårt att utreda huruvida skäl att misstänka-tröskeln har överskridits. Denna fråga har granskats i följande avgörande inom laglighetsövervakningen.

Avgörandet EOA 26.8.2020 Dnr EOAK/2416/2020 handlade om en förundersökning som lagts ner med "inte skäl att misstänka brott" som grund. Detta fall behandlas ingående senare i samband med begränsande (kapitel 14). Innan en förundersökning inleds kan en så kallad preliminär undersökning göras för att ta reda på om det finns grunder för en förundersökning. Hur omfattande denna förutredning ska vara har inte föreskrivits separat i lag. Enligt avgörandet begränsas användningen av den preliminära undersökningen av att den egentliga förundersökningen enligt lagen ska inledas när det finns skäl att misstänka att ett brott har begåtts. När denna tröskel har överskridits är polisen således uttryckligen skyldig att göra en förundersökning. En preliminär undersökning omfattar t.ex. inte samma rättsskyddsgarantier som en förundersökning, vilket för sin del talar för att användningsområdet för en preliminär undersökning inte bör tänjas på för mycket. Med preliminär undersökning avses i avgörandet en s.k. förutredning och åtgärder i anslutning till den.

I allmänhet kan det redas ut om det finns skäl att misstänka ett brott och om detta är fallet finns det förutsättningar för att inleda en förundersökning. När målsäganden är ett barn kan det vara svårt att reda ut saken på något annat sätt än genom att höra barnet. Därför kan det, för att tillgodose barnets bästa med hänsyn till de grundläggande och mänskliga rättigheterna, i en

del situationer krävas att en intressebevakare förordnas för barnet redan under förutredningen. Då kan hälsouppgifter om barnet fås med intressebevakarens samtycke. Detta förfarande kan dock inte betraktas som huvudregel, utan som ett undantagsförfarande om det inte på annat sätt går att fastställa om tröskeln för brottsmisstanke har överskridits. Brottsmisstanken utreds i princip med de metoder som i allmänhet är tillgängliga i en förutredning. Dessutom har tingsrätterna i olika delar av landet varierande uppfattning om huruvida en intressebevakare i brottmål överhuvudtaget kan förordnas under förutredningen. En del tingsrätter ger ett förordnande och andra inte.

Om det i ett brottmål begärs att en intressebevakare förordnas för barnet under förutredningen, kan det vara nödvändigt att skaffa intressebevakaren genom ett interimistiskt förordnande utan att höra barnets vårdnadshavare. Samtidigt prövar tingsrätten om en intressebevakare kan förordnas redan under förutredningen. Tillräcklig information om detta ska anges i ansökan. På detta sätt säkerställs de rättsskyddsgarantier som krävs för behandlingen av ärendet, när barnet i utredningen av ett brottmål som gäller barnet har med sig en intressebevakare även under förutredningen. Att handla på något annat sätt, dvs. att avsluta behandlingen av brottmålet genom beslut av polisen, och dessutom utan intressebevakare, kan äventyra tillgodoseendet av barnets och andra berörda parter rättigheter. Efter en ändamålsenligt utförd förutredning kan man fatta beslut om huruvida det finns skäl att misstänka ett brott i fallet eller inte. Om tröskeln för brottsmisstanke överskrids, har man dessutom färdigt ett intressebevakarförordnande för förhör med barnet.

9.6. HÖRANDE AV VÅRDNADSHAVARE

I ett ärende som gäller ansökan om förordnande av intressebevakare och som behandlas i tingsrätten är det i något skede av behandlingen av ärendet nödvändigt att höra barnets vårdnadshavare. Tidpunkten fastställs utgående från om det i förundersökningen av brottmålet behövs ett interimistiskt förordnande som gäller intressebevakning, varvid det ges utan att höra parterna, eller om ett slutligt förordnande kan ges genast. För att ett slutligt förordnande ska kunna ges krävs att tillräckligt många parter har hörts om ansökan av intressebevakare i brottmålet innan saken avgörs.

Om ärendet inte tål dröjsmål kan förordnandet av intressebevakare i ett brottmål ges utan att parterna hörs i ärendet. Då kan förordnandet ges utan att den som är föremål för intressebevakningen hörs och utan att en minderårig vårdnadshavare och en minderårig person som fyllt 15 år hörs. Ett interimistiskt förordnande är i kraft till dess att domstolen meddelar ett beslut i ärendet, om inte förordnandet återkallas eller ändras före det. Ändring får inte sökas i ett interimistiskt förordnande. (79 § i lagen om förmyndarverksamhet)

Om det finns en möjlighet att en part som har rätt att föra talan skulle kunna påverka barnets berättelse i brottmålet, bör man ansöka om ett interimistiskt förordnande av en intressebevakare. På detta sätt tillgodoses barnets rättigheter vid förhör utan att å andra sidan rättigheterna för de personer som normalt för barnets talan kränks i övermått. (Se underkapitel 12.8)

Det är klokt att vidta förundersökningsåtgärderna i en sådan takt att de parter som för talan i ärendet omedelbart efter förhöret med barnet får kännedom om det interimistiska förordnandet. Om förhören med vårdnadshavarna kan genomföras något så när samtidigt, kan ett förordnande som gäller intressebevakning delges vårdnadshavarna (och en ung person som fyllt 15 år). Samtidigt kan man begära deras samtycke till att det interimistiska förordnandet av intressebevakning bekräftas som ett slutligt förordnande. Förfarandet är ändamålsenligt och tingsrätten kan snabbare meddela det slutliga avgörandet. Om samtycken inte begärs redan under förundersökningen, kan tingsrätten fatta ett beslut först efter att de som har rätt att föra talan har hörts.

Det är en bra att till exempel telefonledes genast efter att barnet förhörtts underrätta vårdnadshavarna om förhöret, om vårdnadshavarna själva inte hörs samtidigt. Vårdnadshavarna ska dock få del av avgörandet i enlighet med normalt delgivningsförfarande, och för ett slutligt avgörande krävs att tiden för utsagan har löpt ut eller att skriftligt samtycke har getts. I fråga om detta kan det vara bra att lokalt komma överens om detaljerade förfaranden med tingsrätten.

Om det i ett brottmål inte finns något behov av ett interimistiskt förordnande, förordnandet av en intressebevakare i målet påskyndas genom att man redan för den första ansökan begär samtycke av vårdnadshavarna, utöver samtycket av intressebevakaren och en huvudman som har fyllt 15 år. Detta förfarande kan tillämpas om polisen har underrättats om en misstanke om brott mot barnet av barnets ensamförsörjare, som inte misstänks för brottet. Barnets ensamförsörjare kan redan på förhand ge sitt slutgiltiga samtycke till ett förordnande av intressebevakare. Likaså kan man på förhand begära samtycke till ett förordnande av intressebevakare i brottmål av vårdnadshavarna till ett barn som placerats utanför hemmet. Förfarandet påskyndar behandlingen av ansökan om förordnande av intressebevakare.

Det kan vara utmanande för barnets vårdnadshavare att förstå intressebevakarens roll och uppgifter. Oftast riktas frågorna om detta till polisen som har ansökt om en intressebevakare. På polisens intranät under *Käännökset asiakkaille ilmoitettavista asioista (Översättningar av ärenden som ska meddelas till kunderna)* finns ett dokument som beskriver förordnandet av intressebevakare och intressebevakarens uppgifter. Dokumentet kan skickas till barnets vårdnadshavare som tilläggsinformation. Dokumentet är tillgängligt på finska och på femton andra språk.

9.7. OFFENTLIGHET VID BEHANDLING AV ANSÖKAN OM FÖRORDNANDE AV INTRESSEBEVAKNING

I en ansökan som gäller förordnande av intressebevakare i brottmål ska man beakta att det för att trygga förundersökningen kan finnas ett behov av sekretess som gäller uppgifter om det aktuella brottet. I ansökan om förordnande av en intressebevakare bör det vid behov motiveras varför det är nödvändigt att sekretessbelägga rättegångshandlingarna. I dessa ärenden ordnas vanligtvis inte någon muntlig förhandling som i huvudförhandlingen. Om en sådan ordnas ska undersökningsledaren bedöma konsekvenserna av en offentlig förhandling och vid behov begära att rättegångsmaterialet och barnets identitet hemlighålls och att förhandlingen hålls bakom stängda dörrar. Dessa situationer behandlas separat nedan.

Sekretessförordnandet som gäller rättegångshandlingar innebär att den som begär uppgifter på basis av offentlighet inte har rätt att få uppgifter om ansökningshandlingarna som gäller intressebevakning i anslutning till ett brottmål. Begäran om att rättegångshandlingar ska hållas hemliga på grund av offentlighet för allmänheten görs genom att tillämpa 10 § i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar (370/2007) och de bestämmelser som gäller sekretess i ärendet (t.ex. 3 kap. 9 § 1 mom. 2 punkten i ovannämnda lag, 6 kap. 24 § 3, 25 och/eller 26 punkten i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet).

Enligt ovannämnda 10 § i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar kan domstolen på begäran av en part eller av andra särskilda skäl förordna att en rättegångshandling ska hållas hemlig till behövliga delar, om handlingen innehåller uppgifter som enligt någon annan lag är sekretessbelagda och vilkas offentlighet sannolikt skulle medföra väsentlig olägenhet eller skada för de intressen till vilkas skydd sekretessen har föreskrivits. Om det brottmål som förordnandet av en intressebevakare i brottmål gäller blir offentligt i ett för tidigt skede av förundersökningen kan såväl brottsutredningen som parternas rätt till en rättvis rättegång äventyras.

Särskilt högsta domstolens avgörande HD 2025:90 som gäller förordnande av intressebevakare vid misstanke om misshandel i familjekretsen är till denna del aktuellt. I avgörandet har rät-

tegångsmaterialet i ansökningsärendet som gäller förordnande av intressebevakare sekretessbelagts. Enligt avgörandet skulle ett offentliggörande av uppgifter om det misstänkta brottet sannolikt orsaka betydande olägenhet eller skada för de intressen till vilkas skydd sekretessen gällande förundersökningshandlingarna enligt 24 § 1 mom. 3 punkten i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet har föreskrivits.

I fallet framhävs betydelsen av allmän sekretess för förundersöknings- och åtalsprövningsmaterial (24 § 1 mom. 3 punkten i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet). I fallet var det fråga om brottsbenämningen misshandel, som inte ansågs vara en särskilt känslig brottsmisstanke, när det bedömdes om målsägandens identitet ska hemlighållas. Däremot ansågs tryggheten av brottsutredningen vara en viktig åtgärd som förutsätter sekretess.

Dessutom ska det bedömas om det finns behov av att hemlighålla målsägandens identitet. Detta är möjligt i brottmål när det är fråga om känsliga uppgifter som gäller målsägandens privatliv (6 § i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar). Domstolen kan på denna grund förordna om hemlighållande av bl.a. målsägandens identitet i brottmål som gäller omständigheter av synnerligen känslig natur i målsägandens privatliv.

Genom ett sekretessförordnande kan man säkerställa att domstolen inte offentliggör uppgifter om målsägandens identitet under förundersökningen. Samtidigt säkerställs att frågan om hemlighållande av målsägandens identitet behandlas när sakprövningen börjar behandlas i domstolen, om det fortfarande finns behov av sekretess. I annat fall kan ett sekretessförordnande som eventuellt meddelas vid sakprövningen i rätten visa sig komma för sent med tanke på skyddet av målsäganden. Varje sådan begäran som begränsar offentligheten för allmänheten ska också motiveras i ansökan.

Vid bedömningen av behovet av att hemlighålla barnets identitet i ett intressebevakningsärende ska det beaktas vilken typ av brottsmisstanke det är fråga om. Enligt högsta domstolens avgörande HD 2025:90 fanns det inga förutsättningar för att hemlighålla barnets identitet när intressebevakarens ansökan grundade sig på ett brottmål som gällde misshandel och som inte är särskilt känsligt till sin natur. Enligt avgörandet är det motiverat att sekretessbelägga målsägandens identitet endast när personen är målsägande i ett sådant brottmål där de offentliga diariuppgifterna i lagen om offentlighet i rättegång i allmänna domstolar om ärendets art, i praktiken specificerade som brottsbenämning, redan i sig avslöjar känsliga uppgifter om målsägandens privatliv.

Vid begäran om hemlighållande av identiteten hos ett barn som är målsägande är en förutsättning alltså att brottsmisstanken är känslig och att den framgår redan av brottsbenämningen. Begäran kan anses motiverad om man misstänker ett sexualbrott i ärendet, men det är också skäl att bedöma brottets känslighet även i samband med andra brottsbenämningar. Detta är motiverat också därför att bestämmelsens tillämpningsområde inte har begränsats till vissa brottsbenämningar.

9.8. GRUNDER FÖR FÖRORDNANDE AV INTERIMISTISK INTRESSEBEVAKARE

Ansökan om en interimistisk intressebevakare i ett brottmål görs när det för att trygga utredningen krävs att en intressebevakare förordnas så att vårdnadshavaren/vårdnadshavarna inte i förväg får vetskap om brottsmisstanken. Vanligtvis är det vid en intressekonflikt nödvändigt att förordna en intressebevakare om den brottsmisstänkte eller andra inblandade parter inte känner till den brottsmisstanke som polisen redan underrättats om.

Grunderna för att förordna en intressebevakare utan att höra vårdnadshavarna ska redogöras tillräckligt utförligt i ansökan som gäller förordnande av intressebevakning. Grunderna hänför sig till behovet att säkerställa att ingen kan påverka barnets berättelse före förhöret. Genom att fastställa ändamålsenliga grunder kan undersökningsledaren samtidigt bedöma och kontroll-

era om det överhuvudtaget finns grunder för att ansöka om en interimistisk intressebevakare. Om det verkar utmanande att utarbeta grunderna kan det hända att det inte finns grunder för att framställa en begäran.

I ansökan om interimistisk intressebevakare är det bra att redogöra för den brottsmisstanke som ansökan grundar sig på endast i den omfattning som är nödvändig för att förordna en interimistisk intressebevakare. När man utarbetar ansökan bör man beakta att ansökningshandlingarna delges parterna innan förordnandet av intressebevakare ges i sin slutliga form. Då får den misstänkte vårdnadshavaren kännedom om vad som står i ansökan. När ansökan görs ska därför förundersökningsfasen beaktas och likaså vilka omständigheter parterna kan få kännedom om via den. Å andra sidan måste tingsrätten ha tillräcklig information om ärendet för att kunna förordna en intressebevakare i brottmål.

I brottmål förutsätter ett interimistiskt förordnande av en intressebevakare också att partsoffentligheten begränsas, varvid förordnandet av intressebevakare ges utan att parterna blir hörda med stöd av lagen om förmyndarverksamhet (79 §). Begränsning av partsoffentligheten är alltid ett undantag, och grunderna för begäran överensstämmer med det förordnande av intressebevakning som begärs som interimistiskt. För parterna är huvudregeln att en rättegång är offentlig (här ett ansökningsärende) och därför måste man motivera en begäran som görs utan att någon av parterna blir hörd. Separata bestämmelser om begränsning av partsoffentligheten finns inte i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar. Beslut att inte höra parterna och därmed begränsa partsoffentligheten grundar sig på bestämmelserna i lagen om förmyndarverksamhet om att ge ett förordnande utan att parterna blir hörda.

Helsingfors hovrätt har genom sitt avgörande av en förstärkt sammansättning 21.9.2023 1370 betonat betydelsen av att förordna en interimistisk intressebevakare för barnet. I fallet hade kriminalkommisarien begärt att en intressebevakare förordnas för förundersökningen för barnen som var 8 och 6 år, då barnens ena vårdnadshavare misstänktes för misshandelsbrott mot sina barn. Intressebevakarförordnandet hade begärts i brådskande ordning genom interimistiskt förordnande utan att höra barnets vårdnadshavare. Tingsrätten hade avslagit begäran om interimistiskt förordnande med motiveringen att förordnandet inte kunde ges utan att vårdnadshavarna hördes. Hovrätten ansåg det vara klart att en intressebevakare skulle förordnas för barnen för förundersökningen och därefter var det fråga om huruvida ärendet kunde fördröjas och en intressebevakare förordnas utan att vårdnadshavarna hördes. Hovrätten ansåg att ett snabbt beslut var nödvändigt för att skydda barnen som behövde intressebevakning och för att säkerställa att barnens berättelser var så sanningsenliga som möjligt. Därför kunde ärendet inte fördröjas. Att höra vårdnadshavarna före förhöret med barnet kan äventyra barnets bästa och ha skadlig inverkan på brottsutredningen. Hovrätten ansåg att ett beslut att höra vårdnadshavarna enbart för att principen om hörande ska förverkligas inte är en sådan rättighet som i det aktuella ärendet borde anses väga tyngre än barnets bästa, behovet av att skydda barnet och de omständigheter som hänför sig till brottsutredningen. Tingsrätten borde således ha förordnat en intressebevakare för barnen genom ett interimistiskt förordnande utan att höra vårdnadshavarna.

9.9. BESLUT OM ATT AVSLUTA EN BROTTMÅLSUTREDNING OCH BARNETS BÄSTA

Innan en förundersökning görs kan det bli aktuellt att överväga att inte inleda en förundersökning. Detta har behandlats i detalj ovan under rubriken "Tröskeln för 'skäl att misstänka' och förande av talan i brottmål".

Å andra sidan kan en redan inledd förundersökning också avslutas genom beslut av polisen eller så kan en framställning om begränsning av förundersökningen göras. I dessa situationer bör man också överväga att ansöka om förordnande av en intressebevakare i brottmålet. I en del fall har det hänt att man inte har ansökt om förordnande av en intressebevakare i ett brottmål på den grunden att förfarandeprocessen inte fungerar och/eller med ekonomiska orsaker.

Dessa orsaker är dock inte grundade när det viktiga är att säkerställa att barnets bästa tillgodoses.

Det är viktigt att förordna en intressebevakare i brottmål när det har uppstått en intressekonflikt, särskilt med tanke på tillgodoseendet av barnets rättigheter och övervakningen av åtgärderna överlag. Går man till väga på annat sätt är det inte någon utomstående som på barnets vägnar övervakar om förundersökning läggs ned eller inte inleds. Då är det ingen som för barnets talan eller ifrågasätter ett beslut som rör barnet (utövar rätten att klaga eller överklaga), även om det finns ett behov att göra det. Om detta sker kan barnets rättsskydd äventyras.

Vanligtvis kan barnets vårdnadshavare bedöma myndigheternas åtgärder när den misstänkte är en utomstående part. Om det däremot är fråga om en sådan intressekonflikt som nämnts ovan mellan ett barn och barnets vårdnadshavare, borde ett förordnande av intressebevakare i brottmål vara huvudregeln innan ärendet avgörs i förundersökningen. Då kan avgörandet bedömas för barnets räkning och vid behov kan man till exempel anföra klagan eller kontakta den åklagare som har förordnats i ärendet. I avgöranden som leder till att förundersökningen avslutas ska tillgodoseendet av barnets rättigheter beaktas i enlighet med det som sägs i avsnittet om begränsning i handboken (kapitel 14).

Tack vare målsägandens subsidiära åtalsrätt kan åtal emellertid väckas även när barnet är målsägande. Det är utmanande att utöva denna rätt, eftersom det innebär en risk för rättegångskostnader att driva målsägandens straffyrkande, dvs. en risk för att tvingas betala motpartens kostnader om straffyrkandet avslås. Denna risk är betydande även om barnet beträffande sina egna rättegångskostnader kan få kostnaderna ersatta av statliga medel. Dessutom har inte målsäganden, än mindre ett barn, tillgång till ett likadant "maskineri" för att utreda saken som polisen har. (Rantaeskola 2021, 303.)

9.10. INTRESSEBEVAKARENS HUVUDSAKLIGA UPPGIFTER I BROTTMÅL

Uppgifterna för en intressebevakare som förordnats för ett barn i brottmål definieras på samma sätt som vårdnadshavarens uppgifter vid misstanke om brott, när det inte föreligger någon intressekonflikt mellan vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna och barnet. Intressebevakaren har alltså rätt att vara närvarande när barnet förhörs på samma sätt som vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna skulle ha. Vidare är det intressebevakarens uppgift att göra barnet delaktigt i sin egen process, att beakta barnets individuella situation och att bevaka barnets bästa vid handläggningen av brottmålet. I normala fall sköter vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna naturligt dessa uppgifter när den misstänkte är en utomstående i förhållande till barnet. Vid en intressekonflikt mellan vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna och barnet betonas intressebevakarens förmåga att interagera med barnet på ett sätt som barnets ålder förutsätter.

Beträffande juridiska frågor ska en intressebevakare i ställningen som målsägande i brottmål framställa straffyrkande och skadeståndsyrkanden i samarbete med biträdet. Om intressebevakaren i ett brottmål är brottsmisstänkt är uppgifter främst att pröva svaret på straffyrkandet och de framlagda skadeståndsyrkandena.

Utöver dessa uppgifter är det viktigt att intressebevakaren säkerställer barnets delaktighet i det ärende som gäller barnet. Detta är viktigt oberoende av barnets ställning. Barnet ska vara medvetet om vad behandlingen av ärendet innebär ur barnets synvinkel. Att föra fram barnets åsikt och situation i behandlingen av brottmålet är en av intressebevakarens viktigaste uppgifter. Dessutom hör det till intressebevakarens uppgifter att reda ut barnets situation före rättegången, i synnerhet om det är fråga om en längre period mellan förundersökningen och rättegången.

9.11. SKÖTSELN AV INTRESSEBEVAKNING I BROTTMÅL ENLIGT TANDEMMODELLEN

På riksnivå tillämpas olika modeller för intressebevakning. I enlighet med internationella överenskommelser och rekommendationer bör rättegångsbiträdet och intressebevakaren inte vara samma person, eftersom rättegångsbiträdet i sitt uppdrag borde följa huvudmannens vilja, medan intressebevakaren inte kan vara beroende av huvudmannens vilja. En intressebevakare som förordnats i ett brottmål kan vid förande av talan ha en annan åsikt än barnet, vilket är av betydelse i en situation då barnet har parallell rätt att föra talan. Detta framhävs särskilt i ett ärende som gäller barnet som person när barnet är 15–17 år. (Se närmare Rantaeskola – Kauristo 2024, s. 237–246)

Vid utredning av brott mot barn har rättegångsbiträdet ofta också skött intressebevakarens uppgifter (modell med en eller två jurister). Då kan det hända att situationer där barnet bemöts har försumrats. Utgångspunkten för en intressebevakares handlande i ett brottmål bör vara barnets bästa. Vid intressebevakning är det viktigt att på ett åldersanpassat sätt förklara omständigheterna för barnet, bedöma barnets bästa och interagera med barnet. Dessutom ska en intressebevakare som förordnats i ett brottmål avgöra frågor som hänför sig till straff- och ersättningsyrkanden. Enligt tandemmodellen ska en intressebevakare som har erfarenhet av barnskyddsutgifter och som har utbildning i straffprocessen skaffa ett rättegångsbiträde för barnet redan för förhöret, så att även den juridiska sidan av förhöret och utredningen sköts på ändamålsenligt sätt.

I uppgiften som rättegångsbiträde är det viktigt att säkerställa att barnets juridiska intressen tillgodoses, till exempel att alla olika faktorer inom brottsrekvisitet beaktas och att skadestånd kan fås. För att säkerställa barnets delaktighet och tillgodose barnets rättigheter är det däremot nödvändigt att förordna en separat intressebevakare. Detta framhävs särskilt i situationer där man förhandlar om frågor som rör uppdraget, beslutar om vilka yrkanden som ska framställas och huruvida ändring ska sökas i tingsrättens beslut. Denna modell för samarbete mellan intressebevakaren och rättsbiträdet i ett brottmål kallas tandemmodellen.

Intressebevakarens roll framhävs under förundersökningen när barnet deltar i anslutning till förhör i brottmålet och andra förundersökningsåtgärder och i rättegång när det blir aktuellt att höra barnet personligt trots att en inspelning av förhöret med barnet ska användas som bevis. Rättegångsbiträdets roll framhävs i sin tur i rättegången där barnet inte behöver närvara personligen. Tandemmodellen säkerställer barnets rättigheter i förundersökningen, när intressebevakaren i brottmålet genom sin barnskyddsutbildning och arbetserfarenhet med säkerhet träffar barnet under förundersökningen och gör barnet delaktigt i sin egen sak även efter förundersökningen. Dessutom berättar intressebevakaren i brottmålet om straffprocessens slutresultat för barnet på ett sätt som är anpassat till barnets åldersnivå. (Heikkilä m.fl. 2018, 131).

9.12. RÄTTSMEDEL FÖR ATT BEVAKA BARNETS BÄSTA

Riksåklagaren kan på eget initiativ eller till exempel med anledning av en klagan på nytt behandla ett ärende som en underställd åklagare har avgjort. Då kan riksåklagaren förordna en annan åklagare som sköter ärendet.

Den som är missnöjd med en myndighets handlande kan också anföra förvaltningsklagan hos justitiekanslern eller riksdagens justitieombudsman, om hen anser att myndigheten har förfarit lagstridigt eller underlåtit att fullgöra sin skyldighet. En förvaltningsklagan är dock inte ett rättsmedel. Till skillnad från rättsmedel kan en klagan inte omedelbart leda till att den ämbetsåtgärd eller det beslut som är föremål för klagan ändras.

Den som är missnöjd med hur intressebevakaren i ett brottmål har handlat kan begära att förordnandet återkallas och en ny intressebevakare förordnas. Dessutom får man framställa en anmärkning till Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata om intressebevakarens handlande i ett brottmål.

9.13. ALLMÄNT OM PROCESSEN VID FÖRORDNANDE AV INTRESSEBEVAKARE I BROTTMÅL

1. Utredaren söker en lämplig intressebevakare och begär skriftligt samtycke av personen till uppdraget (t.ex. per e-post). Samtidigt tillfrågas den som har gett sitt samtycke om hen kan infinna sig till ett förhör med barnet, om detta kan överenskommas redan i detta skede.

Utgångspunkten borde vara att en lämplig intressebevakare skaffas genom samordnad verksamhet. Ett sådant förfarande skulle underlätta polisens arbete att hitta en lämplig intressebevakare för varje enskilt brottmål.

Särskilt när det gäller ett interimistiskt förordnande kan det bli mycket bråttom, och förhöret med barnet kan vara nära förestående. Förfarandet som har avtalats med tingsrätten för att få tag på en interimistisk intressebevakare till och med inom ett par timmar gör det lättare att ordna förhör.

2. Utredaren eller undersökningsledaren (UL) bedömer om det finns ett behov av ett interimistiskt förordnande i ärendet.
3. Utredaren eller UL fyller i ansökan och UL undertecknar den.
4. Ansökan och samtycket av den som föreslagits som intressebevakare i brottmålet lämnas till tingsrätten.
5. Om det inte är nödvändigt att förordna en intressebevakare utan att vårdnadshavarna blir hörda, ska samtycken från de vårdnadshavare som har rätt att föra talan och från barn som har fyllt 15 år bifogas ansökan.
6. Tingsrätten behandlar ansökan och skickar beslutet till utredaren/UL.
7. Om intressebevakarförordnandet har getts interimistiskt, ska utredaren/UL sörja för delgivningen av förordnandet och till tingsrätten lämna det material som delgivningen gäller samt vårdnadshavarens eller vårdnadshavarnas samtycke till det slutliga förordnandet av en intressebevakare. Så går man tillväga om förfarandet har avtalats med tingsrätten (både i fråga om delgivning och inhämtande av samtycke) och handlingarna kan erhållas under förundersökningen efter att barnet har förhörts.
8. Ärendet kan behandlas avsevärt snabbare i tingsrätten om vårdnadshavarnas samtycke inhämtas redan under förundersökningen så som beskrivits ovan. Det är bra att avtala om detta och om andra ändamålsenliga detaljer i processen lokalt.

Källor och mer information:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaali-rikosepäilyjen tutkinta (Utredning av misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn). Polisyrkeshögskolans läroböcker 24. Polisyrkeshögskolan, Tammerfors. Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> Hämtad 2.11.2021

Heikkilä, Marjukka, Satu Rantaeskola & Tuija Suikkanen-Malin 2018: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa (Intressebevakning för barn i barnskydds- och straffprocessen). Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala.

Rantaeskola, Satu & Kaunisto, Jasmin 2024: Seksuaalirikosten tutkinta (Utredning av sexualbrott). Edita, Helsingfors.

Rantaeskola, Satu 2021: Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa (Skydd av målsägandens privatliv i straffprocessen). Alma Talent Oy.

10. FÖRHÖR MED BARN I FÖRUNDESRÖKNING

Om polisen förhör ett barn under 18 år med stöd av förundersökningslagen är det fråga om ett förhör med barn. Polisen kan vid behov begära hjälp med att förhöra ett barn av enheterna för rättspsykologi och rättspsykiatri för barn och ungdomar vid universitetssjukhusen. Om barnet förhörs av anställda vid dessa enheter används termen intervju med barn.

Om den som förhörs inte har fyllt 15 år har vårdnadshavaren, intressebevakaren eller någon annan laglig företrädare rätt att närvara vid förhöret enligt 7 kap. 14 § 1 mom. i förundersökningslagen. När en omyndig som har fyllt 15 år ska förhöras som målsägande eller misstänkt, har en laglig företrädare för den omyndige enligt 2 mom. i samma bestämmelse rätt att närvara vid förhöret, om en sådan person enligt 12 kap. 1 eller 2 § i rättegångsbalken vid rättegång som gäller det brott som undersöks skulle få föra talan i stället för eller vid sidan av den omyndige. Det är viktigt att observera att utredaren kan neka en laglig företrädare rätten att närvara vid förhöret, om denne misstänks för det brott som undersöks eller om företrädarens närvaro av annan orsak kan antas försvåra utredningen av brottet. För detta behövs alltså inte undersökningsledarens eller en anhållningsberättigad tjänstemans befogenheter. Vårdnadshavarens närvaro kan ibland vara ett hinder för att barnet eller den unga vågar berätta om det som hänt, då hen genom att låta bli att berätta kan försöka skydda sina vårdnadshavare mot oönskad information eller till exempel skämmas för att berätta om en händelse där hen själv har handlat fel. Därför rekommenderas att vårdnadshavaren inte följer förhöret i realtid åtminstone om barnet förhörs som målsägande. Vårdnadshavarna har rätt att efter förhöret titta på videoupspelnings av förhöret, men medvetenheten om denna möjlighet påverkar inte nödvändigtvis barnets berättelse lika mycket som vårdnadshavarens närvaro under förhöret.

10.1. FÖRBEREDELSE FÖR FÖRHÖR: FÖRHANDSUPPGIFTER OCH HYPOTESER

Det är viktigt att förbereda sig väl för förhör med ett barn och före förhöret gå igenom den bakgrundsinformation som är tillgänglig. Om barnet inte hörs personligen i domstol är det viktigt att före förhöret fundera noga på hur möjligheten till motförhör genomförs i praktiken. Barnets intressebevakare och åklagaren ska också ges tillfälle att följa förhöret.

När förhöret med barnet planeras är det särskilt viktigt att fundera på hur brottsmisstanken har väckts. Detta är utgångspunkten för brottsutredningen och en viktig fråga även senare med tanke på bedömningen av en eventuell rättegångsprocess. Utifrån förhandsuppgifterna skapas preliminära hypoteser, dvs. alternativa förklaringar till brottsmisstankarna, som bör utredas under förhöret med barnet på samma sätt som själva brottsmisstanken. För att misstanken vid ett senare tillfälle ska kunna uteslutas med tillräcklig säkerhet krävs en grundlig utredning av om någon annan omständighet kan förklara misstanken. För att en fällande dom ska kunna meddelas får rimligt tvivel inte kvarstå. Å andra sidan, om en alternativ förklaring får stöd, kan man undvika en onödig straffprocess och det mänskliga lidande som den medför.

10.1.1. Alternativa förklaringar, dvs. hypoteser

Med hypoteser försöker man svara på frågan om andra förklarande faktorer bakom misstanken kan uteslutas i utredningen. Undersökningar och praktiska arbetserfarenheter har visat att till exempel en misstanke om brott mot ett barn ibland inte får stöd, utan misstanken beror på någonting annat. Alternativa förklaringar bör alltid övervägas separat utifrån förhandsuppgifterna om fallet, men vanliga alternativa förklaringar är då bland annat följande:

- Barnets berättelse har påverkats av ledande samtal som en vuxen fört med barnet före intervjun. Särskilt små barn påverkas mycket lätt av sådant. Människor i alla åldrar kan påverkas av att en person som är viktig för dem eller inflytelserik ställer ledande frågor eller frågor med en stark tolkning av deras upplevelser. Under förhöret bör man fråga barnet med vem barnet har talat och om vilka av dessa omständigheter som gäller misstanken.

- Det kan vara fråga om ett missförstånd som till exempel grundar sig på att barnet eller den unga inte förstår innebörden i ett ord de använt. Ett litet barn kan ibland använda ord som hänför sig till våld eller sexuellt umgänge, eller till könsorgan, utan att förstå innebörden i orden, och barnet menar något helt annat. Samma fenomen kan självfallet också förekomma i motsatt riktning, dvs. att ett litet barn talar om en upplevelse av sexuellt våld med ord som i sig inte tyder på någonting allvarligt. Även tonåringar kan ha missuppfattningar och använda ord på ett sätt som skiljer sig från vad orden betyder för polisen. Därför är det alltid bra att be den som intervjuas precisera vad hen menar med ett ord.
- Barnet eller den unga kan avsiktligt förvränga en händelse eller ljuga. Ju yngre ett barn är, desto mindre sannolikt är det att barnet självmant hittar på en berättelse som tyder på brott. Det bästa sättet att utreda både lögnhypotesen och hypotesen att berättelsen är sann, är att ställa så öppna frågor som möjligt och uppmana barnet att berätta självständigt.
- I samband med vårdnadstvister eller andra situationer där vuxna har sina egna intressen i förhållande till barnets berättelse eller starka åsikter om barnets situation, kan de vuxnas intressen ha ett starkt inflytande på barnets upplevelse och berättelse. Då är det skäl att särskilt noggrant överväga utredningen av alternativa hypoteser.

Denna lista är inte uttömmande och hypoteserna varierar från fall till fall. Övervägandet av hypoteser diskuteras mer djupgående i Korkmans, Pakkanens och Laajasalos publikation *Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Units for Children and Adolescents* (2017).

10.1.2. Annan bevisning för utvärdering av en berättelse

Det är också viktigt att från första början fundera över var man kan hitta annan bevisning för att utvärdera en berättelse. I situationer där ord står mot ord kan även annan än så kallad stark bevisning ha avgörande betydelse med tanke på en rättegångsförhandling. Bevis i brott mot ett barn kan till exempel vara att barnets kompis hörs, om barnet låter förstå att det har berättat om händelserna för kompis, barnets skildringar av bostaden där händelsen skett eller föremål som har använts vid gärningen, beskrivning av brottsplatsen och dagboksanteckningar, telefonmeddelanden och bilder och videor som barnet själv har tagit.

10.2. FÖRHÖR MED BARN

Ett förhör med barnet som spelats in under förundersökningen kan ersätta en del av huvudförhandlingen. Då kommer barnet inte att höras personligen i tingsrätten eller senare under rättegångsförhandlingen. En sådan situation kan komma i fråga för såväl målsäganden, ett vittne som i vissa situationer även för ett barn som misstänks för en brottslig gärning. Eftersom man vid förundersökningen vidtar åtgärder som ersätter huvudförhandlingen i domstol, ställer detta särskilda krav på förhör med barn och på den lokal som används för förhör. Polisen ska särskilt beakta förhörsinspelningens ljud- och bildkvalitet och det filformat som används, så att inspelningen kan överföras till åklagaren och domstolen. Dessutom ska möjligheten till motförhör säkerställas redan under förundersökningen.

Enligt 4 kap. 7 i förundersökningslagen ska en person som inte har fyllt 18 år vid förundersökning bemötas så som personens ålder och utvecklingsnivå förutsätter. Det är särskilt viktigt att säkerställa att utredningsåtgärderna inte orsakar barnet olägenhet i någon miljö som är viktig för barnet. Utredningsåtgärderna ska vidtas av en utredare som är särskilt insatt i denna uppgift.

Särskilt i utredning av brott mot barn betyder detta sådana poliser som undersöker sexual- och våldsbrott mot barn och som har slutfört specialutbildningen i utredning av barnbrott

som numera ordnas årligen som fortbildning vid Polisyreshögskolan. Utbildningen ordnas i ungefär samma form sedan 2009 och den kallades tidigare "intervju med barn i straffprocessen". Utbildningen pågår i ett år och omfattar utbildningsdagar, inläring i arbetet, feedback på förhör och intervjuer med barn i form av arbetshandledning och ett slutarbete som utarbetas i slutet av utbildningen.

Ett lärdomsprov som gjordes vid Polisyreshögskolan 2021 visar att deltagarna är mycket nöjda med utbildningen (Tikkala, 2021). Kvaliteten på intervjuerna och förhören med barn har också bedömts i undersökningar (Snellman, 2021; Heikkilä, 2017), och jämfört med tidigare finländska undersökningar (Korkman, 2006) har kvaliteten förbättrats tydligt. Även själva utbildningens inverkan har undersökts (Kaunisto, 2013 och Lahtinen, Korkman, Laitila & Mehtätalo, 2017) och konsekvenserna för såväl förhörens kvalitet som forskarnas slutsatser är positiva.

I 7 kap. 21 i förundersökningslagen föreskrivs ytterligare att om en målsägande behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av målsägandens personliga omständigheter och brottets natur och detta inte avsevärt fördröjer handläggningen av målet eller medför andra olägenheter, ska förhöret med målsäganden hållas i lokaler som planerats för förhör av personer som behöver skydd. Enligt samma bestämmelse ska alla förhör med målsäganden hållas av samma person eller personer, om målsäganden begär det. Målsäganden kan också begära att förhörsledaren i mål som gäller sexualbrott och i andra brottmål där målsäganden har ett motiverat behov av det på grund av brottets beskaffenhet ska vara en person av samma kön som målsäganden.

Förundersökningslagens bestämmelser om offer som behöver särskilt skydd har lagts till i förundersökningslagen utifrån brottsofferdirektivet som antagits av Europaparlamentet och rådet. Syftet med brottsofferdirektivet är att identifiera offer som behöver särskilt skydd och trygga deras rätt till särskilt skydd vid förundersökning och rättegång. Med offer som är i behov av särskilt skydd avses enligt direktivet en person som är särskilt utsatt för sekundär och upprepad viktigmisering, hot och vedergällning (2012/29/EU). Särskilt ett barn som fallit offer för sexual- och våldsbrott kan anses behöva särskilt skydd, varvid det är förenligt med direktivet att skapa en förhörsituation och ordna lokalen så att detta mål stöds så bra som möjligt och överensstämmer starkt med direktivets anda.

Polisen kan förhöra ett barn under 18 år själv eller be de rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheterna vid universitetssjukhusen om hjälp med förhöret. Utgångspunkten är att polisen själv förhör barn ungefär i åldern 6–17 år vars utveckling motsvarar åldern och begär i regel hjälp vid förhör med barn under skolåldern eller barn med en utvecklingsstörning eller förhör som av andra orsaker kräver specialkompetens. Även när det gäller äldre barn eller unga kan till exempel en utvecklingsstörning, autismspektrumstörning, psykosjukdom eller personlighetsstörning vara grunder för att begära att barnet intervjuas av anställda vid en rättspsykologisk eller -psykiatrisk enhet. Förhör med barn kan också ordnas i samarbete med enheternas personal så att förhören planeras tillsammans eller så att en anställd vid enheten sköter förhöret tillsammans med en polis.

10.2.1. Inspelning av förhör med barn som ljud- och bildupptagning

Enligt 9 kap. 4 § i förundersökningslagen ska förhör med målsägande och vittnen spelas in som ljud- och bildupptagning, om avsikten är att förhörsberättelsen ska användas som bevis vid rättegång och den förhörde på grund av sin unga ålder eller störningar i de psykiska funktionerna sannolikt inte kan höras personligen utan att orsakas men. I 4 punkten i samma paragraf uppräknas andra fall då en förhörsinspelning kan användas som bevis vid rättegång:

1. en målsägande i åldern 15–17 år som behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur,

2. en målsägande i åldern 15–17 år i ett sexualbrott som avses i 20 kap. 1–5 eller 8–16 § i strafflagen eller i människohandel eller grov människohandel som avses i 25 kap. 3 eller 3 a § i strafflagen när målsäganden inte vill infinna sig för att höras vid rättegången,
3. en målsägande som fyllt 18 år i ett sexualbrott som avses i 20 kap. 1–5 eller 8–16 § i strafflagen eller i människohandel eller grov människohandel som avses i 25 kap. 3 eller 3 a § i strafflagen när hörande under rättegången skulle äventyra målsägandens hälsa eller orsaka motsvarande betydande skada.

Alla förhör med barn under 15 år ska spelas in som ljud- och bildupptagning om det är möjligt att de kommer att användas som bevis vid rättegång. För att säkerställa straffprocessens kvalitet rekommenderas att även förhör med unga i åldern 15–17 år spelas in som ljud- och bildupptagning, även om ett förhørsprotokoll upprättas över förhören.

10.2.2. Bedömning av målsägandens behov av skydd när det är fråga om ett barn

Enligt 11 kap. 9 a § i förundersökningslagen ska förundersökningsmyndigheten utan ogrundat dröjsmål pröva om målsäganden behöver särskilt skydd vid handläggningen av målet vid förundersökning eller rättegång. Eftersom bestämmelsen inte föreskriver någon åldersgräns kommer en bedömning av behovet av skydd i fråga även för minderåriga målsägande.

Inrikesministeriet publicerade 2016 en handbok för förfarandet vid bedömning av brottsoffers skyddsbehov. Handboken innehåller närmare anvisningar för hur bedömningen görs. Enligt den är antagandet beträffande målsägande under 18 år att de är sårbara offer som därför kan behöva särskilda skyddsåtgärder. Därför ska skyddsbehovet för dem alltid bedömas skriftligt med blanketten Målsägandens behov av skydd som finns i Kameleon. Enligt handboken ska den personliga bedömningen göras i nära samarbete med målsäganden. Om en minderårig målsägande också själv för talan i ärendet, dvs. har fyllt 15 år, kan blanketten som gäller behovet av skydd fyllas i tillsammans med målsäganden. Dessutom kan de ställningstaganden som gjorts av vårdnadshavarna eller intressebevakarna som för talan antecknas på samma blankett. Målsägande under 15 år fyller i blanketten tillsammans med vårdnadshavarna eller intressebevakaren som för deras talan.

Det är viktigt att observera att ett videobandat förhör med en målsägande under 15 år inte är en skyddsmetod. Därför ställs inga frågor om det separat till ett barn under 15 år eller till de vårdnadshavare eller den intressebevakare som för barnets talan. Vid förundersökningen är det emellertid också viktigt att förutse situationer där målsäganden under straffprocessen överskrider åldersgränserna 15 eller 18 år som fastställs i 17 kap. 24 § i rättegångsbalken. Enligt bestämmelsen får förhör som vid förundersökningen har videobandats eller lagrats genom någon annan jämförbar bild- och ljudupptagning åberopas som bevis vid rättegång, när personen inte har fyllt 15 år eller är 15–17 år och behöver särskilt skydd på grund av personliga omständigheter och brottets natur och inte vill infinna sig för att höras vid rättegången. Beträffande personer som fyllt 18 år förutsätter användning av videoinspelning i stället för personliga höranden även enligt rättegångsbalken att hörande under rättegången skulle äventyra målsägandens hälsa eller orsaka motsvarande betydande skada.

En del av bedömningen av behovet av skydd till exempel för en ung person som snart fyller 15 år eller som har fyllt 15 år är att man enligt situationen vid sexualbrott också beaktar målsägandens syn på att höras personligen vid rättegången eller målsägandens behov av särskilt skydd. Då tillfrågas den unga om hen vill bli hörd personligen vid rättegången om hen redan har fyllt 15 år. Även om den unga vill bli hörd personligen är det ändå bra att spela in förhöret som ljud- och bildupptagning.

10.2.3. Förhör med barn och polisens samarbete med socialvården

Det är ganska vanligt att man inom socialvården på grund av olika tidsfrister måste reagera på en misstanke om brott mot barn innan polisen hinner förhöra barnet. Det är dock viktigt att i

samarbete med socialvården komma överens om tidtabellen för olika myndigheters åtgärder och när det för att trygga förundersökningen är minst riskfritt att föra brottsmisstanken på tal med familjen. Likaså är det viktigt att polisen informerar socialvården när en brådskande utredning av brottsmisstanken är nödvändig. Polisen har dock inte behörighet att bestämma när en social myndighet kan utföra sitt arbete eller vad som till exempel ska antecknas som grund för besluten.

I riksdagens justitieombudsmans avgörande EOAK/3287/2021 konstateras att barnskyddsåtgärder ska skiljas från polisens brottsutredning och att beslut i ett ärende som gäller ett barn ska fattas på de grunder som föreskrivs i barnskyddslagen och att besluten ska delges parterna på det sätt som förvaltningslagen kräver. Delgivningen av beslut kan inte skjutas upp på grunder som hänför sig till förundersökning. I biträdande justitieombudsmannens avgörande BJO 1304/4/12 konstateras i sin tur att socialarbetarna ska följa barnskyddslagstiftningen och att de till exempel inte av orsaker som har samband med polisens utredning kan underlåta att informera vårdnadshavarna om grunderna för brådskande placering.

Ett förhör med ett barn som är målsägande kan innebära en krissituation för barnets vårdnadshavare och familjen i synnerhet om barnet förhörs utan detta meddelas till vårdnadshavarna på förhand, dvs. om det är fråga om en misstanke om brott inom familjen. Det skulle vara motiverat att före förhöret underrätta barnets ansvariga socialarbetare om förhöret och att efter förhöret i den mån det är möjligt också informera socialvården om vad som kommit fram i förundersökningen. Om barnet inte har någon ansvarig socialarbetare eller om det är oklart vem denna person är, kan en barnskyddsanmälan göras om förhöret med tryggheten av barnets säkerhet som grund. När anmälan görs ska man beakta att texten i anmälan är tillgänglig för barnets vårdnadshavare.

Barnskyddsanmälan kan ha följande innehåll:

”Barnet förhörs xx.xx.202x som målsägande med anledning av misstänkt (brottsbenämning). Det kan uppstå en krissituation i familjen när föräldrarna får kännedom om förhöret med barnet. Polisen önskar att barnskyddet kontaktar föräldrarna efter förhöret med barnet och kontrollerar om föräldrarna eller barnet behöver stöd.”

Om barnet redan har förhörts när barnskyddsanmälan görs, kan anmälan innehålla information om hur barnet under förhöret svarade på frågor om hur föräldrarna eventuellt reagerar på informationen om förhöret eller på det som barnet berättat. Man kan också berätta för barnet att polisen gjort en barnskyddsanmälan och säga att dess syfte är att säkerställa att familjen inte blir ensam i situationen.

När en person som inte har fyllt 18 år är misstänkt för brott eller en brottslig gärning, ska den sociala myndigheten enligt 7 kap. 16 § i förundersökningslagen underrättas om gärningen och ges tillfälle att sända sin företrädare till förhöret, om detta inte är klart onödigt. Enligt samma bestämmelse ska förundersökningsmyndigheten utan dröjsmål sända förhørsprotokollet till den sociala myndigheten.

När ett barn har ställningen som vittne är det också skäl att beakta behovet av en barnskyddsanmälan före eller efter förhöret, om barnet har bevittnat något som är skadligt eller traumatiskt för hen, dvs. om barnets behov av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende förutsätter en eventuell utredning av behovet av barnskydd.

10.2.4. Förhör med barn som misstänks för brott eller en brottslig gärning

Kravet på att bemöta barn i enlighet med deras ålder och utveckling gäller också förhör med barn som misstänks för ett brott eller en brottslig gärning. För förhör med barn som misstänks för brott utvecklas som bäst en egen intervjustomme som baserar sig på NICHD-intervjustommen. Den färdigställs och blir tillgänglig under 2026.

När en person som inte har fyllt 18 år är misstänkt för brott eller en brottslig gärning, ska den sociala myndigheten enligt 7 kap. 16 § 1 mom. i förundersökningslagen underrättas om gärningen och ges tillfälle att sända sin företrädare till förhöret, om detta inte är klart onödigt. Enligt 2 mom. i samma bestämmelse ska förundersökningsmyndigheten utan dröjsmål sända förhørsprotokollet till den sociala myndigheten.

Enligt 7 kap. 15 § 1 mom. i förundersökningslagen ska ett förhör med ett barn som misstänks för brott eller en brottslig gärning på förhand meddelas till de lagliga företrädare som har rätt att vara närvarande ska på förhand, och åtminstone en av dem ska ges tillfälle att närvara vid förhöret. Enligt 2 mom. i samma bestämmelse får undantag från skyldigheten att underrätta och skyldigheten att ge tillfälle att vara närvarande göras endast om den lagliga företrädaren inte kan nås eller om det av skäl som gäller undersökningen av brottet är omöjligt att underrätta och ge tillfälle och om det för utredningen av brottet eller den brottsliga gärningen är nödvändigt att den misstänkte förhörs utan dröjsmål.

Om den lagliga företrädaren för en minderårig misstänkt är brottsmisstänkt i ärendet eller om dennes närvaro av andra orsaker kan försvåra utredningen av brottet, kan en annan närstående vuxen ges rätt att närvara vid förhöret, om närvaron är förenlig med den misstänktes bästa och om detta inte försvårar utredningen av brottet eller äventyrar sekretessplikten.

En försvarare behövs ofta när den misstänkte är under 18 år. Om förordnande av försvarare föreskrivs följande i 2 kap. 1 lagen om rättegång i brottmål:

På den misstänktes begäran kan en försvarare förordnas om

1. den misstänkte misstänks eller för den misstänkte yrkas straff för ett brott för vilket det inte föreskrivs lindrigare straff än fängelse i fyra månader, eller för försök till eller delaktighet i sådant brott, eller
2. den misstänkte är anhållen eller häktad.

För den misstänkte ska förordnas en försvarare **på tjänstens vägnar** om

1. den misstänkte inte klarar av att försvara sig själv,
2. den misstänkte är under 18 år och saknar försvarare, om det inte är uppenbart att hen inte behöver en försvarare,
3. den försvarare som den misstänkte har valt inte fyller kraven på en försvarare eller inte på ett behörigt sätt kan försvara den misstänkte, eller
4. det finns något annat särskilt skäl till det.

När den brottsmisstänkte är en ung person kan flera av de ovannämnda villkoren uppfyllas samtidigt. Om brottsmisstanken innebär ett hot om fängelse är detta dock i sig en grund för att skaffa en försvarare till den unga i förundersökningen.

Förundersökningsmyndigheten är skyldig att berätta för en brottsmisstänkt som inte fyllt 18 år om andra rättigheter och skyldigheter som gäller hen, men även om följande skeden i behandlingen av ärendet i den mån det är möjligt och vilken roll de myndigheter som deltar i behandlingen av ärendet har. Enligt 4 kap. 16 § 2 mom. i förundersökningslagen ska en brottsmisstänkt som inte har fyllt 18 år dessutom underrättas om

- 1) att även vårdnadshavaren, intressebevakaren eller någon annan laglig företrädare underrättas om den misstänktes rättigheter,

- 2) rätten för den misstänktes vårdnadshavare, intressebevakare eller annan laglig företrädare att vara närvarande vid förhör,
- 3) vid behov om att utlämning av uppgifter i en bild- och ljudupptagning kan begränsas med avseende på integritetsskyddet och om att ett ärende kan handläggas vid domstol utan att allmänheten är närvarande.

10.2.5. Förhör med ett barn som är vittne

Kravet att bemöta ett barn enligt barnets ålder och utveckling gäller också förhör med ett minderårigt vittne. Vid förhör med ett barn under 15 år som är vittne, är det viktigt att komma ihåg att inget hot om straff föreligger om barnet låter bli att berätta någonting eller berättar något som är osant. Man måste särskilt noggrant överväga om barnet ska höras som vittne när närstående till barnet är part. Då är det skäl att ansöka om en intressebevakare för barnet och tillsammans med intressebevakaren diskutera vad som är förenligt med barnets bästa. Särskilt när det är fråga om misstanke om brott mellan vuxna i barnets familj, ska hörande av barnet som vittne mot en annan nära anhörig till barnet och för en annan nära anhörigs räkning betraktas som en sista utväg för att skaffa bevis i ärendet.

Enligt 7 kap. 14 § i förundersökningslagen har endast vårdnadshavaren, intressebevakaren eller någon annan laglig företrädare rätt att närvara vid förhöret om vittnet inte har fyllt 15 år. Att ge vårdnadshavarna till ett barn i åldern 15–17 år som förhörs rätt att närvara gäller dock endast när barnen hörs i ställningen som målsägande eller misstänkt. Således behöver ett vittne som är 15–17 år inte ha med sig sin lagliga företrädare vid förhöret.

Samma åldersgränser gäller också förhandsanmälan om förhör: enligt 7 kap. 15 § 1 mom. i förundersökningslagen ska endast vårdnadshavare, intressebevakare eller någon annan laglig företrädare för ett vittne under 15 år underrättas om förhöret på förhand. Det finns dock inget hinder för att en vårdnadshavare, intressebevakare eller någon annan laglig företrädare för ett vittne i åldern 15–17 år underrättas om det förestående förhöret. Det är dock viktigt att komma ihåg att om barnet har tvingats bevittna något otrevligt är det ofta motiverat att göra en barnskyddsanmälan.

10.2.6. Att ge barnet information om skyddet mot inkriminering av närstående och självinkriminering

Även barn har rätt till skydd mot inkriminering av närstående och självinkriminering. Det är utmanande att berätta särskilt om skyddet mot inkriminering av närstående för det barn som förhörs, eftersom man samtidigt på någon nivå måste ta ställning till begreppen part, brott, åtalsrisk och närstående. Det kan också vara förvirrande för barnet om förhållaren först berättar om skyddet mot inkriminering av närstående och snart därefter börjar ställa frågor om barnets familj.

Enligt 17 kap. 17 § i rättegångsbalken har en parts make eller tidigare make eller nuvarande sambo, syskon, släkting i rakt upp- eller nedstigande led eller den som har någon annan motsvarande nära relation till parten som kan jämföras med ett parförhållande eller släktskap rätt att vägra vittna. Skyddet mot inkriminering av närstående omfattar alltså både situationer där barnets närstående är misstänkt för brott och situationer där målsäganden är en närstående till barnet. Trots skyddet mot inkriminering av närstående har barnet rätt att svara på de frågor som hen vill besvara.

Utmaningen är att berätta om skyddet mot inkriminering av närstående så noggrant som möjligt men ändå åldersanpassat. I NICHD-intervjustommen ges följande anvisningar om hur man berättar om skyddet mot inkriminering av närstående: *“Det är viktigt att du vet att du inte är tvungen att berätta något för mig i dag. Om det finns något som du inte vill tala om med mig är det mycket viktigt att du säger det rakt ut.”* Enligt intervjustommen kan anvisningen anpassas till barnets ålder och utvecklingsnivå. Enligt stommen kan man med beaktande av barnens utvecklingsnivå informera äldre barn om deras rätt att inte behöver berätta sådant som kan vara till men för deras föräldrar, mor- eller farföräldrar eller syskon.

För att berättå om skyddet mot inkriminering av närstående räcker det alltså inte i alla situationer att man inte specificerar för barnet vilka omständigheter barnet inte behöver berättå om under förhöret. Till exempel i Birkalands tingsrätts processavgörande R24/8 meddelades ett förbud mot utnyttjande av de berättelser som barnen gett och som videobandats i förundersökningen, eftersom tingsrätten ansåg att det för att informera barnen om skyddet mot inkriminering av närstående inte räckte med att säga att barnen "inte behövde berättå någonting".

Även skyddet mot självinkriminering gäller alla barn. Även om den som misstänks för en brottslig gärning är ett barn som vid tidpunkten för händelsen är under 15 år, är barnet inte skyldigt att vittna i ett ärende där hen misstänks för lagstridigt handlande. Även om barnet inte kan utsättas för en straffpåföljd kan hen ändå bli skadeståndsskyldig. Det ovannämnda citatet från NICHD-intervjustommen innehåller också information om skydd mot självinkriminering, även om det också är skäl att berättå mer detaljerat om skyddet mot självinkriminering ju äldre barnet är.

10.2.7. NICHD-intervjustomme vid förhör eller intervju med barn

I enlighet med rådande rekommendationer används i Finland NICHD:s så kallade intervjustomme för förhör och intervjuer med barn som är målsägande, oavsett om det är polisen själv eller på polisens begäran en psykolog som intervjuar barnet. Stommen kan i tillämpliga delar också användas vid förhör med ett barn som är vittne. För förhör med barn används på engelska alltid termen child interview, och därför har interview protocol också översatts med intervjustomme i stället för förhørsstomme.

Intervjustommen grundar sig på evidens, dvs. forskningsbaserad information, och har ursprungligen utarbetats vid National Institute of Child Health and Human Development i USA, som ett svar på behovet att instruera yrkesutbildade personer som intervjuar barn att undvika ledande frågor och låta barnen ge så mycket information som möjligt själva under intervjuerna.

Det finns också ett flertal andra guider som utvecklats för intervjuer med barn, men NICHD är den som studerats mest. De centrala delarna i alla evidensbaserade intervjustommar som utarbetats för intervjuer med barn är dock ungefär desamma. Ingen intervjustomme ska emellertid användas så att man läser upp frågorna direkt till barnet, utan stommen ska snarare ses som ett sätt att planera och strukturera det egna hörandet.

Stommen är en (semi)strukturerad modell och med den som underlag kan man på förhand planera förhör med barn vid förundersökning och genomföra förhören på ändamålsenligt sätt. Stommen anpassas alltid till varje enskilt förhör. Stommen används i planeringen av förhör med barn och i pararbetet under förhören av personer som har gått specialutbildningen för utredning av barnbrott. Stommen bör inte användas av personer som inte är insatta i modellen.

Den ursprungliga NICHD-intervjustommen byggde på forskningsbaserad information om hur barn minns saker och hur de berättar om sina upplevelser. Senare utvecklades en ny version, NICHD-R, som bygger på nya forskningsrön om vikten av att vid hörande av barn stödja kontakten med barnet och barnets berättelse. Huvudavsnitten i stommen är oförändrade, men i den reviderade versionen har man strävat efter att betona betydelsen av kontakt och stöd och det finns konkreta exempel på hur barnet kan stödjas i intervjuerna. I verket Tell me what happened (Lamb m.fl. 2018) förklaras intervjustommen och vetenskapliga bakgrundsfakta i klarspråk och på ett heltäckande sätt. Verket rekommenderas för alla som förhör eller intervjuar barn i sitt arbete eller som utvärderar barns berättelser.

De viktigaste delarna i en intervju:

- Skapa kontakt med barnet.
- Gå igenom de grundläggande reglerna och utgångspunkterna för intervjun.
- Uppmana barnet att berättå självständigt och låt barnet öva sig på att berättå.

- Hantera misstanken med så öppna frågor som möjligt och uppmana barnet att berätta mer om de viktigaste omständigheterna genom att helt enkelt be barnet berätta mer.
- Ställ mer direkta frågor först i slutet av intervjun och efter noggrant övervägande.
- Stöd barnet och beakta barnets utvecklingsnivå under hela intervjun.
- Kom ihåg att avsluta intervjun med att tala om annat än sådant som anknyter till misstanken.

Betydelsen av den övningsintervju som är en väsentlig del av NICHD-guiden har inte alltid förstått helt. Det huvudsakliga syftet med en övningsintervju är att vänja barnet eller den unga vid den typ av kommunikation som krävs vid ett förhör, dvs. att den som hörs själv ska komma med så mycket information som möjligt som svar på öppna frågor. I början är det vanligt att den som hörs, oavsett ålder, är nervös och det leder vanligtvis till knapphändiga svar. Nervositeten i sig gör det också svårare att minnas. För att kunna maximera mängden tillförlitlig information under förhöret bör man således säkerställa att den som hörs känner sig så avslappnad som möjligt och låta personen öva sig på att minnas och berätta. Det rekommenderas numera att övningsintervjun förklaras som en övning i hur man bör berätta om saker i en polisutredning.

I övningsintervjun ber man den som intervjuas att berätta om en händelse från början till slut ("Jag hörde att du var på en utflykt till skogen på söndagen. Berätta om utflykten så exakt som möjligt, från början till slut"), ställer preciserande frågor ("Berätta ännu allt du kommer ihåg om det som hände vid lägerelden"; "Berätta vad du kommer ihåg om familjen som hade gått vilse") och stöder det fria berättandet. När man går vidare till det egentliga ämnet är den som intervjuas redan van vid att självständigt producera tal och är i allmänhet inte lika nervös som om man går in på ämnet genast.

Skillnaderna mellan den tidigare och den reviderade NICHD-intervjustommen är inte särskilt stora. En viktig skillnad när det gäller betoningen är att målet är att skapa kontakt med barnet genast från början av intervjun. Huvudsyftet med hur det misstänkta ämnet hanteras är oförändrat: frågorna bör formuleras så öppet som möjligt och eventuella mer direkta frågor bör ställas efter övervägande, först efter att man försökt få så mycket information som möjligt genom öppna frågor. Ofta liknas intervjun vid en "tratt" där man går från öppna frågor till mer begränsade.

En förkortad version av guiden har också utarbetats där avsnitten är mer koncisa än i den ursprungliga guiden. En erfaren utredare som är utbildad i att förhöra barn kan använda den kortare guiden som arbetsredskap. En separat version av intervjuguiden har också utarbetats för situationer där ett barn misstänks ha blivit föremål för sexualbrott på nätet. Standardguiden är tillgänglig på olika språk på webbplatsen <https://nichdprotocol.com/the-nichd-protocol/>

NICHD-stommen kan i tillämpliga delar också användas för förhör med barn som är vittnen. För förhör med barn som misstänks för brott utarbetas som bäst en version av NICHD-stommen som lämpar sig för rättssystemet i Finland.

För närvarande används följande NICHD-stommar för brottsutredning i Finland:

- Fullständig version av NICHD-intervjustommen på finska (i Kameleon)
- Kortare version av NICHD-stommen på finska
- Kortare version av NICHD-stommen på svenska
- Kortare version av NICHD-stommen på engelska
- Kortare version av NICHD-stommen på ryska
- Kortare version av NICHD-stommen på arabiska
- NICHD-stomme för intervju som rör gärningar på nätet (i Kameleon)

10.2.8. Typer av frågor och frågornas inverkan på barnets berättelse

Oberoende av barnets processuella ställning har de frågor som ställs i ett förhör eller en intervju med barn stor inverkan på hur mycket och hur tillförlitligt barnet i allmänhet berättar. Vid förhör med barn bör frågorna därför formuleras mycket omsorgsfullt så att de inte påverkar barnets berättelse för mycket. Vid en senare bedömning av tillförlitligheten i ett barns förhårsberättelse är det lika viktigt att fästa vikt vid de frågor som ställts som vid svaren. Svaren är resultat av frågorna och beroende av dem.

I allmänhet särskiljs följande typer av frågor:

1. Öppna frågor (invitations)

Öppna frågor uppmuntrar till längre svar och stöder barnets eget berättande. Genom att ställa öppna frågor hjälper man den som förhörs att aktivt söka information i minnet och minimerar risken att genom frågorna påverka barnets berättande till exempel genom felaktig information eller färdiga svarsalternativ.

Till exempel:

“Berätta om det som hände.” “Berätta mer.”

“Vad hände sedan?”

“Du berättade att han rörde vid dig. Berätta mer om det.”

“Du sade att mannen kontaktade dig och ni började träffas. Berätta allt du minns om det första mötet, från början till slut.”

Ibland, särskilt med små barn, kan det emellertid vara nödvändigt att i frågan hänvisa till det tema man vill veta mer om, för att barnet ska fokusera på temat för samtalet (eng. cued invitations)

“Du nämnde att det roligaste var när din syster kom på besök, berätta om det.”

“Du sa att hon fick ett anfall, berätta vad du menar med det.” “Vad hände då?”

“Du berättade att din mamma har en ny pojkvän. Hurdan är han?” “Berätta om honom.”

2. Underlättande yttranden (facilitators)

Barnet uppmannas att fortsätta sin berättelse, främst genom att använda icke-språkliga uttryck som hm, aha, jo, precis. Hit räknas också att upprepa det som barnet säger:

(Barnet) *“Jag såg en bil.”* (Intervjuaren) *“Du såg en bil.”*

3. Styrande frågor (directive questions)

Med de här frågorna kan man fokusera på en viss del av berättelsen genom att ställa frågor av typen var/när/hur/vem/vad/varför. Frågorna bör ställas med eftertanke, eftersom ett barn – och även en vuxen – kan svara på en sådan fråga även om de inte med säkerhet minns det som frågas. Risken för att redan de här frågorna leder till oriktiga svar är således större än för öppna frågor. De kan och behöver dock också ofta ställas efter man har fått reda på så mycket som möjligt med hjälp av öppna frågor.

“Var var ni när det här hände?”

“Vem var den där mannen?”

“Hur såg bilen ut?”

På engelska talar man om “Wh”-frågor, eftersom man där typiskt reder ut varför/vad/vem/när/var (why/what/who/when/where). Sådana frågor kan användas för att reda ut oklarheter i barnets berättelse, men först efter att man har försökt få fram så mycket

information som möjligt genom öppna frågor. Även om styrande frågor inte är direkt ledande, omfattar de redan en betydligt högre risk för att den som hörs ska gissa sig till ett svar. Om man till exempel frågar efter färgen på en bil, kan det hända att barnet gissar en färg. Om man däremot ber barnet berätta om bilen ("Berätta allt du kommer ihåg om bilen"), kan det hända att barnet berättar en specifik detalj om bilen.

4. Alternativa eller ja/nej-frågor (option-posing questions)

Dessa är frågor som vanligen börjar med "är" eller "har" och som kan besvaras med ja eller nej eller som erbjuder färdiga svar. Studier visar att frågor av detta slag i betydande omfattning leda till förvrängningar av vittnenas berättelser, oberoende av vittnets ålder. Ibland kan det trots detta vara nödvändigt att ställa enskilda, direkta frågor. Sådana bör helst ställas i ett så sent skede av intervjun som möjligt, efter noggrant övervägande.

*"Var personen gammal eller ung?" Bättre: "Berätta mer om personen."
"Har personen varit hemma hos er tidigare?"*

Det är känt att särskilt unga barn ofta svarar på alternativa frågor även när de inte har förstått dem och även när de inte kommer ihåg händelsen som frågan gäller eller när frågan överhuvudtaget inte kan besvaras ("Är en skjorta argare än en tiger?").

Redan genom att ställa en fråga av detta slag kan man påverka hur den som hörs tolkar händelsen, och vittnet kan inkludera detaljer som sådana frågor innehållit i sin egen minnesbild av händelserna.

5. Ledande frågor (suggestive questions)

Dessa frågor sänder ut en stark signal om hur den som hörs förväntas svara.

*"Det gillade du inte, eller hur?"
"Det måste ha gjort väldigt ont."*

Ett ledande sätt att intervjua kan också utgöra annat än ledande frågor, till exempel att intervjuaren upprepar samma fråga flera gånger även om barnet redan har svarat på frågan, eller visar missnöje med ett visst svar och å andra sidan belönar andra typer av svar.

10.2.9. Information till vårdnadshavarna och deras närvaro vid förhöret

När ett barn under 15 år och ett barn i åldern 15–17 år ska höras som målsägande eller brottsmisstänkt ska enligt 7 kap. 15 § 1 mom. i förundersökningslagen de lagliga företrädare som har rätt att vara närvarande på förhand underrättas om förhöret, och åtminstone en av dem ska ges tillfälle att närvara vid förhöret. Enligt 2 mom. i samma bestämmelse får undantag från skyldigheten att underrätta och skyldigheten att ge tillfälle att vara närvarande göras endast om den lagliga företrädaren inte kan nås eller om det av skäl som gäller undersökningen av brottet är omöjligt att underrätta och ge tillfälle och om det för utredningen av brottet eller den brottsliga gärningen är nödvändigt att den misstänkte förhörs utan dröjsmål. En vårdnadshavare som misstänks för brott mot barnet har dock inte rätt att närvara vid förhöret.

Med närvaro av en vårdnadshavare eller en laglig företrädare för barnet avses antingen att personen befinner sig i samma rum som barnet eller följer intervjun i realtid i ett annat rum. Även om barnets vårdnadshavare enligt lagen har rätt att närvara vid förhör med en minderårig, rekommenderas det inte vid förhör med målsägande i sexual- och våldsbrott mot barn.

"Föräldrarnas närvaro i intervjurummet rekommenderas dock inte. Det är ofta lättare för intervjuaren att skapa ett samarbetsförhållande med barnet när föräldrarna inte är när-

varande. Det kan också vara naturligare för barnet att berätta om händelserna självständigt. Barnet kan oroa sig för föräldrarnas reaktioner och till och med låta bli att berätta vissa saker för att skydda sina föräldrar. För tonåringar eller barn som närmar sig tonåren kan det vara svårt att berätta om vissa saker som är viktiga för förundersökningen om föräldrarna är närvarande. Om en förälder är på plats är det svårt att utreda en situation där föräldern har missförstått något eller av misstag styrt barnet i en viss riktning. En förälder får under inga omständigheter vara närvarande i situationer där det finns en risk för att föräldern bevakar sina egna intressen, till exempel en vårdnadstvist.” (JM/IM/SHM 2017)

I dessa situationer fås alltså barnets mest tillförlitliga berättelse när vårdnadshavaren inte är närvarande i samma rum som barnet och inte ens följer intervjun i rummet bredvid. Enligt undersökningar har en förälders närvaro konstaterats vara till nackdel för intervjun när målsäganden är ett barn. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 85, Korkman 2008, 471). Utredaren kan förbjuda en laglig företrädare att närvara vid förhöret med barnet, om personens närvaro kan antas försvåra utredningen av brottet (7 kap. 14 § i förundersökningslagen). För att fatta detta beslut behövs inte en anhållningsberättigad tjänstemans behörighet.

Förundersökningslagen förpliktar inte att underrätta vårdnadshavarna om förhör med ett vittne i åldern 15–17 år och inte heller att ge vårdnadshavarna rätt att närvara vid förhöret. Det är dock ändamålsenligt att även i dessa situationer underrätta vårdnadshavarna om förhöret på förhand. Det är dessutom viktigt att komma ihåg att om barnet har tvingats bevittna något otrevligt är det ofta motiverat att göra en barnskyddsanmälan.

10.2.10. Lokaler som används för förhör med barn

Polisens förhör särskilt med barn som förhörs som målsägande ska ordnas i ett separat förhörsrum som är avsett för ändamålet. I polishuskonceptet kallas de rum som är avsedda för videoförhör med barn och andra personer i sårbar ställning för särskilda förhörsrum. I en del situationer kan ett särskilt förhörsrum också vara byggt eller placerat utanför själva polishuset i andra lokaler. I detta kapitel beskrivs det särskilda förhörsrummet.

Rummet ska vara placerat på en lugn plats där störande ljud från närområdet inte kommer in i rummet eller hörs i inspelningen av förhöret. Dåliga erfarenheter har rapporterats till exempel när en skjutbana funnits i närheten av polishusens videoförhörsrum, toaletter har funnits bakom väggen eller personalutrymmen eller pausrum på andra sidan korridoren.

I en idealisk situation finns det i närheten av barnens förhörsrum ett eget, lugnt och separat väntrum med toalett för dem som väntar på förhöret och ett separat pausrum där barnet kan vistas under pauserna. Pausrummet kan inredas trivsamt med soffa eller fåtöljer, ett litet bord och stolar, samt böcker, spel eller pennor och papper som barnen kan använda under pauserna.

Barnens förhörsrum ska vara beläget separat i ett rum avsett för videoförhör. Rummet ska vara väl ljudisolerat och akustiken ska beaktas i ytmaterialen redan i byggnadsskedet, dvs. optimal ljudöverföring, eko och upptagning.

Färgsättningen i rummet och inredningen ska vara lugn, men inte alltför formell. I förhörsrummet ska det dock inte finnas leksaker eller annat som stimulerar barnets fantasi och drar uppmärksamhet till sig. Rummet ska vara enkelt möblerat med endast nödvändiga möbler, till exempel bekväma stolar för förhørsledaren och den som förhörs och vid behov ett bord eller en bänk nära stolarna. Utöver den nödvändiga inspelningsutrustningen ska det inte finnas något vanligt skrivbord, datorer eller annan teknisk utrustning i rummet.

Mikrofonerna för ljudinspelningen i rummet ska vara diskreta och placerade på ett sådant sätt att de så bra som möjligt spelar in de ibland mycket tysta ljud barn ger ifrån sig. Mikrofonerna ska inte fästas på dem som förhörs.

De kameror som används för bildupptagning ska vara så diskreta som möjligt och fast installerade så att förhørsledaren inte behöver använda tid till att placera ut dem. Om möjligt ska det finnas minst två kameror, så att den ena filmar hela rummet (universalkamera) och den andra mer exakt ansiktet på den som förhörs och på förhørsledaren (objektkamera).

I närheten av förhørsrummet ska det finnas ett separat tekniskt rum, där inspelningsutrustningen finns och där utredaren som arbetar med förhørsledaren i realtid kan följa förhöret och göra anteckningar. I anslutning till detta rum eller på något annat ställe i polishuset ska det finnas ett rum där förhöret kan följas av flera personer i realtid. Detta rum ska vara tillräckligt stort för att vid behov rymma åtminstone barnets biträde, barnets intressebevakare, den misstänktes biträde, åklagaren och den polis som följer förhöret eller anställda från rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheten för barn och ungdomar. Enligt rådande rekommendationer ska detta rum inte installeras bakom spegelglas bredvid förhørsrummet, eftersom spegelglaset kan dra till sig barnets uppmärksamhet i onödan och distrahera förhöret. I rummet följs förhöret på en skärm via videoförbindelse i realtid. När inspelningsutrustningen installeras i förhørsrummet bör det säkerställas att förhöret kan följas datasäkert på distans även utanför byggnaden. Åklagaren, rättsbiträdena eller de anställda vid en rättspsykologisk eller rättspsykiatrisk enhet för barn och unga kan befinna sig långt borta på annan ort, och de måste kunna följa förhöret datasäkert på distans.

Kriterier för ett högklassigt förhørsrum för ljud- och bildupptagning:

- vänt- och pausrummen är planerade i anslutning till förhørsrummet
- rummet är lugnt och trevligt men enkelt inredd
- AV-utrustningen (ljud- och bildupptagning) av hög kvalitet är fast och diskret installerad
- akustiken och ljudisoleringen är i skick
- det finns ett fysiskt observationsrum i närheten av förhørsrummet
- digital observation på distans har möjliggjorts.

10.2.11. Förhör av barn utanför polisens lokaler

I brådskande situationer har det hänt att det i syfte att säkra förundersökningen även varit nödvändigt att förhöra barn utanför polisens lokaler eller universitetssjukhusens rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheter för barn och unga. Förhör har ordnats med bärbar videospelning utrustning till exempel i skolor eller daghem. Även om dessa situationer är brådskande ska polisen överväga och planera dem särskilt noga. Synpunkter på förhørslokalen ska begäras av den intressebevakare som förordnats för barnet.

Polisen ska beakta bland annat kravet i 4 kap. 7 § 1 mom. i förundersökningslagen att inte i onödan orsaka barnet olägenheter i en omgivning som är viktig för barnet. Det är också nödvändigt att säkerställa barnets rättsskydd. Riksdagens justitieombudsmans avgörande (EOAK/3150/2019) gällde ett fall där ett 11-årigt barn hade förhörts i skolan utan att vårdnadshavaren eller en intressebevakare hade getts tillfälle att närvara. Justitieombudsmannen ansåg att barnets rättsskydd och välbefinnande inte hade beaktats i tillräcklig grad under förhöret och att barnet inte hade behandlats på ett sätt som barnets ålder och utvecklingsnivå förutsätter. Barnet borde ha förordnats en intressebevakare före förhöret och intressebevakaren borde ha underrättats om förhöret på förhand och getts tillfälle att närvara vid förhöret.

När förhör med barn ordnas utanför polisens lokaler framhävs vikten av arbete i par och sektorsövergripande samarbete. Vid behov kan anställda vid de rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheterna för barn och unga vid universitetssjukhusen också anlitas som partner i ett arbetspar. I situationer av det här slaget bör man se till att kommunikationen med föräldrarna sker i rätt tid ur utredningens synvinkel.

10.2.12. Transport av barn till förhör

Det är i första hand barnets vårdnadshavare eller intressebevakare som ska skjutsa barnet till förhöret. Om barnets föräldrar inte kan skjutsa barnet överförs ansvaret till den som har förordnats till barnets intressebevakare i brottmålet. Trots detta kan polisen bistå vid transporten av barnet.

Om ett barn efter noggrant övervägande i det specifika fallet skyndsamt måste hämtas till förhör från daghemmet, skolan eller någon annan liknande plats utan föräldrarnas vetskap, ska polisen kontakta skolan eller motsvarande direkt. Intressebevakarens uppgift att föra barnet till förhör fråntar inte polisen skyldigheten att diskutera saken direkt med en representant för skolan. Det är också skäl att förhandla med intressebevakaren om var det med tanke på barnets bästa är bäst att förhöra barnet. Enligt 4 kap. 7 § i förundersökningslagen ska polisen säkerställa att undersökningsåtgärderna inte orsakar barnet onödig olägenhet i skolan, på arbetsplatsen eller i någon annan miljö som är viktig för barnet.

Källor och mer information:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaali-riikosepäilyjen tutkinta (Utredning av misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn). Polisyrkeshögskolans läroböcker 24. Polisyrkeshögskolan, Tammerfors. Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> (2.11.2021)

Heikkilä, Anu 2017: Eliciting reliable accounts in child sexual abuse investigations: Investigative interviews in Helsinki and Uusimaa. Helsingfors universitet, Medicinska fakulteten. Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201712135880> (2.11.2021)

Kaunisto, Jasmin 2013: Kun se teki sulle niin Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, hyväksikäyttöä koskevien oikeuspsykologisten haastatteluiden taso, kouluttautumisen vaikutukset ja osallistujien arviot koulutuksesta (När han gjorde så mot dig, sexuellt utnyttjande av barn, rättspsykologiska intervjuer, utbildningens verkningar och deltagarnas bedömningar av utbildningen). Tillgänglig på: <https://erepo.uef.fi/items/06e4ab3b-b0f5-4750-aae3-3a5139ba7e3c> (2.11.2021)

Korkman, Julia 2006: How (not) to Interview Children: Interviews with Young Children in Sexual Abuse Investigations in Finland. Åbo Akademi University, Department of Psychology and Logopedics. Tillgänglig på: <https://www.doria.fi/handle/10024/88732> (2.11.2021)

Korkman, Julia 2008: Lapsen haastattelemineu hyväksikäyttötapauksissa (Intervju med barn vid fall av utnyttjande). I verket Santtila, Pekka & Weizmann-Henelius, Ghitta (red.) Oikeuspsykologia (Rättspsykologi). Helsingfors: Edita, s. 456–484.

Korkman, Julia, Pakkanen, Tom & Laajasalo, Taina 2017: Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Unit for Children and Adolescents. In: Johansson S., Stefansen K., Bakketeig E., Kaldal A. (eds) Collaborating Against Child Abuse. Palgrave Macmillan, Cham. Tillgänglig på: https://www.researchgate.net/publication/320447298_Child_Forensic_Interviewing_in_Finland_Investigating_Suspected_Child_Abuse_at_the_Forensic_Psychology_Unit_for_Children_and_Adolescents (2.11.2021)

Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary 2009: The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony. New York, Wiley.

Lahtinen, Hanna-Mari, Korkman, Julia, Laitila, Aarno & Mehtätalo, Lauri 2017: The effect of training on investigative interviewer's attitudes and beliefs related to child sexual abuse. Tillgänglig på: <https://research.abo.fi/sv/publications/the-effect-of-training-on-investigative-interviewers-attitudes-an> (2.11.2021)

Lamb, E. Michael, Brown A. Brown, Hershkowitz, Irit; Orbach, Yael; Esplin, W. Phillip 2018: Tell me what happened: Questioning Children About Abuse, 2.painos New York, Wiley.

NICHD-guide. Tillgänglig på: NICHD Protocol | International Evidence-Based Investigative Interviewing of Children (2.11.2021)

Justitieministeriet, inrikesministeriet och social- och hälsovårdsministeriet 2017: Barn som brottsoffer. Information för föräldrar till barn som har blivit offer för ett vålds- eller sexualbrott. Tillgänglig på: <https://oikeus.fi/fi/index/asiatjapalvelut/rikoksenuhrille/lapsi-rikoksenuhrina.html> (2.11.2021)

Polisstyrelsens anvisning: Prioritering och beslutsfattande vid förundersökning. POL-2023-68548

Polisstyrelsens anvisning: Polisens agerande vid våld i nära relationer. POL-2025-39511

Snellman, V. (submitted). Police interview training and the quality of forensic interviews in suspected cases of child sexual and physical abuse. Helsingfors universitet

11. MÖJLIGHETEN TILL MOTFÖRHÖR, DVS. DEN KONTRADIKTORISKA PRINCIPEN

Om en minderårig inte hörs personligen i rätten, är den förhørsberättelse som spelats in under förundersökningen en del av rättegången. Detta gäller såväl minderåriga målsägande som vittnen. Dessutom gäller detta barn som misstänks för en brottslig gärning, om det i ärendet också finns misstänkta som fyllt 15 år och förhørsinspelningen av den misstänkte som inte har fyllt 15 år används i bevissyfte vid huvudförhandlingen. I förundersökningen ska kontradiktion, dvs. den misstänktes möjlighet till motförhör, säkerställas. Den misstänkte måste ges tillfälle att se åtminstone det videobandade förhöret med barnet och att vid behov ställa ytterligare frågor.

Möjligheten till motförhör ska beaktas redan i början av förundersökningen när tidtabellerna för ett förhör med ett barn eller en ung person planeras. Ju yngre barnet är, desto viktigare är det att den misstänkte inte ges för mycket tid att ställa frågor. Å andra sidan måste den misstänkte i sitt motförhör också ha tillräcklig information om de omständigheter som påverkar behandlingen av ärendet.

Utgångspunkten och målet vid förhör med barn är att få en så tillförlitlig redogörelse som möjligt av barnet. Vid förhör med barn kräver detta att barnets ålder, utvecklingsnivå och psykiska utveckling samt barnets bästa beaktas. Syftet med motförhör är att ur den misstänktes synvinkel ifrågasätta den bevisning som framlagts mot den misstänkte. Den kontradiktoriska principen, dvs. möjligheten till motförhör, innebär en balansgång mellan dessa två rättigheter för att möjliggöra en rättvis rättegång.

11.1. LAGSTIFTNING

I artikel 6 i Europakonventionen (63/1999) föreskrivs om rätten till en rättvis rättegång. Artikel 6.3 d gäller uttryckligen rätten till motförhör för den som åtalats för brott:

3 d) rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas emot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom.

Bestämmelser om detta finns också i 9 kap. 4 § 2 mom. i förundersökningslagen:

”Undersökningsledaren kan bestämma att också någon annan än förundersökningsmyndigheten får ställa frågor till den förhörde under förhørsledarens uppsikt. Den misstänkte ska ges möjlighet att ställa frågor till den som förhörs om alla de omständigheter som är av betydelse med tanke på utredningen av ärendet. Om den misstänkte begär det får hans eller hennes frågor också ställas av ett ombud eller biträde. Förhørsledaren kan dock bestämma att frågorna till den som förhörs ska ställas genom förhørsledarens förmedling.”

En bestämmelse om möjligheten till motförhör finns också i 17 kap. 24 § 3 mom. i rättegångsbalken (4/1734), enligt vilken förhör som vid förundersökningen har videobandats eller lagrats genom någon annan jämförbar bild- och ljudupptagning får dock åberopas som bevis, om den åtalade har getts behörig möjlighet att ställa frågor till den förhörde.

Den misstänktes möjlighet till motförhör måste tas på allvar, eftersom försummelse av detta kan leda till att barnets berättelse som spelats in under förundersökningen inte kan användas som bevis överhuvudtaget. I fallet HD 2006:107 hade barnets berättelse i förundersökningen videobandats, men den som misstänktes för brottet hade inte beretts tillfälle att ställa frågor till barnet och barnet kunde inte höras personligen vid domstol. Därför kunde förhørsinspelningen inte användas som bevis i rättegången.

11.2. BETYDELSEN AV ETT BITRÄDE FÖR DEN BROTTSMISSTÄNKTE VID UTREDNING AV BROTT MOT BARN

Det är alltid skäl att skaffa ett biträde för den som misstänks för ett vålds- eller sexualbrott mot ett barn, för att säkerställa att personen förstår möjligheten till motförhör. Med hjälp av ett biträde blir särskilt situationer då den misstänkte inte vill ställa frågor, begripliga för den misstänkte på ett ändamålsenligt sätt i enlighet med principen om en rättvis rättegång.

I 2 kap. 1 § i lagen om rättegång i brottmål (689/1997) föreskrivs följande om förordnande av försvarare:

Den som är misstänkt för brott har rätt att själv sköta sitt försvar under förundersökningen och rättegången.

*På den misstänktes **begäran** kan en försvarare förordnas för honom, om*

- 1) den misstänkte misstänks eller för den misstänkte yrkas straff för ett brott för vilket det inte föreskrivs lindrigare straff än fängelse i fyra månader, eller för försök till eller delaktighet i sådant brott, eller*
- 2) den misstänkte är anhållen eller häktad.*

*För den misstänkte ska förordnas en försvarare **på tjänstens vägnar** om*

- 1) den misstänkte inte klarar av att försvara sig själv,*
- 2) den misstänkte är under 18 år och saknar försvarare, om det inte är uppenbart att hen inte behöver en försvarare,*
- 3) den försvarare som den misstänkte har valt inte fyller kraven på en försvarare eller inte på ett behörigt sätt kan försvara den misstänkte, eller*
- 4) det finns något annat särskilt skäl till det.*

Om den misstänkte absolut inte vill ha ett biträde ska även detta antecknas i förhörprotokollet som gäller den brottsmisstänkte. I regel bör en person som misstänks för brott mot barn alltid ha ett biträde, eftersom en del av rättegången redan äger rum redan i samband med förundersökningen. Genom att utse ett biträde undviker man påståenden om att barnets inspelade förhörberättelse inte kan användas i domstolsbehandlingen på grund av att den misstänkte som handlade utan biträde inte hade förstått det verkliga syftet med möjligheten till motförhör när denne meddelade att hen inte vill ställa frågor till barnet.

Enligt 2 kap. 1 § i lagen om rättegång i brottmål är det möjligt att undersökningsledaren utser en försvarare för den misstänkte även om denne själv inte vill det. Då kan grunden vara 4 punkten, dvs. ett annat särskilt skäl. I en utredning av barnbrott kan ett särskilt skäl vara att en del av rättegången sker i förundersökningen, vilket innebär en risk för att den misstänkte inte förstår vad möjligheten till motförhör betyder i praktiken. Då lämnas frågan till domstolens prövning, och det behöver inte diskuteras under rättegången varför den misstänkte inte har ett biträde, när eventuella påståenden om huruvida möjligheten till motförhör har tillgodosetts på ett ändamålsenligt sätt bedöms.

I följande avgöranden av högsta domstolen behandlas anlitande av ett biträde:

- HD 2016:96: samtal utan närvaro av ett biträde fick inte användas som bevis.
- HD 2016:76: den misstänkte hade inte avstått från sin rätt till biträde, medveten om sina rättigheter, och de utsagor som svaranden gett under förundersökningen fick inte användas som bevis mot personen.

- HD 2012:45: den misstänkte hade inte entydigt och medveten om sina rättigheter avstått från sin rätt att anlita biträde vid förundersökningen, och svaranden hade inte varit medveten om följderna av att avstå från biträde – den misstänktes utsagor som getts under förundersökningen kunde inte användas som bevis mot personen.

11.3. REGISTRERING AV MÖJLIGHETEN TILL MOTFÖRHÖR

När en brottsmisstänkt informeras om sin rätt till motförhör ska innebörden av detta förklaras för den misstänkte i tillräcklig omfattning. Dessutom ska det framgå av anteckningarna som gäller möjligheten till motförhör att den misstänkte har förstått saken och även vad det innebär, dvs. att den misstänkte inte har rätt att senare ställa frågor.

Möjligheten till motförhör kan antecknas till exempel på följande sätt i förhörspötkollet i närvaro av biträdet:

“ANTECKNING: Den misstänkte har informerats om rätten att titta på inspelningen av förhöret med barnet. Den misstänkte har informerats om rätten att ställa frågor till barnet och förhörsinspelningens betydelse för rättegången har förklarats för den misstänkte.

Jag förstår att barnet inte kommer att kallas till rätten och att jag inte kan ställa frågor i ett senare skede.

Jag har under detta förhör tittat på inspelningen av förhöret med barnet.

Jag har inga frågor att ställa till barnet. /Jag vill inte ställa frågor till barnet. ELLER

Jag vill ställa ytterligare frågor till barnet. Jag lämnar mina frågor till polisen via mitt biträde före den utsatta tiden x.x.202x”.

Om den brottsmisstänkte vill ställa motfrågor ska det fastställas en tidsfrist inom vilken frågorna ska lämnas. Den misstänkte ska ges tillräckligt med tid för att göra sig klar och förbereda sig för motförhöret.

11.4. MÖJLIGHETEN ATT STÄLLA MOTFRÅGOR

Den misstänktes rätt till motförhör kan inte frångås i förundersökningen. Den misstänkte ska ha en faktisk möjlighet att ställa frågor. Även om det är mycket ovanligt vid rättegång i brottmål att begränsa möjligheten till motförhör, får den misstänktes eller dennes biträdes frågor inte automatiskt som sådana ställas till barnet när det är fråga om misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 84).

Undersökningsledaren beslutar om frågorna ställs till barnet. Utgångspunkten är att de framlagda frågorna ställs till barnet, men de ska omformuleras så att de är lämpliga i ett förhör med barnet med hänsyn till barnets ålder och utvecklingsnivå. Omformuleringen av frågorna får inte leda till att det som frågorna är ämnade att utreda ändras eller att rätten till motförhör försvagas. Ett förbud mot ytterligare frågor kan även vara motiverat med hänsyn till barnets hälsa, och ett läkarutlåtande kan beställas som grund för beslutet. I stället för noggranna tilläggsfrågor kan det vara mer fruktbart att fråga den misstänkte och dennes biträde vilka bevisteman frågorna hänför sig till, dvs. vilka omständigheter de vill utreda med frågorna. På så sätt kan en brottsutredare som har utbildning i förhör med barn och undersökningsledaren bestämma hur frågan ska formuleras när den ställs till barnet.

Om undersökningsledaren beslutar att de framlagda tilläggsfrågorna inte ska ställas till barnet ska ett förundersökningsbeslut fattas om detta. Ett negativt beslut bör dessutom diskuteras med åklagaren.

11.5. VIKTIGT ATT KOMMA IHÅG OM DEN KONTRADIKTORISKA PRINCIPEN

1. Möjlighet till motförhör (9 kap. 4 § i förundersökningslagen och 17 kap. 24 § 3 mom. i rättegångsbalken
  - Den misstänkte ska ges möjlighet att ställa frågor till den som förhörs om alla de omständigheter som är av betydelse med tanke på utredningen av ärendet.
  - Ett förhör som spelats in får dock åberopas som bevis, om den åtalade har getts behörig möjlighet att ställa frågor till den förhörde.
  - Möjligheten till ett motförhör ska beaktas redan i förundersökningens inledande åtgärder, och tillräckligt med tid ska reserveras för det.

1. Anteckningar i förhörprotokollet
  - Den misstänkte har informerats om möjligheten till motförhör, dvs. möjligheten att göra sig förtrogen med barnets förhårsberättelse och ställa frågor till barnet.
  - Den misstänkte har informerats om att det i efterhand inte är möjligt att ställa frågor, eftersom barnet inte hörs vid domstolsbehandlingen, utan att inspelningen av förhöret med barnet utgör barnets utsaga.
  - Den misstänkte har förstått sin rätt till motförhör och sin rätt att ställa frågor samt att det inte längre är möjligt att göra detta senare under förundersökningen eller domstolsbehandlingen.

Källor och mer information:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta (Utredning av misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn). Polisyrkeshögskolans läroböcker 24. Polisyrkeshögskolan, Tammerfors. Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> Hämtad 2.11.2021

Ojala, Timo 2022: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset (Sexualbrott mot barn). Helsingfors, Edita Lakitieto Oy.

12. UNIVERSITETSSJUKHUSENS RÄTTSPSYKOLOGISKA ELLER RÄTTSPSYKIATRISKA ENHETER FÖR BARN OCH UNGA

Verksamheten vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn grundar sig på lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (1009/2008). Enligt lagen hjälper enheterna polisen, åklagaren och domstolen att utreda misstankar om sexual- och misshandelsbrott mot barn och bedöma skador till följd av sådana brott. Staten ersätter kostnaderna för denna verksamhet. Lagen ger dessutom enheterna omfattande rätt till information för att utföra uppgifterna som är förknippade med begäran om undersökning. Lagen revideras som bäst och enligt de uppgifter som är tillgängliga i skrivande stund träder den nya lagen i kraft vid ingången av 2027.

Det finns fem enheter i Finland, och de är placerade i anslutning till universitetssjukhusen (Helsingfors, Kuopio, Uleåborg, Tammerfors och Åbo). Enheternas verksamhetsområde är ett så kallat samarbetsområde. I Vasa finns en satellitenhet i Vasa som lyder under enheten i Åbo. För närvarande ingår varje samkommun för sjukvårdsdistriktet ett närmare avtal om enheternas verksamhet med regionförvaltningsverket, och avtalen varierar något mellan enheterna. Enheterna rapporterar om sin verksamhet till social- och hälsovårdsministeriet via regionförvaltningsverken.

Enheterna har multiprofessionella team vars sammansättning varierar något mellan enheterna. Till teamen hör till exempel läkare, psykologer med kompetens inom rättspsykologi, socialarbetare och psykiatriska sjukskötare. Dessutom är även somatiska undersökningar en integrerad del av verksamheten i en del enheter. Somatiska undersökningar görs av gynekologer, barnläkare och sjukskötare. Enheterna har också sekreterare som sköter indirekta uppgifter och till en del även transkriberar de intervjuer med barn som ordnats vid enheterna.

Enheterna kan kontaktas för att få hjälp till exempel med rättspsykologiska intervjuer med barn, bedömning av tillförlitligheten i intervjuer eller tillförlitligheten i förhör som hållits av polisen. Dessutom kan en bedömning av skadorna begäras. Vid intervjuer med barn används NICHD-intervjustommen. Intervjuer med barn planeras tillsammans med den utredande polisen, och polisen följer intervjun i ett separat rum. I rummet där intervjun görs finns inga andra personer än barnet som intervjuas och psykologen som intervjuar barnet. Polisen får en inspelning av förhöret, antingen genast efter intervjun eller senare via en skyddad förbindelse.

Hjälp kan också begäras av enheterna till exempel för att samla in förhandsuppgifter i situationer där behovet av olika förundersökningsåtgärder ännu diskuteras i den mångprofessionella expertgruppen. Barn kan dock inte intervjuas vid enheterna, om förundersökning ännu inte inletts och undersökningen är i förutredningsfasen. Vid behov skriver enheten ett utlåtande om de vidtagna åtgärderna för förundersökningen. Huruvida ett utlåtande ska utarbetas överenskomms från fall till fall. I enlighet med gällande lagstiftning kan enheten bistå i situationer där ett barn under 16 år misstänks ha utsatts för ett sexual- eller misshandelsbrott. Om barnets hälsotillstånd eller utveckling kräver det kan hjälp begäras även när målsäganden i ett sexual- eller misshandelsbrott är under 18 år.

Enheten kan också bistå vid planeringen av förhör med barn som görs av polisen eller erbjuda en psykolog som polisens partner för förhör med barnet. Enheterna kan också konsulteras i många olika situationer innan hjälp begärs, och då kan man tillsammans överväga behovet av undersökningar som enheten gör och deras omfattning. De anställda vid enheterna kan kontaktas direkt och alla enheter har också ett särskilt telefonnummer för myndighetskonsultation under tjänstetid.

12.1. ENHETERNAS TJÄNSTER TILL POLISEN

De tjänster som enheterna ställer till polisens förfogande kan variera något enheterna emellan.

- Bedömning av i vilken mån ett barn kan intervjuas
- Enhetens bedömning av om barnet kan intervjuas (förhöras)
- Rättspsykologisk intervju med barnet
- Bedömning av skada (allmän/med avseende på ett enskilt barn)
- Utlåtanden för rättsprocessen:
  - Sakkunnigutlåtande om utredning av misstanke om brott mot barn
  - Bedömning av omständigheter som påverkar tillförlitligheten i ett barns berättelse antingen från polisens förhör med barnet eller från den rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheten
  - Annan rättspsykologisk konsultation i anslutning till fallet
- Partner för förhör av ett barn
  - Polisen förhör själv barnet, men en psykolog fungerar som polisens partner i arbetsparet: hjälper polisen att planera förhöret och följer intervjun i ett annat rum eller på distans.
- Hjälp med att planera förhör
- Feedback på förhör som polisen hållit
- Enhetens psykolog ger muntlig eller skriftlig feedback på polisens förhör med ett barn eller en ung person (till exempel om intervjutekniken, kontakten med barnet, användningen av hypoteser).
- Somatisk undersökning och läkarutlåtande

12.2. ATT UTARBETA EN BEGÄRAN OM UNDERSÖKNING TILL ENHETEN

I de föregående kapitlen beskrevs den hjälp som polisen begär och som ska begäras skriftligen av enheterna med blanketten Begäran om undersökning som finns i polisens Kameleon-blankettbank eller per e-post, om detta har överenskommits med enheten. Från fall till fall kan åtgärderna inledas även på andra sätt som polisen och enheten kommit överens om, men det är bra att utarbeta ett skriftligt dokument över de överenskomna åtgärderna, till exempel i brådskande fall i efterhand. I begäran antecknas alla de åtgärder i anslutning till utredningen av en brottsmisstanke mot ett barn där polisen behöver universitetssjukhusets specialkompetens. Eftersom det inte är fråga om att begära handräckning behöver den som begär undersökningen inte vara en anhållningsberättigad tjänsteman.

Handräckning är när en myndighet bistår en annan myndighet i utförandet av en tjänsteuppgift eller en enskild förvaltningsåtgärd som myndigheten ansvarar för. Handräckning lämnas alltså till en annan myndighet för skötseln av en uppgift som ålagts denna myndighet. Den som ger handräckning ger inte handräckning för att utföra sin egen uppgift. Därför är det inte fråga om handräckning om polisen begär en somatisk undersökning för ett barn med anledning av en brottsmisstanke eller begär att universitetssjukhusets rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enhet för unga intervjuar barnet eller på annat sätt bistår vid förundersökningen. Enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har välfärdsområdet och HUS-sammanslutningen ansvaret för dessa uppgifter. Därför kan välfärdsområdet och HUS inte ge polisen handräckning för att utföra dessa uppgifter. Dessa uppgifter

hör till välfärdsområdet och HUS och utförs på begäran av polisen, åklagaren eller domstolen, men då är det inte fråga om handräckning.

Det är viktigt att sekretessplikten antecknas i begäran. Offentligheten hos de handlingar och det material som baserar sig på en begäran som polisen gjort med stöd av lagen om ordnande av social- och hälsovård bestäms av polisen. Därför har till exempel en annan myndighet, i detta fall rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheten, inte rätt att delge barnets vårdnadshavare handlingar. Det är fråga om åtminstone allmänna sekretessbestämmelser för förundersöknings- och åtalsprövningsmaterial (24 kap. 1 § 3 punkten i offentlighetslagen) och ofta tillämpas även andra sekretessgrunder (såsom 24 kap. 1 § 25, 26 och 32 punkten i offentlighetslagen). Därför ska polisen i sin begäran ge enheten anvisningar om att den inte får lämna ut uppgifter till barnets vårdnadshavare utan förundersökningsmyndighetens tillstånd, så att utredningen av brottet inte äventyras av denna orsak. När det inte finns någon sådan risk lämnas materialet ut som en del av förundersökningsmaterialet till vårdnadshavaren eller någon annan som har rätt att föra talan. En part har rätt att få del av omständigheter som föranlett förundersökningen och kommit fram vid den, om lämnandet av uppgifterna inte försvårar utredningen (4 kap. 15 § i förundersökningslagen).

Som förundersökningsmaterial räknas material som polisen skickat till enheterna samt annat material som polisenheten begär av enheten (till exempel en intervjuinspelning, utlåtande, sammandrag av barnets bakgrundsuppgifter) eller sådant som enheten på polisens begäran tar fram i samband med undersökningen. Enligt 6 kap. 24 § 3 punkten i lagen om offentlighet i myndigheternas handlingar är dessa handlingar som utarbetas för förundersökningen förundersökningsmaterial.

Källor och mer information:

Joki-Erkkilä, Minna & Peltola, Maria 2020. Lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikosepäilyn selvittely erikoissairaanhoidossa (Utredning av misstänkta sexualbrott och misshandelsbrott mot barn inom den specialiserade sjukvården). Lääkärilehti (Finlands läkartidning). Tillgänglig på: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/lapseen-kohdistuneen-seksuaali-ja-pahoinpitelyrikosepailyn-selvittely-erikoissairaanhoidossa/?public=5f4ed1da631dfe42a5ebab175ec170c3> (2.11.2021)

Julin, Essi 2018: Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten selvittäminen terveydenhuollossa – Selvitys Lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden toiminnasta (Utredningar inom hälsovården av våldsbrott mot barn – En studie av verksamheten vid enheterna för rättspsykiatri). Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 32/2018 Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3986-8> (2.11.2021)

Korkman, Julia, Pakkanen, Tom & Laajasalo, Taina 2017: Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Unit for Children and Adolescents. In: Johansson S., Stefansen K., Bakketeig E., Kaldal A. (eds) Collaborating Against Child Abuse. Palgrave Macmillan, Cham. Tillgänglig på: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-58388-4_7 (2.11.2021)

13. UTLÅTANDEN OCH UNDERSÖKNINGAR SOM PARTERNA GENOMGÅR

13.1. ALLMÄNNA UTLÅTANDEN

Det är inte alltid nödvändigt eller möjligt att få ett utlåtande när det är fråga om ett enskilt barn. Om det till exempel bara har gått en kort tid sedan det misstänkta brottet, kan det ännu vara omöjligt att bedöma hurdan individuell olägenhet det har orsakat den som utsatts för brottet. Då kan man bifoga ett så kallat allmänt utlåtande till förundersökningsmaterialet.

Befolkningsförbundet har utarbetat allmänna utlåtanden om hur unga påverkas av sexuellt kränkande behandling, utnyttjande och våld mot minderåriga, av grooming och sexuellt utnyttjande i anslutning till digitala medier och om verkningarna av sexuellt trauma. Utlåtandena finns på Befolkningsförbundets webbplats och de är tillgängliga också på svenska.

Allmänna utlåtanden har dessutom utarbetats åtminstone om förekomsten och betydelsen av somatiska fynd och om tillfrisknandet vid sexuellt utnyttjande av barn och unga i form av samlag, hur offren kommer ihåg upprepade händelser och bedömer deras antal, om selektiv mutism och om skadligheten hos sexualbrott mot barn som görs på nätet. Innan det allmänna utlåtandet används är det bra att fråga den som utarbetat utlåtandet om innehållet och undersökningsunderlaget fortfarande är aktuellt.

Allmänna utlåtanden kan begäras av de rättspsykiatriska eller rättspsykologiska enheterna för barn och unga. Av enheterna kan man också begära utlåtanden på allmän nivå om något annat nödvändigt tema.

13.2. BEDÖMNING AV SKADA VID BROTT MOT BARN

1 kap. 2 § 1 mom. 1 punkten i förundersökningslagen (805/2011) fastställer vad som utreds vid förundersökning: ”enligt vad ärendets art förutsätter, det misstänkta brottet, de förhållanden under vilka det har begåtts, den skada som har orsakats och den vinning som har fåtts genom brottet, parterna och övriga omständigheter som måste klarläggas för åtalsprövning och bestämmande av påföljderna för brottet”.

Enligt den allmänna principen för straffmätning (6 kap. 4 § i strafflagen) ska straffet mätas ut så att det står i ett rättvist förhållande till hur skadligt och farligt brottet är, motiven till gärningen samt gärningsmannens av brottet framgående skuld i övrigt. Utgångspunkten i strafflagen när det gäller gärningens klandervärdhet beträffande följderna är hur skadligt och farligt brottet är. Med dessa hänvisas både till de faktiska följderna och till den skada och fara som gärningen enligt en förhandsbedömning skulle ha kunnat orsaka (RP 44/2002).

Till exempel vid sexuella övergrepp mot barn (20 kap. 14 § i strafflagen) är en rekvisitfaktor gärningens art, som är ägnad att skada barnets utveckling. För att påvisa detta brottsrekvisit krävs i allmänhet ett sakkunnigutlåtande om gärningens art och inverkan på barnets utveckling. Förutom att rekvisitet måste uppfyllas ska omfattningen av och innehållet i den skada som vållats barnet påvisas.

För att fastställa ersättningsyrkandena ska det bedömas hurdan skada gärningen har orsakat eller är ägnad att orsaka. Polisen ska sträva efter att utreda detta i så stor omfattning som möjligt redan i förundersökningen eller åtminstone försäkra sig om att barnets rättsbiträde har begärt en bedömning av skadan. Detta är särskilt viktigt om utredningen i ett enskilt fall fokuserar på de faktiska följderna som det specifika offret orsakats. I denna situation ansöker man om ersättning enligt 5 kap. 2 § i skadeståndslagen och skadan måste kunna bevisas.

Hurdan skada det aktuella brottet allmänt är ägnat att orsaka (“den skada och den fara som gärningen enligt en förhandsbedömning kunde ha väntat sig”) bedöms i sista hand i domstol. I detta fall söks ersättning med stöd av 5 kap. 6 § i skadeståndslagen och då behövs inga särskilda bevis i ärendet. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 75).

Ett utlåtande om bedömningen av psykisk skada kan begäras av rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheten för barn och unga. Begäran om bedömning av skada kan kombineras med begäran om förhör med barnet eller framställas senare när misstanken bekräftas, varvid förundersökningsmaterial för bedömning av skadan är tillgängligt. Bedömningen av en allmän (teoretisk) skada kan göras redan utifrån en tidigare begäran.

Om en begäran om undersökning av barnet inte har lämnats till rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheten för barn och unga, och om barnet redan har en vårdkontakt (till exempel inom barnpsykiatri, ungdomspsykiatri) kan ett utlåtande också begäras av denna vårdinstans. Begäran om bedömning av skada hör till förundersökningsåtgärderna på samma sätt som utredningen av en materiell skada som orsakats av ett brott.

De rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheterna för barn och unga gör två typer av skadebedömningar i sådana fall där offret för ett våldsbrott är ett barn eller en ung person: utlåtandet kan vara ett teoretiskt allmänt utlåtande om de allmänna verkningarna av gärningssättet utifrån forskningsbaserade vetenskapliga data och/eller ett expertutlåtande om verkningarna av en enskild gärning på ett enskilt barn. I följande underkapitel beskrivs dessa två utlåtanden närmare.

13.2.1. Allmänt (teoretiskt) utlåtande om bedömning av skada

Den allmänna eller teoretiska bedömningen av ett misshandels- eller sexualbrott mot ett barn bygger på aktuella och omfattande forskningsdata om vad en gärning av det aktuella slaget är ägnad att orsaka. Innehållet i utlåtandet och forskningsdata kan tillämpas på dragen i det aktuella fallet (såsom förhållandet mellan förövare och offer, upprepade gärningar och andra drag, offrets ålder). Dessa teoretiska utlåtanden ger behövlig information för att avgöra särskilt offrets ersättning för lidande som bestäms utifrån gärningens art och det lidande som kränkningen är ägnad att orsaka. Ersättning för lidande kan beviljas även utan att en personskada kan påvisas.

13.2.2. Utlåtande om skada för brottsoffret i ett enskilt brottsfall

En individuell bedömning av psykisk skada orsakad av ett brott (personskada) sker vanligtvis via en barn- eller ungdomspsykiatrisk undersökningsprocess, som genomförs av en specialistläkare tillsammans med ett mångprofessionellt team. Vid en individuell bedömning kan diagnostiserbara psykiatriska störningar identifieras och deras orsakssamband med gärningen bedömas. Bedömningen kan påverka storleken på den ersättning som utifrån en personskada betalas för psykisk skada och till exempel för hälso- och sjukvårdskostnader.

Vid Tammerfors universitetssjukhus har man utarbetat en anvisning för polisen om begäran om bedömning av skada av barnets vårdinstans. Inom ramen för Barnhusprojektet har man publicerat en rekommendation till läkare om bedömning av skada vid misstankar om sexualbrott mot minderåriga (Peltola m.fl. 2023)

Källor och mer information:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta (Utredning av misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn). Polisyrkeshögskolans läroböcker 24. Polisyrkeshögskolan, Tammerfors. Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> Hämtad 2.11.2021

Peltola, Maria; Kaltiala, Riittakerttu; Lahtinen, Hanna; Luoma, Ilona; Puura, Kaija: Suositus lääkäreille haitan arvioinnista alaikäisiin kohdistuvien seksuaalirikosten epäilyissä (Rekommendation till läkare om bedömning av skada vid misstankar om sexualbrott mot minderåriga). Tillgänglig på: https://barnahus.fi/wp-content/uploads/sites/14/2024/08/THL-Barnahus_Suositus-laakareille-haitan-arvioinnista-alaikaisiin-kohdistuvien-seksuaalirikosten-epailyissa.pdf (30.10.2025)

13.3. SOMATISKA UNDERSÖKNINGAR

Vid brott mot barnets liv och hälsa samt sexuella självbestämmanderätt kan man begära att hälso- och sjukvårdsmyndigheterna gör en somatisk undersökning, dvs. en fysisk läkarundersökning, av ett barn som utsatts för ett misstänkt brott.

Bestämmelser om undersökningar för att utreda sexual- och misshandelsbrott mot barn och bedöma skada finns i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (19.12.2008/1009). Denna lag tillämpas på barn som när undersökningen inleds är under 16 år eller, om det med beaktande av barnets hälsotillstånd och utveckling finns särskilda skäl, under 18 år. Undersökningarna görs vid universitetssjukhusens rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheter för barn och unga.

Enligt EU-direktivet om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer (Europaparlamentets och rådets direktiv 2024/1385, 64) behöver brottsoffer som utsatts för sexuellt våld omedelbart traumastöd, samtidigt som rättsmedicinska undersökningar omedelbart måste göras för att säkra bevisning som behövs för framtida åtal. För att bistå vid frivillig bevissäkring, särskilt i fall av sexuellt våld, ska behöriga myndigheter utan onödigt dröjsmål hänvisa brottsoffer till relevant personal inom hälso- och sjukvården eller till de stödtjänster som är specialiserade på att bistå med att säkra bevis. Brottsoffren ska också informeras om vikten av att samla in sådana bevis så snart som möjligt. (Artikel 15.4)

Om det misstänks att barnet har utsatts för våld inom en vecka eller om barnet har symtom eller misstänks ha skador, ska en brådskande bedömning göras inom hälso- och sjukvården. Små skador på slemhinnorna kan läka snabbt, till och med inom ett dygn, och även större skador på två veckor. Blåmärken som konstaterats på huden läker vanligtvis på tre veckor. Ju snabbare fyndet dokumenteras, desto bättre kan man bedöma tidpunkten för uppkomsten av skadan. En del av fynden kan orsaka en bestående strukturell förändring eller ett ärr.

I anslutning till brottsmisstanken undersöker man inom hälso- och sjukvården barnets kropp för att konstatera och dokumentera eventuella skador orsakade av brott samt för att ta prover. Hälso- och sjukvårdens uppgift är också att bedöma barnets psykiska symtom och erbjuda psykosocialt stöd till ett minderårigt barn och till en vuxen som tar hand om barnet samt bedöma behovet av uppföljning och vård. I samband med undersökningen bedöms alternativa orsaker till de symtom och fynd som konstaterats.

I en brådskande situation kan en undersökning begäras muntligt, men en skriftlig begäran om undersökning ska så snabbt som möjligt skickas till den hälso- och sjukvårdsenhet som utfört undersökningen. För att den somatiska undersökningen och provtagningen ska göras i nödvändig omfattning och vara rätt inriktad, ska det misstänkta brottet samt dess gärningsförhållanden och tidpunkt beskrivas i begäran.

Somatiska undersökningar för personer under 16 år har i regel koncentrerats till universitetssjukhusen både för målsägande och för brottsmisstänkta. Av särskild orsak kan en somatisk undersökning också utföras vid andra hälso- och sjukvårdsenheter, om till exempel den som undersöks är så berusad eller har skador som kräver så pass akut vård att det inte är ändamålsenligt eller säkert att transportera personen till ett universitetssjukhus.

Vid undersökningar som görs med anledning av misstanke om sexualbrott kan den utredande enheten konsultera ett Seri-stödcenter. Vid Seri-stödcentren fås också vid behov förpackningar för undersökning av sexualbrott om undersökningen görs någon annanstans än vid ett Seri-stödcenter.

Barnet eller den unga kan inte nödvändigtvis själv berätta om hen har spår av brottet på sin kropp eller så känner hen kanske inte själv till dem. Därför är det motiverat att med låg tröskel

begära undersökningar. Inom hälso- och sjukvården har det fastställts när undersökningen ska göras som jourfall och när den kan göras till exempel följande vardag. Polisen begär dock undersökningar genast när det finns ett behov.

Det är särskilt viktigt att beakta att barnet eller den unga inte nödvändigtvis förmår eller kan meddela en exakt tidpunkt för det misstänkta brottet. Därför ska tidsgränserna inte tolkas strikt utan flexibelt. Om de riktgivande provtagningstiderna följs alltför noggrant kan det uppstå rättsförluster.

I vissa fall kan det vara motiverat att barnet/den unga genomgår en ny somatisk undersökning inom cirka 2–3 dygn efter den första undersökningen. Till exempel bett och krosskador kan verka mycket obetydligare genast efter händelsen än några dagar senare. En ny undersökning kan också vara motiverad på basis av händelsebeskrivningen om det i undersökningen som gjordes som jourfall inte fanns tillgång till en läkare som är specialiserad på området eller om ett oklart fynd har gjorts i den första undersökningen. Polisen kan begära en ny undersökning med en ny begäran om undersökning om den nya undersökningen inte görs på eget initiativ inom hälso- och sjukvården.

En somatisk undersökning med anledning av brottsmisstanke görs endast med målsägandens samtycke. Detta gäller även personer under 18 år som har utsatts för ett misstänkt brott. Om en aktör som har rätt att föra barnets talan inte samtycker till att barnet genomgår en undersökning, är det skäl att bedöma behovet av att förordna en intressebevakare.

13.3.1. Somatiska undersökningar vid misstanke om brott mot barn

Eeva Nikkola, MD, specialist på barnsjukdomar

Vid förundersökning av ett sexual- eller misshandelsbrott mot ett barn begärs på beslut av undersökningsledaren att hälso- och sjukvårdsmyndigheten gör en somatisk, dvs. fysisk, läkarundersökning av barnet.

Hälsovårdens uppgift vid misstanke om brott är att undersöka både barnets somatiska och psykiska hälsa. Med en somatisk undersökning, alltså en fysisk läkarundersökning, avses en undersökning av barnets kropp för att konstatera eventuella skador orsakade av ett brott och för att registrera prover.

Hur undersökningar ska göras vid misstanke om vålds- eller sexualbrott mot barn föreskrivs i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (1009/2008, den s.k. utredningslagen). Lagen fastställer hur undersökningar ska ordnas inom hälso- och sjukvården på begäran av polisen, åklagaren eller domstolen för att utreda misstanke om sexual- och misshandelsbrott mot barn och bedöma skador till följd av ett sådant brott.

Med stöd av utredningslagen kan somatiska undersökningar begäras för och göras på barn under 16 år eller, om det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets hälsotillstånd och utveckling, barn under 18 år.

I utredningslagen fastställs att ett universitetssjukhus ska sörja för ordnandet av undersökningar enligt 1 § i lagen. Den enhet som utför undersökningarna ska ha den personal som krävs för undersökningarna samt de lokaler och den utrustning som behövs. De som utför undersökningarna ska ha den utbildning, yrkesskicklighet och erfarenhet som behövs för att uppdraget ska kunna utföras på ett adekvat sätt.

Med stöd av utredningslagen kan polisen också begära en somatisk undersökning av barn av en undersökningsenhet som avses i lagen, dvs. av ett universitetssjukhus. I Tammerfors och Kuopio kan undersökning begäras direkt av den rättspsykiatriska enheten för barn vid Tammerfors universitetssjukhus (TAYS) och den rättspsykiatriska undersökningsenheten för barn och

ungdomar vid Kuopio universitetssjukhus (KYS). I de områden som hör till Helsingfors (HUS), Åbo (ÅUCS) och Uleåborgs universitetssjukhus (OYS) riktas begåran om somatiska undersökningar av barn till enheterna för barnsjukdomar.

Somatiska undersökningar vid sexualbrott mot barn under 16 år görs i allmänhet vid enheterna för specialiserad sjukvård av barn, och undersökningar av barn som fyllt 16 år vid Seri-stödcentren i alla universitetssjukhusområden. I praktiken finns det en viss regional variation gällande undersökningar såväl av misstänkta misshandelsbrott som sexualbrott. Kontrollera därför de aktuella åldersgränserna på din ort, liksom även närmare anvisningar och förfaringssätt.

Lindrigare fall av misstänkt misshandel kan även undersökas på sjukhus på basnivå. I sådana fall där specialiserad sjukvård vid ett universitetssjukhus inte är tillgänglig för misshandelsundersökningar, begårs somatiska undersökningar för förundersökning av mindre lokala hälso- och sjukvårdsenheter och läkare.

I förundersökningen av misstänkta sexualbrott är stråvan att utöver annan somatisk undersökning även vid behov ta sexualbrottsprover och andra nödvändiga laboratorieprover för att användas som bevismaterial. Dessutom ska man sörja för förebyggande, screening och behandling av smittsamma sjukdomar. För bästa resultat bör prover vid sexualbrott tas inom cirka en vecka efter händelsen, men tidsgränsen är riktgivande. Till exempel blåmärken och andra skador läker snabbt och sekret sköljs bort och kan då inte längre användas som bevis i brottmål.

Även om det redan har gått så lång tid sedan det misstänkta sexualbrottet att det inte längre är ändamålsenligt att ta rättsmedicinska prover, är det ändå viktigt att polisen begår undersökningar eller åtminstone hänvisar barnet eller den unga till undersökningar på grund av sjukdomar som överförs sexuellt. Resultaten av könssjukdomstest kan också ha bevisvärde i straffprocessen.

VAD KAN POLISEN BERÄTTA FÖR VÅRDNADSHAVAREN TILL ETT MINDERÅRIGT BARN OM EN SOMATISK SERI-UNDERSÖKNING??

- ✓ Undersökningen görs på barnets villkor. Den gör i allmänhet inte ont. Den gör i allmänhet inte ont.
- ✓ Utgångspunkten är att barnet går in i undersökningsrummet ensamt och ledsagaren intervjuas separat. Vid undersökningen är i allmänhet 1–3 läkare eller sjukskötare närvarande.
- ✓ Det är fråga om en grundligare läkarundersökning än normalt. Barnet vägs och mäts, läkaren lyssnar på hjärtat och lungorna, palperar buken och tittar i munnen och öronen. Huden undersöks från topp till tå. Könsorganen och analöppningen undersöks till det yttre på ett åldersadekvat sätt. Undersökningen görs på ett annat sätt på ett litet barn än på en vuxen.
- ✓ Undersökningen videobandas och de observerade fynden fotograferas eller videobandas för en mer exakt medicinsk bedömning. I hälso- och sjukvårdsenheten
- ✓ sparas de sekretessbelagda inspelningarna och patientjournalen separat från övriga hälso- och sjukvårdsuppgifter. Ibland kan inspelningarna användas som bevismaterial.
- ✓ Vid en jourundersökning sparas dessutom nödvändiga prover från kroppen. Prover från könsorganen och analöppningen tas på ett åldersadekvat sätt.

MER INFORMATION TILL VÅRDNADSHAVAREN:

- ✓ Det är ytterst sällsynt att ett barn måste sövas ned för undersökningen. På flickor som inte ännu är i puberteten görs en gynekologisk undersökning endast i undantagsfall (under narkos).
- ✓ Om det finns särskilda frågor som gäller undersökningen kan polisen, på begäran av vårdnadshavarna eller tillsammans med vårdnadshavarna, på förhand kontakta enheten som utför undersökningen.

13.3.2. Begäran om somatiska undersökningar och läkarutlåtande

För förundersökningen kan polisen begära somatiska undersökningar av hälso- och sjukvården och ett läkarutlåtande som baserar sig på undersökningen. Somatiska undersökningar begärs med Kameleon-blanketten Begäran om undersökning och läkarutlåtande med blanketten Beställning av läkarutlåtande.

Begäran om undersökning och utlåtande ska utarbetas omsorgsfullt. Begäran ska innehålla följande uppgifter:

1. Uppgifter om polisen
  - namn och kontaktuppgifter till utredaren och undersökningsledaren
  - brottanmälningsnummer
  - det misstänkta brottet
  - grund för begäran om undersökning
  - tidsplan för det begärda utlåtandet (hur brådskande utlåtandet är och grunden för detta, till exempel fastställd tidsfrist för att väcka åtal vid häktning)
2. Uppgifter om offret
  - barnets namn, ålder och personbeteckning
  - vårdnadshavarnas uppgifter
  - intressebevakarens uppgifter
  - barnets (offrets) samtycke och hur det inhämtades
  - fall för fall samtycke av barnets lagliga företrädare, dvs. vårdnadshavarna eller intressebevakaren, till undersökningen och utlåtandet och hur samtycke inhämtades
3. Förhandsuppgifter om händelsen
  - tidpunkten för det misstänkta brottet (eller en bedömning av den)
  - gärningssättet
  - hur misstanken har uppstått – om den grundar sig på någons berättelse; vem har berättat vad och för vem
  - har barnet redan förhörts/intervjuats och andra omständigheter som eventuellt kommit fram under förundersökningen
4. Noggrann begäran om somatiska undersökningar
  - dokumentering av den somatiska undersökningen
  - kroppskarta och fotografier
  - rättsmedicinska prover (efter behov)
  - rättskemiska prover (efter behov)
5. Noggrann begäran om läkarutlåtande
  - bedömning av orsakssamband och eventuella motstridigheter beträffande förhandsuppgifterna och fynden samt bedömningen av uppkomstmekanismen och alternativa uppkomstorsaker
  - bedömning av hur svår skadan är, om den är livsfarlig, om återhämtning, bestående men osv.

I begäran ska den eller de frågor man önskar att läkaren tar ställning till i sitt utlåtande anges klart och tydligt.

Källor och mer information:

Tiitinen, Aila 2021: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (Sexuellt utnyttjande av barn). I verket: Lääkärikirja Duodecim, Terveyskirjasto. Tillgänglig på: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlko0941> (2.11.2021)

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta (Utredning av misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn). Polisyrkeshögskolans läroböcker 24. Polisyrkeshögskolan, Tammerfors. Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> (2.11.2021)

Joki-Erkkilä, Minna & Peltola, Maria 2020. Lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikosepäilyn selvittely erikoissairaanhoidossa (Utredning av misstänkta sexualbrott och misshandelsbrott mot barn inom den specialiserade sjukvården). Lääkärilehti (Finlands läkartidning). Tillgänglig på: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/lapseen-kohdistuneen-seksuaali-ja-pahoinpitelyrikosepailyn-selvittely-erikoissairaanhoidossa/?public=5f4ed1da631dfe42a5ebab175ec170c3> (2.11.2021)

Nikkola Eeva, Joki-Erkkilä Minna & Laajasalo Taina. Mitä teen, kun epäilen lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa? (Vad ska jag göra när jag misstänker våld mot barn?) Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2022;138(20):1789-95 (Medicinska tidskriften Duodecim)

13.3.3. Somatisk undersökning av minderårig som misstänks för brott

En somatisk undersökning som på polisens begäran görs av en person som misstänks för ett brott eller en brottslig gärning är ett tvångsmedel, dvs. kroppsbesiktning. På den som är misstänkt för brott får enligt 8 kap. 32 § 1 mom. i tvångsmedelslagen under de förutsättningar som anges i 2 § 1 mom. 2 punkten företas kroppsbesiktning för att söka efter föremål, egendom, handlingar, information eller omständigheter, om han eller hon på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst ett år eller för rattfylleri eller straffbart bruk av narkotika. Enligt 2 § 1 mom. 2 punkten i samma kapitel kan tvångsmedel företas om det kan antas att vid genomsökningen påträffas följande som har anknytning till det brott som utreds:

föremål, egendom, handlingar eller information enligt 7 kap. 1 § 1 eller 2 mom. som ska tas i beslag; handlingar som ska kopieras med stöd av 7 kap. 2 §; egendom som ska beläggas med kvarstad; eller omständigheter som kan ha betydelse för utredning av brottet.

Såsom för alla tvångsmedel måste även kroppsbesiktningen följa proportionalitetsprincipen i 1 kap. 2 § i tvångsmedelslagen: tvångsmedel får användas endast om det kan anses försvarligt med beaktande av hur grovt det undersökta brottet är, hur viktigt det är att brottet utreds och av att den misstänktes eller någon annans rättigheter kränks när tvångsmedel används samt övriga omständigheter som inverkar på saken.

Utöver förordnande om kroppsbesiktning ska man på samma sätt som för målsäganden för den brottsmisstänkte lämna en begäran om undersökning till en läkare. Det är särskilt viktigt att i båda handlingarna anteckna och motivera varför och vilka undersökningar av den misstänkte som begärs. Även för DNA-provtagning måste det misstänkta brottets förlopp beskrivas för läkaren i begäran om undersökning så att provtagningen kan riktas rätt.

Begäran om undersökning kan till exempel ha följande innehåll: *“NN misstänks för grovt rån. Målsäganden misstänks ha försvarat sig mot angreppet åtminstone genom att med händerna skydda sig mot slag. Vid kroppsbesiktning utreds huruvida NN har yttre skador och om de kan ha orsakats antingen av det våld som NN använt eller av handlingar som en annan person riktat mot hen. Läkaren ombeds undersöka hela NN:s kropp för att se om det finns yttre skador och dokumentera eventuella observerade skador skriftligt och genom att fotografera. Dessutom begärs nödvändiga blod- och urinprov för att undersöka NN:s berusningstillstånd.»*

Om både målsäganden och den brottsmisstänkte är minderåriga och brottsmisstanken är akut, kan det gå så att båda genomgår somatiska undersökningar vid samma hälso- och sjukvårdsenhet. I dessa situationer är det av mänskliga orsaker och med tanke på kontaminationsrisken särskilt viktigt att säkerställa att de inte möter varandra och att de undersöks i olika lokaler.

Beträffande en brottsmisstänkt kan man för provtagningen använda förpackningen för undersökning av sexualbrott, som vid behov fås vid Seri-stödcentren, eller förpackningen för undersökning av våldsbrott.

Vid allvarliga brottsmisstankar som gäller en person under 15 år som misstänks för en brottslig gärning, ska man vid provningen av om förundersökning ska inledas beakta att andra myndigheter inte har tillgång till samma metoder som förundersökningsmyndigheterna har för att reda ut ärendet. Till exempel DNA-undersökningar som görs vid centralkriminalpolisens kriminaltekniska laboratorium kan i dessa situationer endast begäras av förundersökningsmyndigheten.

13.4. RÄTTSMEDICINSK UNDERSÖKNING FÖR ÅLDERSBESTÄMNING

Institutet för hälsa och välfärd kan på begäran av polisen göra rättsmedicinska åldersbestämningar. En sådan undersökning kan behövas till exempel för att fastställa om den misstänkte har överskridit straffansvarsåldern eller myndighetsåldern och om målsäganden har överskridit den allmänna skyddsåldern eller fyllt 18 år. Begäran görs skriftligen till THL:s registratorskontor (kirjaamo@thl.fi).

Undersökningen utförs av rättstandläkare som vid behov ger en mall för begäran och anvisningar om hur begäran utarbetas. I undersökningen ingår en intervju och en röntgenfotografering. Vanligtvis görs åldersbestämningen med hjälp av en klinisk undersökning och röntgenfotografering och särskilt genom att undersöka tänderna och handlovsbenen.

Beträffande målsäganden görs undersökningen utifrån samtycke. Samtycket kan formuleras till exempel enligt följande: *“Jag har, på ett språk som jag förstår, fått information om betydelsen av att utreda åldern, de rättsmedicinska undersökningsmetoder som används i utredningen, deras eventuella hälsopåverkan och följderna av utredningen. Jag ger utifrån informationen och min fria vilja mitt samtycke till att genomgå en rättsmedicinsk undersökning inklusive de röntgenfotograferingar som hör till den för att utreda min ålder.”*

För den brottsmisstänktes del är undersökningen ett tvångsmedel (personbesiktning) och då skickas utöver mallen för begäran även ett förordnande om kroppsbesiktning till THL.

13.5. SAKKUNNIGUTLÅTANDEN OM TILLFÖRLITLIGHETEN I BARNETS BERÄTTELSE

Man kan en låta sakkunnig person inom hälso- och sjukvården utvärdera barnets förhållningsberättelse i de situationer då ett utlåtande kan anses vara betydelsefullt för förundersökningen, åtalsprövningen eller domstolsbehandlingen. I dessa situationer är det till exempel fråga om utlåtanden om undersökningar vid rättspsykologiska/-psykiatriska enheter, bedömning av tillförlitligheten i barnets berättelse eller bedömning av tillförlitligheten i ett förhör som utförs av en sakkunnig eller polisen.

Typiskt för sakkunnigutlåtandet är att den som gett utlåtandet inte haft en vårdrelation till den som utlåtandet gäller. I sitt utlåtande redogör den sakkunniga för erfarenhetssatser som grundar sig på vetenskaplig kunskap och bedömer till exempel tillförlitligheten hos vittnets minnesbilder i första hand utifrån vetenskaplig kunskap med beaktande av drag som försämrar och stärker tillförlitligheten hos vittnets minnesbilder. (Rantaeskola & Kaunisto 2024)

Undersökningsledaren eller åklagaren beslutar om ett sakkunnigutlåtande ska begäras. För att klarlägga om det behövs ett sakkunnigutlåtande ska undersökningsledaren diskutera saken med den åklagare som gör åtalsprövningen.

Källor:

Rantaeskola, Satu, Kaunisto, Jasmin 2024: Seksuaalirikosten tutkinta (Utredning av sexualbrott). Edita Lakitiety Oy.

14. BEGÄRAN OM UTREDNINGSHJÄLP TILL EN ANNAN POLISENHET

I förundersökningen av brott mot barn kan det uppstå en situation där det är nödvändigt att begära utredningshjälp av en annan polisenhet till exempel för att ordna förhör. Idealsituationen är att alla förundersökningsåtgärder vidtas av den utredare eller det utredarpar som är insatt i fallet, men detta är inte alltid möjligt eller ändamålsenligt. Till exempel i omfattande serier av sexualbrott som gäller samma misstänkta kan det finnas till och med hundratals målsägande som bor på olika håll i Finland. Om man blir tvungen att tillgripa utredningshjälp ska den egentliga utredaren i fallet sörja för att det är samma standard på förhöret som det skulle vara vid den utredande enheten.

Tidigare har samarbetet mellan olika polisenheter i brottsutredning kallats handräckning, men nu har terminologin preciserats. Enligt Polisstyrelsens anvisning Polisens operativa handräckningsverksamhet (POL-2020-42250, 12.9.2020, ändrad 1.7.2023) är det vid skötseln av uppgifter som ankommer polisen och som sker polisenheter emellan inte fråga om handräckning, eftersom en myndighet inte kan ge sig själv handräckning. I sådana fall handlar det enligt anvisningen antingen om att bistå med arbetskraft eller om annat samarbete mellan polisenheter.

Den arbetskraftshjälp som ges i utredningen kan kallas utredningshjälp vid brottsutredning eller utredningshjälp vid förundersökning. Vid begäran om utredningshjälp vid brottsutredning ska de begärda åtgärderna specificeras på Kameleon-blanketten Utredningshjälp i undersökningsärende.

När den som utreder brottsfallet begär utredningshjälp för förhör med ett barn ska det säkerställas att den enhet för utredning av barnbrott som tar emot begäran har tillräckliga uppgifter för att utföra förhöret på ändamålsenligt sätt. Ett videobandat förhör med ett barn kan dessutom vara en del av huvudförhandlingen. Därför bör eventuell utredningshjälp diskuteras med åklagaren i fallet.

När man utarbetar en begäran om utredningshjälp är det viktigt att säkerställa att begäran innehåller aktuella och tillräckliga person- och kontaktuppgifter för barnet och barnets alla officiella vårdnadshavare. Barnets bostadsort och eventuella uppgifter om placering från barnskyddet ska utredas på förhand. Vidare ska den egentliga utredaren i fallet sörja för att barnet redan före förhöret får ett rättegångsbiträde och vid behov en intressebevakare för förundersökningen.

Om föräldrarna till barnet som förhörs inte är delaktiga i fallet på annat sätt än som vårdnadshavare, är det bra att den egentliga utredaren ringer upp dem i förväg och informerar dem om att den lokala polisen kommer att kontakta dem med anledning av det aktuella fallet. Då kan föräldrarna diskutera fallet som förundersökningen gäller direkt med en utredare som besitter all information om ärendet.

Till begäran om utredningshjälp ska en tillräcklig mängd uppgifter bifogas för ett ändamålsenligt förhör med barnet och vid behov ska man diskutera per telefon med den utredare som sköter förhöret. Den viktigaste delen av begäran om utredningshjälp är utredarens beskrivning av fallet och en specificerad förteckning över de begärda åtgärderna. I begäran är det bra att separat begära att förhöret med barnet ska hållas av ett utredarpar som gått specialutbildningen i utredning av barnbrott som arbete i par eller i samarbete med rättspsykologiska eller rättspsykiatriska centret för barn och unga. Promemorian ska också innehålla en begäran om att den egentliga utredaren av fallet, åklagaren och den misstänktes advokat underrättas om

tidpunkten för det överenskomna förhöret, så att alla relevanta personer vid behov kan följa förhöret via distansförbindelse.

Till begäran om utredningshjälp ska bifogas:

- En noggrann beskrivning av de åtgärder som begärs
- En uppdaterad kopia av polisanmälan
- En NICHD-intervjustomme med färdigt uttänkta hypoteser
- Färdiga frågor enligt NICHD-stommen som man gärna vill ha svar på i förhöret (förhørsledaren omformulerar frågorna vid behov)
- Vid behov förhör med anmälaren, den brottsmisstänkte eller ett vittne/vittnen
- Andra överenskomna handlingar som är väsentliga för att den begärda åtgärden eller förhöret ska kunna göras på ändamålsenligt sätt, till exempel diskussioner som barnet och den misstänkte fört via nättjänster och som polisen fått reda på under förundersökningen osv.

Källor och mer information:

Polisstyrelsens anvisning 2020: Polisens operativa handräckningsverksamhet. POL-2020-42250 12.9.2020, ändrad fr.o.m. 1.7.2023

15. TVÅNGSMEDEL SOM RIKTAS MOT BARNETS FRIHET OCH RÖRELSEFRIHET

Kriminalinspektör Marko Forss, polisinspektionen i Helsingfors

15.1. HUR BARNETS ÅLDER PÅVERKAR ANVÄNDNINGEN AV TVÅNGSMEDEL

Som barn betraktas en person under 18 år och med tanke på tillämpandet av befogenheterna i tvångsmedelslagen (806/2011) är det ändamålsenligt att göra en indelning i barn under 15 år, 15–17 år och över 18 år. Om det är fråga om en person som fyller 18 år samma dag som tvångsmedlet tillämpas, behandlas personen fortfarande som 17-åring (HD 1964-II-84 och HD 1952-II-10). Samma tolkning gäller också barn som fyller 15 år, dvs. de behandlas ännu på födelsedagen som 14-åringar, dvs. otillräckliga (HD 2010:77).

Enligt 3 kap. 4 § 1 mom. i strafflagen (39/1889) är åldern för tillräcklighet 15 år. Denna åldersgräns är viktig för möjligheterna att tillämpa straffprocessuella tvångsmedel. Om ett barn som är otillräckligt vid tidpunkten för gärningen hinner fylla 15 år under förundersökningen, kan tvångsmedel trots detta inte riktas mot barnet på samma sätt som mot en tillräcklig. Om det till exempel misstänks att ett barn har gjort sig skyldig till ett rån som 14-åring och barnet fyller 15 år under förundersökningen, får endast de tvångsmedel som kan användas mot en 14-åring tillämpas.

Däremot tillämpas förundersökningslagens och tvångsmedelslagens processuella procedurbestämmelser åldersanpassat, om barnet fyller 18 år under förundersökningen. Om brottsmisstanken gäller ett barn som vid tidpunkten för gärningen är 17 år och som under förundersökningen fyller 18 år, tillämpas de särskilda bestämmelser som gäller barn inte längre dagen efter födelsedagen. Vårdnadshavarna eller de sociala myndigheterna behöver till exempel inte längre kallas till förhör eller häktningsbehandling, även om den egentliga brottsmisstanken gäller en tidpunkt när den misstänkte ännu var 15–17 år.

15.2. TVÅNGSMEDEL SOM KAN RIKTAS MOT BARN UNDER 15 ÅR

15.2.1. Hur utredningen av en brottslig gärning begränsar användningen av tvångsmedel

Beträffande barn under 15 år som misstänks för en brottslig gärning begränsas användningen av tvångsmedel av om det överhuvudtaget är nödvändigt att inleda en förundersökning. Om en gärning har gjorts av en otillräcklig person råder inget förundersökningstvång, eftersom behovet att inleda förundersökning fastställs enligt 3 kap. 5 § i förundersökningslagen. Lagstiftarens utgångspunkt är att förundersökning inte görs. Om det inte finns förutsättningar att inleda en förundersökning kan tvångsmedel inte heller användas. 3 kap. 5 § i förundersökningslagen är en bestämmelse som uttömmande fastställer grunderna för när förundersökning ska inledas:

När en person som inte har fyllt 15 år är misstänkt för en brottslig gärning ska förundersökning vid behov göras för att utreda om någon som har fyllt 15 år har medverkat i gärningen. Vid förundersökningen utreds då de omständigheter som avses i 1 kap. 2 § för varje misstänkts del.

När någon som inte har fyllt 15 år är misstänkt för en brottslig gärning ska förundersökning dessutom vid behov göras

- 1) på begäran av målsäganden, för att återfå egendom som har gått förlorad genom gärningen eller för att säkerställa målsägandens rätt till skadestånd,
- 2) för att utreda om det finns förutsättningar för förverkandepåföljd, eller
- 3) för att utreda om det finns behov av barnskyddsåtgärder för den misstänkte eller andra utredningsbehov som hänför sig till den misstänktes intressen.

I de fall som avses i 2 mom. 3 punkten får förundersökning göras även om målsäganden i ett målsägandebrott inte har framställt ett sådant yrkande som avses i 4 § 1 mom.

Om brottsmisstanken kan gälla misstänkta som har fyllt 15 år, kan det vara nödvändigt att inleda förundersökning med stöd av 3 kap. 5 § 1 mom. i förundersökningslagen. Om man genast känner till andra personer som fyllt 15 år och som är misstänkta för samma misstänkta brott utgör detta på normalt sätt förundersökningstvång (3 kap. 3 § 1 mom. i förundersökningslagen) och det bedöms inte utifrån 3 kap. 5 § i förundersökningslagen huruvida förundersökning ska inledas. Oberoende av vilken situation det är fråga om, är de befogenheter som är tillgängliga i båda situationerna identiska när personen är under 15 år.

Målsägandens rättigheter tryggas av 3 kap. 5 § 2 mom. 1 punkten i förundersökningslagen, enligt vilken förundersökning kan inledas för att återfå egendom som har gått förlorad genom gärningen eller för att säkerställa målsägandens rätt till skadestånd. Det bör observeras att det väsentliga inte är målsägandens straffyrkande, utan målsägandens yrkande att återfå sin egendom eller få klarhet i rätten till skadestånd. Inledande av förundersökning påverkas inte heller av huruvida det är fråga om ett målsägandebrott eller ett brott som hör under allmänt åtal. Förundersökning kan i vilket fall som helst göras utan målsägandens yrkanden med stöd av 3 kap. 5 § 3 mom., vars syfte är att trygga rättigheterna för ett barn som misstänks för en brottslig gärning.

Beträffande punkten om förverkandepåföljd är det fråga om situationer enligt 10 kap. 1 § 2 mom. 1 punkten i strafflagen där det särskilt föreskrivs om förverkandepåföljd för personer under 15 år. Det kan till exempel vara fråga om ett yrkande att vinning av brott från försäljning av narkotika eller något annat än ett obetydligt hjälpmedel vid brott av ringa värde ska dömas förverkade till staten. I dessa fall är det åklagarens uppgift att driva ärendet utifrån en förundersökning som gjorts i domstol.

Enligt den tredje punkten kan förundersökning inledas på begäran av den sociala myndigheten. Avsikten är att polisen ska kunna utreda fallet i en sådan omfattning att det den sociala myndigheten får tillräckliga fakta för att vidta sina egna åtgärder. Dessutom kan en förundersökning inledas om det finns andra utredningsbehov som hänför sig till den misstänktes intressen, till exempel det tidigare konstaterade utredningsbehovet som gäller rätten till skadestånd.

Bestämmelsen innehåller ingen separat bedömning av hur brottsmisstankens allvar inverkar, utan behovet att göra en förundersökning försvinner om dessa villkor uppfylls. I praktiken är det dock klart att särskilt synnerligen grova brott alltid undersöks och detta kan anses vara förenligt med barnets bästa även när barnet misstänks för en brottslig gärning.

15.2.2. Tillåtna och förbjudna tvångsmedel beträffande barn under 15 år

Med anledning av en i 3 kap. 5 § i förundersökningslagen avsedd brottslig gärning som någon misstänks ha gjort sig skyldig till innan han eller hon fyllt 15 år får den som misstänks för den brottsliga gärningen gripas eller få tvångsmedel enligt 4 eller 6–10 kap. i denna lag användas, om förutsättningarna för användning av tvångsmedlen uppfylls (11 kap. 1 b § i tvångsmedelslagen). Detta innebär alla tvångsmedel som nämns i dessa kapitel i tvångsmedelslagen. Detsamma gäller situationer där medmisstänkta som fyllt 15 år omfattas av brottsmisstanken.

För en person under 15 år kan kontakterna begränsas enligt 4 kap. i tvångsmedelslagen i situationer där personen är frihetsberövad med stöd av bestämmelserna i förundersökningslagen eller tvångsmedelslagen. Begränsningarnas innehåll omfattar inga specialbestämmelser som gäller otillräckliga. På personer under 15 år tillämpas också kvarstad (6 kap. i tvångsmedelslagen), beslag och kopiering (7 kap. i tvångsmedelslagen), bestämmelserna om genomsökning (8 kap. i tvångsmedelslagen), upptagande av signalement och tagande av DNA-prov (9 kap. i tvångsmedelslagen) samt hemliga tvångsmedel (10 kap. i tvångsmedelslagen) i sin helhet. Alla tvångsmedel kan användas, men tvångsmedelsprincipernas inverkan gör att tröskeln att använda dem är högre jämfört med myndiga personer.

I 11 kap. 1 b § i tvångsmedelslagen nämns gripande separat, men bestämmelserna i 2, 3 och 5 kap. i tvångsmedelslagen om anhållande, häktning, reseförbud och förstärkt reseförbud har avgränsats. Lagstiftaren har föreskrivit separata förbud mot att använda dessa tvångsmedel när det är fråga om personer under 15 år. En person som inte har fyllt 15 år får inte anhållas (2 kap. 5 § 3 mom. i tvångsmedelslagen) eller häktas (2 kap. 11 § 4 mom. i tvångsmedelslagen). En person som inte har fyllt 15 år får inte heller meddelas reseförbud eller förstärkt reseförbud. Bestämmelser om detta finns i 5 kap. 1 § 2 mom. i tvångsmedelslagen och gäller enligt hänvisningen i 5 kap. 11 § 1 mom. i tvångsmedelslagen även förstärkt reseförbud, för vilket ett separat förbud inte har föreskrivits.

15.2.3. Gripande, hämtning och förvaring av barn under 15 år

En person under 15 år får gripas både med stöd av 2 kap. 1 § 1 mom. i tvångsmedelslagen, som gäller en polismans rätt att gripa, och med stöd av 2 kap. 2 § 1 mom. i tvångsmedelslagen, som gäller allmän rätt att gripa. En person som inte har fyllt 15 år kan inte gripas med stöd av 2 kap. 1 § 2–3 mom. i tvångsmedelslagen, eftersom de kräver förutsättningar för anhållande eller häktning. En misstänkt person under 15 år får också gripas med stöd av bestämmelserna om hämtning till förundersökning i 6 kap. 2 § i förundersökningslagen.

Enligt tvångsmedelslagen kan en person under 15 år vara gripen i högst 12 timmar. Om gripandet vara längre måste det nämligen finnas förutsättningar för anhållande, vilket inte finns för en person under 15 år (2 kap. 1 § 2 mom. i förundersökningslagen). I 6 kap. 5 § i förundersökningslagen föreskrivs separat om möjligheten att ålägga en person under 15 år att närvara vid förundersökning mer än tolv timmar men högst 24 timmar. Bestämmelsen kan tillämpas oberoende av om barnet har gripits med stöd av tvångsmedelslagen eller förundersökningslagen. För närvaro i mer än tolv timmar krävs synnerligen vägande skäl som kan hänföra sig till både brottsutredning och barnskyddet. Med skäl som rör brottsutredning avses främst allvarliga brott där risken för att personen försvårar utredningen. Sådana är åtminstone synnerligen grova brott, men även till exempel rånbrott. Barnskyddsrelaterade skäl kan vara situationer där polisen till exempel har vidtagit sina förundersökningsåtgärder, men barnet väntar på polisstationen att antingen vårdnadshavarna eller anställda vid placeringsplatsen ska hämta barnet.

En otillräknelig person får inte hållas kvar i lokaler som är avsedda för anhållna, eftersom det inte finns förutsättningar för anhållande. En person under 15 år får dock hållas inlåst enligt bestämmelserna i 6 kap. 6 § i förundersökningslagen. Enligt bestämmelsen får en misstänkt hållas inlåst, om det är nödvändigt för att förhindra att personen avlägsnar sig. Det är då fråga om ett polishäkte, men å andra sidan har lagstiftaren inte preciserat hur långt låst utrymme det är fråga om. I praktiken har utrymmet bak i polisbilen eller väntrummet för utomstående vid polishäktet inte betraktats som ett låst utrymme. Placering i ett låst utrymme med stöd av förundersökningslagen får inte vara automatiskt på samma sätt som med stöd av tvångsmedelslagen, eftersom det måste vara nödvändigt för att förhindra att personen avlägsnar sig. Enligt laglighetsövervakarens avgöranden är till exempel möjligheten till snabbare behandling av ett ärende, barnets oroliga eller osakliga beteende eller tidigare försök att fly undan en ordningsvakt i ett köpcentrum ingen grund för att hålla ett barn inlåst. Enligt 6 kap. 6 § i förundersökningslagen tycks situationer där barnet aktivt försöker rymma från polisens lokaler vara de enda situationer då ett barn kan låsas in. Dessutom ska det beaktas att om barnet placeras i ett låst utrymme ska barnet hållas där en så liten stund som möjligt.

Vid allvarliga brott som innebär en risk för att utredningen försvåras, kan praxis till exempel vara att man hämtar ett barn under 15 år till förhöret på morgonen och strävar efter att förhöra andra misstänkta under dagen så att barnet kan förhöras på nytt under kvällen. Barnet kan förvaras antingen i de allmänna lokalerna vid polishäktet eller i polishäktet så att dörren är öppen och en polis eller väktare hela tiden är på plats. Detta ska inte tolkas som att barnet hålls inlåst. Det är särskilt viktigt att beakta att ett barn inte behöver vistas i samma rum som myndiga.

Samma förfarande kan tillämpas i sådana exceptionella situationer där ett barn under 15 år grips på bar gärning eller under flykt kvälls- eller nattetid för ett allvarligt brott som innebär en risk för att utredningen försvåras. Polisen kan inte automatiskt låsa in barnet och den sociala myndigheten har inte rätt att placera barnet i sina egna lokaler för att trygga förundersökningen, även om det skulle vara fråga om misstanke om brott mot liv. Ett barn kan hållas i polishäktet över natten med öppen dörr och så att en polis eller väktare är närvarande eller att barnet omedelbart kan få kontakt med en polis eller väktare. Vid behov kan utrymmet också vara något annat lämpligt utrymme där barnet har möjlighet till tillräcklig vila nattetid. Detta förfarande gör det möjligt att motarbeta risken för att utredningen försvåras i förundersökningen av ett allvarligt brott och att genomföra förhören följande dag. Då kan man också bättre beakta vårdnadshavarnas, de sociala myndigheternas och biträdets deltagande i förhöret.

Polisen ska i alla ovannämnda fall under förvaringen beakta barnets behov av tillräcklig vila, mat och hälsovård. Dessutom ska nödvändiga anteckningar om förvaringen göras i polisens informationssystem. Vid behov ska man rådfråga en läkare eller någon annan sakkunnig om förvaringen (4 kap. 7 § i förundersökningslagen).

15.3. ANHÅLLANDE OCH HÄKTNING AV BARN SAMT TVÅNGSMEDELSPRINCIPERNAS VERKAN

Förutsättningarna för anhållande (2 kap. 5 § i tvångsmedelslagen) och häktning (2 kap. 11 § 1 mom. i tvångsmedelslagen) är likadana, eftersom det i förutsättningarna för häktning hänvisas till förutsättningarna för anhållande, men hur snabbt de tillämpas är i vilket fall som helst olika på grund av tvångsmedelsprincipernas verkan. I bestämmelserna indelas de allmänna förutsättningarna i situationer där det lindrigaste föreskrivna straffet för det misstänkta brottet är fängelse i minst två år (synnerligen grovt brott) och en situation där det strängaste föreskrivna straffet är fängelse i minst ett år (normalfall). De särskilda förutsättningarna indelas i risken för att den misstänkte drar sig undan förundersökning, försvårar utredningen och fortsätter sin brottsliga verksamhet.

I och med högsta domstolens avgörande HD 2024:20 har man även vid så kallade synnerligen grova brott krävt särskilda förutsättningar genast vid den första häktningsbehandlingen. Denna tolkning gäller dock inte anhållande, dvs. vid synnerligen grova brott kan en person anhållas utan särskilda förutsättningar.

Anhållande och häktning kan dessutom göras i identifieringssyfte (2 kap. 5 § 1 mom. 3 punkten i förundersökningslagen) och utifrån en kvalificerad risk för personen drar sig undan (2 kap. 5 § 1 mom. 4 punkten i förundersökningslagen). För dessa har inga maximistraff eller behov av särskilda förutsättningar fastställts.

För anhållande och häktning krävs sannolika skäl, men om anhållandet eller häktningen är en synnerligen viktig åtgärd med anledning av en förestående tilläggsutredning, kan den misstänkte anhållas eller häktas också på grunden ”skäligen misstänkt” (2 kap. 5 § 2 mom. i tvångsmedelslagen).

Om de allmänna och särskilda förutsättningarna för anhållande eller häktning uppfylls ska tvångsmedelsprincipernas inverkan ännu bedömas. När tvångsmedelsprinciperna beaktas ska det bedömas om reseförbud eller förstärkt reseförbud borde användas i stället för anhållande eller häktning. Enligt lagberedningsmaterialet betraktas förstärkt reseförbud endast som ett alternativ till häktning och reseförbud som ett alternativ till både anhållande och häktning. Det finns dock inget hinder i lagstiftningen för att meddela ett barn förstärkt reseförbud redan under tiden för gripandet, om detta tidsmässigt är möjligt.

Allmänna principer som gäller alla tvångsmedel är proportionalitetsprincipen (1 kap. 2 § i tvångsmedelslagen), principen om minsta olägenhet (1 kap. 3 § i tvångsmedelslagen) och fin-

känslighetsprincipen (1 kap. 4 § i tvångsmedelslagen). När det gäller barn ska även principen om bemötande av barn i 4 kap. 7 § i förundersökningslagen beaktas. Dessutom finns det behörighetsspecifika tvångsmedelsprinciper. Dessa är bestämmelserna om skälighet vid anhållande (2 kap. 6 § i tvångsmedelslagen) och häktning (2 kap. 13 § i tvångsmedelslagen) samt kravet på vägande skäl för häktning av barn (2 kap. 11 § 5 mom. i tvångsmedelslagen). I anslutning till barnets särställning är också prioriteringen av barnets bästa enligt artikel 3(1) i FN:s konvention om barnets rättigheter (FördrS 59–60/1991) en tvångsmedelsprincip.

Enligt skälighetsbestämmelsen som gäller anhållande och häktning får ingen anhållas eller häktas om ett detta är oskäligt med hänsyn till sakens natur eller den misstänktes ålder eller andra personliga förhållanden. Ju närmare 15 års ålder barnet är, desto högre är tröskeln för att använda tvångsmedel. Sakens natur hänför sig i princip till hur allvarligt brottet är, men i samband med det kan även förundersökningens skede och omfattning beaktas. Andra personliga förhållanden är till exempel barnets hälsotillstånd, familjeförhållanden och de barnskyddsåtgärder som pågår eller inleds när tvångsmedlet tillämpas. Dessa talar i regel för användning av alternativa tvångsmedel. Barnets tidigare brottslighet och ineffektiva barnskyddsåtgärder talar däremot för användningen av ett strängare tvångsmedel.

Kravet på vägande skäl för häktning av barn föreskrevs för att betona en högre häktningströskel beträffande barn i åldern 15–17 år än beträffande myndiga, men det konstaterades inte ändra det rådande rättsläget. Kravet på vägande skäl är till sitt innehållen skälighetsbestämmelse som gäller uttryckligen unga i åldern 15–17 år. Högsta domstolen har dock i sitt avgörande HD 2025:28 tolkat kravet på vägande skäl så att det skulle vara en bestämmelse om förutsättning för häktning i stället för en principbestämmelse. Högsta domstolen beaktade precis som i skälighetsbestämmelsen den misstänktes ålder, sakens natur och andra personliga förhållanden, men tolkade vikten av de aktuella riskförutsättningarna som en del av kravet på vägande skäl. I praktiken är betydelsen inte nödvändigtvis särskilt stor i fråga om tolkningssättet, i synnerhet inte efter att man även vid synnerligen grova brott har varit tvungen att beakta de särskilda förutsättningarna.

Prioriteringen av barnets bästa betonar användningen av metoder enligt vårdnadsmodellen. Detta betyder i praktiken att barnskyddsåtgärder alltid ska vara det primära alternativet. Att beakta barnets bästa vid tolkningen av tvångsmedel som riktar sig mot barnets frihet och rörelsefrihet betyder emellertid inte att ett barn aldrig anhålls eller häktas. I vilket fall som helst ska frihetsberövande användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid (artikel 37 (b) i konventionen om barnets rättigheter). När man överväger prioriteringen av barnets bästa påverkas situationen av riskförutsättningarnas natur. I en situation med enbart en risk för att en person drar sig undan är det mer sällan nödvändigt att rikta tvångsmedel mot barnets frihet, om det inte är fråga om en så kallad kvalificerad risk för att barnet drar sig undan (2 kap. 5 § 1 och 4 punkten). Beträffande en situation där det misstänks att personen fortsätter sin brottsliga verksamhet finns det flera olika barnskyddsalternativ för att hjälpa barnet att frigöra sig från kriminell verksamhet. De viktigaste är begränsningsåtgärderna i 11 kap. i barnskyddslagen. Dessa kan tillämpas samtidigt som reseförbud och förstärkt reseförbud. Däremot är behovet av att anhålla eller häkta ett barn vanligen störst i en situation där det finns en risk för att utredningen försvåras, eftersom utredningen av brottet inte kan tryggas genom barnskyddsåtgärder.

15.4. MEDDELANDE AV RESEFÖRBUD ELLER FÖRSTÄRKT RESEFÖRBUD TILL BARN

15.4.1. Allmänna och särskilda förutsättningar för reseförbud och förstärkt reseförbud

Bestämmelser om förutsättningarna för reseförbud och förstärkt reseförbud finns i 5 kap. 1 § i tvångsmedelslagen, och dessutom föreskrivs förutsättningarna endast för förstärkt reseförbud i 5 kap. 1 a § i tvångsmedelslagen. Förutsättningarna är delvis överlappande, men endast på så sätt att man i anslutning till förstärkt reseförbud kan tillämpa bestämmelserna om reseförbud, om vilka det inte föreskrivs särskilt i anslutning till förstärkt reseförbud (5 kap. 11 § 2 mom. i tvångslagen). Beslut om reseförbud kan fattas av polisen, åklagaren eller domstolen, men

när det gäller förstärkt reseförbud är det alltid en domstol som ska fatta beslutet (5 kap. 4 § i tvångsmedelslagen). Även om domstolen alltid beslutar om förstärkt reseförbud och dess skyldigheter, finns det inget hinder för att polisen på häktningssammanträdet föreslår att domstolen överväger vissa skyldigheter. Domstolen är inte på något sätt bunden till dessa förslag och polisen måste i vilket fall som helst kräva att barnet häktas.

I 5 kap. 1 § i tvångsmedelslagen föreskrivs följande:

Den som på sannolika skäl är misstänkt för brott får i stället för att anhållas eller häktas meddelas reseförbud, om det för brottet föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst ett år och det på grund av den misstänktes personliga förhållanden eller andra omständigheter finns anledning att misstänka att personen

- 1) *flyr eller på något annat sätt drar sig undan förundersökning, rättegång eller verkställighet av straff,*
- 2) *försvarar utredningen av saken genom att undanröja, förstöra, ändra eller gömma bevis eller påverka ett vittne, en målsägande, en sakkunnig eller en medgärningsman, eller*
- 3) *fortsätter sin brottsliga verksamhet.*

Den som misstänks ha gjort sig skyldig till en brottslig gärning innan hen fyllt 15 år får inte meddelas reseförbud.

I 5 kap. 1 a § i tvångsmedelslagen föreskrivs dessutom följande endast om förstärkt reseförbud:

Om domstolen vid behandlingen av ett ärende som gäller ett häktningssyrkande eller häktning anser att ett reseförbud är ett otillräckligt tvångsmedel för att undanröja en risk som avses i 1 § 1 mom., kan domstolen bestämma att den häktade eller den som begärts häktad i stället för att häktas meddelas förstärkt reseförbud som övervakas på det sätt som avses i 2 kap. 12 d § med tekniska anordningar.

Meddelande av förstärkt reseförbud förutsätter dessutom att

- 1) *det för brottet föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst ett år,*
- 2) *den som begärts häktad eller den häktade samtycker till att reseförbudet verkställs som förstärkt och förbinder sig att fullgöra de skyldigheter som anges i beslutet om reseförbud,*
- 3) *det med hänsyn till de personliga förhållanden eller andra omständigheter som gäller den som begärts häktad eller den häktade kan anses sannolikt att han eller hon fullgör de skyldigheter som ålagts honom eller henne.*

När domstolen överväger meddelande av förstärkt reseförbud ska den beakta vad som i samband med ett häktningssyrkande eller en ny behandling av en häktning lagts fram i en utredning om

- 1) *de personliga förhållanden och andra motsvarande omständigheter som gäller den som begärts häktad eller den häktade,*
- 2) *hur lämplig den bostad eller någon annan för boende lämpad plats som den som begärts häktad eller den häktade bor i är för verkställande av ett förstärkt reseförbud,*
- 3) *det behov som den som begärts häktad eller den häktade har att röra sig utanför bostaden eller någon annan för boende lämpad plats.*

Den allmänna förutsättningen för reseförbud och förstärkt reseförbud ska i likhet med anhållande och häktning alltid vara en brottsmisstanke som är förknippad med ett maximistraff på

minst ett år. Reseförbud eller förstärkt reseförbud kan dock inte meddelas om det endast finns skäl att misstänka ett visst brott eller om det endast finns skäl att misstänka barnet för brott, eftersom sannolika skäl alltid krävs för båda.

Beträffande skärpt reseförbud föreskrivs i 5 kap. 1 a § i tvångsmedelslagen, överlappande reseförbudet i 5 kap. 1 § i tvångsmedelslagen, att det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst ett år, men när det gäller särskilda förutsättningar för förstärkt reseförbud stöder man sig på bestämmelserna om reseförbud i 5 kap. 1 § 1 mom. i tvångsmedelslagen.

Skillnaden mellan reseförbud och förstärkt reseförbud är enligt 5 kap. 1 a § 2 mom. 2 punkten i tvångsmedelslagen att den misstänkte förutsätts samtycka till att reseförbudet verkställs som förstärkt och förbinda sig att fullgöra skyldigheterna i beslutet. Om den misstänkte inte samtycker till och förbinder sig till att förstärkt reseförbud verkställs, kan detta tvångsmedel inte användas. I teorin borde man med stöd av parallell talan få samtycke av både barnet och barnets vårdnadshavare, men i praktiken kan barnets samtycke anses vara tillräckligt om häktning då kan undvikas. Samtycket kan återkallas när som helst, men den misstänkte kan inte bara sluta att iaktta skyldigheterna som gäller förstärkt reseförbud, utan en ny häktningsbehandling ska ordnas i ärendet.

En förutsättning för meddelande av förstärkt reseförbud är dessutom att domstolen med hänsyn till barnets personliga förhållanden och andra omständigheter anser det sannolikt att barnet fullgör de skyldigheter som åläggs honom eller henne. Denna sannolikhet bedöms till exempel på basis av tidigare brott mot reseförbud eller förstärkt reseförbud. Det ska vara mer sannolikt att barnet iakttar än att barnet inte fullgör skyldigheterna som hänför sig till förstärkt reseförbud.

Reseförbud kräver inte att den misstänkte samtycker eller förbinder sig, och beträffande detta reseförbud kräver bestämmelserna inte någon bedömning av hur sannolikt det är att reseförbudet iakttas. Reseförbud kan meddelas även om barnet motsätter sig meddelandet av reseförbud.

I förutsättningsbestämmelsen om förstärkt reseförbud har domstolen ålagts att beakta vad som i samband med ett häktningsyrkande eller en ny behandling av en häktning lagts fram i den utredning som nämns i 5 kap. 1 a § 3 mom. i tvångsmedelslagen. I dessa är det fråga om den misstänktes personliga förhållanden, hur lämplig bostaden är och den misstänktes behov av att röra sig utanför bostaden eller någon annan plats som är lämplig för boende. I praktiken är det inte fråga om uttryckliga förutsättningar utan om omständigheter i anslutning till tolkningen av de egentliga förutsättningarna för förstärkt reseförbud och definitionen av innehållet.

För att såväl reseförbud som förstärkt reseförbud ska kunna meddelas krävs alltid särskilda förutsättningar, med andra ord inverkar ett synnerligen grovt brott i sig inte på tolkningen före högsta domstolens tidigare nämnda avgörande HD 2024:20. De särskilda förutsättningarna tolkas på samma sätt som vid anhållande och häktning, även om de formuleras något annorlunda i bestämmelsen. Det måste alltså alltid föreligga en risk för att en person försvårar utredningen, drar sig undan eller fortsätter med sin brottsliga verksamhet.

15.4.2. 15.4.2 Innehållet i reseförbud och förstärkt reseförbud

Innehållet i reseförbud och förstärkt reseförbud föreskrivs i 5 kap. 2 § i tvångsmedelslagen och dessutom i 5 kap. 2 a § i tvångsmedelslagen som gäller endast förstärkt reseförbud. Skyldigheterna kan överlappa varandra i behövlig omfattning, men de ska väljas och dimensioneras så att de är anpassade till den aktuella risken för att en person försvårar utredningen, drar sig undan eller fortsätter med sin brottsliga verksamhet. Bäst lämpar sig skyldigheterna gällande reseförbud och förstärkt reseförbud för att ingripa i risken för att en person försvårar utredningen, drar sig undan eller fortsätter sin brottsliga verksamhet, men i vissa fall kan skyldigheterna vara tillräckliga även i fall som innebär en risk för att utredningen försvåras.

Innehållet i reseförbudet och det förstärkta reseförbudet ska framgå av beslutet i enlighet med 5 kap. 5 § i tvångsmedelslagen. Innehållet ska registreras i polisens informationssystem oberoende av om det är fråga om ett tvångsmedel som förordnats av en anhållningsberättigad tjänsteman, åklagaren eller domstolen. Utifrån denna anteckning är uppgifterna tillgängliga för en polis som eventuellt har att göra med den misstänkte och polisen kan då bedöma om den misstänkte iakttar bestämmelserna om reseförbud eller förstärkt reseförbud.

5 kap. 2 § i tvångsmedelslagen gäller både reseförbud och förstärkt reseförbud enligt följande:

I ett beslut om reseförbud kan den som meddelats reseförbud åläggas att

- 1) inte lämna den ort eller det område som nämns i beslutet,*
- 2) inte vistas eller röra sig på ett visst område som nämns i beslutet,*
- 3) under vissa tider vara anträffbar i sin bostad eller på sin arbetsplats,*
- 4) på bestämda tider anmäla sig hos polisen eller Gränsbevakningsväsendet,*
- 5) vistas på en inrättning eller ett sjukhus där han eller hon är intagen eller tas in,*
- 6) inte kontakta de personer som avses i 1 § 1 mom. 2 punkten, eller*
- 7) överlämna sitt pass och ett sådant identitetskort som godkänns som resedokument till polisen eller Gränsbevakningsväsendet.*

I beslutet om reseförbud kan den som förbudet gäller dock ges tillstånd att lämna den ort eller det område som anges i beslutet för att sköta sitt arbete eller av någon annan jämförbar orsak.

5 kap. 2 a § i tvångsmedelslagen gäller endast förstärkt reseförbud enligt följande:

Den som meddelats förstärkt reseförbud kan åläggas att stanna i sin bostad eller på någon annan för boende lämpad plats minst 12 och högst 22 timmar per dygn. Skyldigheten att stanna i bostaden ska i regel fullgöras mellan klockan 21 och 6.

Av orsaker som gäller arbete eller studier som den som meddelats reseförbud utför eller av någon annan med dessa jämförbar nödvändig orsak kan antalet timmar som ska tillbringas i bostaden och tidpunkten för fullgörandet av skyldigheten bestämmas vara något annat än vad som anges i 1 mom.

5 kap. 2 § 1 mom. 1 och 2 punkten i tvångsmedelslagen kan sammanfattas så att ett barn kan åläggas att antingen inte lämna eller att inte vistas på ett visst område. Områdesavgränsningen lämpar sig särskilt i situationer som innebär en risk för personen drar sig undan eller fortsätter sin brottsliga verksamhet. Bestämmelsen kan hänföra sig till ett landskap, en kommun, en viss stadsdel eller till och med området vid ett barnhem. Dessutom kan ett visst avstånd från bostaden eller placeringsplatsen bestämmas eller ett visst område fastställas på kartan. Åläggandet som gäller ett område eller en viss avgränsning ska vara tillräckligt tydligt så att det kan iakttas i praktiken. Till ett reseförbud eller ett förstärkt reseförbud kan till exempel en karta över områdesgränserna bifogas. Båda formerna av reseförbud föreskrivs i 5 kap. 2 § 2 mom. i tvångsmedelslagen om behovet av att ålägga skyldigheter så att den misstänkte har möjlighet att röra sig bort från orten eller området för att arbeta eller av någon annan därmed jämförbar orsak. En sådan orsak kan till exempel vara barnets skolgång.

Skyldigheten att vara anträffbar i bostaden kan åläggas både vid reseförbud (5 kap. 2 § 1 mom. 3 punkten i tvångsmedelslagen) och förstärkt reseförbud (5 kap. 2 a § 1 mom. i tvångsmedelslagen). Dessutom föreskriver 5 kap. 2 § 1 mom. 3 punkten i tvångsmedelslagen skyldighet att vara anträffbar på arbetsplatsen, men detta kan inte jämföras med barnets skolgång. En annan plats lämpad för boende enligt bestämmelserna om förstärkt reseförbud omfattar också en inrättning eller ett sjukhus enligt 5 kap. 2 § 1 mom. 5 punkten i tvångsmedelslagen som gäller normalt reseförbud. I anslutning till förstärkt reseförbud har skyldigheten att stanna

i bostaden (och skyldigheten att stanna i en inrättning) fastställts till minst 12 timmar och högst 22 timmar per dygn och skyldigheten ska i regel fullgöras mellan klockan 21 och 6 (5 kap. 2 a § 1 mom. i tvångsmedelslagen). Antalet timmar och tidpunkten för fullgörandet av skyldigheten kan av orsaker som gäller barnets studier eller någon annan med dessa jämförbar nödvändig orsak bestämmas vara något annat än vad som anges i 1 mom. (5 kap. 2 a § 2 mom. i tvångsmedelslagen). Trots detta får 22 timmar inte överskridas.

Vid normalt reseförbud finns inga separata tidsbegränsningar och i vissa undantagsfall har skyldigheten att stanna i bostaden fastställts för hela dygnet, eftersom man på så sätt har kunnat undvika häktning av barnet. I fråga om reseförbud har det inte heller föreskrivits om en likadan möjlighet som i 5 kap. 2 a § 2 mom. i tvångsmedelslagen att beakta till exempel barnets studier när tiderna fastställs, men i praktiken görs detta i vilket fall som helst. Det bör också beaktas att skyldigheten att stanna på en inrättning vid reseförbud (5 kap. 2 § 1 mom. 5 punkten i tvångsmedelslagen) enligt ordalydelsen inte omfattar någon möjlighet att bestämma en viss tid för vistelsen. I praktiken har skyldigheten att stanna på en inrättning dock även vid reseförbud fastställts med vissa tidsgränser, inte som en skyldighet som omfattar hela dygnet eller helt utan tidsgränser. Detta har dock grundat sig på bestämmelserna i 5 kap. 2 § 1 mom. 3 punkten i tvångsmedelslagen, dvs. barnet har samtidigt ålagts att stanna i bostaden och på en inrättning.

Både reseförbud och förstärkt reseförbud omfattas av en skyldighet att anmäla sig hos polisen enligt 5 kap. 2 § 1 mom. 4 punkten i tvångsmedelslagen. Ett barn kan åläggas att anmäla sig på en eller flera polisstationer vid vissa tidpunkter som kan vara ett flertal per vecka. Tidpunkten kan fastställas till exempel för den tid polisstationen är öppen en viss dag eller endast genom att ange ett visst klockslag då barnet ska anmäla sig på polisstationen. Tidpunkten ska i regel fastställas så att anmälningsskyldigheten inte stör barnets skolgång. Barnet är inte skyldigt att vara på polisstationen längre än att hen anmäler sig. Anmälningsskyldigheten behöver i regel inte meddelas i samband med förstärkt reseförbud, eftersom barnets vistelseort är känd och anmälningsskyldigheten inte ska användas som en åtgärd som påminner om ett straff.

Ett barn som med stöd av förbudet att inte kontakta vissa personer enligt 5 kap. 2 § 1 mom. 6 punkten i tvångsmedelslagen har meddelats reseförbud eller förstärkt reseförbud, kan förbjudas att kontakta ett vittne, målsäganden, en sakkunnig eller en annan misstänkt i anslutning till brottsmisstanken. Förbudet att ta kontakt omfattar teknologineutralt all slags kontakt, men det är mindre effektivt än den begränsning av kontakterna med frihetsberövade som avses i 4 kap. i tvångsmedelslagen. Förbudet att ta kontakt hänför sig i regel till avlägsnandet av risken för att utredningen försvåras, men syftet med denna skyldighet kan också vara att försöka ingripa i risken att personen fortsätter sin brottsliga verksamhet, om personer som hör till samma brottsspiral också är misstänkta. Skyldigheten kan dock inte utvidgas till att omfatta mer än den aktuella brottsmisstanken, dvs. förbudet ska gälla ett vittne, målsäganden eller en misstänkt i samma brottsmisstanke som utgör grunden för tvångsmedlet.

Barnets skyldighet att överlämna sitt pass och ett sådant identitetskort som godkänns som resedokument till polisen (5 kap. 2 § 1 mom. 7 punkten i tvångsmedelslagen) gäller både reseförbud och förstärkt reseförbud. Utgångspunkten är att eliminera risken för att personen flyr, men i praktiken har barnet små möjligheter att fly utomlands. Passet eller resedokumentet behöver inte omhändertas. Inget kvarstadsprotokoll upprättas, eftersom saken nämns i beslutet som gäller reseförbud eller förstärkt reseförbud. En anteckning om detta görs antingen i pass- eller identitetskortsregistret. Pass eller identitetskort som godkänns som resedokument utfärdas eventuellt inte heller till den som meddelats reseförbud (5 kap. 3 § i tvångsmedelslagen).

15.4.3. Delgivning av reseförbud eller förstärkt reseförbud

Enligt 5 kap. 5 § 2 mom. i tvångsmedelslagen ska beslut om reseförbud och förstärkt reseförbud delges den som meddelats förbudet. Med anledning av rätten att föra talan vid sidan av barnet ska beslutet också delges barnets vårdnadshavare. Beträffande förstärkt reseförbud ska domstolen delge beslutet med något bevisligt delgivningssätt enligt 11 kap. i rättegångsbalken

(4/1734). I fråga om reseförbud kan beslutet skickas per post till den adress som den misstänkte meddelat, om den misstänkte inte har varit närvarande när beslutet meddelades.

I praktiken bör man sträva efter att beslutet om reseförbud alltid delges barnet personligen, även om lagstiftningen inte förpliktar till detta. Det kan vara utmanande även för vuxna att förstå de föreskrivna skyldigheterna, och därför borde de förklaras för barnet mer omfattande än för vuxna på en nivå som motsvarar barnets ålder och utvecklingsnivå. Detta är viktigt särskilt med tanke på tolkningen av eventuella överträdelser, så att överträdelsen inte beror på att barnet i verkligheten inte har förstått vad skyldigheterna betyder. Delgivning som inte sker personligen ska tillämpas främst i situationer där reseförbudet bara ändras. Då räcker det att barnet och barnets vårdnadshavare underrättas om ändringarna och beslutet skickas senare per post.

15.4.4. Reseförbudets eller det förstärkta reseförbudets giltighetstid

Ett reseförbud och ett förstärkt reseförbud gäller enligt 5 kap. 8 § 1 mom. i tvångsmedelslagen fram till huvudförhandlingen, om det inte har bestämts att förbudet ska upphöra tidigare eller om det inte hävs tidigare genom ett särskilt beslut. I polisens informationssystem kan man alltså registrera antingen en viss tidpunkt eller lämna slutdatumet öppet. Undersökningsledaren ska upphäva reseförbudet eller det förstärkta reseförbudet så fort det inte längre finns förutsättningar för att hålla det i kraft. Rätten till detta gäller även om reseförbudet eller det förstärkta reseförbudet har meddelats av domstol. Denna rätt gäller också enskilda skyldigheter; om till exempel förbudet att ta kontakt inte längre är nödvändigt men skyldigheten att stanna i bostaden fortfarande är motiverad, ska enbart förbudet att ta kontakt upphävas.

Dessutom har den misstänkte med stöd av 5 kap. 8 § 2 mom. i tvångsmedelslagen rätt att redan innan åtal väcks föra frågan om huruvida ett reseförbud som meddelats av en anhållningsberättigad tjänsteman ska bestå till domstol för prövning. Detta gäller således endast situationer där reseförbud har meddelats av en anhållningsberättigad tjänsteman.

15.4.5. Ändring av reseförbud eller förstärkt reseförbud

Ändring av reseförbud och förstärkt reseförbud föreskrivs i 5 kap. 7 § i tvångsmedelslagen. En anhållningsberättigad tjänsteman kan ändra ett reseförbud som meddelats av en anhållningsberättigad tjänsteman genom att fatta beslut om lindrigare, neutralt eller strängare innehåll om förhållandena förändras eller av någon annan viktig orsak. Reseförbudet kan till exempel lindras i takt med att förundersökningen framskrider genom att utvidga det område där barnet får vistas.

Om reseförbudet har meddelats av domstol eller om det är fråga om förstärkt reseförbud, kan skyldigheterna ändras endast av domstolen. Ett undantag från detta är en situation där skyldigheterna i ett reseförbud eller ett förstärkt reseförbud som meddelats av domstol lindras och den misstänkte samtycker till detta. Om bestämmelsens ordalydelse tolkas strikt får en anhållningsberättigad tjänsteman inte ändra skyldigheterna neutralt, till exempel genom att ändra adressuppgifterna när ett barn flyttar till en annan adress. I detta fall är det inte fråga om att göra skyldigheterna lindrigare eller striktare, utan om en neutral ändring. I dessa fall har en anhållningsberättigad tjänsteman till exempel skickat en begäran om ändring till både domstolen och den misstänkte, varefter domstolen har ändrat innehållet i det förstärkta reseförbudet.

Förutom att undersökningsledaren kan ändra skyldigheterna får hen också besluta om hävning, även om reseförbudet har meddelats av en domstol (5 kap. 8 § 1 mom. i tvångsmedelslagen). Även om undersökningsledaren inte får lindra till exempel områdesbegränsningar utan den misstänktes samtycke, kan hen häva områdesbegränsningen i sin helhet.

15.4.6. Tillstånd till undantag gällande reseförbud eller förstärkt reseförbud

Undantag som beviljas i anslutning till reseförbud och förstärkt reseförbud föreskrivs i 5 kap. 6 § i tvångsmedelslagen. Beviljandet av undantag skiljer sig från en ändring av reseförbudet eller det förstärkta reseförbudet på så sätt att smärre undantag från skyldigheterna görs i enskilda

fall. I bestämmelsen har en anhållningsberättigad tjänsteman och undersökningsledaren skilts åt, men i praktiken fattas beslutet av undersökningsledaren. I en brådskande situation kan tillståndet till undantag dock också göras av en anhållningsberättigad tjänsteman som inte har anknytning till förundersökningen, men personen ska vara tillräckligt insatt i förundersökningssituationen och hur beviljandet av tillstånd till undantag påverkar förundersökningens förlopp. Situationer som lämpar sig som grund för tillstånd till undantag är till exempel en orsak som hänför sig till studier, en familjefest eller tillgången till social- och hälsovårdstjänster. En sådan orsak är i allmänhet inte till exempel att delta i en fest som en kompis ordnar hemma. För tillstånd till undantag kan gränser för ett visst område och en viss tidpunkt fastställas. Om tillstånd inte beviljas kan den misstänkte föra ärendet till domstolen i enlighet med 5 kap. 6 § 2 mom. i tvångsmedelslagen.

15.4.7. Överträdelse av reseförbud och förstärkt reseförbud samt påföljder

Vid överträdelse av reseförbud eller förstärkt reseförbud enligt 5 kap. 10 § i tvångsmedelslagen är det inte fråga om ett brott, och därför fastställs inte påföljderna i anslutning till detta utifrån en normal brottsmisstanke. Överträdelsen gör det inte heller möjligt att använda tvångsmedel i anslutning till en brottsmisstanke, om brottet i sig inte är förknippat med brottslig verksamhet. Det måste finnas sannolika skäl för överträdelsen och en anhållningsberättigad tjänsteman kan bedöma sannolikheten för överträdelsen oberoende av om det är fråga om reseförbud eller förstärkt reseförbud. Man kan skilja mellan överträdelser som gäller 1) teknisk övervakning, 2) innehållet i reseförbud och förstärkt reseförbud och 3) riskförutsättningar.

I 5 kap. 10 § i tvångsmedelslagen föreskrivs följande om överträdelse av reseförbud:

Om den som meddelats reseförbud bryter mot skyldigheterna i beslutet om reseförbud, handlar i strid med vad domstolen i enlighet med 5 a § 1 mom. bestämt om att personen ska infinna sig för fästande av tekniska anordningar eller lösgör en sådan teknisk anordning för övervakning av förstärkt reseförbud som fästs på eller getts till honom eller henne eller sätter en sådan anordning ur funktion, eller om han eller hon flyr, börjar förbereda flykt, försvårar utredningen av ärendet eller fortsätter sin brottsliga verksamhet, får det i 2 eller 2 a § avsedda innehållet i beslutet om reseförbud ändras, eller också får han eller hon, i stället för att omfattas av reseförbud, anhållas eller häktas. Om ett ovillkorligt fängelsestraff som ådömts personen redan har blivit verkställbart, får det genast verkställas.

Den tekniska övervakningen gäller endast förstärkt reseförbud och omfattar flera olika sätt att förhindra tekniska övervakningsanordningars funktion. Det är fråga om att fästa anordningar, sätta anordningar ur funktion och skyldigheten att hålla anordningar i funktion till exempel genom att ladda dem tillräckligt ofta. I sällsynta fall kan det dock också vara fråga om ett tekniskt fel, varvid det inte är fråga om en överträdelse.

Överträdelse av innehållet i reseförbud eller förstärkt reseförbud gäller alla överträdelser av skyldigheterna som nämns i 5 kap. 2 § och 5 kap. 2 a § i tvångsmedelslagen. Det kan till exempel vara fråga om skyldigheten att inte lämna en viss ort eller inte vistas på ett visst område.

Överträdelser som är förknippade med särskilda förutsättningar gäller situationer där den misstänktes konkreta handlande tyder på en risk för att personen flyr, försvårar utredningen av ärendet eller fortsätter sin brottsliga verksamhet. Det kan vara fråga om en överträdelse även om det inte finns någon uttrycklig riskförutsättning. I fråga om ett barn kan det till exempel vara fråga om att barnet rymmer från placeringsplatsen eller inte återvänder dit, vilket kan tolkas som en överträdelse även om det vid tidpunkten för förordnandet av tvångsmedlet inte fanns någon risk för att barnet flyr. Risken för att den misstänkte försvårar utredningen gäller konkret påverkan på en part eller vittne i fallet. Det bör beaktas att till exempel påverkan på ett vittne eller en part kan utgöra en överträdelse av reseförbud eller förstärkt reseförbud, även om ett förbud att ta kontakt enligt 5 kap. 2 § 1 mom. i tvångsmedelslagen inte har meddelats. Då ska det dock vara fråga om konkret påverkan, medan det i fråga om ett förbud mot kontakt över-

träds redan om den misstänkte tar kontakt. Den tredje riskförutsättningen gäller fortsatt brottslig verksamhet. Även andra brott än sådana som innebär ett hot om fängelse kan utgöra en grund för fortsatt brottslig verksamhet, men detta påverkar påföljderna av överträdelsen.

En överträdelse kan leda till att tvångsmedlet avskrivs, att reseförbudet eller det förstärkta reseförbudet ändras eller att barnet anhålls och därefter eventuellt häktas. Om barnet inte anhålls i samband med överträdelsen, kan en anhållningsberättigad tjänsteman lämna reseförbudet eller det förstärkta reseförbudet oförändrat. Det kan till exempel vara fråga om en situation där barnet är några minuter försenat från skyldigheten att stanna i bostaden. Överträdelsen kan registreras i polisens informationssystem och benämningen "överträdelse av reseförbud" kan läggas till i polisanmälan. I dessa fall rekommenderas det i varje fall att bestämmelserna om reseförbud eller förstärkt reseförbud och påföljderna av överträdelser av dem förklaras på nytt för barnet.

Undersökningsledaren kan skärpa endast ett reseförbud som meddelats av en anhållningsberättigad tjänsteman. En anhållningsberättigad tjänsteman kan under inga omständigheter skärpa ett normalt reseförbud eller förstärkt reseförbud som meddelats av domstol, eftersom domstolen har beslutanderätt. Med den misstänktes samtycke kan förbudet lindras, men detta är knappast nödvändigt vid en överträdelse. Om undersökningsledaren beslutar att skärpa reseförbudet ska barnet höras innan beslutet fattas (5 kap. 11 § 1 mom. i tvångsmedelslagen). Barnet förhörs inte i anslutning till brottet, och beroende på överträdelsens natur och barnets åsikt kan ärendet också skötas enbart med ett samtal och barnets berättelse antecknas i beslutet om reseförbud. Vårdnadshavarens rätt att föra talan vid sidan av barnet och barnets rätt till biträde ska dock beaktas. Den misstänkte har rätt att föra ett beslut om skärpt reseförbud till domstol för prövning (5 kap. 8 § 2 mom. i tvångsmedelslagen).

Om barnet anhålls är ett tidigare meddelat reseförbud eller förstärkt reseförbud inte längre giltigt, eftersom två tvångsmedel som riktar sig mot friheten eller rörelsefriheten inte kan riktas mot den misstänkte samtidigt. Barnet ska på samma sätt som vid skärpning höras i anslutning till överträdelsen (5 kap. 11 § 1 mom. i tvångsmedelslagen). En anhållningsberättigad tjänsteman kan meddela barnet reseförbud eller yrka att barnet häktas även om barnet tidigare har meddelats förstärkt reseförbud. Barnet kan också frikännas, om än detta är osannolikt. Vid en eventuell häkningsförhandling kan domstolen frikänna barnet, meddela barnet reseförbud eller förstärkt reseförbud eller häkta barnet.

Slutligen kan man ännu beakta situationer där förundersökning redan har gjorts. Om barnet bryter mot reseförbudet eller det förstärkta reseförbudet efter att ärendet redan har överlämnats till åklagaren, kan en blandad anmälan om överträdelsen och ett eventuellt anhållande av barnet registreras i polisens informationssystem och den ursprungliga brottsanmälan öppnas inte. Åklagaren har ansvaret och beslutanderätten beträffande de fortsatta åtgärderna.

Källor

Forss, Marko: Lapsen vangitsemiskynnys esitutkinnassa (Tröskeln för häktning av barn vid förundersökning). Lakimies 6/2023. s. 843–867

Forss, Marko: Alle 15-vuotiaan rikollisen teon esitutkinta ja vapauteen kohdistuvat pakkokeinot (Förundersökning av brottslig gärning som begåtts av en person under 15 år och tvångsmedel som riktar sig mot friheten). Defensor Legis 2/2022. s. 382–402

Forss, Marko: Matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto lapsen pidättämisen ja vangitsemisen vaihtoehtoina esitutkinnassa (Reseförbud och förstärkt reseförbud som alternativ till anhållande och häktning av barn vid förundersökning). Polisyrkeshögskolans undersökningar 49. Polisyrkeshögskolan 2025.

16. FRAMSTÄLLNING OM BEGRÄNSNING AV FÖRUNDERSÖKNING

Jur.dr Elisa Silvennoinen; GRM, polisen (högre YH) Linnea West

16.1. MODELL FÖR FRAMSTÄLLNING OM BEGRÄNSNING AV FÖRUNDERSÖKNING

I detta kapitel presenteras en modell för framställning om begränsning av förundersökning (West 2021), dess mål samt anvisningar om hur en framställning om begränsning görs. Syftet med begränsningen av förundersökning är att spara myndigheternas resurser och begränsa kostnaderna genom att utesluta de brottmål där åklagaren i vilket fall som helst skulle fatta beslut om åtalseftergift. Begränsning av förundersökning är ett undantag från myndighetens skyldighet att undersöka ett brott när det på grund av anmälan till den eller annars finns skäl att misstänka att ett brott har begåtts (3 kap. 3 § 1 mom. i förundersökningslagen). När framställningen om begränsning prövas är det viktigt att komma ihåg att åtgärden är exceptionell. Vid begränsning av ett brott mot barn ska barnets behov av rättsskydd beaktas. Åklagaren kan på framställning av undersökningsledaren besluta att förundersökning inte ska göras eller att den ska läggas ned. Begränsning av förundersökningen innebär alltså att behandlingen av ärendet i straffprocessen avslutas utan att förundersökning inleds eller slutförs.

Initiativet till att begränsa förundersökningen tas av undersökningsledaren. När framställningen om begränsning planeras ska många olika faktorer beaktas samtidigt. Modellen som presenteras i detta kapitel har utarbetats för att underlätta detta arbete. Modellen består av olika delar som den som utarbetar framställningen kan fylla i för att försäkra sig om att hen har beaktat de omständigheter som är väsentliga med tanke på framställningen och beslutsfattandet. En förutsättning för att modellen ska kunna användas är att den som gjort framställningen har skaffat eller fått tillräckligt med information till exempel om en annan myndighets verksamhet. Modellen vägleder i struktureringen av befintlig information för framställningen om begränsning. Om olika delar av brottmålet inte kan fyllas i utifrån de befintliga uppgifterna, meddelar modellen vilka uppgifter som saknas i framställningen om begränsning. Det är dock bra att beakta att fallet sannolikt inte lämpar sig att begränsas om de uppgifter som erhållits eller är tillgängliga om brottmålet inte motsvarar det som presenteras i modellen.

En enhetlig modell främjar samarbetet med åklagaren och säkerställer att åklagaren har tillräckliga uppgifter som stöd för sina beslut. I följande underkapitel presenteras och förklaras bakgrunden till modellens olika delar. I slutet av kapitlet presenteras en sammanfattning av modellen i form av en hustavla både för situationer där målsäganden är minderårig och för situationer där den brottsmisstänkte är minderårig. I detta kapitel presenteras inte de allmänna grunderna för begränsning av förundersökning och tillämpningsanvisningar i någon stor utsträckning, utan läsaren bör känna till dessa redan från tidigare. Kapitlet är strukturerat så att det så bra som möjligt rakt motsvarar strukturen i framställningen om begränsning av förundersökningen.

16.2. VAL AV LÄMPLIG GRUND FÖR BEGRÄNSNING

Grunderna för begränsning av förundersökning kan delas in i fyra grupper: 1) processuella grunder, 2) prövningsbaserade grunder, 3) kostnadsbaserad grund och 4) grund som baserar sig på erkännande. Grunderna är kopplade till grunderna för åtalseftergift. Begränsning på grund av erkännande är inte särskilt vanlig vid brottsmisstankar som gäller detta tema, och det är inte ändamålsenligt att behandla denna grund närmare i detta sammanhang.

Ibland kan flera olika grunder för begränsning lämpa sig som underlag för framställningen om begränsning av förundersökningen. För att hitta den lämpligaste huvudsakliga grunden bör den som gör framställningen fundera över om ett tilläpande av grunden kan försvaras. Det

är dessutom viktigt att fundera över om det är ändamålsenligt att tillämpa denna grund vid ett brott som riktats mot ett barn eller begåtts av en minderårig. I båda fallen skiljer sig utredningen från en brottsutredning där alla parter är vuxna (se kapitel 3 om barnets bästa i handboken). Utöver särdragen är det viktigt att känna till Riksåklagarens anvisning om begränsning av förundersökning (RÅ:2016:5) och beträffande grunderna är det också skäl att sätta sig in i Riksåklagarens anvisning om utarbetande av beslut om åtalseftergift och dess innehåll RÅ:2016: 6.

De processuella förutsättningarna för begränsning av förundersökning är kopplade till grunderna för processuell åtalseftergift (3 kap. 10 § 2 mom. i förundersökningslagen). Dessa gäller situationer där man på förhand bedömer att förutsättningarna för att väcka åtal inte uppfylls även om utredningen fortsätter. Då kan åklagaren konstatera att inget brott har skett, att det inte finns bevis för ett brott, att åtalsrätt i saken saknas eller att åtalsrätten är preskriberad.

Processuell begränsning kommer i fråga endast när förundersökningen redan har inletts. Om det inte i något skede har funnits en orsak att misstänka ett brott, om åtalsrätt saknas eller är preskriberad, saknas förutsättningar för att inleda förundersökning enligt 3 kap. 3 § 1 mom. i förundersökningslagen. Åklagaren ska med andra ord inte avsluta ärendet utifrån grunden ”inget brott”, om undersökningsledarens framställning om begränsning endast grundar sig på samma material som utgör grunden för det beslut om att inleda förundersökning som fattats tidigare. (RÅ:2016:5.) I situationer det saknas bevis är det fråga om att undersökningsledaren utifrån det tillgängliga materialet bedömer att det inte finns ytterligare bevis att tillgå och att det inte skulle räcka för att väcka åtal. (RÅ 2016:5; Polisens anvisning 2023) Då ska det vara mycket osannolikt och arbetskrävande att få ytterligare bevis. (RÅ 2016:5)

Processuell begränsning av förundersökning kompletterar bestämmelserna om när en sak inte ska överlämnas till åklagaren (10 kap. 2 § i förundersökningslagen). Saken ska inte överlämnas till åklagaren för att begränsas med en framställning om begränsning om det är klart att inget brott har begåtts. I det fallet kan undersökningsledaren själv fatta beslut i ärendet. Förundersökningen avslutas utan att saken överlämnas till åklagaren, om det vid undersökningen har framgått att inget brott har begåtts (10 kap. 2 § 2 mom. i förundersökningslagen).

Riksdagens justitieombudsman har i sin beslutspraxis tagit ställning till huruvida förundersökning ska göras vid misstanke om våldsbrott mot barn. Enligt beslutet ska tröskeln att inte göra förundersökning vara hög vid misstanke om att en vuxen har begått ett brott mot ett barn. Myndighetens utredningsskyldighet betonas i synnerhet när det är fråga om våld i nära relationer och våld mot barn.

I avgörandet EOAK/2416/2020 var det fråga om huruvida polisen borde ha inlett förundersökning med anledning av ett polisanmält, misstänkt misshandelsbrott mot ett barn. Enligt utredningsbegäran påstods barnets mormor/farmor ha tvättat barnets mun med tvål med anledning av att barnet hade svurit. I fallet hade polisen avslutat utredningen med ”inget brott” som grund. I avgörandet konstateras att enbart en brottsanmälan till polisen eller en begäran om utredning inte automatiskt leder till förundersökning. Innan ett beslut om att inleda en förundersökning fattas kan det göras en så kallad preliminär utredning för att utreda om det finns grunder för en förundersökning. Det föreskrivs inte särskilt i lag hur omfattande en preliminär utredning ska vara, men dess omfattning begränsas av att den egentliga förundersökningen enligt lag ska inledas när det finns skäl att misstänka ett brott. När denna tröskel har överskridits är polisen skyldig att göra en förundersökning. En preliminär utredning omfattar t.ex. inte samma rättskyddsgarantier som en förundersökning, vilket för sin del talar för att användningsområdet för en preliminär utredning inte bör tänjas på för mycket. Enligt förundersökningsbeslutet hade mormodern/farmodern under samtalet bland annat berättat att barnet ”hade kämpat emot och inte fått tvål ända in i munnen, kanske på kinden”. Enligt avgörandet har det inte på ett juridiskt hållbart sätt varit möjligt att komma fram till att det inte fanns skäl att misstänka brott i saken. I avgörandet betonas barnets rätt till integritet och säkerhet och myndigheternas särskilda plikt att handla för att denna grundläggande rättighet ska tillgodoses. Ett barn befinner sig i en sär-

skilt utsatt ställning om våldet begås i familjekretsen. Lagstiftningen tillåter inte fysiskt våld i uppfostringsyfte eller kränkande behandling av annat slag. Nedsättande eller förnedrande behandling av barn är som sådan också förbjuden.

Även i ett annat avgörande som gällde avslutande av en utredning, EOAK/1139/2023, betonades intresset att utreda ett misstänkt sexualbrott mot ett barn. Polisen hade underlåtit att inleda förundersökning i ett fall där klaganden misstänkte ett sexualbrott mot ett barn eller förberedelse till ett sådant brott, när en 30-årig person som gav sig ut för att vara ett barn deltog i församlingens verksamhet och bad klagandens 11-åriga barn att sova över hos sig. Riksdagens justitieombudsman ansåg att undersökningsledaren inte handlat lagstridigt när han beslutat att utreda ärendet som en s.k. preliminär utredning utan att inleda en egentlig förundersökning. I avgörandet betonades dock att händelserna var exceptionella och att utredningsintresset var exceptionellt stort. Det framfördes att man genom att inleda en förundersökning också skulle ha undvikit klagandens påståenden om att polisen hade fattat beslut i ärendet utifrån otillräckliga uppgifter.

De prövningsbaserade grunderna för begränsning av förundersökning är bundna till de prövningsbaserade grunderna för åtalseftergift. Således kan åklagaren på framställning av undersökningsledaren besluta att förundersökning inte ska göras eller att förundersökningen ska läggas ned, om åklagaren med stöd av 1 kap. 7 eller 8 § i lagen om rättegång i brottmål eller någon annan motsvarande bestämmelse i lag skulle låta bli att väcka åtal och inget viktigt allmänt eller enskilt intresse kräver att åtal väcks (3 kap. 10 § 1 mom. i förundersökningslagen). Prövningsbaserade grunder för begränsning av förundersökning är brottets ringa betydelse, ung ålder, skälighet och konkurrens samt begränsning enligt ”annan bestämmelse”. Som prövningsbaserad grund för begränsning nämns dessutom begränsning på grund av erkännande. En begränsning på grund av erkännande ingår i anvisningen i bestämmelsen om begränsning enligt prövning (1 kap. 8 § 2 mom. i lagen om rättegång i brottmål, 670/2014), men det finns också en separat bestämmelse om denna begränsning (3 kap. 10 a i förundersökningslagen, 672/2014), som inte är kopplad till grunderna för åtalseftergift och alltså inte heller till prövningsbaserade grunder. (RÅ 2016:5)

En begränsning enligt prövning kan göras redan före ett beslut att inleda förundersökning. I dessa situationer innebär tillämpandet av en prövningsbaserad grund att förundersökning inte inleds överhuvudtaget. Likaså kan en prövningsbaserad grund tillämpas när förundersökning redan har inletts. I dessa situationer gäller samma principer om omfattningen av det material som lämnas till åklagaren och om möjligheten att avgöra ärendet utifrån samma material. I praktiken påverkar den grund som används hur grundligt ett brottmål ska utredas för att en framställning om begränsning ska göras.

Gärningar som i sin brottstyp är ringa kan begränsas med brottets ringa betydelse som grund (1 kap. 7 § 1 punkten i lagen om rättegång i brottmål). Avsikten är alltså inte att föreslå att till exempel alla lindriga misshandelsfall begränsas. Förutsättningen är att brottet enligt vedertagen allmän domstolspraxis inte kan väntas medföra ett strängare straff än böter. I helhetsbedömningen tas hänsyn till gärningens menlighet utifrån hur skadlig och farlig den är samt den misstänktes skuld. I fråga om våld i nära relationer och våld mot barn kan ringa betydelse tillämpas som grund endast i undantagsfall (Liimatainen – Rantaeskola 2022, s. 90). Däremot kan denna grund tillämpas på våld mellan minderåriga.

Ung ålder (1 kap. 7 § 2 mom. i lagen om rättegång i brottmål) tillämpas som grund endast i situationer där den misstänkte inte har fyllt 18 år och brottet inte kan väntas medföra ett strängare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, och gärningen snarare kan anses ha berott på oförstånd eller tanklöshet än på likgiltighet för förbud och påbud i lag. Förutsättningen för straffet begränsar tillämpandet av grunden beträffande hur allvarlig gärningen är. Tilläggsförutsättningen som gäller oförstånd eller tanklöshet är i högre grad förknippad med en ung brottsmisstänkts skuld. Förutsättningen som gäller tanklöshet utesluter systematiska och

övervägda handlingar från begränsningen. Oförstånd har åter att göra med den ungas förmåga att överväga handlingar och förstå deras rättsliga och faktiska karaktär. För att ungdomsgrunden ska tillämpas förutsätts ofta en ganska långt framskriden utredning uttryckligen med anledning av att omständigheterna kring tilläggsförutsättningen utreds. (RÅ:2016:6)

Tillämpningen av skälighetsgrunden (1 kap. 8 § 1 mom. 1 punkten i lagen om rättegång i brottmål) har inte begränsats utifrån det förväntade straffet, utan vilket brott som helst kan i princip begränsas utifrån denna grund, om det anses oskäligt eller oändamålsenligt med en fortsatt straffprocess och en eventuell straffrättslig påföljd därefter. Förutsättningar för att skälighetsgrunden ska tillämpas är enligt lagen uppnådd förlikning mellan parterna, den misstänktes övriga handlande för att avstyra eller avlägsna verkningarna av sin gärning och den misstänktes personliga förhållanden, till exempel en sjukdom. När man bedömer om en påföljd är oskälig eller oändamålsenlig beaktas också gärningens övriga följder för den misstänkte samt social- och hälsovårdsåtgärder. Dessa åtgärder ska gälla den brottsmisstänkte. Hälso- och sjukvårdstjänster som tillhandahålls målsäganden utgör till exempel inte i sig en grund för att begränsa förundersökningen. Vid brott som en förälder riktar mot ett barn kan konkreta åtgärder som vidtas av andra myndigheter, till exempel barnskyddet, beaktas i helhetsbedömningen om gärningen även i övrigt kan begränsas. Dessutom kan gärningsmannens höga ålder, men även unga ålder, tiden som förlöpt efter brottet eller straffprocessens längd tala för en begränsning.

Med anledning av målsägandens enskilda intresse kan konkurrensgrunden i allmänhet inte tillämpas vid våld i nära relationer eller våldsbrott mot barn (Liimatainen - Rantaeskola 2022, s. 91). Däremot kan konkurrensgrunden mycket väl tillämpas på en minderårig brottsmisstänkt om personen misstänks för två eller flera brott.

Enligt den kostnadsbaserade grunden för begränsning av förundersökningen (3 kap. 10 § 2 mom. i förundersökningslagen och 1 kap. 8 § 1 mom. 3 punkten i lagen om rättegång i brottmål, 670/2014) får åklagaren låta bli att väcka åtal om kostnaderna för en fortsatt behandling av saken skulle stå i uppenbart missförhållande till sakens natur och den förmodade påföljden. Ordalydelsen "fortsatt behandling av saken" i bestämmelsen innebär att en förundersökning redan har inletts i ärendet. En kostnadsbaserad grund för begränsning av förundersökningen förmedlar tanken att samhällets resurser borde riktas kostnadseffektivt. Målet borde vara att kostnadsgrunden tillämpas, dvs. att åtgärder slopas så tidigt som möjligt redan i förundersökningsskedet. (RP 58/2013 rd, 20–21, RÅ 5/2016:3, 8–9) Förundersökningen måste dock redan ha inletts för att den ska kunna läggas ner. Det är således inte möjligt att låta bli att inleda en förundersökning på denna grund.

När man överväger att tillämpa kostnadsgrunden vid brott mot barn måste man också komma ihåg de samhälleliga målen för att främja barns välbefinnande samt barnskyddsaspekten och barnets bästa. När det gäller barn går det i det fallet inte lika lätt att motivera en ren kostnadseffektivitet som vid ett brott mot vuxna.

16.3. KORT BESKRIVNING AV HÄNDELSEN

Förundersökningen kan begränsas före eller efter att utredningen har inletts och det betyder att mängden information som utreds varierar mellan de olika fallen. I beskrivningen av händelsen antecknas gärningsbeskrivningen och en kortfattad redogörelse för hur polisen har fått reda på misstanken.

I beskrivningen av händelsen borde man redogöra för de väsentliga omständigheterna, men ändå kortfattat. Vad förundersökningen ska omfatta fastställs i förundersökningslagen (1 kap. 2 mom. i förundersökningslagen). Innehållet i bestämmelsen kan ses som ett slags riktlinje för vad som är relevant i redogörelsen av beskrivningen av händelsen. I förundersökningslagen fastslås att det som ska utredas bland annat är det misstänkta brottet, de förhållanden under vilka det har begåtts, den skada som har orsakats och den vinning som har fåtts genom brottet,

parterna och övriga omständigheter som måste klargöras för åtalsprövning och bestämmande av påföljderna för brottet. Vidare ska man utreda möjligheterna att återställa egendom som har erhållits genom brottet och att verkställa en förverkandepåföljd som döms ut eller skadestånd som betalas till målsäganden med anledning av brottet. För åklagaren kan det också vara viktigt att få reda på målsägandens anspråk, om de är kända. Å andra sidan hör målsägandens privaträttsliga anspråk till de frågor som ska utredas i förundersökningen, så de bör alltså vara kända när man gör en framställning om begränsning.

Av beskrivningen av händelsen ska det framgå om det är fråga om en enskild gärning och om den som misstänks för brottet har varit misstänkt eller åtalad för ett brott tidigare. Upprepade våldshandlingar och i synnerhet sådana som riktats mot samma målsägande utgör ett hinder för att förundersökningen begränsas. Även den brottsmisstänktes tidigare brottsliga verksamhet kan förhindra begränsning om den misstänkte genom sitt beteende uppvisar likgiltighet för förbud och befallningar i lagen. I beskrivningen av händelsen ska det också beskrivas hur polisen har fått kännedom om brottsmisstanken.

En framställning om begränsning av förundersökning kan på goda grunder tänkas innehålla en kort sammanfattning av ovanstående frågor som ska utredas i en förundersökning (1 kap. 2 mom. i förundersökningslagen) till den del det har varit ändamålsenligt att reda ut dem i undersökningen. Framställningen om begränsning bör vara en koncis beskrivning av all relevant information som har utretts, och därför bör den som utarbetar framställningen överväga vilka uppgifter som är relevanta som stöd för åklagarens beslutsfattande. Långa beskrivningar med irrelevant information stöder inte ett kostnadseffektivt arbete, varken för polisen eller åklagaren.

När en framställning om begränsning av förundersökning görs ska sekretessfrågorna beaktas. Vid förundersökning följs offentlighetslagen och sekretessgrunderna i denna lag (24 kap. 1 §). Således ska sekretessfrågorna beaktas även när en framställning om begränsning utarbetas. Sekretessbelagda uppgifter ingår i allmänhet i uppdagandet av brottet, gärningsbeskrivningen, uppgifterna om behandlingen av ärendet eller i andra myndigheters uppgifter. I framställningen ska alla uppgifter som behövs för beslutsfattandet antecknas med tillräcklig noggrannhet. Uppgifter som är sekretessbelagda med stöd av offentlighetslagen antecknas endast om det är nödvändigt. Sekretessbelagda uppgifter är till exempel hälsouppgifter, uppgifter om socialvård, funktionsnedsättning och sexualitet, känsliga uppgifter om privatlivet, såsom psykiska sjukdomar, klientrelationer inom barnskyddet och uppgifter som kränker brottsoffret. Det rekommenderas till exempel att alla sekretessbelagda uppgifter samlas på samma ställe och märks ut för åklagarens beslutsfattande till exempel på följande sätt: Det sekretessbelagda avsnittet börjar – – Det sekretessbelagda avsnittet slutar.

16.4. BEHANDLING AV EN SAK

I följande avsnitt beskrivs hur en sak behandlas vid polisen. Den som utarbetar framställningen ska i avsnittet om behandlingsförloppet kortfattat förklara hur saken har fått sin början och hur behandlingen har framskridit ända sedan polisen deltagit i behandlingen. De vidtagna åtgärderna sammanfattas kort. Om det finns viktiga utredningsåtgärder som inte har vidtagits kan detta också motiveras. Om det som har lämnats ogjort inte motiveras kan det väcka frågor hos åklagaren om orsaken till detta.

När förundersökningen begränsas tas inte ställning till skuldfrågan. I vissa situationer kan det ändå vara skäl att skriva i framställningen om begränsning att även om begränsning av förundersökning föreslås i detta fall, ska till exempel våld mot barn generellt tas på allvar. På så sätt kan man kommunicera att myndigheten har ställt sig allvarig till fallet och betona att beslutet om begränsning av förundersökningen är exceptionellt.

Det är alltid motiverat att ansöka om en intressebevakare för barnet även i de fall när det görs en framställning om begränsning av förundersökningen. Intressebevakaren har en särskild roll när myndighetens beslut behöver ifrågasättas. Intressebevakaren borde också sörja för att barnet bland annat har möjlighet att få skadestånd. Om man har ansökt om en intressebevakare ska det i framställningen om begränsning kort redogöras för hur intressebevakaren ser på det aktuella fallet. Om man däremot inte har ansökt om en intressebevakare, ska även detta motiveras. Det är en viktig del av barnets rättsskydd att en intressebevakare söks i rätt tid.

I avgörandet EOAK/7588/2022 gav riksdagens justitieombudsman polisen en anmärkning i ett ärende där ett barn förhördes utan intressebevakare. Enligt avgörandet var det klart att barnet borde ha förordnats en intressebevakare före förhöret (4 kap. 8 § i förundersökningslagen) och att intressebevakaren borde ha underrättats om förhöret på förhand (7 kap. 15 § 1 mom. i förundersökningslagen) och getts tillfälle att närvara vid förhöret. När dessa åtgärder har försummats har inte heller intressebevakarens rätt att närvara vid förhöret (7 kap. 14 § i förundersökningslagen), som krävs för barnets bästa, kunnat tillgodoses. Enligt avgörandet kräver både rättsskyddsorsakerna och barnets välbefinnande att behovet av intressebevakare bedöms genast efter att ärendet har inletts och att ansökningsförfarandet vid behov inleds omedelbart. Vikten av en opartisk intressebevakare betonades också i avgörandena EOAK/3150/2019 och EOAK/1299/2018.

Vid våld i nära relationer får medling inte ske (1 kap. 3 a i lagen om medling vid brott och i vissa tvister). Medling är dock i många andra fall ett lämpligt verktyg för behandling av brottmål, när man vid tillämpligheten beaktar bl.a. barnets ålder, hur allvarlig gärningen är och barnets talan. Alla brott där ett barn är part lämpar sig dock inte för medling. Åklagaren bör känna till om medling har övervägts, om försök till medling har gjorts eller om medling har gjorts i ärendet. Det finns ingen egentlig nedre åldersgräns för medling. Ibland kan medlingen för ett barn i ställningen som brottsoffer eller som kränkt part skapa klarhet i situationen och ge svar till exempel på varför barnet blivit offer, kränkts eller mobbats. (THL 2023b). För barn har man också utvecklat bland annat en gatumedlingsmodell som kompletterar medlingsförfarandet i Finland. Vanligen anses medling vara ett lämpligt förfarande för ärenden som gäller barn och unga, eftersom man vid medling kan lära ut önskvärt beteende och sociala normer. Dessutom innebär medling också en möjlighet att stärka den närmaste sociala kretsen. (Kauppinen 2022, s. 3 och 20) I brott mellan unga är det ibland i viss mån slumpmässigt vilken part som är målsägande i brottmålet och vilken som är misstänkt för brottet eller alternativt är både och. (läs mer i kapitlet om medling)

16.5. ANDRA MYNDIGHETERS UPPGIFTER OCH ÅTGÄRDER

Åklagaren vet inte automatiskt vilka uppgifter andra myndigheter har om det aktuella fallet. När ett beslut om begränsning av förundersökning görs är det viktigt med en helhetsbedömning och detta kräver ofta att olika uppgifter sammanställs. Åklagaren kan inte fatta beslut utifrån otillräckliga uppgifter. Den som gör framställningen bör därför sörja för att all information som är relevant för beslutsfattandet finns med i framställningen. Till sådana uppgifter hör bland annat de åtgärder som andra myndigheter redan har vidtagit i saken och dessutom en plan för hur saken ska behandlas framöver. Om det finns viktiga uppgifter som inte har inhämtats till stöd för framställningen om begränsning, bör detta också nämnas med en kort motivering om varför uppgifterna saknas. På så sätt får åklagaren veta hurdan bakgrundsinformation, eller ”riskanalys”, som har sammanställts som bakgrund till behandlingen. Denna ”riskanalys” innebär att uppgifter från olika myndigheter samlas in i lämplig omfattning och en helhetsbedömning görs av var tyngdpunkten i fallet ligger och hur ärendet ska föras vidare. Ibland kan tyngdpunkten ligga på brottsutredningen, ibland på arbetet vid andra myndigheter, till exempel barnskyddet.

Myndighetssamarbete i anslutning till utredning av brott mot barn har tidigare utvecklats i LASTA-projektet och senare i Barnahusprojektet. Processmodellen för utredning av barnbrott och

den multiprofessionella expertgruppens arbete grundar sig på en kartläggning av bakgrunds-uppgifter som sammanställs av uppgifter från polisen, primärvården, den specialiserade sjukvården och socialväsendet. Kärnan i detta arbete är förståelse för riskfaktorerna med kränkande behandling samt andra utvecklingspsykologiska och rättspsykologiska forskningsdata som är relevanta för bedömningen av situationen. Sektorsövergripande samarbete har också bedrivits av rättspsykologiska/-psykiatriska enheter för barn och unga inom flera områden, till exempel så att ett arbetspar som består av en psykolog och en socialarbetare arbetar vid polisinrättningen så att konsultation och tidig screening och sektorsövergripande bedömning av fallen kan genomföras flexibelt på plats (THL 2023a, 7–8). Bedömningen av helhetssituationen kan bli bristfällig om de olika myndigheternas uppgifter bildar en mycket fragmentarisk helhet. Detta är fallet särskilt när myndigheternas uppgifter inte kan sammanställas.

Brott som begås av unga kan behandlas i ankarverksamheten. Med denna verksamhet avses mångprofessionellt samarbete i syfte att främja de ungas välbefinnande, förebygga brott och sätta stopp för en påbörjad brottsspiral. Ankarteamet består av sakkunniga från polisen samt social-, hälso- och ungdomsväsendet eller så har deras yrkesutbildade personers sakkunskap och kompetens ordnats på något annat sätt för ankarverksamheten. Teamet träffar den unga och dennes familj i ett så tidigt skede som möjligt så att den unga kan ges stöd i sin livssituation och vid behov hänvisas till annan nödvändig hjälp eller annat stöd. Det viktigaste i ankarverksamheten är att främja de ungas välbefinnande och inre säkerhet. (Ankarverksamhetens handbok 2022) Det är viktigt att ankarteamets arbete med den unga antecknas kort även i framställningen om begränsning.

Vid begränsning som grundar sig på skälighet kan man beakta de stränga officiella eller inofficiella påföljder som gärningen orsakat den misstänkte och social- och hälsovårdsåtgärderna. Om det misstänkta brottet har begåtts till exempel i en skola eller vid en barnskydds-enhet, kan man i förundersökningen utreda om den misstänkte har utsatts för andra påföljder av gärningen. Att beakta social- och hälsovårdsåtgärder innebär i synnerhet avvänjningsvård vid användning av rusmedel, men ordalydelsen i lagen hindrar inte att beakta även till exempel stödåtgärder inom barnskyddet. En barnskyddsanmälan om en minderårig brottsmisstänkt eller målsägande är inte tillräcklig i sig, utan barnskyddsåtgärderna ska vara sådana att rättegången och straffet skulle vara oskäligen eller oändamålsenliga utifrån dem. Barnskyddets och socialväsendets åtgärder ska antecknas i framställningen om begränsning av förundersökning (se även Kainulainen – Rantala 2024).

16.6. VIKTIGT ALLMÄNT ELLER ENSKILT INTRESSE

En begränsning av förundersökningen förutsätter utöver den egentliga begränsningsgrunden att ett viktigt allmänt eller enskilt intresse inte kräver att åtal väcks (3 kap. 10 § 1 mom. i förundersökningslagen) eller att förundersökningen ska fortsätta (3 kap. 10 § 2 mom. i förundersökningslagen; RÅ:2016:5). Omständigheterna i anslutning till ett viktigt allmänt eller enskilt intresse ska utredas till tillräckliga delar innan man kan ta ställning till det i framställningen om begränsning. Hur ett viktigt allmänt eller enskilt intresse påverkar begränsningen av förundersökning behandlas i riksåklagarens anvisning om begränsning av förundersökning. En förundersökning kan inte begränsas om ett viktigt allmänt eller enskilt intresse kräver att en förundersökning görs eller ska fortsätta.

Vid prövning av begränsning av förundersökningen ska man som prejudiciell fråga för tillämpandet av grunderna enligt 3 kap. 10 § 1 mom. i förundersökningslagen bedöma förutsättningarna för ett viktigt allmänt eller enskilt intresse med tanke på en eventuell åtalseftergift baserad på prövning. Därefter ska man ännu separat ta ställning till om de utgör ett hinder för begränsning av förundersökningen. Resultatet av denna bedömning kan vara att en begränsning av förundersökningen kan strida mot ett allmänt eller enskilt intresse trots att ett sådant viktigt allmänt eller enskilt intresse som avses i bestämmelsen om åtalseftergift inte skulle utgöra ett hinder för åtalseftergift som är beroende på prövning (3 kap. 10 § 1 mom. i förun-

dersökningslagen), Motsvarande resonemang lämpar sig även för prövning av begränsning av förundersökningen på processuella grunder. (RÅ:2016:5.)

Med allmänt intresse avses det allmänpreventiva målet för det straffrättsliga systemet (allmänprevention), förtroendeingivande och upprätthållande handlande samt omständigheter i anslutning till den allmänna rättsuppfattningen. Ett allmänt intresse kan förutsätta att förundersökning görs, även om brottmålet annars skulle kunna begränsas. Sådana situationer kan vara den omfattande offentlighet som brottet fått, den misstänktes betydande ställning i samhället eller att det finns en uppenbar risk för fortsatt brottslig verksamhet eller att misstanken anknyter till ett nytt brottsligt fenomen vars straffrättsliga bedömning bör avgöras med tanke på det allmänna intresset. (RÅ:2016:5, polisens anvisning 2023) Ingen brottstyp har uttryckligen uteslutits från begränsning av förundersökning, men en begränsning av brott som är allvarliga i fråga om gärningssättet eller följderna skulle kunna leda till en situation som strider mot den allmänna rättsuppfattningen. Behovet att göra en förundersökning med tanke på ett allmänt intresse påverkas i praktiken alltid av brottstypen.

När det handlar om unga är det skäl att vara restriktiv vid prövning av begränsning av förundersökning och vid överföring av tyngdpunkten till åtalsprövning när åtgärder inte vidtas. (RÅ:2016:5, RP 222/2010 rd) Denna anvisning har senare förlorat sin betydelse, eftersom åklagaren inte längre kan ge en anmärkning i samband med åtalseftergift. När det gäller unga borde man snarare fästa vikt vid hur väl man redan genom förundersökning utöver målen för brottsutredningen kan främja möjligheten att ingripa på ett effektivt och positivt sätt i en ung brottsmisstänkts förhållanden och utveckling (RÅ:2016:5). Ofta är förutsättningarna för detta bättre under förundersökningen än vid åtalsprövningen, eftersom polisen i allmänhet träffar den unga personligen och förundersökningsfasen ofta omfattar stödåtgärder som flera olika myndigheter vidtar tillsammans.

Förundersökning kan också krävas då förutsättningarna för en annan påföljd utreds eller då man undersöker en sådan brottsdel där en undersökning av alla delar skulle skapa klarhet i den brottsliga verksamhetens verkliga omfattning eller varaktighet. (RÅ:2016:5, Polisens anvisning 2023)

Ett enskilt intresse hänför sig särskilt till målsägandens skadeståndsintresse (3 kap. 10 § och 3 kap. 10 a § i förundersökningslagen, 672/2014). Enligt riksåklagarens anvisning utgör enbart målsägandens eventuella skadeståndsanspråk dock inte ett hinder för att begränsa förundersökningen, om det inte är fråga om ett viktigt intresse. Ju större målsägandens brottsbaserade ekonomiska intresse är, desto viktigare är intresset vanligen för målsäganden (RÅ 5/2016:13). Parternas ekonomiska förhållanden och målsägandens möjligheter att utan förundersökning få sin skada ersatt av den som orsakat skadan eller av försäkringsbolaget kan också ha betydelse. Om ett enskilt intresse är mindre än viktigt ska man överväga att fortsätta undersökningen åtminstone tills målsäganden har tillgång till tillräckliga fakta och annan utredning för att uppfylla sitt yrkande på ett alternativt sätt. Jämlikhetsperspektivet är också viktigt vid bedömningen av ett enskilt intresse, till exempel när gärningar som hör till samma brottsserie har olika målsägande. (RP 222/2010 rd)

Målsäganden kan få ersättning med stöd av brottsskadelagen (1204/2005) och om villkoren i lagen uppfylls. Ersättning kan också fås om ärendet inte behandlas i domstol. Till ersättningsansökan fogas förundersökningsprotokollet eller, om ett förundersökningsprotokoll inte har upprättats, någon annan tillförlitlig utredning om skadefallet och andra nödvändiga handlingar (26 § 1 mom. i brottsskadelagen). Om den skada som orsakats målsäganden kan ersättas med stöd av brottsskadelagen, ska förundersökningen fortsätta åtminstone så länge att målsäganden har en tillräcklig utredning som grund för sin ersättningsansökan. Utöver målsägandens uttryckliga möjlighet att få saken utredd ska det beaktas om undersökningen inte görs eller om den läggs ner, men också likställdheten mellan målsägandena i liknande brott. (RÅ 5/2016; RP 222/2010)

Biträdande riksåklagarens avgörande 12.3.2008 Dnr 21/45/08 behandlar enskilt intresse bland annat i anslutning till ersättningar. I det aktuella fallet hade en rannsakningsfånge som fått besök misshandlat besökaren i fängelselokalerna. En vecka senare dömdes rannsakningsfången på sannolika skäl misstänkt för mord till fängelse på livstid. Häradsåklagaren beslutade att förundersökningen som gällde misshandeln i fängelset läggs ned på konkurrensgrund. Biträdande riksåklagaren tog på eget initiativ upp ärendet för omprövning. Målsäganden hade bland annat påpekat att det var mycket svårt, om inte omöjligt i praktiken, att få skadestandsfrågan ändamålsenligt utredd. Mot denna bakgrund ansåg biträdande riksåklagaren att det också förelåg ett viktigt enskilt intresse som krävde att en förundersökning görs.

Ett beslut om begränsning av förundersökningen är av betydelse också för målsägandens subsidiära åtalsrätt. Målsäganden har subsidiär åtalsrätt efter att förundersökningen har begränsats (1 kap. 14 § 1 mom. i lagen om rättegång i brottmål, 455/2011). Åklagarens beslut att begränsa förundersökningen är inte åklagarens beslut att avstå från att väcka åtal, utan åtal får väckas genom målsägandens eget beslut även efter ett beslut om begränsning. Målsäganden får själv väcka åtal för ett brott endast om åklagaren avstår från att väcka åtal eller om förundersökningsmyndigheten eller åklagaren har beslutat att förundersökning inte görs eller att den avbryts eller avslutas. Målsäganden får också väcka åtal om förundersökningsåtgärderna har skjutits upp genom undersökningsledarens beslut. Förundersökningen ska inledas på nytt om det finns grundad anledning till det på grund av nya omständigheter som framkommit i ärendet (3 kap. 10 § 3 mom. i förundersökningslagen). För att målsäganden i verkligheten ska kunna utnyttja sin åtalsrätt ska begränsningen av förundersökningen göras enligt en sådan tidtabell att målsäganden har tillräckligt med tid att väcka åtal.

När det gäller barn framhävs svårigheterna att få ersättning, eftersom tillgodoseendet av barnets rättigheter till stor del är beroende av vuxna, till exempel vårdnadshavaren eller intressebevakaren i brottmål. Vårdnadshavaren och intressebevakaren har en viktig roll också om det fattas ett beslut om att begränsa förundersökningen. Barnets rättsskydd betonas särskilt i fall inom familjen, där föräldrarna kan betrakta barnets bästa ur en partisk synvinkel. När en ansökan om intressebevakare har gjorts kan intressebevakaren sörja för att barnet, trots begränsningsbeslutet, vid behov kan ifrågasätta beslutet att lägga ned förundersökningen. Dessutom kan tillgodoseendet av barnets bästa förutsätta att brottmålet behandlas på normalt sätt i en straffprocess. Det är då särskilt fråga om vem som kan räknas som skyldig till brottet mot barnet. På samma sätt kan det anses att barnets bästa kräver att förövaren döms precis som en vuxen kräver när detta i sitt eget ärende. En grund för att behandla ärendet på annat sätt skulle ofta vara utmanande med tanke på tillgodoseendet av barnets rättigheter. Det kan hända att enbart straffprocessen och utdömandet av straff för förövaren i ett brott mot ett barn inte nödvändigtvis är tillräckligt brottsförebyggande. I allmänhet kräver utredningen av brott mot barn och barnets situation också andra stödåtgärder.

16.7. BARNETS BÄSTA

Varje polis är skyldig att bedöma och beakta barnets bästa i förundersökning och i övrig polisverksamhet. Principen om barnets bästa är en av huvudprinciperna i FN:s konvention om barnets rättigheter. Enligt artikel 3.1 i FN:s konvention om barnets rättigheter ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ. Barnets bästa är ett flexibelt och därmed mångtydigt begrepp vars innehåll ska definieras från fall till fall. Med anledning av att begreppet är flexibelt och bedöms från fall till fall ska barnets bästa alltid bedömas i enlighet med omständigheterna för varje barn och fall.

Enligt kommittén för barnets rättigheter består begreppet barnets bästa av tre delar i konventionen om barnets rättigheter. För det första är det en materiell rättighet, "a substantive right". Detta hänför sig till rättigheten att få barnets bästa bedömt och i första hand beaktat när olika intressen vägs mot varandra i beslut i som gäller barnet. För det andra är det en grundlägg-

gande rättslig tolkningsprincip, "a fundamental, interpretative legal principle". Om en rättsregel är öppen för fler än en tolkning ska den tolkning som mest verkningsfullt tillgodoser barnets bästa ha företräde. Tolkningsramarna är de rättigheter som värnas i konventionen och dess fakultativa protokoll. För det tredje är det ett tillvägagångssätt, "a rule of procedure". När ett enskilt barn, en identifierad grupp barn eller barn i allmänhet kommer att påverkas av ett beslut, måste beslutsprocessen alltid innehålla en utvärdering av eventuella konsekvenser för barnet eller barnen. (Kommitténs allmänna kommentar CRC/C/GC/14, punkt 6)

Vilka omständigheter som ska beaktas i straffprocessen beror till exempel på barnets processuella ställning och vilka möjligheter barnet har att använda metoder för ändringsökande. Att beakta barnets bästa medför således inte nödvändigtvis nya omständigheter i bedömningen av förutsättningarna för begränsning av förundersökningen, men det förpliktar till att bedöma begränsningen av förundersökningen uttryckligen för att barnets rättigheter ska tillgodoses. När barnets bästa beaktas ska man till exempel fästa vikt vid frågor som gäller rätten att föra barnets talan.

Med relevanta rättigheter för barn avses rättigheter som bestäms enligt ställningen, antingen målsägandens eller den brottsmisstänktes rättigheter samt alla rättigheter som gäller barn och som garanteras i konventionen om barnets rättigheter. Aspekter som ska beaktas kan vara rätten till ett liv utan våld, barnets säkerhet, möjligheten att få skadestånd, tillgången till annan hjälp och annat stöd som behövs, bemötande enligt barnets ålder och utveckling, barnets egna åsikter om till exempel utredningsåtgärderna, redan vidtagna och ännu nödvändiga utredningsåtgärder, förundersökningens och hela straffprocessens längd och dess inverkan på barnets liv.

Den viktigaste enskilda aspekten som ska beaktas är barnets rätt till ett liv utan våld och tillräcklig omsorg. Upprepade brott, dvs. risken för återfall i brott och fortsatt brottslig verksamhet, utgör ett hinder för alternativet att avstå från åtgärder. Därför är det i framställningen om begränsning av förundersökning skäl att ta ställning till om det är en upprepad gärning. Dessutom ska särskild vikt fästas vid våldets eller försummelsens art och följder, gärningens motiv och andra omständigheter. Vid bedömningen av barnets bästa bör man beakta alla rättigheter som är viktiga för barnet i situationen och välja det alternativ som bäst tillgodoser de rättigheter som är viktiga för barnet i situationen. Det är inte fråga om att benämna barnets bästa, utan att avväga de rättigheter som är viktiga för barnet i situationen och välja det bästa möjliga alternativet. Barnets bästa bör ses som en helhet som prövas i ljuset av all information och utredning som fås när en framställning om begränsning görs.

För att beaktandet av barnets bästa ska få betydelse måste det motiveras. I framställningen om begränsning av förundersökning ska det antecknas vad som beaktades vid bedömningen av barnets bästa och på vilket sätt. Det ska också nämnas på vilken grund valet mellan att inleda eller fortsätta förundersökningen och att föreslå begränsning av förundersökningen har bedömts. Det ska dessutom motiveras varför det i det enskilda fallet skulle strida mot barnets bästa att fortsätta straffprocessen. Det räcker inte enbart med ett konstaterande om att barnets bästa inte förutsätter att förundersökningen slutförs (Kainulainen – Rantala 2024).

Bedömningen av barnets bästa görs alltid enskilt för varje barn. Det är dock skäl att granska begränsningspraxis även med tanke på barnens allmänna intresse, så att en begränsning av våld i nära relationer som betraktas som lindrig inte blir ett etablerat förfarande, då detta skulle vara ägnat att försvaga barnens rätt till ett liv utan våld.

Barnets bästa ska också beaktas när det är fråga om en minderårig brottsmisstänkt. De prövningsbaserade grunderna för åtalseftergift innehåller också många omständigheter som är viktiga för bedömningen av barnets bästa. Faktorer som ska beaktas är till exempel gärningens motiv, huruvida den unga förstår gärningens allvar och art, strävandena att eliminera följderna av gärningen och andra påföljder som gärningen orsakar den unga. I fråga om en minderårig

misstänkt kan det också vara förenligt med barnets bästa att slutföra förundersökningen och överlämna ärendet till åtalsprövning.

Barnets bästa ska också beaktas vid brottsmisstankar unga emellan. När förutsättningarna för att begränsa förundersökningen uppfylls, fästs vikt i huvudsak vid den brottsmisstänktes verksamhet och förhållanden. Trots detta ska barnets bästa beaktas även i dessa fall när målsäganden är en minderårig. Vid brottsmisstankar mellan minderåriga ska man dessutom fästa uppmärksamhet vid dynamiken mellan parterna och sträva efter att identifiera om det till exempel är fråga om en konflikt mellan jämlika kamrater eller om upprepat brottsligt beteende mot en annan person.

Myndigheterna kan betrakta barnets bästa ur olika synvinklar. I brottmål anses det allmänt att barnets bästa kräver att det utreds vem som gjort sig skyldig till brottet, och säkerställandet av bevisning understryks. Tanken är att barnets bästa kräver att den tillgängliga bevisningen säkerställs. Inom barnskyddet betonas lite andra aspekter vid bedömningen av barnets bästa. Där handlar det kanske snarare om att bedöma hur barnet orkar under straffprocessen och vilket förfaringsätt som är mest i linje med barnets bästa. Ur den synvinkeln skulle barnets bästa till och med kunna vara att avstå från att verka för brottmålet eller skadestånd (Heikkilä m.fl. 2018, 136). Interessebevakarens uppgift är att göra barnets röst hörd, eftersom barnet inte kan göra det själv. Interessebevakaren ska säkerställa att barnets bästa tillgodoses och att barnet hörs i straffprocessen. (Heikkilä m.fl. 2018, 139).

Långa straffprocesser är ett problem både när det gäller brott mot barn och brott som misstänks ha begåtts av minderåriga. När målsäganden är ett barn hör den långa straffprocessen särskilt ihop med barnets rättsskydd och ett förfarande som är förenligt med barnets bästa. (Fagerlund – Toivonen 2021) När det gäller minderåriga brottsmisstänkta är det fråga om ett mycket snabbt ingripande i den ungas gärningar, men beträffande dem är det fråga om en omständighet som gäller barnets bästa. Riksdagens justitieombudsman har gett flera avgöranden om fördröjning av förundersökning.

I avgörandet EOAK/5625/2020 behandlas regleringen som gäller längden på behandlingen av brott mot barn, och straffprocessens längd har lyfts fram som en viktig del av barnets rättsskydd. Enligt avgörandet är det i sig ett vanligt problem att förundersökningar drar ut på tiden, men vid brott mot barn har förundersökningen och även den övriga straffprocessen särdrag. Riksdagens justitieombudsman har dessutom i två avgöranden EOAK/1084/2019 och EOAK/3462/2019 uppmanat polisen att fästa vikt förundersökningarnas längd både när det gäller brott som misstänks ha begåtts av barn och brott mot barn. Enligt avgörandena är förundersökningen mest effektiv när den kan göras så snart som möjligt efter att brottet har begåtts. Dessutom är det naturligtvis av stor betydelse för brottsoffret att förundersökningen görs snabbt. Det är också viktigt att förundersökningen görs utan ogrundat dröjsmål med tanke på den misstänkte, så att hen inte behöver ha ställningen som misstänkt längre än nödvändigt. Enligt avgörandet är det med tanke på hela det straffrättsliga systemets funktion och trovärdighet viktigt att förundersökningen är ändamålsenlig och görs utan dröjsmål. Denna ståndpunkt skulle kunna anses ha relevans både när ett viktigt allmänt och enskilt intresse diskuteras. I det senare avgörandet EOAK/3462/2019 har man utöver förundersökningens längd även lyft fram andra omständigheter som är viktiga för individen. Även om skadorna i det aktuella fallet enligt justitieombudsmannens bedömning har varit lindriga, ska man i ärendet dessutom beakta att brottet misstänks ha begåtts i en miljö som är viktig för barnet – i skolan – och den misstänkte har hört till skolans personal.

HUSTAVLA: Modell för begränsning av förundersökning vid brott mot barn

Anvisning: Gör en framställning om begränsning av förundersökning genom att fylla i varje ruta. På så sätt kan du säkerställa att framställningen är tillräcklig i fråga om kvaliteten och innehållet och att åklagaren får tillgång till tillräckliga uppgifter som stöd för sitt beslut.

VAL AV LÄMPLIG GRUND

En prövning av huruvida det är försvarbart att använda den valda grunden beträffande misstanken om brott mot ett barn och huruvida särdragen i brottmålet har beaktats.
Till exempel: "Utredningsledaren X framställer för åklagaren att förundersökningen bör begränsas med stöd av XX i förundersökningslagen. Utifrån de fakta som framkommit i förundersökningen (se nedan) är det tämligen sannolikt att åklagaren borde avstå från att väcka åtal."

KORT BESKRIVNING AV HÄNDELSEN

En kort sammanfattning av hur ärendet har kommit till polisens kännedom och vad det handlar om (vad som ska utredas vid förundersökning, 1 kap. 2 § i förundersökningslagen).
Även gärningens följder, t.ex. konstateranden av en yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården. Vid behov kan man sammanställa allt sekretessbelagt innehåll på samma ställe i framställningen och förse det med anteckningen: "Den sekretessbelagda delen börjar – – Den sekretessbelagda delen slutar."

BEHANDLING AV ÄRENDET

En redogörelse för hur ärendet har behandlats i förundersökningen.
Barnets talan (förs av vem/vilka?) och en redogörelse för förordnande av intressebevakare i brottmål. Om det vid intressekonflikt inte finns en intressebevakare, redogörs motiven för detta.
Är medling tillämplig? Vid våld i nära relationer är medling inte tillåten.
Har barnet förhört: innehåll och vem som har förhört barnet.

SAMMANFATTNING AV ANDRA MYNDIGHETERS ÅTGÄRDER/UPPGIFTER

Kortfattat de uppgifter om fallet som tillhandahållits av andra myndigheter.
En helhetsbedömning av barnets situation och framtid.
Åtgärder som redan vidtagits i ärendet av andra myndigheter samt dessutom en plan för hur andra myndigheter kommer att behandla ärendet framöver.

VIKTIGT ALLMÄNT ELLER ENSKILT INTRESSE

Viktigt allmänt intresse. Sådant som ska beaktas är bland annat: allmänprevention, brottsmisstanken har väckt stor uppmärksamhet i offentligheten, misstanken gäller ett nytt kriminellt fenomen, den misstänkte innehar en prominent position i samhället, risken för fortsatt brottslig verksamhet är uppenbar osv.
Ett viktigt enskilt intresse hänför sig till exempel till skadestånd. När det gäller barn är tillgodoseendet av rättigheterna ofta beroende av vårdnadshavaren eller intressebevakaren. Förväntas barnet få ersättning och kommer det i så fall att lyckas om det fattas ett beslut om begränsning av förundersökningen? Vid prövningen bör även andra omständigheter som hänför sig till barnets enskilda intresse beaktas, såsom hela straffprocessens nödvändighet för att barnets rättigheter ska tillgodoses.

BARNETS BÄSTA

Barnets bästa är alltid en prövning från fall till fall av det aktuella ärendet och barnets liv som helhet. Det bör beaktas hur och på vilka grunder myndigheten har prövat barnets bästa.
Till exempel: "Med beaktande av gärningens allvar, den erhållna utredningen och barnets vägran att delta i förhör, liksom den rådande familjesituationen och behandlingen av ärendet i barnskyddet, vore det oskäligt att fortsätta förundersökningen i förhållande till det resultat som kan uppnås med förundersökningen. Det är inte heller förenligt med barnets bästa att fortsätta straffprocessen utifrån ovannämnda omständigheter. Enligt de uppgifter polisen fått har barnskyddet arbetat aktivt med familjen och detta arbete pågår fortfarande. Efter denna anmälan har polisen inte fått kännedom om nya anmälningar om att familjens barn på nytt skulle ha utsatts för våld."

HUSTAVLA: Modell för begränsning av förundersökning vid brott som begåtts av ett barn

VAL AV LÄMPLIG GRUND

En prövning av huruvida det är försvarbart att använda den valda grunden beträffande misstanken om brott mot ett barn och huruvida särdragen i brottmålet har beaktats.

Till exempel: "Utredningsledaren X framställer för åklagaren att förundersökningen bör begränsas med stöd av XX i förundersökningslagen. Utifrån de fakta som framkommit i förundersökningen (se nedan) är det tämligen sannolikt att åklagaren borde avstå från att väcka åtal."

KORT BESKRIVNING AV HÄNDELSEN

En kort sammanfattning av hur ärendet har kommit till polisens kännedom och vad det handlar om (vad som ska utredas vid förundersökning, 1 kap. 2 § i förundersökningslagen). Även följderna.

Av gärningsbeskrivningen ska det framgå om det är fråga om en enskild gärning och om den som misstänks för brottet har varit misstänkt eller åtalad för ett brott tidigare.

Vid behov kan man sammanställa allt sekretessbelagt innehåll på samma ställe i framställningen och förse det med anteckningen: "Den sekretessbelagda delen börjar – – Den sekretessbelagda delen slutar."

BEHANDLING AV ÄRENDET

En redogörelse för hur ärendet har behandlats i förundersökningen.

Barnets talan (förs av vem/vilka?) och en redogörelse för förordnande av intressebevakare i brottmål. Om det vid intressekonflikt inte finns en intressebevakare, redogörs motiven för detta.

Medling? Har medling övervägts? Medlingsresultatet och vid behov den brottsmisstänktes inställning/medlingsvilja. Vårdnadshavarens deltagande och inställning till utredningen av ärendet.

Om ett förhör har hållits: vad har framgått och vem har varit närvarande.

SAMMANFATTNING AV ANDRA MYNDIGHETERS ÅTGÄRDER/UPPGIFTER

Kortfattat de uppgifter om fallet som tillhandahållits av andra myndigheter.

En helhetsbedömning av barnets situation och framtid.

Åtgärder som redan vidtagits i ärendet av andra myndigheter samt dessutom en plan för hur andra myndigheter kommer att behandla ärendet framöver. Ankarteamets arbete med den unga.

VIKTIGT ALLMÄNT ELLER ENSKILT INTRESSE

Viktigt allmänt intresse. Sådant som ska beaktas är bland annat: allmänprevention, brottsmisstanken har väckt stor uppmärksamhet i offentligheten, misstanken gäller ett nytt kriminellt fenomen, den misstänkte innehar en prominent position i samhället, risken för fortsatt brottslig verksamhet är uppenbar osv.

Ett viktigt enskilt intresse hänför sig till exempel till skadestånd. När det gäller barn är tillgodoseendet av rättigheterna ofta beroende av vårdnadshavaren eller intressebevakaren. Förväntas barnet få ersättning och kommer det i så fall att lyckas om det fattas ett beslut om begränsning av förundersökningen? Vid prövningen bör även andra omständigheter som hänför sig till barnets enskilda intresse beaktas, såsom hela straffprocessens nödvändighet för att barnets rättigheter ska tillgodoses.

Har ersättningar överenskommit vid medling eller i annat förfarande? Har den unga betalat de överenskomna ersättningarna eller inlett delbetalningar?

BARNETS BÄSTA

Barnets bästa är alltid en prövning från fall till fall av det aktuella ärendet och barnets liv som helhet. Det bör beaktas hur och på vilka grunder myndigheten har prövat barnets bästa.

Till exempel: Parterna har nått en uppgörelse i ärendet och den brottsmisstänkte har bett om ursäkt och betalat de överenskomna skadestånden. En rättegång och ett eventuellt straff skulle vara onödiga och ett allmänt eller enskilt intresse kräver inte att förundersökningen ska fortsätta. Att fortsätta straffprocessen skulle strida mot barnets bästa, eftersom målen för processen har uppnåtts under förundersökningen och behandlingen av ärendet endast skulle förlängas om det överlämnades till åtalsprövning. En påbörjad förundersökning samt medlingen och behandlingen av ärendet kan räknas som ett tillräckligt ingripande i situationen.

Källor och mer information:

Ankkuritoiminnan käsikirja (Handbok för ankarverksamheten). Inrikesministeriets publikationer 2022:40.

Biträdande riksåklagarens avgörande, meddelat 12.3.2008 Dnr 21/45/08

Riksdagens biträdande justitieombudsmans avgörande 30.5.2018 Dnr EOAK/1299/2018

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 10.10.2019 Dnr EOAK/1084/2019

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 10.10.2019 Dnr EOAK/3462/2019

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 05.06.2020 Dnr EOAK/3150/2019

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 19.08.2020 Dnr EOAK/2416/2020

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 02.09.2020 Dnr EOAK/5625/2020

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 21.08.2023 Dnr EOAK/7588/2022

Riksdagens justitieombudsmans avgörande 15.12.2023 EOAK/1139/2023

Fagerlund, Monica, Virve-Maria Toivonen, Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa (Straffprocessens längd vid sexualbrott mot barn). Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2021:3. Statsrådets kansli, Helsingfors 2021.

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till översyn av förundersöknings- och tvångsmedelslagstiftningen RP 222/2010 rd.

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om åtalsuppgörelse och till revidering av bestämmelserna om åtalseftergift RP 58/2013 rd.

Heikkilä, Marjukka, Satu Rantaeskola & Tuija Suikkanen-Malin, Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa (Intressebevakning för barn i barnskydds- och straffprocesser). Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala 2018.

Kainulainen, Heini, Rantala, Marjo, Esitutinnan rajoittaminen ja syyttämättä jättäminen pari- ja lähisuhdeväkivallassa (Begränsning av förundersökning och åtalseftergift vid våld i parrelationer och nära relationer). Diskrimineringsombudsmannen 2024.

Kauppinen, Julia (red.) Käsikirja lasten ja nuorten sovitteluihin (Handbok för medling av barn och unga). Aseman Lapset ry 2022.

Barnrättskommittén 2013: Allmän kommentar nr 14. Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa. CRC/C/GC/14.

Liimatainen, Minna, Rantaeskola, Satu, Toiminnallinen käsikirja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi (Handbok för verksamhet i syfte att ingripa i och förebygga våld i nära relationer). Polisen, Polisstyrelsen 2022.

Institutet för hälsa och välfärd, THL, Projektplan Barnahusprojektet 2024–2025. Helsingfors 2023. [https://thl.fi/documents/155392151/190159819/Hankesuunnitelma+Barnahus-hanke+2024-2025+\(2\).pdf/d10d8c58-10a2-e9b4-5260-6b9e552e50d8/Hankesuunnitelma+Barnahus-hanke+2024-2025+\(2\).pdf?t=1697032682274](https://thl.fi/documents/155392151/190159819/Hankesuunnitelma+Barnahus-hanke+2024-2025+(2).pdf/d10d8c58-10a2-e9b4-5260-6b9e552e50d8/Hankesuunnitelma+Barnahus-hanke+2024-2025+(2).pdf?t=1697032682274). (hämtad 15.5.2025). (THL 2023a).

Institutet för hälsa och välfärd, THL 7.12.2023 Lastensuojelun käsikirja: Rikoksen ja riidan sovittelumenettely. (Handbok för barnskyddet: medlingsförfarande vid brott och tvister). <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/rikoksen-ja-riidan-sovittelumenettely> (hämtad 15.5.2025). (THL 2023b).

RÅ 2016:5, Begränsning av förundersökning, Riksåklagarens allmänna anvisning till åklagarna 24.10.2016. Dnr 22/31/15.

RÅ 2016:6. Hur beslut om åtalseftergift sätts upp samt beslutets innehåll. Riksåklagarens allmänna anvisning till åklagarna 8.12.2016. Dnr 23/31/16.

Polisens anvisning. Prioritering och beslutsfattande vid förundersökning. Polisstyrelsens anvisning POL-2023-685548 19.10.2023.

West, Linnea, Esitutkinnan rajoittaminen lapsen ollessa asianomistajana väkivaltarikoksessä (Begränsning av förundersökning när ett barn är målsägande i ett våldsbrott). Avhandling för högre yrkeshögskoleexamen. Polisyrkeshögskolan 2021.

17. MEDLING

17.1. FÖRFATTNINGSGRUND FÖR MEDLING

Specialiståklagare, biträdande chef Pia Mäenpää, Östra Finlands åklagardistrikt

Enligt 2 § 2 mom. i lagen om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005 ska minderåriga personer personligen ge sitt samtycke till medling. Dessutom måste en minderårig persons vårdnadshavare eller andra lagliga företrädare (intressebevakare) ge sitt samtycke för att den minderåriga ska kunna delta i medling. Enligt 3 § får inte medling ske i brott mot minderåriga, om offret på grund av brottets art eller sin ålder är i behov av särskilt skydd. Om medling inte kan ske i brottet, får inte heller frågan om skadestånd bli föremål för medling.

Enligt förarbetena till lagen (RP 93/2005 rd) föreskrivs ingen åldersgräns för deltagande i medling, vilket innebär att även en minderårig person kan vara part i en medling. Minderårigas deltagande begränsas dock av kravet i 2 § att parten måste förstå betydelsen av medlingen och de avgöranden som träffas under den. När personens mognad i detta avseende bedöms är det skäl att beakta personens ålder, utvecklingsnivå och omständigheter i sin helhet. Även minderåriga ska själva personligen ge sitt samtycke till medling.

Lagen om medling vid brott och i vissa tvister reviderades genom en ändring som trädde i kraft 1.1.2025. Till lagen fogades 3 a § där begränsningar som gäller medling vid brott mot närstående räknas upp. Ändringen innebär att medling inte får ske i ett uppsåtligt brott som riktat sig mot en person som avses i 21 kap. 16 § 1 mom. 2 punkten i strafflagen (39/1889) när det är fråga om

- 1) *brott som innefattar våld,*
- 2) *sexualbrott enligt 20 kap. i strafflagen,*
- 3) *brott mot liv och hälsa enligt 21 kap. i strafflagen,*
- 4) *frihetsberövande enligt 25 kap. 1 § i strafflagen eller grovt frihetsberövande enligt 2 §, människohandel enligt 3 §, grov människohandel enligt 3 a §, olaga hot enligt 7 §, olaga förföljelse enligt 7 a § eller olaga tvång enligt 8 § i det kapitlet,*
- 5) *rån enligt 31 kap. 1 § i strafflagen eller grovt rån enligt 2 § i det kapitlet.*

Det som föreskrivs i 1 mom. gäller också försök till det brott som avses i momentet, om försök är straffbart.

En person som avses i 21 kap. 16 § 1 mom. 2 punkten i strafflagen är gärningsmannens make eller tidigare make, syskon, släkting i rakt upp- eller nedstigande led eller den som har eller haft gemensamt hushåll med gärningsmannen, eller mot någon annan person som annars är eller har varit närstående till gärningsmannen på grund av ett med dessa jämförbart personligt förhållande.

I 3 a § 3 mom. i lagen om medling vid brott och i vissa tvister föreskrivs att med avvikelse från vad som föreskrivs i 1 mom. får medling dock ske i fråga om brott, om

- 1) *åklagaren inte får väcka åtal för brottet om målsäganden inte anmäler brottet till åtal, eller*
- 2) *brottet har riktat sig mot en minderårig misstänkts vårdnadshavare eller släkting och det för brottet inte har föreskrivits strängare straff än böter.*

Enligt 13 § 2 mom. i lagen får endast polis- eller åklagarmyndigheten ta initiativ till medling när det rör sig om ett brott enligt 3 a § 3 mom. 2 punkten. I ett brott som avses i 3 a § 3 mom. 2 punkten har brottet riktat sig mot en minderårig misstänkts vårdnadshavare eller släkting och för brottet har inte föreskrivits strängare straff än böter.

I övrigt begränsas enligt lagens förarbeten inte de typer av brott som kan behandlas vid medling. Bedömningen ska göras från fall till fall så att särdragen och omständigheterna i fallet beaktas som helhet. Till exempel synpunkter som gäller parternas inbördes relation, såsom en strävan att skydda den svagare parten, kan leda till att ett fall inte anses lämpligt för medling även om parterna ger sitt samtycke till medling och kan förstå betydelsen av de beslut som fattas vid medling. Brottets art kan i detta avseende vara av betydelse till exempel på så sätt att medling i regel inte ska tillämpas vid sexualbrott mot barn.

Medlingsbyrån bedömer separat för varje brottmål (förutom de som avses i 3 a §) om brottmålet kan avgöras genom medling. Byrån bedömer situationen som helhet med beaktande av brottets art, gärningssättet och parternas relationer till varandra. När det bedöms om fallet lämpar sig för medling ska bedömningen alltid göras från fall till fall och uttryckligen i enlighet med barnets/den ungas intresse.

Vidare är det vid bedömningen av möjligheten till medling dessutom skäl att överväga om det vore bra att involvera en företrädare för socialtjänsten (till exempel barnets/familjens socialarbetare) och fall för fall till exempel en lämplig anställd inom hälso- och sjukvården som är insatt i barnets/den ungas angelägenheter.

Om barnet har en intressebevakare, är det intressebevakaren som avgör om hen ger sitt samtycke till medling. Det måste alltid bedömas från fall till fall i vilken ålder ett barn/en ung person själv kan delta i medlingen. En minderårig bör ha intressebevakaren/ett biträde närvarande vid medlingen.

Källor och mer information:

Polisstyrelsens anvisning 2025: Hänvisning till medling vid brott. POL-2024-108437 12.6.2025.

Institutet för hälsa och välfärds (THL) webbplats: Medling i brott- och tvistemål - THL (2.11.2021)

Mahkonen, Sami 2010: Lapsen korvausvastuu (Ett barns ersättningsansvar). Edita Publishing. Mahkonen, Sami 2017: Konfliktit koulussa (Konflikter i skolan). Edita Publishing.

Flinck, Aune 2013: Rakennamme sovintoa - Opas rikosten ja riitojen sovitteluun. (Vi bygger upp förlikning - Guide för medling i brott- och tvistemål). Institutet för hälsa och välfärd (THL), Helsingfors. Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-623-6> (2.11.2021)

Eskelinen, Ossi 2005: "Hermost vapautu ja tuli puhdas olo". Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Lapset rikosten sovittelussa -tutkimusprojektin raportti ("Nervspänningen lättade och det kändes befriande". Praxis och verkningar när det gäller medling av brott som begåtts av barn under 15 år. Rapport om forskningsprojektet Barn vid medling av brott). 185 s. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2005:3. Social- och hälsovårdsministeriet, Helsingfors. ISBN 952-00-1617-1 (elektronisk). (2.11.2021).

17.2. MEDLING I BROTT- OCH TVISTEMÅL I PRAKTIKEN

Ilona Rimpilä, utvecklingschef, THL och Minna Kosonen, specialsakkunnig, THL

Medling i brott- och tvistemål har i Finland redan i 20 år varit en lagstadgad¹ avgiftsfri tjänst som är tillgänglig för alla parter i ett brott. Tjänsten är riksomfattande och tillhandahålls av 17 statligt finansierade medlingsbyråer på olika håll i landet.

Största delen av de brott- och tvistemål som kommer till medling hänvisas till medlingsbyråerna via polisen. Förundersökningslagen definierar medling som parternas rättighet och förpliktar polisen att utan dröjsmål informera den misstänkte och målsäganden om möjligheten till medling². Polislagen å sin sida förutsätter att polisen främjar försonlighet³. Eventuellt just på grund av dessa skyldigheter är polisen i praktiken den vanligaste instansen som också hänvisar minderårigas brottmål till medling, även om bl.a. En minderårigs vårdnadshavare eller skolan enligt lagen kan ta initiativ till medling.

Polisens arbete när det gäller att hänvisa till medling stöds av Polisstyrelsens anvisning *Hänvisning till medling vid brott* (POL-2024-108437) som utfärdades i juni 2025. Detta kapitel ersätter inte anvisningen, utan fokuserar på vad medling i brott- och tvistemål innebär i fall som rör barn och unga.

17.2.1. Medling i brott- och tvistemål särskilt som tjänst för minderåriga och unga

Via medlingstjänsten får barn och unga tillgång till ett lättillgängligt, fullständigt konfidentiellt, gemensamt och inkluderande sätt att hantera situationer och känslor i anslutning till brottmålet. I förfarandet beaktas också vårdnadshavarnas och de närståendes stöd samt delaktighet. Medling ger tillfälle att möta det som hänt, ta ansvar, gottgöra en skada som orsakats, återhämta sig och återuppbygga förtroendet.

Medling gynnar både den minderåriga eller den unga misstänkte och offret, eftersom den bidrar till att förebygga rädsor och hämndspiraler. I medlingsprocessen kommer man ofta överens om ersättningar och beteende. Detta är särskilt viktigt bland annat i fall som inträffat i skolan eller i andra grupper av minderåriga där parterna fortsätter vardagen i samma miljö.

När det gäller unga kan medling också innebära en möjlighet att växa och väcka den unga till insikt om följderna av sina handlingar och får chansen att rätta till situationen på ett konstruktivt sätt. Konventionen om barnets rättigheter förpliktar också att främja alternativa, icke-rättsliga tillvägagångssätt för minderåriga som misstänks för brott mot lagen⁴.

Det finns ingen åldersgräns för deltagande i medling⁵. Allmänt taget är nyttan med medling dock störst när parterna är redo och har förmåga att diskutera sinsemellan om det som hänt med stöd av vårdnadshavarna och medlarna. Den typiska kunden inom medling är enligt statistiken en minderårig ung man som misstänks för ett brott⁶.

1 Lag om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005 <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2005/1015>

2 4 kap. 16 och 18 § i förundersökningslagen 805/2011

3 1 kap. 6 § i polislagen 872/2011

4 Konventionen om barnets rättigheter, artikel 40.3 b.

5 Enligt förarbetena till medlingslagen (RP 93/2005 rd) ska det i lagen inte föreskrivas någon åldersgräns för deltagande i medling, dvs. även en minderårig kan vara part i medling.

6 se t.ex. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Medling i brott- och tvistemål 2024. Statistikrapport 53/2024. Finlands officiella statistik (FOS).

Antalet minderåriga och unga misstänkta och målsägande som hänvisats till medling i brott- och tvistemål har överlag ökat konstant. År 2021 hänvisades sammanlagt 7 971⁷ minderåriga och unga till medling och 2024 redan 10 564. År 2024 utgjorde unga under 18 år 35,2 procent av alla misstänkta som hänvisades till medling⁸.

17.2.2. Olika medlingsförfaranden för barn och unga

Medlingsfältet i Finland är omfattande och det finns en stor mängd mer eller mindre kända aktörer som tillhandahåller medling. Detta kan förvirra både myndigheter och medborgare, så det är viktigt att känna till de olika medlingsformerna.

Medling i brott- och tvistemål är utöver domstolsmedling och medling enligt äktenskapslagen den enda lagstadgade medlingstjänsten. När det gäller barn och unga kan till exempel konfliktlösningskulturen i skolor och läroanstalter dock omfatta organisationernas egna, interna och frivilliga medlingsförfaranden. Ett exempel är VERSO-programmet som används i många grundskolor⁹.

Även gatuförlikning,¹⁰ som Aseman Lapset ry (Stationens Barn) har utvecklat och ger utbildning i, är ett förfarande som används särskilt i huvudstadsregionen. Till gatuförlikning kan polisen eller skolan hänvisa till exempel fall som inträffat i skolan. Gatumedlarna samarbetar dock ofta med den lagstadgade medlingstjänsten för brott- och tvistemål.

Utöver dessa modeller kan medlingsförfarande eller drag av detta förfarande också ingå i andra modeller och verksamhetssätt i arbetet mot mobbning och våld som till exempel olika organisationer eller projekt tillhandahåller. Dessutom kan även advokater erbjuda medling i brottmål.

I denna text behandlas dock endast den riksomfattande, lagstadgade medlingstjänsten i brott- och tvistemål, som till sin volym är den mest omfattande. Den är tillgänglig överallt i Finland, avgiftsfri och allmänt använd. I den lagstadgade medlingen i brottmål behandlas årligen cirka 10 000 medlingsinitiativ.

17.2.3. Lämplighetsbedömning och medlingsprocessen i brott- och tvistemål

17.2.2.1 Hänvisning av barns och ungas ärenden till medling i brott- och tvistemål

Enligt THL:s statistik¹¹ är det oftast brott mot liv och hälsa (till exempel lindrig misshandel och misshandel), egendomsbrott (till exempel skadegörelse) och brott som består i olovligt tilläggande (till exempel snatterier och stölder) som hänvisas till medling. Även ärekränkning. Dessa är de vanligaste brottmålen som hänvisas till medling även när det gäller minderåriga. Medlingslagen innehåller ett antal begränsningar, men i förarbetena¹² till medlingslagen begränsas i huvudsak inte vilka typer av brott som kan behandlas vid medling.

Polisen är i allmänhet den första myndigheten som möter den unga antingen som misstänkt eller som offer och därför också den första som kan se medling som ett möjligt alternativ. Polisen är skyldig att underrätta parterna (förutom minderåriga även deras vårdnadshavare) om

7 se Institutet för hälsa och välfärd (THL). Medling i brott- och tvistemål 2021. Statistikrapport 31/2022. Finlands officiella statistik (FOS).

8 Institutet för hälsa och välfärd (THL). Medling i brott- och tvistemål 2024. Statistikrapport 53/2024. Finlands officiella statistik (FOS). Sida 35.

9 se Finlands Medlingsforum rf: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/sv>

10 se Aseman Lapset ry: <https://asemanlapset.fi/toimintamuotomme/konfliktityo/katusovittelu/>

11 se t.ex. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Medling i brott- och tvistemål 2024. Statistikrapport 53/2024. Finlands officiella statistik (FOS).

12 RP 93/2005 rd

möjligheten till medling¹³. Det är också polisens uppgift att förklara principerna för medling och preliminärt bedöma om medling kan tillämpas i den aktuella situationen.

Även om polisen föreslår medling behöver den minderåriga och dennes vårdnadshavare i förundersökningsskedet ännu inte meddela polisen om sitt samtycke till den egentliga medlingsprocessen. Det räcker att parterna ger tillstånd till att ärendet och basuppgifterna om ärendet skickas till medlingsbyrån.

Om alla parter ger sitt samtycke till att ärendet skickas kan polisen ta initiativ till medling. För detta behövs åtminstone alla parter och deras vårdnadshavares namn, personbeteckning (till en början räcker det med födelsedatum), telefonnummer, adress, brottsbenämning jämte uppgifter om tid och plats samt en kort beskrivning av händelsen. Det är bra om polisinsrättningarna tillsammans med de lokala medlingsbyråerna kommer överens om förfaringssätten för att ta initiativ till medling och säkerställer sätten årligen. Initiativen kan lämnas till byråerna på många sätt.

17.2.2.2 Lämplighetsbedömning

Den yrkesutbildade medlingspersonalens lagstadgade uppgift är att bedöma om ett ärende lämpar sig för medling¹⁴. Polisen bestämmer alltså inte om medling kan tillämpas i ärendet, utan polisens uppgift är att hänvisa ärendet till medlingsbyrån för bedömning.

När medlingsbyrån har tagit emot initiativet kontaktar byråns yrkesutbildade personal parterna i ärendet och börjar utreda medlingsviljan och andra lagstadgade förutsättningar för medling. I detta skede kan medlingsbyrån med en parts tillstånd begära tilläggsuppgifter om händelsen eller material av polisen.

Förutsättningarna bedöms genom att det som helhet granskas, bl.a. med beaktande av brotts art och gärningssättet, vad som har hänt, hurdan våld eller hurdan skada som förekommit i situationen, hurdan relation parterna har och om de är villiga och redo att möta varandra i medlingen. När det bedöms om fallet lämpar sig för medling görs bedömningen alltid för det enskilda fallet och uttryckligen med barnets eller den ungas bästa i åtanke.

Under bedömningen av förutsättningarna granskas också barnets, den ungas eller familjens behov av andra tjänster och annat stöd. Ett behov av andra tjänster och annat stöd kan också bli aktuellt under medlingsprocessen eller först därefter. Medlingsbyrån kan hänvisa klienter till RIKU eller till exempel till rättshjälpsbyrån.

När en minderårig är part utreds medlingsviljan genom att fråga den minderåriga själv samt dennes vårdnadshavare eller andra lagliga företrädare. Dessutom bedöms den minderårigas utvecklingsnivå och om hen förstår innebörden i medling och de beslut som fattats vid medlingen¹⁵. Vårdnadshavaren eller intressebevakaren finns då vid den ungas sida för att säkerställa att dennes rättigheter och bästa beaktas.

I lagen om medling vid brott och i vissa tvister föreskrivs begränsningar i fråga om minderåriga och brott i nära relationer. Medling får enligt lagen inte ske i fråga om brott mot minderåriga, om offret på grund av brottets art eller sin ålder är i behov av särskilt skydd¹⁶. Enligt lagändringen som trädde i kraft vid ingången av 2025 får medling inte ske i vålds- och sexualbrott i nära relationer samt vissa andra som skett brott i nära relationer. Lagändringen innehåller dock

13 4 kap. 16 och 18 § i förundersökningslagen 805/2011

14 1 kap. 15 § i lagen om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005

15 1 kap. 2 § i lagen om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005

16 1 kap. 3 § i lagen om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005

ett undantag som gäller situationer där en minderårig riktar lindrigt våld mot sin vårdnadshavare eller en släkting. I detta fall kan medling fortfarande ske¹⁷.

Att börja behandla ett ärende vid medling sker alltså inte automatiskt. I varje enskilt fall diskuteras separat om ärendet lämpar sig för medling och om medling är en ändamålsenlig åtgärd. Om förutsättningarna för medling inte uppfylls fattas ett negativt, överklagbart beslut om att behandla ärendet vid medling. Om ärendet lämpar sig för medling fattas ett positivt medlingsbeslut.

17.2.2.3 Ordnande av medling i brott- och tvistemål

Ett ärende som fått ett positivt medlingsbeslut hänvisas till medling som utförs av frivilliga medlare som arbetar i par. Medlarna är frivilliga som fått utbildning i uppgiften och som arbetar under handledning och övervakning samt med stöd av medlingsbyråns yrkesutbildade personal. Medlare som är valda för ärenden som gäller barn och unga har ofta en utbildnings- eller arbetsbakgrund som ger dem specialkompetens för att möta barn, unga och familjer.¹⁸ I dessa ärenden kan också en tidigare nämnd, utbildad gatumedlare arbeta som den frivilliga medlaren partner.

Medling genomförs ofta i medlingsbyråns lokaler utan att allmänheten är närvarande. I en del fall kan medlingen också genomföras på distans. I ärenden som gäller barn och unga träffas parterna ofta först separat och först därefter tillsammans.

Vårdnadshavaren eller någon annan laglig företrädare deltar i medlingen med en minderårig. Även andra stödpersoner kan delta. Under den senaste tiden har man inom medlingsverksamheten börjat gynna en modell för utvidgad medling¹⁹. Den innebär att närstående personer som är viktiga för barn och unga i stor utsträckning får delta i behandlingen av barns och ungas ärenden. Även polisen, skolpersonal eller till exempel en hobbytränare kan delta i den utvidgade medlingen.

På medlingsmötena förs dialog opartiskt och genom att lyssna på alla. Under mötena diskuterar deltagarna med medlarnas stöd vad som har hänt, hur situationen kan rättas till och hur det som skett kan gottgöras. I medlingen betonas barnens och de ungas eget aktörskap, delaktighet och ansvar att behandla och avgöra sitt ärende med stöd av vuxna. Under medlingen kan minderåriga till exempel själva med stöd av vuxna utarbeta spelregler som de tillämpar mellan sig.

Samtal som förts under medlingen är konfidentiella och innehållet i dessa samtal röjs inte för utomstående. Om parterna når enighet kan de med medlarnas hjälp upprätta ett skriftligt medlingsavtal. I avtalet kan de bland annat komma överens om gottgörelse, beteende och sina inbördes relationer i fortsättningen.

17.2.4. Efter medlingen

Medlingsbyråns uppgift är att skicka resultatet av medlingen till initiativtagaren, dvs. vanligen polisen, för kännedom. Om medling inte har inletts underrättas polisen om det negativa beslutet. Om en påbörjad process har avbrutits skickas ett beslut om detta för kännedom. Resultatet av medlingen kan också vara förlikning inte uppstår. Även detta meddelas.

---

17 1 kap. 3 a § i lagen om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005

18 16 och 17 § i lagen om medling vid brott och i vissa tvister, 1015/2005 ; Rakennamme sovintoa – Opas rikosten ja riitojen sovitteluun (Flinck, 2013) (Vi bygger upp förlikning – En guide för medling vid brott och tvister), <https://www.julkari.fi/items/afea7be6-29e5-4d86-afc6-ob58195148c4>

19 Laajennettujen sovittelujen käsikirja: Välineitä nuorten sovitteluun (2025) (Handbok om utvidgad medling: verktyg för medling bland unga), <https://www.julkari.fi/items/d4895443-b2e6-49f7-a5eb-613820f1409e>

Om ärendet har behandlats vid medling och förlikning har uppnåtts skickas ofta en kopia av medlingsavtalet till polisen. Medlingsavtalet innehåller målsägandens ställningstagande till straffyrkandet. Vid målsägandebrott kan straffprocessen leda till en eftergift.

I ärenden som hör under allmänt åtal kan åklagaren i sista hand utifrån förlikning²⁰ besluta att ärendet avslutas. I synnerhet i fall som gäller minderåriga kan uppnådd förlikning vara av betydelse och ärendet behöver inte längre behandlas i domstol.

Kunderna får också stöd efter medlingen, då medlingsbyrån i allmänhet följer upp alla uppnådda förlikningar oberoende av hur straffprocessen avslutas. I praktiken kontrollerar man om de överenskomna ersättningarna har betalats eller om avtalet som gäller beteende har följts. Om det har förekommit problem med betalningen av ersättningar ger medlingsbyrån råd om fastställandet av avtalet och om indrivningen av skulden.

17.2.3.1 Fördelar med medling

Enligt THL:s statistik är medlingsprocessens genomsnittliga längd 2,5 månader²¹. Ärenden som gäller barn och unga prioriteras och behandlas eventuellt ännu snabbare. Minderåriga uppfattar tid på ett annat sätt än vuxna och därför är det också viktigt att minderåriga snabbt kan börja behandla det egna ärendet.

Under den statistikförda behandlingstiden har medlingsbyrån utrett förutsättningarna för medling och om det har getts ett positivt medlingsbeslut är även medlingsprocessen avslutad och utgången i ärendet är klar. Medling är inte bara kundernas rättighet, utan för polisen är den också ett permanent, riksomfattande verktyg som effektiverar straffprocessen. Att behandla ett ärende vid medling fördröjer inte förundersökningstiden oskäligt och kan i bästa fall också leda till att undersökningen och straffprocessen kan avslutas.

Förutom att medlingsförfarandet är snabbt ger det en minderårig som misstänks för ett brott eller en brottslig gärning tillfälle att behandla den skam som händelsen orsakat. Det är också lättare för den minderåriga att återgå till samhället. Ett barn eller en ung person som har handlat fel kan känna sig lättad efter medlingen och stämplas inte som kriminell. Likaså kan ett minderårigt offer få svar på sina frågor, gottgörelse och en bekräftelse på att det som hänt inte längre upprepas.

Medling stärker känslan av att det går att komma över händelser och gärningar. Medlingen har ett fostrande syfte och brotten nämns vid deras rätta namn, deras allvar och handlande som strider mot samhällets normer erkänns. Samtidigt hjälper man dock barn och unga och deras familjer att hitta lösningar och öka empatin i stället för att förstärka straffen och skammen. Sådan verksamhet har ansetts ge resultat och minska återfallsbrottsligheten.

Fördelarna med medling för samhället är kostnadseffektivitet och en mekanism som avvecklar polarisering, upprätthåller resiliensen i samhället och ökar försonligheten på medborgarnivå.

---

20 8 § 1 mom. i lagen om rättegång i brottmål 689/1997

21 Institutet för hälsa och välfärd (THL). Medling i brott- och tvistemål 2024. Statistikrapport 53/2024. Finlands officiella statistik (FOS). Sida 7.

18. PSYKOSOCIALT STÖD OCH ATT HÄNVISA FAMILJER TILL STÖDTJÄNSTER

Polisen är med stöd av 4 kap. 18 § i förundersökningslagen skyldig att underrätta en målsägande om de stödtjänster som står till buds. Enligt 4 kap. 10 § 3 mom. i förundersökningslagen ska polisen dessutom fråga målsäganden om denne samtycker till att hans eller hennes kontaktuppgifter ges till en organisation som tillhandahåller stödtjänster för målsägande och, om målsäganden ger sitt samtycke, förmedla uppgifterna utan ogrundat dröjsmål. Dessa skyldigheter begränsas inte av att målsäganden är minderårig, även om det i synnerhet när det gäller mindre barn är motiverat att informera och diskutera dessa omständigheter med barnets lagliga företrädare och/eller de vuxna som ansvarar för vården av barnet.

I välfärdsområdena har olika service- eller vårdkedjor fastställts och i polisenheterna är det viktigt att känna till de regionala strukturerna och till vilka aktörer barn, unga och deras familjer kan hänvisas.

18.1. PSYKOSOCIALT STÖD

Aino Juusola, psykoterapeut, psykolog; Johanna Pirinen, individ-, par- och familjepsykoterapeut, psykoterapeut, psykolog; Sini Vehkaoja, rättspsykolog

Psykosocialt stöd innebär att man hjälper en människa att klara sig efter en chockerande händelse. Målet är bland annat att minska mänskligt lidande och normalisera vardagen. Empatiska och lugnande möten med polisen har en viktig betydelse för klienten och i bästa fall kan mötena utgöra terapeutiska stunder som stöder klientens förmåga att klara sig.

Ett viktigt delområde inom psykosocialt stöd är att ge rätt information. Information som polisen gett bland annat om straffprocessen och följande skeden kan redan i sig lugna klienten och återställa upplevelsen av förutsägbarhet och trygghet som den traumatiska upplevelsen har rubbat. Det är också viktigt att det finns tid att svara på klientens eventuella frågor. Man kan dessutom lugna en uppskakat person genom att berätta att det är normalt att reagera på traumatiska händelser med olika slags stressymptom. Dessa symptom brukar dock lätta med tiden och vid behov finns det olika slags hjälp att tillgå. Mer information om stressymptom och överlevnadsmetoder vid trauma finns till exempel på webbplatsen Psykporten (www.mielenterveystalo.fi).

18.2. ATT HÄNVISA FAMILJER TILL STÖDTJÄNSTER

Aino Juusola, psykoterapeut, psykolog; Johanna Pirinen, individ-, par- och familjepsykoterapeut, psykoterapeut, psykolog; Sini Vehkaoja, rättspsykolog

I sektorsövergripande samarbete ska man säkerställa att den nödvändiga psykosociala stöd- och vårdprocessen inleds för barnet och familjen utan dröjsmål.

- Barnet och familjen behöver ofta psykosocialt stöd redan under förundersökningen. Detta behov ska beaktas och utredas och stöd ska tillhandahållas utan dröjsmål.
- Polisen är enligt brottsofferdirektivet skyldig att hänvisa brottsoffer till stödtjänster. Beträffande barn kan detta i praktiken innebära att polisen i samarbete med socialväsendet och andra aktörer säkerställer att barnet och familjen hänvisas till nödvändiga stöd- och vårdtjänster.

- Om barnet redan har en vårdkontakt ska det säkerställas att vården fortsätter där utan dröjsmål.
- Socialväsendet gör för sin del en bedömning av barnets och familjens behov av tjänster och stöd bl.a. med hjälp av uppgifter som meddelats av polisen. Därför är det viktigt med ett aktuellt och tillräckligt omfattande informationsutbyte.
- Det är bra om polisen och andra aktörer fall för fall diskuterar vad var och en kan göra, på vilket sätt och i vilket skede. Då hänvisas barnet och familjen inte till många olika tjänster samtidigt, utan det skapas en gemensam plan.
- Polisen kan hänvisa barnet eller familjen till stödtjänster direkt, till exempel till välfärdsområdets social- och hälsovårdstjänster, eller tjänster i tredje sektorn, till exempel Brottsofferjouren (Riku), kriscenter, tjänster för våldsförebyggande arbete som tillhandahålls av Förbundet för mödra- och skyddshem, Flickornas/Pojkarnas hus, Skydda barn rf:s tjänster osv. De tillgängliga tjänsterna varierar mellan olika områden.
- Mer information om Brottsofferjourens verksamhet finns i underkapitel 18.3 i handboken.

Förundersökningen får inte utgöra ett hinder för att inleda eller fortsätta med psykosocialt stöd

- Psykosocialt stöd i det inledande skedet är stabiliserande till sin karaktär. Syftet med stödet är att trygga barnets och familjens förmåga att klara sig i en krissituation. En misstänkt händelse behöver i allmänhet inte behandlas i detta skede.
- Polisen kan instruera stödinstanten att inte aktivt ta upp misstankarna, om det är nödvändigt med tanke på förundersökningen. Om barnet spontant berättar sådant som hänför sig till misstanken är det bra att instansen ordagrant skriver ner det som barnet sagt, men undviker preciserande frågor.
- En noggrannare behandling av den misstänkta händelsen är dock viktig med tanke på återhämtningen från den traumatiska upplevelsen. De aktörer som tillhandahåller stöd behöver utan dröjsmål information av polisen om när den traumatiska upplevelsen kan börja bearbetas med barnet.

Källor och mer information:

Laajasalo, Taina (red.) 2021: Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus (Hur förverkligas det psykosociala stödet för barn som blivit utsatta för våld? – Stöd och behandlingsformer samt förebyggande rehabilitering av potentiella förövare av sexualbrott mot barn). Institutet för hälsa och välfärd, Rapport 17/2020: Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-587-2> (2.11.2021)

18.3. ROTTSOFFERJOURENS (RIKU) SERVICEHANDLEDNING

Projektchef Maatu Arkio-Lampinen, utvecklingsdirektör Jaana Koivukangas/Brottsofferjouren

Förutom stöd och rådgivning som gäller brottmålet drar offret också fördel av psykosocialt stöd. Offret kan till det yttre verka lugnt och sansat, även om det råder kaos under ytan. Särskilt i chockfasen, dvs. genast efter att brottet har inträffat, kan man få intrycket att offret tänker rationellt och klarar sig bra. Det kan vara svårt för en utomstående att identifiera behovet av hjälp. Offret kanske inte heller själv inser sitt behov av hjälp. I chockfasen är det också svårt för offret att förstå och komma ihåg vad som har hänt eller vad som berättas. Förundersökningsmyndigheten är skyldig att informera offren om deras rättigheter, såsom stödtjänster, ett rättegångsbiträde, avgiftsfri rättshjälp, tolkning och översättningar, skyddsåtgärder, ersättningar och situationen i fråga om behandlingen av ärendet.

18.3.1. Vad är Brottsofferjouren RIKU?

Brottsofferjourens (RIKU) grundläggande uppgift är att stärka ställningen för brottsoffer, deras närstående och vittnen i brottmål genom att påverka och tillhandahålla stödtjänster. RIKU ger praktiska råd och psykiskt stöd till personer som blivit föremål för brott eller försök till brott, deras närstående och till personer som vittnar i brottmålet. RIKU hjälper brottsoffret att handla i enlighet med sina rättigheter och att hantera brottsupplevelsen. Brottsofferjourens personal kan ge råd i det mesta som rör straffprocessen, till exempel hur man sköter ärenden med polisen, skaffar ett juridiskt biträde, om skadestånd och hur man söker skadestånd, om rättegången och rättegångskostnaderna. Det är brottsofferjourens uppgift att säkerställa att offrets rättsskydd tillgodoses och att offret får stöd för att komma över upplevelsen psykiskt. Tjänsterna är avgiftsfria.

Brottsofferjouren har förutom centralbyrån sex regionalbyråer och mer än 20 serviceställen i olika delar av landet. Verksamheten finansieras i huvudsak av justitieministeriet och social- och hälsovårdsministeriet med intäkter från Veikkaus. Sedan 2016 tillhandahåller RIKU, i enlighet med den offentliga skyldighet att tillhandahålla tjänster som justitieministeriet utfärdar, de offentliga brottsoffertjänster som brottsofferdirektivet förutsätter.

18.3.2. Att hänvisa ett offer till stödtjänster

Förundersökningslagen innehåller bestämmelser om att hänvisa offer till stödtjänster. I 4 kap. 10 § i förundersökningslagen föreskrivs att om ”målsäganden med stöd av 11 kap. 9 a § bedöms vara i behov av särskilt skydd eller om brottets beskaffenhet eller målsägandens personliga omständigheter annars förutsätter det, ska förundersökningsmyndigheten fråga målsäganden om denne samtycker till att hans eller hennes kontaktuppgifter ges till en organisation som tillhandahåller stödtjänster för målsägande och, om målsäganden ger sitt samtycke, förmedla uppgifterna utan ogrundat dröjsmål.”

Ett bra tillvägagångssätt är att berätta för målsäganden om nyttan med stödtjänsterna och fråga om hen samtycker till att polisen förmedlar kontaktuppgifterna till en stödtjänst. Hänvisningen till RIKU:s tjänster sker antingen genom att fylla i kontaktblanketten på webbplatsen (riku.fi/sv/kontaktuppgifter/kontaktbegaran/) eller genom att skicka målsägandens kontaktuppgifter till RIKU:s regionalbyrå via e-post:

etelasuomi@riku.fi

itasuomi@riku.fi

lounaissuomi@riku.fi

lansisuomi@riku.fi

pohjoissuomi@riku.fi

sisasuomi@riku.fi

Om målsäganden är ett barn i årskurs 1–6 riktas servicehandledningen till barnets vårdnadshavare. Ett barn i årskurs 7–9 kan hänvisas till RIKU:s tjänst även utan vårdnadshavare, men det är motiverat att begära samtycke till servicehandledning även av vårdnadshavarna. Det går smidigare att arbeta med den unga om RIKU utöver den ungas kontaktuppgifter får information om huruvida en barnskyddsanmälan redan har gjorts i ärendet och om någon av den ungas vårdnadshavare redan är medveten om det som hänt.

18.3.3. RIKU:s tjänster

Vid serviceställena kan kunden få personligt stöd och rådgivning eller begära en stödperson. Stödpersonerna är frivilliga som får professionell handledning och som valts ut och utbildats för uppgiften. Stödpersonen finns vid kundens sida genom hela straffprocessen och hjälper till att hålla i trådarna i alla faser. Stödpersonen berättar i tid vad som ska skötas vid vilken tidpunkt, i vilken ordning och vem som kan kontaktas i vilka frågor. Stödpersonen kan till exempel komma med till förhör, möten med rättegångsbiträdet och rättegången. Stödpersonen berättar hur kunden ska förbereda sig för en rättegång och hur det går till där. Stödpersonen är anträffbar regelbundet för förtroliga samtal även om de känslor som brottmålet väcker. Serviceställena hjälper också i ärenden som gäller besöksförbud och skadestånd.

Brottsofferjouren 116 006 ger samtalshjälp, stöd och praktiska råd i frågor som gäller brott. De jourhavande lyssnar, samtalar och hänvisar vid behov till andra aktörer som kan tillhandahålla hjälp. Numret kan ringas avgiftsfritt och anonymt.

Den juridiska telefonrådgivningen 0800 161 177 kan ringas för att ställa frågor om de lagenliga rättigheterna av en jurist som är insatt i brottmål och få vägledning i sådana frågor. Numret kan ringas avgiftsfritt och anonymt.

RIKUchat är en tjänst på RIKU:s webbplats som tillhandahåller samtalshjälp, stöd och praktiska råd i frågor som gäller brott. I tjänsten kan man diskutera anonymt.

18.4. VÅRDHÄNVISNING FÖR EN PERSON SOM MISSTÄNKTS FÖR SEXUALBROTT

Pedofili är en psykiatrisk sjukdomsklassifikation där det rådande eller permanenta sexuella intresset hos en person som är minst 16 år främst riktar sig till pojkar eller flickor, eller båda, i pre- eller förpuberteten som är minst fem år yngre än de själva. Hebefili talar man om när en persons sexuella intresse i regel riktar sig mot barn som nått puberteten. (Institutet för hälsa och välfärd THL, sjukdomsklassifikation ICD-10 1999)

Alla personer som misstänkts, åtalats eller dömts för sexualbrott mot barn är inte sexuellt intresserade av barn. Alla som är sexuellt intresserade av barn gör sig inte skyldiga till sexualbrott mot barn.

Varje person som misstänks för sexualbrott mot barn eller innehav eller spridning av material som sexuellt visar barn ska erbjudas en vårdkontakt redan vid första mötet med polisen. Det bästa sättet har visat sig vara att polisen ber den som förhörs om tillstånd att förmedla personens kontaktuppgifter till en hjälpinstans som tar kontakt med den misstänkte.

”Det ska vara möjligt att få tillgång till förebyggande stöd så snart straffprocessen har inletts, det vill säga när personen blir föremål för brottsmisstanke. Under förundersökningen kan polisen hänvisa den misstänkte till stöd och vård. Genom att smidigt hänvisa den misstänkte från polisens förundersökning till en stödtjänst kan man i ett tidigt skede sätta stopp för den skadliga verksamheten och förhindra att till exempel innehav och spridning av material eskalerar till fysiskt utnyttjande av barn.” (Taivaloja & Nurminen 2020,144).

”En del av dem som blir föremål för en brottsutredning upplever emellertid att det är en risk att bli hänvisad till stöd, eftersom de befäradar att det i brottsutredningen tolkas som att de erkänner sin gärning om de tar emot hjälp. Det är en utmaning att nå denna grupp och därför bör det i förundersökningen betonas att beslutet att väcka eller inte väcka åtal inte påverkas av att personen sökt sig till stödtjänster.” (Taivaloja & Nurminen 2020,144).

Nedan listas aktörer som kan tillhandahålla hjälp eller rehabilitering avsedd för personer med ett sexuellt intresse för barn. Polisen gör klokt i att delta i det lokala eller närmaste SeriE-nätverket (se <https://sexpo.fi/serie-verkosto/>) för att säkerställa ett smidigt samarbete med lokala vårdinstanser.

Egenvårdsprogrammen i Psykporten vid HUS-sammanslutningen

På Psykportens webbplats (www.mielenterveystalo.fi) finns egenvårdsprogrammet för sexuellt intresse riktat mot barn. Med hjälp av programmet kan man lära sig olika sätt att reglera och kontrollera sexuella fantasier och tankar som riktar sig mot barn, liksom även de impulser att handla skadligt mot ett barn som dessa kan väcka.

Inom Skydda Barn rf:s ReDirection-projekt har man tagit fram ett ReDirection Self-Help Program, ett egenvårdsprogram på engelska och spanska, för HUS webbplats Psykporten. Programmet är riktat till personer som söker och använder olagligt material som innehåller sexuella övergrepp mot barn (CSAM). Egenvårdsprogrammet är utformat för att styra personerna bort från olagligt bildmaterial och för att stödja en livsstil utan sådant material. Programmet finns på finska och engelska.

HUS Rättspsykiatriska polikliniken

Personer hänvisas till polikliniken med läkarremiss. Remiss kan begäras av vilken läkare som helst i privata eller offentliga sektorn. Läkaren kan konsultera polikliniken om vilka uppgifter som behövs för en remiss och utifrån vilka kriterier en remiss kan göras. På polikliniken vårdas både personer som redan har dömts för brott mot barn och personer som oroar sig för sitt eget sexuella intresse för barn. Vid polikliniken görs en bedömning av vårdbehovet och utifrån den en vårdplan och vid behov även en riskbedömning. Polikliniken tillhandahåller konsultation på riksnivå och ordnar vid behov även undersökningsperioder för patienter utanför Nyland som upplever sexuellt intresse för barn. Mer information fås vid behov av specialisten på rättspsykiatri Joni Liskola (joni.liskola@hus.fi) och ST-läkaren i rättspsykiatri Ilya Kirilkin (ilya.kirilkin@hus.fi).

Brottspåföljdsmyndigheten

Den som dömts till straff för sexualbrott mot barn har möjlighet att under avtjänandet av straffet delta i antingen Uusi Suunta- eller STEP-rehabilitering. Uusi Suunta är ett individuellt program, medan STEP är mer långvarig och intensiv rehabilitering i grupp som ordnas endast i fängelset i Riihimäki. Uusi Suunta-rehabilitering tillhandahålls vid flera av Brottspåföljdsmyndighetens enheter. Personer som dömts för sexualbrott och som löper en medelhög eller hög risk för återfall hänvisas alltid i första hand till STEP-programmet i grupp.

Stödtjänster i tredje sektorn

SeriE

är en för Kriminalvårdsstiftelsen och Sexpo-projektet gemensam stödform i huvudstadsregionen. Den drivs med projektfinansiering och strävar efter att tillhandahålla vård för personer med sexuellt intresse för barn och skapa ett nätverk för den yrkesutbildade personal som vårdar dem. Under sina verksamhetsår 2018–2020 har SeriE också skapat ett riksomfattande nätverk mellan yrkesutbildade i olika delar av landet som arbetar med ämnet. Polisensheterna i Nyland kan hänvisa nya kunder, även barn under 18 år, till huvudstadsregionens SeriE-projekt. Om projektets egna anställda inte kan ta emot fler kunder kan de ha kontaktuppgifter till andra aktörer. Även i andra delar av landet är det bra att polisen kontaktar närmaste SeriE-nätverk för att hitta lokala samarbetspartner.

Välitä! (Bry dig)

Setlementti Tampere ry strävar sedan 2012 efter att förebygga skadliga sexuella handlingar genom arbetet mot sexuellt våld som har mottot Välitä! (Bry dig). Välitä! tillhandahåller samtalshjälp med låg tröskel för personer misstänkta för sexualbrott eller personer som oroar sig för sina egna sexuella tankar eller handlingar. Det går också att ta kontakt anonymt. Även närstående till sådana personer kan ta kontakt. Välitä! ordnar personliga möten högst fem gånger, varefter personen kan fortsätta i individuell Uusi Suunta-rehabilitering.

Seritatyö

Seritatyö vid Ensi- ja turvakoti ry (Uleåborgs mödra- och skyddshem) och Vuolle Setlementti i Uleåborg är arbete som utgör en fortsättning på ett projekt med samma namn. Huvudmålet med projektet är att förebygga och minska sexualbrott. Utöver individuell och gruppterapi omfattar verksamheten också ett riksomfattande journummer och en chattjänst. Till denna verksamhet kan polisen hänvisa förövare över 15 år som är oroliga över sitt eget sexuella beteende eller sina gränser. Tjänsterna i Seritatyö är också avsedda för närstående till sådana personer.

Källor och mer information:

SeriE Huvudstadsregionen serie@sexpo.fi SeriE-projektet | Sexpo

<https://sexpo.fi/serie-verkosto/>

Seritatyö Uleåborg

Journummer, chatt och Discord-tjänster info@seritatyo.fi

<https://www.seritatyo.fi/>

Välitä! (Bry dig) Arbete mot sexuellt våld, Tammerfors

tfn 045 279 8090 (vardagar kl. 9–15, lämna ett meddelande i telefonsvararen under övriga tider) valita-yksikko@setlementtitampere.fi <https://www.seksuaalivakivalta.fi/>

Insoll, Tegan, Ovaska, Anna & Vaaranen-Valkonen Nina 2021: CSAM Users in the Dark Web: Protecting children Through Prevention (Skydda Barn rf ReDirection Survey Report 2021). Tillgänglig på: <https://www.suojellaanlapsia.fi/en/post/csam-users-in-the-dark-web-protecting-children-through-prevention> (2.11.2021)

Webbplatsen Psykporten.fi som tillhandahålls av psykiatrin vid Helsingfors universitetssjukhus. Egenvårdsprogrammet för sexuellt intresse riktat mot barn och ReDirection Self-Help Program. Tillgänglig på: <https://www.mielenterveystalo.fi/sv/egenvard/egenvardsprogrammet-sexuellt-intresse-riktat-mot-barn> (8.12.2025)

Brottspåföljdsmyndigheten 2020: Program på straffrättsliga grunder, STEP-programmet. Artikel på webbplatsen, publicerad 26.2.2020. Åtgärdsprogram som inverkar på återfallsbrottsligheten – Brottspåföljdsmyndigheten. Tillgänglig på: <https://www.rikosseuraamus.fi/sv/vart-uppdrag/aterfallsforebyggande/programarbete/> (2.11.2021)

THL - Klassifikation av sjukdomar ICD-10 1999; Pedofili F 65.4. Tillgänglig på: <https://www.julkari.fi/handle/10024/80324> (8.12.2025)

Taivaloja, Nita, Nurminen Nina 2021: Del C: Potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden hoito, tuki ja kuntoutus? (Vård, stöd och rehabilitering av potentiella förövare av sexualbrott mot barn) I verket: Laajasalo, Taina (red.) 2021: Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus (Hur förklarigas det psykosociala stödet för barn som blivit utsatta för våld? – Stöd och behandlingsformer samt förebyggande rehabilitering av potentiella förövare av sexualbrott mot barn). Institutet för hälsa och välfärd, Rapport 17/2020: Tillgänglig på: <https://www.julkari.fi/handle/10024/140845> (2.11.2021)

Vauhkonen, Teemu, Kaakinen, Markus & Hoikkala, Tommi 2021: Seksuaalirikosten tekijät, tekoilanteet ja ennaltaehkäisemisen mahdollisuudet. Nuorisotutkimusverkosto ja Helsingin yliopiston kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Förövare av sexualbrott, gärningssituationer och prevention. Ungdomsforskningsnätverket och Institutet för kriminologi och rättspolitik vid Helsingfors universitet). Tillgänglig på: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/820ac024-a9b3-4f15-8950-f37bbed9c3cd/content> (2.11.2021)

19. SPRÅKTJÄNSTER VID UTREDNING AV BARNBROTT

Med språktjänster avses både tolknings-, översättnings- och transkriberingstjänster vid förundersökning av brott mot barn. Med översättning avses muntlig eller skriftlig omvandling av informationen i skriftligt material till ett annat språk. Att låta översätta avser beställning av skriftliga eller muntliga översättningstjänster. Med tolkning avses förmedling av muntliga uttalanden från ett språk till ett annat. Med transkribering avses att ljudet på en inspelning omvandlas till text.

En rättstolk är en tolk som har specialutbildning och som arbetar som tolk i olika juridiska myndighetsärenden och behärskar fackspråket och etablerade uttryck i den kontexten på båda arbetsspråken. Myndighetsärendena kan vara polisens, Migrationsverkets eller domstolarnas processer.

19.1. BESTÄLLNING AV TOLK FÖR FÖRHÖR MED BARN

Vid tolkassisterade förhör av barn och ungdomar måste man särskilt ge akt på tolkningens kvalitet, dvs. på tolkens utbildning och yrkesskicklighet, eftersom målet är att barnet eller den unga ska förhöras endast en gång och det inspelade förhöret senare ska bli en del av rättegångsmaterialet.

Polisen ska vid alla förhör reservera tillräckligt med tid före förhöret för att göra tolken förtrogen med ärendet. Det är bra att före förhöret fråga tolken om det finns sådana drag i kulturen hos den person som tolkas som utredaren bör vara medveten om (till exempel termer som bör undvikas, omskrivningar, begränsad terminologi i det främmande språket, särdrag hos tecken-språk). Även efter förhöret bör utredaren fråga tolken om kommunikationen mellan parterna i tolkningen lyckades på ett ändamålsenligt sätt eller om det var något som förblev oklart i kommunikationen.

Det har ordnats specialutbildning för rättstolkar om hörande av barn i målsägandeställning i rättsprocessen. De specialutbildade rättstolkarna har utbildats för att arbeta som tolkar vid förhör och intervjuer med barn och ungdomar. Vid förhör med barn och ungdomar ska i första hand dessa specialutbildade registrerade rättstolkar anlitas.

Vid polisen har tolktjänsterna konkurrensutsatts i enlighet med lagen om offentlig upphandling. När tolktjänster beställs ska de nationella upphandlingsavtalen följas. Mer information om praxis för beställning av tolk finns på polisens intranät Sinetti.

Det ska övervägas fall för fall om rättstolkning kan göras på distans med hjälp av datasäkra videokonferensförbindelser. Distanstolkning per telefon lämpar sig inte för förhör med barn, eftersom tolken måste kunna se parterna i tolkningen.

Distanstolkning med hjälp av videokonferensutrustning kan vara ett alternativ om avståndet till förhörsplatsen är långt för en specialutbildad registrerad rättstolk. När man ordnar distanstolkning med videokonferensförbindelse är det viktigt att beakta sekretessen och datasäkerheten. Tolken ska genomföra distanstolkningen i den närmaste polisrättnings lokaler. Om distanstolkning används vid ett förhör är det särskilt viktigt att säkerställa ljud- och bildkvaliteten. Audiovisuella störningar försämrar kvaliteten på tolkningen och ökar också den kognitiva belastningen på tolken. Ljudkvaliteten beror inte bara på vilken teknik som används utan också på talarens artikulation och röststyrka.

19.2. HUSTAVLA: BESTÄLLNING AV TOLK FÖR FÖRHÖR MED BARN

Beställningsanvisningar finns i Sinetti

1. Registrerad rättstolk med Barnahus-specialutbildning

När man för förhör med barn beställer en tolk från en avtalsleverantör ska man kräva en tolk som är en specialutbildad, registrerad rättstolk (se uppgifter om specialutbildade rättstolkar i Sinetti).

2. Specialutbildad registrerad rättstolk via distansförbindelse

Även om det bör övervägas fall för fall om fjärranslutning kan användas vid förhör med barn, rekommenderas dock i första hand att en specialutbildad registrerad rättstolk anlitas och först i andra hand en registrerad rättstolk som inte är insatt i de speciella omständigheter som gäller utredning av barnbrott.

3. Registrerad rättstolk

Om en specialutbildad registrerad rättstolk inte är tillgänglig, ska en registrerad rättstolk som inte har specialutbildning anlitas. Reservera i så fall mer tid så att du före förhöret hinner sätta in tolken i sättet att förhöra barn och vikten av öppna frågor.

4. Tolk med examen för kontakttolk

Om en registrerad rättstolk överhuvudtaget inte är tillgänglig på det språk som behövs, är kravet att den tolk som anlitas har avlagt examen för kontakttolk. Att anlita en kontakttolk vid utredning av allvarliga brott är en sista utväg, eftersom kontakttolkarna inte alltid behärskar arbetsspråken tillräckligt väl särskilt beträffande specialterminologi, och tolken inte nödvändigtvis är tillräckligt insatt i de olika skedena av straffprocessen.

19.3. ANVISNINGAR TILL POLISEN OM TOLKASSISTERAT ARBETE VID FÖRHÖR MED BARN

För att tolkning av hög kvalitet ska lyckas krävs en yrkeskunnig tolk och att tolken inkluderas som fullvärdig medlem i den mångprofessionella arbetsgruppen. I anvisningarna betonas att tolken ska ha möjlighet att förbereda sig för intervjun på förhand, till exempel genom att göra sig förtrogen med intervjuarens intervjufrågor. Det rekommenderas att samma koncisa NCHD-intervjustomme alltid används i tolkassisterade intervjuer för att underlätta tolkens arbete.

Att beakta vid beställning av tolk

- Innan du beställer en tolk ska du ta reda på barnets språkkunskaper och vilket språkområde barnets familj kommer ifrån. Det är svårt särskilt för barn att förstå olika dialekter.
- Beställ tolk i god tid. När du gör beställningen ska du berätta vilket brott som misstänks i fallet och att det handlar om att höra ett barn.
- Före själva tolkningen ska du ge omfattande grundläggande information om situationen som tolkas, till exempel deltagarna (namn, ålder, ställning), andra personer talar ett främmande språk (namn, ålder, ställning) och ämnet/eventuell brottsbenämning. Om den tolk som beställningen förmedlats till anser sig vara olämplig för uppdraget, finns det tid att söka en annan tolk.
- Särskilt om det handlar om en liten språkgrupp är det bra att meddela barnets/familjens namn till tolken (eller om möjligt meddela tolkens namn till föräldrarna) så att eventuell jävighet blir känd i förväg.
- Meddela redan när du beställer tolk att situationen som tolkas också spelas in.
- Beställ tolken till platsen minst en halvtimme före förhöret, så att ni hinner gå igenom fallet innan tolkningen börjar.
- Reservera tolken för en tillräckligt lång tid, så att situationen inte behöver avbrytas på grund av att tolkningstiden slutar.
- En teckenspråkstolk ska alltid beställas från ett företag som specialiserar sig på teckenspråkstolkning.

Information till tolken före tolkningen

- Gå igenom intervjufrågorna med tolken på förhand för att förklara eventuella problematiska punkter om tolken inte är förtrogen med innehållet.
- Träffa tolken innan hörandet inleds. Berätta vad syftet med hörandet är och lite bakgrund om fallet. Berätta konstaterade fakta, men inte dina egna tolkningar.
- Kom tillsammans överens om hur ni går tillväga om det under intervjun uppstår frågor om förfaringsätten (t.ex. hur ni gör om en mening är svårtolkad eller om tolken måste specificera vad den som intervjuas har menat).
- Om du inte har erfarenhet av att arbeta med en tolk, fråga gärna tolken om praxis eller rådfråga till exempel en rättspsykologisk eller rättspsykiatrisk enhet för barn och unga.
- Berätta för tolken på förhand vad du förväntar dig.
- Informera tolken på förhand om det är något speciellt med fallet, t.ex. om barnet har en försenad utveckling eller svårigheter att producera tal.
- Kom på förhand överens med tolken om tolkningssättet. I praktiken används ofta konsekutivtolkning, dvs. att förhørsledaren och tolken talar turvis. Konsekutivtolkning skiljer sig från simultantolkning på så sätt att simultantolkning sker samtidigt med det tal som tolkas.

Presentation av tolken för den som ska intervjuas

- För att en intervju ska lyckas är det mycket viktigt att barnet och tolken får kontakt med varandra. Presentera tolken för barnet och berätta för barnet att tolken hjälpa er att förstå varandra. Låt tolken hälsa på barnet.

Deltagarnas placering

- Bestäm vars och ens sittplats på förhand. Med tanke på växelverkan mellan intervjuaren och barnet är det ändamålsenligt att tolken sitter på samma sida som intervjuaren. Å andra sidan önskar en del tolkar att få sitta mellan dem som tolkas, så att tolken också ser båda (myndigheten och kunden).

Pauser i talet

- Kom på förhand överens om det är tolken eller intervjuaren som avbryter barnet. Tolken är ibland tvungen att avbryta den som talar om mängden information överstiger minneskapaciteten.
- Observera att det måste reserveras tid för tolkningen.

Talsättet vid tolkning

- Med tanke på tolkningen och barnets förmåga att förstå får talet gärna vara fritt och inte uppläst text. Det är också bra att omarbета lagtext till så tydligt fritt tal som möjligt.
- Försök framföra saken så klart och koncist som möjligt. Ju längre en fråga eller redogörelse är eller ju mer utvikningar den innehåller, desto svårare är den att tolka tydligt.
- Använd appellativ och egennamn istället för pronomenet han/hon (t.ex. farbror, faster, man, kvinna osv.) så att tolken kan förmedla ditt budskap eller din fråga korrekt. I många språk spelar grammatiskt genus/kön en viktig roll.
- På vissa språk (t.ex. thailändska) kan bisatser vara svåra att tolka och då är det ändamålsenligt att använda korta enkla meningar i all kommunikation.
- Tolken tolkar vanligen i jag-form. Kom dock separat överens med tolken t.ex. om att använda vi-form om det är fråga om ett litet barn.

Att beakta i en tolkningssituation

- Tala alltid direkt till barnet. Ställ frågorna till den som intervjuas, titta inte på tolken. Ta ögonkontakt med tolken när denne tolkar vad den som tolkas säger.
- En bra tolk följer den som lyssnar: lita på tolken och ge tolken utrymme att sköta sitt arbete ordentligt.
- Låt tolken tolka även när du delvis förstår språket (jfr engelska, svenska, estniska).
- Vid distanstolkning bör det noteras att alla bakgrundsljud är störande (lekande barn, ljud från tangentbord osv.).

Pauser

- Se till att tolken får tillräckligt med pauser och något att dricka. Beakta att tolken talar lika mycket som alla andra deltagare tillsammans och behöver därför pauser för att bästa möjliga resultat ska kunna säkerställas.

Att ge respons

- Under pauserna kan du ge tolken respons och precisera anvisningarna. Tolken kan göra nyttiga anmärkingar om språket, den kulturella bakgrunden och annat som gäller den som tolkas.
- Under pauserna i tolkningen kan intervjuaren fråga om tolkningen löper väl eller om tolken önskar att arbetsättet ändras på något sätt.
- Om du inte är nöjd med hur tolkningen förlöper, ta en paus och red ut saken.
- Det är viktigt för utvecklingen att ge respons till tolken efter tolkningen. På det sättet kan tolken utveckla sina språkkunskaper och sitt handlingssätt, om det framkommer brister som kan påverka förundersökningen eller äventyra rättsskyddet för den som förhörs.

Efter tolkningen

- Reservera tid för att gå igenom tolkningssituationen efteråt med tolken.
- Ta reda på om något som behandlades under förhöret är oklart eller flertydigt (kan t.ex. ett ord som använts ha många olika betydelser).
- Fråga inte vad tolken tänker om barnets berättelse. Tolken förmedlar bara det som sägs. Tolken kan förklara för dig omständigheter som hänför sig till barnets språk eller kultur.

19.4. TRANSKRIBERING AV FÖRHÖR MED BARN

Med transkribering avses att tal från en ljud- eller videoinspelning skrivs ut som text. Transkribering kan göras på två olika sätt; inspelningen kan transkriberas i sin helhet eller endast de delar som är relevanta. I en straffprocess används transkribering som stöd för rättegångsmaterialet. Videoförhör eller intervjuer med barn eller ungdomar som görs i förundersökningen av brott mot barn ska transkriberas i sin helhet.

Universitetssjukhusens rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheter för barn och unga kan alltjämt själva i enlighet med dessa anvisningar transkribera de videointervjuer med barn som på polisens begäran görs för förundersökning.

Vad ska transkriberas?

I princip ska videoförhör alltid transkriberas. I undantagsfall kan behovet av transkribering dock diskuteras med den utsedda åklagaren. Om fallet inte kommer att överlämnas till åtalsprövning eller om ett beslut om åtal eftergift är sannolikt i fallet, ska behovet bedömas särskilt noggrant för att undvika onödiga transkriberingar. Videoförhör som följer NICHD-intervjustommen ska alltid transkriberas i sin helhet.

Videobandade förhör transkriberas inte, eftersom det upprättas förhörprotokoll över sådana förhör och protokollet används som förundersökningsmaterial.

Beträffande tele- och avlyssningsmaterial transkriberas endast de inspelningar eller delar av inspelningar som är nödvändiga och väsentliga för utredningen.

Innehållet i inspelningar som parterna eller utomstående lägger fram som bevis ska i första hand behandlas i samband med förhöret. Vid behov transkriberas endast de delar av inspelningarna som är nödvändiga för bevisningen.

Hur beställor jag en transkribering?

Anvisningar för beställning av transkribering finns på polisens intranät. Transkriberingen görs antingen av en anställd vid polisen eller av polisens avtalsleverantör i enlighet med anvisningarna i Sinetti. Universitetssjukhusens rättspsykologiska eller rättspsykiatriska enheter för barn och unga kan ha egna rutiner för transkribering av intervjuer som görs vid enheterna.

Transkriberingens plats i förundersökningsprotokollet

Transkriberingen av videoförhör placeras i förundersökningsprotokollet på förhörprotokollets plats. I början av transkriberingen av videoförhör placeras första sidan av förhörprotokollblanketten i polisens Kameleon-blankettbank, där uppgifterna om förhöret fylls i.

Förhör som inte transkriberats placeras som bilagor. Kraven på transkriberingens layout finns i Förhörshandboken.

Hur beställs transkribering på främmande språk?

Transkribering på andra språk än finska eller svenska beställs av en översättare. Beställningsanvisningar finns på polisens intranät under Käännöspalvelut (Översättningstjänster).

19.5. ÖVERSÄTTNINGSTJÄNSTER VID UTREDNING AV BARNBROTT

Vid polisen har översättningstjänsterna konkurrensutsatts i enlighet med lagen om offentlig upphandling. De nationella upphandlingsavtalen måste följas vid beställning av översättningstjänster.

Hur görs översättningarna?

En handling kan översättas för parten antingen muntligt (prima vista-översättning) eller skriftligt.

Vad översätts?

Ett beslut eller en väsentlig del av förundersökningsprotokollet översätts på polisens bekostnad, om undersökningsledaren anser att en översättning är nödvändig.

En skriftlig översättning av en handling kan vara väsentlig för ett effektivt försvar, om inte en muntlig översättning kan anses vara tillräcklig. Överväg fall för fall vad behovet av översättning grundar sig på.

Hur beställor jag en översättning?

Beställningsanvisningar finns på Sinetti under Kääntäminen (Översättningar).

Källor och mer information:

Polisens intranät Sinetti

Utbildningsstyrelsens register över rättstolkar
(<https://oikeustulkikirekisteri.opintopolku.fi/>).

20.20 BARN I SÄRSKILT SÅRBAR STÄLLNING

20.1. 20.1 SPÄDBARN OCH SMÅBARN

Eeva Nikkola, MD, specialist på barnsjukdomar

De allra yngsta barnen utgör en särskild riskgrupp när det gäller våld. Nedan ges några orsaker till detta:

- Små, ungefär 0–4 månader gamla spädbarn, som ännu inte kan röra sig självständigt från en plats till en annan, kan inte orsaka sig själva ens små skador genom egna handlingar.
- Därför ska även små blåmärken eller andra skador hos spädbarn tas på allvar och orsaken utredas noggrant.
- Ett enskilt blåmärke eller något annat märke på huden kan vara det enda synliga tecknet på våld.
- Spädbarn löper större risk än äldre barn att skadas allvarligt till och med av kortvarigt våld/hårdhänt hantering.
- Spädbarn är helt försvarslösa i en våldssituation och kan inte berätta om det efteråt. Våld mot spädbarn sker så gott som alltid inom familjen.

Gråt är spädbarnets sätt att uttrycka sina behov, när det är hungrigt, fryser, har ont, känner obehag osv. Alla spädbarn gråter, men det finns individuella skillnader i spädbarns temperament och en del gråter speciellt mycket till exempel på grund av magbesvär. Spädbarn vaknar också på natten och föräldrarna i familjer med spädbarn är ofta trötta och lider av sömnbrist. Redan detta utgör en risk för att föräldern förlorar besinningen när spädbarnet gråter. Om familjen eller en förälder samtidigt upplever andra stressfaktorer i livet (ekonomiska svårigheter, svårigheter i parförhållandet, missbruksproblem, psykiska problem, upplevelser av våld osv.) ökar risken för våld mot barnet ytterligare.

20.1.1. Att skaka spädbarn

Att skaka ett spädbarn är en särskild form av våld. Det riktas vanligen mot ett några månader gammalt barn i en situation då barnet gråter och den vuxna tappar besinningen på grund av detta. I ett typiskt fall tar den vuxna med båda händerna tag i barnet om sidorna eller bröstkorgen och skakar eller ruskar om barnet fram och tillbaka för att få det att sluta gråta. Det kan också hända att den vuxna hårdhänt kastar eller lägger ner spädbarnet i sängen, på skötbordet eller på något annat underlag så att bakhuvudet träffar underlaget hårt.

Huvudet på spädbarn är stort och tungt i förhållande till resten av kroppen, och spädbarnet orkar inte hålla upp det själv. När man ruskar om ett spädbarn slungas huvudet fram och tillbaka, vilket kan orsaka blödningar och andra skador på hjärnan. Det kan också uppstå blödningar i ögonbotten. Om huvudet träffar ett underlag med kraft kan det uppstå skallfrakturer. Det kan uppstå frakturer på revbenen om man klämmer om barnet. Barnet kan ha synliga blåmärken i sidorna där den vuxna hållit i eller klämt om barnet. (Bild 3)

I värsta fall kan sådana skador vara allvarliga och leda till bestående funktionsnedsättning eller till och med till att barnet dör. Det kan ibland uppstå allvarliga skador även om man skakar barnet kortvarigt, till och med bara några sekunder.

Skador som orsakats av att barnet skakats är ofta svåra att identifiera. Det enda yttre tecknet kan vara ett litet blåmärke på barnets sida, men ofta syns inget avvikande utvändigt. Symtomen som orsakas av att barnet skakas kan också vara varierande och ofta ospecifika. Det kan hända

att barnet gråter, åter dåligt, kråks eller år tröttare ån normalt. Ett spädbarn reagerar på detta sätt i många olika situationer. Detta kan fördröja möjligheten att få vård.

Bild 3

20.1.2. Småbarn

Når ett spädbarn lær sig att vända sig, ååa, krypa och senere gå, ökar också risken för olika olyckor som leder till skador. Vid bedömning av ett barns skador måste alltid barnets ålder, förmåga att röra sig och den kända eller rapporterade skademekanismen beaktas. De flesta skador hos barn år inte avsiktligt orsakade och möjligheten att det år fråga om en olyckshåndelse måste beaktas når man funderar på alternativa hypoteser/utredningslinjer. Ibland kan det vara fråga om brist på tillräcklig övervakning eller att barnet på annat sätt försummats, vilket i vissa fall kan uppfylla definitionen av utsåttande.

Når ett barn växer år det normalt att den egna viljan börjar utvecklas och barnet prøvar sina grånser, vilket i vissa familjer leder till våld i syfte att tukta barnet. Utgående från var skadan finns och typen av skada kan man bedöma hur sannolikt det år att skadan orsakats av en olycka eller av våld. Bild 4 visar typiska stållen där blåmärken upptråder vid olyckor (i grönt) respektive våld (i rött).

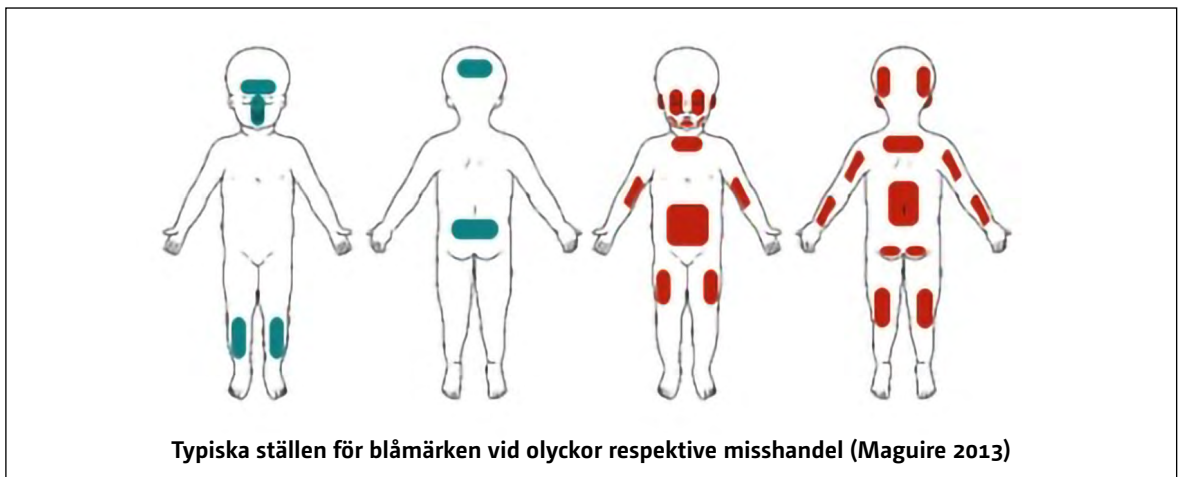

Bild 4

20.1.3. Hur polisen ska handla

Vid skador hos småbarn ska tröskeln för att konsultera hälso- och sjukvården vara låg. Vid behov leds konsultationerna vidare via de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga exempelvis till universitetssjukhusens socialpediatriska enheter som har specialkompetens i dessa frågor. Utanför tjänstetid kan man vända sig till närmaste jourmottagning för barn inom den specialiserade sjukvården.

Vid misstanke om att ett barn nyligen har utsatts för våld (<7 dygn) ELLER att barnet för närvarande har skador eller symtom, ska hälso- och sjukvården göra en brådskande bedömning. Det rekommenderas att barn under tre år undersöks inom den specialiserade sjukvården. Barn under ett år ska alltid undersökas på en jourmottagning för barn så snabbt som möjligt, även om det inte finns några synliga skador.

20.1.4. Myndighetssamarbete

Våld mot spädbarn är ett särskilt utmanande område för alla myndigheter. Händelserna inträffar inom familjen och det finns oftast inga utomstående vittnen. Det kan vara en svår uppgift för yrkesutbildade inom hälso- och sjukvården att känna igen de fall där ett spädbarn har skakats och att konstatera skadorna. För polisen är utmaningen ofta att påvisa vem som är förövare, även om barnets skador obestridligen har orsakats av våld. Barnskyddsmyndigheterna står i sin tur inför en särskilt svår uppgift när de bland annat måste besluta huruvida ett spädbarn ska skiljas åt från sina föräldrar för den tid som utredningen pågår.

Ett bra samarbete mellan myndigheterna är särskilt viktigt i dessa situationer, så att vården av barnet och förundersökningen inleds snabbt. Med tanke på barnets och familjens framtid är det viktigt att alla myndigheters arbete är på hög nivå och att de drar de rätta slutsatserna. Ett sätt att förbättra kvaliteten på myndigheternas arbete är att göra misstankar om våld mot spädbarn till ett särskilt föremål för samarbete. Detta kan man till exempel göra genom att behandla sådana fall i mångprofessionella expertgrupper enligt modellen för förundersökning av brott eller i något annat liknande samarbetsförfarande mellan myndigheter.

Källor och mer information:

Institutet för hälsa och välfärd (THL) 2021: Barnahus-verkkokoulu (Webbskolan Barnahus). Tillgänglig på: <https://barnahus.fi/koulutuksia/barnahus-verkkokoulu/> (8.12.2025)

Nikkola, E., Tupola, S. (2023). Lapsen kaltoinkohtelu (Kränkande behandling av barn). I verket M. Renko, H. Niinikoski, S. Palmu (red.); Lastentaudit (Barnsjukdomar, 7:e förnyade upplagan, ss 605–23. Duodecim.

Maguire, Sabine Ann & Mann, Mala Kanthi 2013: Systematic reviews of bruising in relation to child abuse-what have we learnt: an overview of review updates. Evidence-Based Child Health A Cochrane Review Journal 8(2):255-63. Tillgänglig på: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ebch.1909> (2.11.2021)

20.2. REGNBÅGSUNGA

Kriminalöverkonstapel Noora Halmeenlaakso och
specialsakkunnig Linnea West i samarbete med Seta rf

Med regnbågsunga avses ungdomar som hör till sexuella minoriteter och/eller könsminoriteter. Den unga kan vara till exempel flicka eller pojke, ickebinär eller könlös. Oberoende av kön eller könsuttryck kan den unga vara till exempel heterosexuell, asexuell, lesbisk, homosexuell eller bi-, pan- eller omniexuell. Unga som använder termen queer upplever inte nödvändigtvis att de behöver definiera sin sexualitet eller sitt kön desto närmare. Regnbågsunga är inte en homogen grupp, och regnbågsidentiteten betyder inte automatiskt vissa egenskaper.

Undersökningar visar att regnbågsunga har upplevt mer våld än andra åldersgrupper både i skolan och hemma, och på grund av sin minoritetsställning löper de också risk att falla offer till exempel för hatbrott. För att regnbågsungas grundläggande rättigheter, såsom rätten till integritet och privatliv, ska kunna tillgodoses på lika villkor som andra ungas, ska man i behandlingen av brottmål som gäller dem fästa vikt vid några speciella omständigheter.

Ett enhetligt bemötande av alla unga främjar nämligen inte likabehandling. Den unga kan också vara i en särskilt sårbar ställning eller lida risk för brott även på grund av andra omständigheter. Till exempel kan ett rasifierat transkönat barn som har ett annat modersmål än finska eller svenska ha en mycket annorlunda ställning i sin egen familj och gemenskap än transkönade barn som inte hör till andra minoriteter.

Det är myndighetens skyldighet att främja likvärdigt bemötande och garanterar också att utredningen kan utföras på ett ändamålsenligt sätt. Grundläggande kännedom om sexuell läggning och könsångfald och en uppfattning om frågor som påverkar regnbågsungas liv bidrar till att förstå eventuella motiv för brott och att identifiera unga i särskilt utsatt ställning och bemöta dem på ett respektfullt sätt.

Sträva efter att genom ditt eget handlande göra det normalt och vardagligt att diskutera regnbågsteman sakligt i din arbetsgemenskap. Bristen på kunskap ger näring åt fördomar och stärker stereotypier. Ingrip genast om dina kolleger har osakliga kommentarer, stereotypa uppfattningar eller fördomar. Diskutera tillsammans vad uppfattningarna beror på och korrigerar felaktiga uppfattningar. Uppmana kollegan att skaffa saklig information till exempel på Setas webbplats.

Regnbågsunga kan känna misstro mot polisen utifrån tidigare dåliga möten med myndigheter eller något de hört berättas om polisens ageranden. Tröskeln för att berätta för polisen om omständigheter som har bidragit till ett brott, till exempel ens sexuella läggning eller könsidentitet, kan vara hög på grund av rädslan för diskriminering. Det händer att brott eller motivet bakom brott av denna orsak inte kommer fram överhuvudtaget.

Det är därför viktigt att handla så finkänsligt som möjligt vid alla möten, eftersom man aldrig utifrån utseendet eller andra faktorer kan veta om kunden hör till en sexuell minoritet eller en könsminoritet. Ett sådant sätt att arbeta kan kallas antagande om mångfald.

20.2.1. Lyssna fördomsfritt i stället för att göra antaganden

Alla gör antaganden om andra människor som påverkar växelverkan. Det är viktigt att bli medveten om sina antaganden och ifrågasätta dem, eftersom de inte främjar ett gott och öppet bemötande. Det är en viktig del av förundersökningen att utarbeta olika hypoteser, men dessa får inte påverka sättet att bemöta den unga.

Det är viktigt att ställa frågor och att fördomsfritt lyssna på den unga. Ditt förhållningssätt inverkar på hur öppet den unga vill berätta om sina angelägenheter och uppfattningar för dig. Anta-

ganden kan vara till förfång för utredningen och till exempel förhindra att motivet till brottet kommer fram, eftersom den unga inte alltid orkar eller vill korrigera de antaganden som gjorts.

Det är till exempel viktigt att inte anta eller försöka gissa sig till könet på den unga eller på andra parter utifrån namnet, utseendet eller någon annan yttre omständighet. Man ska inte heller göra antaganden om eller definiera någons sexuella läggning utifrån det sexuella beteendet eller andra faktorer som förhørsledaren känner till.

Identiteten utvecklas särskilt när man är ung och övar sig på att sätta ord på identiteten. Unga kan till exempel definiera sin sexuella läggning eller sitt kön med olika ord under utredningens gång. Detta är inte ett tecken på opålitlighet.

Det kan vara svårt att märka sina egna oavsiktliga attityder, bristfälliga kunskaper eller sitt oförstånd, vilket lätt kan ge den unga en känsla av utanförskap. Dina attityder kan komma fram inte bara i det du säger utan också i till exempel gester och miner.

Gör inte generaliseringar utifrån enskilda möten eller tillhörighet till en sexuell minoritet eller könsminoritet. Det viktiga är att bemöta varje människa som individ.

20.2.2. När du hör regnbågsunga

Respektera den ungas rätt att definiera eller inte definiera sitt eget kön och sin sexuella läggning. Fråga vad den unga vill bli kallad. Kom ihåg att förklara för den unga att du i samtalen vill använda det namn som den unga själv önskar, även om du i alla handlingar måste anteckna de officiella personuppgifterna.

Det är bra att först använda ett könsneutralt språk (att fråga till exempel om den unga sällskapar med någon i stället för att fråga om hen har en flickvän eller pojkvän). Det ger också den unga utrymme att vara sig själv, om man i samtalet lyfter fram alternativ som avviker från normerna (t.ex. är den du sällskapar med flicka, pojke eller ickebinär?). Detta signalerar också om ett arbetssätt som utgår ifrån mångfald.

Hör efter eller fråga vilka termer och ord den unga använder till exempel för att beskriva sin partner, sitt kön eller sin sexuella läggning. Använd om möjligt samma ord i ditt eget tal och i de frågor du ställer. Vid behov kan du fråga vilken betydelse ett ord som den unga använder har för hen. Om du använder frågebatterier ska du ändra om dem så att de tar hänsyn till regnbågsunga. Var beredd att anpassa de termer som används vid hörandet till det språk den unga själv använder.

Om du använder fel namn för den unga, använder en term som hänför sig till ett annat kön eller märker att du gör antaganden, är det på sin plats att be om ursäkt. För regnbågsunga är det viktigt att möta en fördomsfri vuxen som förhåller sig respektfullt till den unga.

20.2.3. Specialfrågor som rör regnbågsunga och våld

Våld i nära relationer kan förekomma i alla typer av nära relationer oavsett parternas kön. Regnbågsunga löper en särskild risk att utsättas för psykiskt och fysiskt våld i hemmet om föräldrarna inte accepterar den ungas identitet. Även syskon kan utsätta varandra för våld. I dessa fall ska barnets bästa och självbestämmanderätt alltid prioriteras.

Regnbågspersoner kan också höra till andra minoriteter, och korsande minoritetsställningar kan ge olika resultat när det gäller förekomsten och typerna av våld. Offrets kända eller förmodade minoritetstillhörighet kan vara ett motiv för hatbrott. Att falla offer för ett hatbrott försätter en ung person i en särskilt sårbar ställning och kan ha allvarliga följder bland annat för den psykiska hälsan och identitetsutvecklingen.

Situationen vara särskilt sårande om den unga faller offer för ett sexualbrott eller grooming vid sina första försök att dejta till exempel en person av samma kön eller öppet som transperson. I sådana fall är det också sannolikt att ingen i den ungas närmaste krets känner till kontakten eller dejtandet, och det kan vara svårt för den unga att berätta om det för vuxna eller ens för jämnåriga.

Regnbågsunga löper ökad risk att bli bostadslösa, vilket också kan göra dem mer utsatta för vålds- och sexualbrott eller människohandel. Den unga har kanske inte heller någon trygg plats att gå till. Särskilt när det gäller minderåriga är det skäl att kartlägga situationen tillsammans med den sociala myndigheten och säkerställa att det finns en trygg plats där den unga kan övernatta.

20.2.4. Familjen

Föräldrarna känner inte alltid till sitt barns sexuella läggning eller könsidentitet. Om det i samband med en brottsutredning är nödvändigt att berätta för familjen om sådant som gäller den ungas identitet, ska den unga ges tillfälle att förbereda sig på detta och påverka hur och i vilken situation föräldrarna får höra det. "Att bli tvingad ut ur skåpet", dvs. att den ungas sexuella läggning eller könsidentitet avslöjas för föräldrarna utan den ungas vetskap, kan vara en mycket traumatisk upplevelse och förvärra den sårbara situation som den unga som blivit föremål för ett brott redan befinner sig i.

En förälder som inte accepterar sitt barns sexuella läggning eller könsidentitet handlar nödvändigtvis inte till alla delar i enlighet med barnets bästa i frågor som gäller straffprocessen. Vid förundersökning bör en intressebevakare alltid sökas om en förälder inte kan bevaka barnets bästa opartiskt.

När du vill...	...säg till exempel	...i stället för att säga
Fråga vad den unga heter.	<p>"Vad heter du?"</p> <p>"Vilket namn använder du?"</p> <p>"Har du andra tilltalsnamn?"</p>	<p>"Okej, Maja. Får jag kalla dig Maja?"</p> <p>"Du heter alltså Akke. Det är ett ganska ovanligt pojknamn.</p> <p>"Paju? Är det alltså ett flicknamn eller är det på något sätt "könsneutralt"?"</p>
Ta reda på hur familjen förhåller sig till den ungas minoritetsidentitet.	<p>"Vad kallar de andra dig?"</p> <p>"Hurdan relation har du till din familj?"</p> <p>"Du berättade att du är _____. Vem alla känner till det?"</p>	<p>"Vet din mamma att du är _____?"</p> <p>"Vad tycker dina föräldrar om att du upplever dig vara _____?"</p>
Ta reda på den ungas juridiska kön.	Fråga inte, utan kontrollera uppgifterna i registret.	
Anteckna i förundersökningsmaterialet att den unga är transsexuell eller ickebinär.	<p>"_____ säger sig vara ickebinär."</p> <p>"_____ är en 13-årig ung person med transbakgrund."</p>	<p>"_____ är en 13-årig flicka/pojke."</p> <p>"_____ upplever sig inte vara flicka utan "ickebinär"."</p>

När du vill...	...säg till exempel	...i stället för att säga
Ta fram ett eventuellt hatbrottsmotiv.	<i>“Vad sades i den situationen?” “Du berättade att du är _____. Jag undrar om personen visste det.”</i>	<i>“Sa han att han slog dig för att du är _____?”</i>
Referera till andra som varit närvarande.	<i>“Vilka alla var närvarande?” “Hur många var ni?” “Sällskapar du alltså med _____?”</i>	<i>“Var det ett stort gäng med flickor?” “Var var din flickvän då?”</i>
Berätta att du måste kontakta den ungas familj och berätta om hens sexuella identitet eller könsidentitet.	<i>“I den här situationen när du har blivit föremål för ett brott och du ännu är minderårig, måste jag kontakta dina föräldrar. Vad tycker du om det? /Hur känns det?”</i>	<i>“Okej, tack. Nu ringer jag dina föräldrar och berättar om situationen. Vänta här en stund.”</i>

20.2.5. 20.2.5 Ordlista

Med regnbågsunga avses ungdomar som hör till sexuella minoriteter och/eller könsminoriteter.

Binär/ickebinär (eng. binary/non-binary). Binär betyder att något är uppdelat i två. Könsidentiteten kan vara binär eller ickebinär. Ickebinär är en person vars könsidentitet inte passar in i indelningen i två kön, dvs. kvinnor och män. Personen kan vara till exempel ickebinär, könlös eller intersexuell.

Till sexuella minoriteter hör människor med en annan sexuell läggning än hetero, bl.a. homosexuella, lesbiska, bi- och pansexuella samt asexuella.

Könsminoriteter är ett samlingsbegrepp för personer som inte identifierar sig med det kön de tilldelats vid födseln, eller vars kön, könsuttryck och könsupplevelse inte till alla delar eller överhuvudtaget motsvarar de normativa uppfattningarna om kön och som själva definierar sig som tillhörande en könsminoritet, såsom transpersoner, transvestiter, ickebinära eller intersexuella.

En transkvinna är en kvinna som vid födseln definierats som pojke men som till sin könsidentitet är kvinna. En kvinna som vid födseln definierats som pojke kan hänvisa till sig själv som kvinna, transkvinna eller kvinna med transbakgrund.

En transman är en man som vid födseln definierats som flicka men som till sin könsidentitet är man. En man som vid födseln definierats som flicka kan hänvisa till sig själv som man, transman eller man med transbakgrund.

Transsexualitet förutsätter inte att den unga har sökt eller fått medicinska behandlingar. En ung som utan resultat har försökt få diagnosen transsexuell, har fortfarande rätt att definiera sitt kön på det sätt hen önskar.

Ickebinär kan vara både en man och en kvinna, något däremellan eller något helt utanför denna indelning.

Cis. Ordet cis används för att beskriva att en persons könsidentitet och könsuttryck motsvarar det kön som fastställts vid födseln och de förväntningar som i allmänhet är förknippade med detta kön i kulturen. Största delen av människorna är cispersoner. En cisman har vid födseln definierats som pojke. En ciskvinna har vid födseln definierats som flicka.

Intersexvariation. Intersexvariation betyder en rad olika kroppsliga variationer där könade drag, såsom kromosomer, könsorgan eller hormonaktivitet, inte stämmer överens med hur en typisk mans kropp eller en typisk kvinnokropp förväntas se ut. Intersex är en naturlig kroppslig variation som lyfter fram att människor inte ens biologiskt kan indelas i två kön som utesluter varandra. Intersex kan också vara en persons könsidentitet.

Könsuttryck. Med könsuttryck avses olika uttrycksätt som är könsrollsbundna i vår kultur. Könsuttryck innefattar allt individens handlande och beteende genom vilket hen uttrycker för sig själv och andra att hen är kvinna, man eller något annat. Dessa uttrycksätt är till exempel klädsele, annat utseende, sättet att tala, miner och gester. Människor uttrycker sitt kön antingen medvetet eller omedvetet.

Fler termer: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>

Källor och mer information:

Webbplatsen (30.4.2025):

<https://www.monimuotoisetperheet.fi/ammattilaisille/poliisit/>

Guiden som utarbetats tillsammans med Polisyrkeshögskolan ger poliserna information om vad de bör beakta när de för sorgebud till en familj med mångfald eller hur olika former av föräldraskap kan påverka vårdnadstviser. Guiden behandlar förutom teman med anknytning till sexuella minoriteter och könsminoriteter även bland annat ombildade familjer, familjer med två kulturer, flerlingsfamiljer och familjer med en förälder.

Tjänsten Sinuiksi: <https://www.sinuiksi.fi/tuki/>

I tjänsten Sinuiksi ger yrkesutbildade personer stöd till människor som hör till sexuella minoriteter och könsminoriteter och personer som funderar på sin identitet samt deras närstående och yrkesutbildade personer. Tjänsten kontaktas till exempel i frågor som gäller sexuell läggning, sex och sexualitet, könsidentitet och könsuttryck.

Information till föräldrar om mångfald: <https://nuoret.seta.fi/vanhemmille/>

Föräldrar till regnbågsunga och andra närstående har tillgång till professionella och riksomfattande stöd- och rådgivningstjänster. På sin webbplats har Seta samlat information och länkar särskilt för föräldrarnas behov.

Kompetenscentrum för könsångfald: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/>

Setas Kompetenscentrum för könsångfald (tidigare Transtukupiste) tillhandahåller psykosociala stödtjänster för intersexuella, transpersoner och deras närstående och är expert på könsångfald. Kompetenscentrumet för könsångfald erbjuder både avgiftsfri professionell samtalshjälp och kamratstöd.

Perhesuhdekeskus (Centrumet för familjerelationer): <https://perhesuhdekeskus.fi/>

Centrumet för familjerelationer står till tjänst med information, ordnar evenemang för likställda och hjälp för personer som hör till könsminoriteter och sexuella minoriteter samt deras närstående som stöd för familje-, kärleks- och närståenderelationer.

20.3. BARN MED INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING ELLER AUTISM

Rättspsykolog Risto Vakkilainen

Neuropsykiatriska störningar som börjat i barndomen (utöver intellektuell funktionsnedsättning, exempelvis ADHD, inlärningssvårigheter och autismspektrumstörningar) har visat sig vara en betydande riskfaktor, särskilt vid våldsbrott mellan individer (Söderström et al., 2004). Studier visar att barn med intellektuell funktionsnedsättning löper större risk än andra barn i samma ålder att bli föremål för kränkande behandling. Samtidigt är personer med intellektuell funktionsnedsättning eller med andra inlärningssvårigheter i en ofördelaktig ställning i straffrätts-systemet. De har sämre förmåga att förstå den straffrättsliga processen och sin egen roll i den.

De rättspsykologiska enheterna kan på begäran bistå polisen vid förhör av barn med försenad utveckling. Enheternas specialiserade psykologer kan till exempel hjälpa polisen vid planering av förhör, intervju barnen och bedöma tillförlitligheten i barnens berättelse. Eftersom det är bra att använda samma metoder för att höra personer med intellektuell funktionsnedsättning som för att höra barn, kan en polis som arbetar med utredning av brott mot barn och som specialiserat sig på att förhöra barn också själv höra barnet.

20.3.1. Internationella konventioner

Det har upprättats internationella konventioner för att säkerställa alla människor lika rättigheter inom olika områden i livet. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning fastställer att alla människor ska ha lika möjligheter och rättigheter också när de har att göra med rättsväsendet. Enligt definitionen i artikel 12 och 13 i konventionen har personer med funktionsnedsättning rättshandlingsförmåga och rätt till det stöd de behöver för att utöva sin rättshandlingsförmåga. Vidare är konventionsstaterna skyldiga att säkerställa effektiv tillgång till rättssystemet för personer med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra, bland annat genom att erbjuda dem processuella och åldersrelaterade anpassningar för att göra det lättare för dessa personer att delta direkt och indirekt, även som vittnen, i alla rättsliga förfaranden inklusive utredningsskedet och andra förberedande skeden.

FN-konventionen syftar till att säkerställa att alla personer med intellektuell funktionsnedsättning ska ha lika möjligheter inför rättssystemet i alla dess faser. I praktiken innebär detta att personer med intellektuell funktionsnedsättning ska ges tillgång till det stöd de behöver i straffrättsystemets olika faser. Även varje enskild polis kan bidra till att offer med intellektuell funktionsnedsättning behandlas jämlikt under förundersökningsprocessen.

20.3.2. Definition av intellektuell funktionsnedsättning

I WHO:s sjukdomsklassifikation ICD-10, som tillämpas i Finland, definieras intellektuell funktionsnedsättning på följande sätt:

”Intellektuell funktionsnedsättning är ett tillstånd där den psykiska utvecklingen har stagnerat eller är ofullständig. Svagt utvecklade är i synnerhet färdigheter som uppkommer i utvecklingsåldern, dvs. intellektuella, språkliga, motoriska och sociala förmågor som påverkar den allmänna intelligensnivån. En intellektuell funktionsnedsättning kan uppträda ensam eller åtföljd av vilka andra psykiska eller fysiska störningar som helst.”

Med andra ord är intellektuell funktionsnedsättning en neurokognitiv utvecklingsstörning som har omfattande inverkan på individens förmåga att lära sig och förstå nya saker och förmåga att fungera i det omgivande samhället. Intellektuell funktionsnedsättning märks inte nödvändigtvis i habitus eller beteende, utan det kan hända att ett barn med intellektuell funktionsnedsättning vid interaktion närmast ger ett intryck av att vara yngre än det är. Ett barn med intellektuell funktionsnedsättning längtar precis som andra barn efter att ha kontakt med andra människor och bli accepterad. Med intellektuell funktionsnedsättning avses de mest allvarliga övergripande inlärningssvårigheterna som också väsentligen försämrar individens förmåga att förstå konsekvenserna av sina handlingar (och ord).

Intellektuell funktionsnedsättning konstateras genom en omfattande bedömning av individens funktionsförmåga, bland annat med hjälp av sådana intelligenstester som psykologer ofta använder i sina undersökningar. Syftet med intelligenstest (bl.a. Wechslers tester) är att bedöma olika egenskaper i intelligensen genom olika uppgifter, och slutresultatet är en bra bedömning av en individs kognitiva förmåga i förhållande till den övriga befolkningen. Som resultat av ett test fås en uppskattning av så kallad allmän intelligens som anges som intelligenskvot.

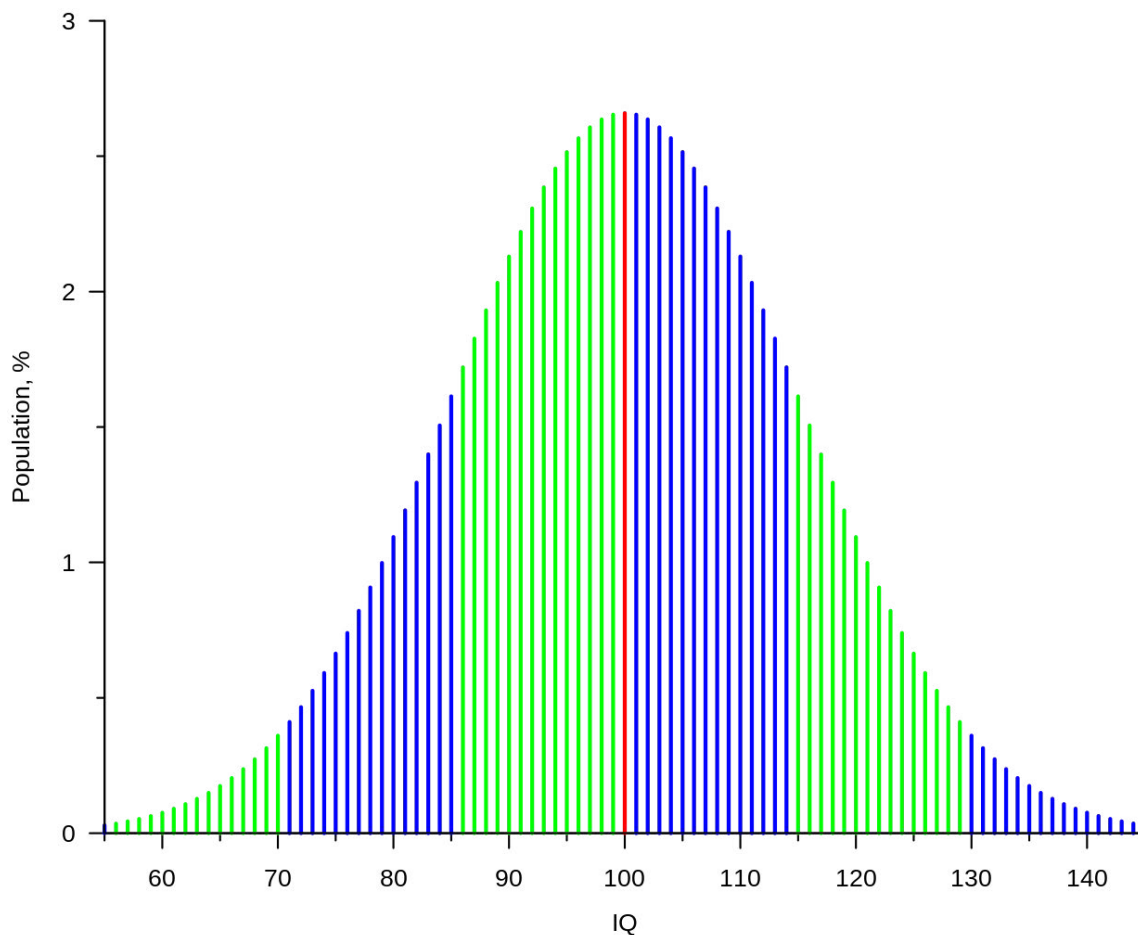

Bild 5

Enligt normalfördelningen (bild 5) fördelas intelligenskvoten så att den genomsnittliga intelligenskvoten är 100. De som presterar mycket svagt vid bedömningen av kognitiva färdigheter (intelligenskvot under 70) jämfört med normalbefolkningen (cirka 2 procent av befolkningen) definieras som personer med intellektuell funktionsnedsättning. **Intellektuell funktionsnedsättning kan vidare definieras som lindrig, medelsvår eller svår.** Personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning kan leva ett relativt normalt liv i samhället, studera och arbeta. Personer med medelsvår intellektuell funktionsnedsättning behöver mer stöd i vardagen utifrån, medan de som har den gravaste formen av intellektuell funktionsnedsättning kanske inte ens kan tala. Det finns alltså stora skillnader i färdigheterna mellan olika personer med intellektuell funktionsnedsättning och det är inte fråga om en enhetlig homogen grupp. Det bör noteras att testerna i första hand ger en grov bedömning av individens intelligens, och i helhetsbedömningen beaktas det också hur individen klarar sig självständigt i det omgivande samhället.

I Finland och många andra länder lever personer med de gravaste intellektuella funktionsnedsättningarna ett mycket skyddat liv med mycket stöd, under ständig övervakning antingen av familjen eller vårdplatsen. Detta innebär att personer med grav intellektuell funktionsnedsättning egentligen inte alls förekommer i rollen som förövare i straffrättssystemet. Däremot har det konstaterats att personer med grav intellektuell funktionsnedsättning löper klart större risk

än andra att falla offer för brott. Det har uppskattats att kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning blir föremål för våld 2–10 gånger så ofta som kvinnor utan funktionsnedsättning, och även män löper större risk att utsättas för våld (bl.a. Henttonen, 2011; Seksuaalinen terveyspoliittinen ohjelma, 2006 (Program för sexuell hälsa). Särskilt kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning riskerar att bli föremål för sexuellt utnyttjande under sitt liv (Jokiranta 2012; SEAD-utbildningsmaterial). Det exakta antalet sexualbrott mot personer med intellektuell funktionsnedsättning i Finland är inte känt, eftersom de i statistiken inte åtskiljs från andra sexualbrott, men utländska studier visar att en intellektuell funktionsnedsättning ökar risken för utnyttjande både beträffande barn och vuxna och förekomsten är högre än bland resten av befolkningen.

20.3.3. Personer med intellektuell funktionsnedsättning i förundersökning

Personer med intellektuell funktionsnedsättning är i viss grad överrepresenterade som offer i straffrättsystemet. Utan ett ändamålsenligt bemötande befinner de sig i en ofördelaktig ställning, eftersom de har svårare än genomsnittet att förstå den straffrättsliga processen och sin egen roll i den. De är också i en ofördelaktig situation med avseende på hur andra förhåller sig till dem. Det finns tecken på att vittnesmål av personer med intellektuell funktionsnedsättning inte uppfattas som lika tillförlitliga som en vuxen persons ord (Henry, Ridley, Perry & Crane, 2011). I det följande ser vi hur en intellektuell funktionsnedsättning hos offret eller den misstänkte beaktas i straffrättslig kontext och hurdana anvisningar som har getts i denna fråga.

Att förhöra personer med intellektuell funktionsnedsättning i en förundersökning kan vara krävande, eftersom de ofta har omfattande svårigheter förutom med slutledningsförmågan även med olika delfunktioner i minnet, till exempel med inkodning, lagring och framtagning ur minnet. En persons kognitiva förmåga är en av de enskilda faktorerna som bäst definierar individens förmåga att vara vittne i ett brottmål (Gudjonsson, Murphy, Clare 2000). Det är dock viktigt att komma ihåg att personer med intellektuell funktionsnedsättning är mer lättleda än andra och har en större benägenhet för att fabulera, alltså att dikta ihop och hitta på historier (Kebbell, Hatton, Johnson & O’Keally, 2001; Gudjonsson, Murphy, Clare 2000). I likhet med barn har vuxna med intellektuell funktionsnedsättning konstaterats vara mer lättleda och de håller med intervjuarna i större utsträckning (bl.a. Gudjonsson & Joyce, 2011). **Därför är det vanligt att de också gör till exempel felaktiga bekännelser.** Eftersom de har en begränsad förmåga att uppfatta förhållandet mellan orsak och verkan, kan de inte nödvändigtvis förstå hur det de säger i ett polisförhör kan påverka dem eller deras närstående framöver.

Personer med intellektuell funktionsnedsättning kan ofta tala något osammanhängande och mindre koherent, alltså mindre harmoniskt eller konsekvent (Kebbell, Hatton, Johnson & O’Keally, 2001; Gudjonsson, Murphy, Clare 2000), och är därför lätt utlämnade åt andras tolkningar. Dessutom leder detta till att det ställs mer direkta och ledande typer av frågor till dem. Man bör alltså vara mera uppmärksam när man förhör personer med intellektuell funktionsnedsättning än vid så kallade vanliga förhör. Det är viktigt att intervjuerna görs så att svagheterna hos personer med intellektuell funktionsnedsättning beaktas och att intervjumetoderna planeras utifrån det (Kebbell, Hatton, 1999).

I Finland saknas tydliga anvisningar om hur en intellektuell funktionsnedsättning t.ex. hos en person som ska förhöras bör beaktas vid förundersökning och rättegång. I förundersökningslagen finns bestämmelser om hörande av omyndiga i 7 kap. 14 och 15 §. Där konstateras närmast att en laglig företrädare för en omyndig person som fyllt 15 år har rätt att närvara vid förhör och att företrädaren ska underrättas om förhöret på förhand. Förhörspraxis i sig torde snarast komma an på den utredande förundersökningsmyndighetens eget omdöme och yrkeskunskap.

I olika delar av världen har så kallad god praxis för förhör med vuxna med intellektuell funktionsnedsättning utarbetats. Denna praxis uppvisar tydliga likheter med förhör med barn (Mencap 2010, Bull 2010). I de rekommenderade förfarandena sätter man ned mycket tid på

att bekanta sig med varandra och skapa kontakt precis som i NICHD-stommen. Vid förhör med barn med intellektuell funktionsnedsättning betonas principerna i NICHD-stommen och det är viktigt att intervjun uttryckligen anpassas till en nivå som motsvarar barnets utveckling. Vid förhör med personer med intellektuell funktionsnedsättning måste särskilt risken för ledande frågor och feltolkningar beaktas. För att skapa kontakt med en person med intellektuell funktionsnedsättning krävs det snarast att intervjuaren visar dem samma aktning och respekt som visas andra personer som intervjuas.

20.3.4. Att möta ett barn med autismspektrum

Autismspektrum är ett begrepp som innefattar en brokig skara barn. Autismspektrumet förekommer samtidigt med andra neuropsykiatriska svårigheter, även tillsammans med intellektuell funktionsnedsättning. **En autismspektrumstörning hänför sig emellertid i princip inte till en individs intelligens eller utvecklingsnivå, utan snarare till individens förmåga att kommunicera och interagera med andra och till deras sätt att uppfatta världen.** Autismspektrum förekommer hos såväl barn med intellektuell funktionsnedsättning som hos exceptionellt intelligenta barn. Särdragen i kommunikationen kommer till uttryck i såväl personens tal som i gester och miner. Beteendet hos en person med autismspektrum är också starkt förknippat med ett upprepat och rutinmässigt handlingssätt.

Personer med autismspektrum har ofta ett avvikande sätt att uppfatta världen och detta påverkar deras sociala interaktion och kommunikation. Det kan vara svårt för dem att identifiera andras känslotillstånd och förstå en annan persons synvinkel. De kan också ha svårt för att uttrycka sina känslor. I interaktionen kan det förekomma mindre ögonkontakt än normalt och ögonkontakt kan också orsaka svår ångest hos ett barn med autismspektrum. Personer med autismspektrum har ofta också svårigheter att kontrollera sina sinnen och känslor, till exempel olika typer av sensorisk överkänslighet.

Ett barn med autismspektrum gynnas av framförhållning, det vill säga av att man berättar vad som ska hända härnäst när barnet befinner sig i en ny situation. Det hjälper barnet att bättre förstå vad som förväntas och hur barnet bör handla i situationen. Även i övrigt bör regler och anvisningar vara tydliga och konkreta, och i intervjuer bör talesätt, metaforer eller sarkasm undvikas. Ett barn med autismspektrum kan lätt förstå saker bokstavligt, vilket leder till missförstånd. Å andra sidan kan sådan regelorientering som ibland förekommer i samband med autismspektrum även vara även en nyttig egenskap med tanke på intervjun.

Under intervjun är det bra att komma ihåg att autismspektrumet påverkar barnets sätt att uppfatta världen. Detaljer framhävs medan det däremot kan vara svårare att uppfatta helheter. Då är det bra att i intervjun gå framåt en händelse och en situation i taget och försöka undvika att hoppa fram och tillbaka mellan olika saker. Betydelsen av en tydlig intervjustruktur framhävs i intervjuer med barn med autismspektrum. Det är även i övrigt bra om intervjuaren handlar så lugnt och tydligt som möjligt. De känslomässiga reaktionerna hos en person med autismspektrum kan vara avvikande på grund av svårigheter att reglera känslorna, och då är det viktigt att intervjuaren betar sig lugnt.

Källor och mer information:

Autism Finland rf 2021: Autismikirjo nuoruusiässä -opas (Handbok om autismspektrum i ungdomsåren). <https://www.autismiliitto.fi/liitto/autismi>

Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 - Autismisäätiö (autismisaatio.fi) (Rättsskydd och rehabilitering i skick 2020 – Autismstiftelsen)

Bull R 2010: The investigative interviewing of children and other vulnerable witnesses: psychological research and working/ professional practice. Legal and Criminological Psychology 15 5–23. [doi:10.1348/014466509X440160](https://doi.org/10.1348/014466509X440160)

Gudjonsson, G. and Joyce, T. 2011: "Interviewing adults with intellectual disabilities", Advances in Mental Health and Intellectual Disabilities, Vol. 5 No. 2, pp. 16-21. Tillgänglig på: <https://doi.org/10.5042/amhid.2011.0108> (2.11.2021)

Gudjonsson, G. H., Murphy, G. H., & Clare, L. C. H. 2000: Assessing the capacity of people with intellectual disabilities to be witnesses in court. Psychological Medicine, 30, 307-314.

Henry L., Ridley A., Perry J. & Crane L. 2011: Perceived credibility and eyewitness testimony of children with intellectual disabilities. Journal of intellectual disability research. Vol55, Issue 4, 385-391.

Jokiranta Vappu 2012: Vaiettu todellisuus, kehitysvammaisten seksuaalinen hyväksikäyttö (Nedtystad verklighet, sexuellt utnyttjande av personer med intellektuell funktionsnedsättning). Vaasan ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelman opinäytetyö (Lärdomsprov i utbildningsprogrammet inom socialbranschen vid Vaasan ammattikorkeakoulu). Tillgänglig på: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012112817118> (2.11.2021)

Kebbell, M. R., & Hatton, C. 1999: People with mental retardation as witnesses in court: A review. Mental Retardation, 37(3), 179–187.

Kebbell, M. R., Hatton, C., Johnson, S. D., & O'Keally, C. M. E. 2001: People with learning disabilities as witnesses in court: What questions should lawyers ask? British Journal of Learning Disabilities, 29, 98-102.

Mencap 2010: Communication and people with learning disabilities. Tillgänglig på: www.mencap.org.uk. (2.11.2021).

Söderstrom H, Sjödin AK, Carlstedt A, Forsman A 2004: Adult psychopathic personality with childhood-onset hyperactivity and conduct disorder: a central problem constellation in forensic psychiatry. Psychiatry Research 2004; 121:271–80.

SEAD-utbildningsmaterial 2013: Seksuaalikasvatusta kehitysvammaisille aikuisille, heidän vanhemmilleen ja heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille (Sexualfostran för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning, deras föräldrar och yrkesutbildade som arbetar med dem). Tillgänglig på: <https://luovi.fi/wp-content/uploads/2020/09/seksuaalikasvatusta-kehitysvammaisille-aikuisille-heidän-vanhemmilleen-ja-heidän-kanssaan-työskenteleville-ammattilaisille.pdf> (2.11.2021)

20.4. ETT BARN SOM HAR RYMT, FÖRSVUNNIT ELLER BORTFÖRTS

20.4.1. Ett barn som har rymt eller håller sig undan

En person som håller sig undan avser i samband med polisverksamhet en person som utan lov har avlägsnat sig från en plats där hen borde befinna sig eller dit hen genom beslut av en myndighet har förordnats, placerats eller spärrats in, eller som avsiktligt har underlåtit att gå eller återvända till en sådan plats. Personer som håller sig undan vill inte bli hittade och kan genom egna aktiva handlingar försvåra eller på annat sätt komplicera arbetet för dem som söker eller försöker få tag på dem. Som en person som håller sig undan räknas också den som enligt en efterlysning utfärdad av en behörig myndighet ska anhållas, häktas eller tas i förvar.

Ett barn som håller sig undan eller som har rymt avser en person under 18 år som utan lov har avlägsnat sig från ett sådant ställe där hen borde befinna sig eller som har underlåtit att återvända till ett sådant ställe. Ett barn som har rymt kan också försöka undvika att hittas och genom sina egna handlingar försvåra eller på annat sätt komplicera arbetet för de personer som söker eller försöker få tag på barnet.

Efterspaning av en person som håller sig undan blir ett polisuppdrag när det har anknytning till polisens grundläggande uppgifter. Det kan vara fråga om att den som håller sig undan utsätts för fara för liv eller hälsa. Ju yngre det barn är som håller sig undan eller som är på rymmen, desto desto ska tröskeln vara för att beakta faran.

Om det inte föreligger uppenbar fara för liv eller hälsa, gör polisen inte aktivt efterspaning av barn som har rymt utan sköter sådana uppdrag vid sidan av annan övervakning (passiv efterspaning) eller utifrån barnskyddsmyndigheternas begäran om handräckning. Om barnet själv har beslutat att lämna barnskyddsanstalten och fallet inte är förknippat med situationer som hotar barnets grundläggande och mänskliga rättigheter, är det alltid i första hand barnskyddsmyndighetens ansvar att leta efter barnet.

I varje situation som gäller ett barn som rymt bör barnets ålder och förmåga att klara sig självständigt beaktas i den enskilda bedömningen. I frågor som gäller handräckning följs Polisstyrelsens anvisning: Polisens operativa handräckningsverksamhet (POL-2020-42250, 12.9.2021, ändrad 1.7.2023 och dess bilaga "Handräckning av polisen för att få tag på barn som placerats med stöd av barnskyddslagen".

20.4.2. Ett försvunnet barn

Enligt 1 kap. 1 § 2 mom. i polislagen är polisen skyldig att söka försvunna personer. Vem som helst kan göra en anmälan till polisen om en försvunnen person. Då försöker polisen få tag på personen som anmäls som försvunnen för att konstatera att denne inte är i fara.

Med försvunna personer avses personer som har gått vilse eller som av andra orsaker än av egen vilja befinns på okänd plats och som kan ha råkat ut för en olycka eller annars befinns i fara för liv eller hälsa. Efterspaning av försvunna personer hör till polisens grundläggande uppgifter och åtgärderna bör vidtas utan dröjsmål.

Vilka åtgärder som vidtas utifrån en anmälan beror på situationen. Polisen utför aktiv efterspaning och undersökning för att hitta en försvunnen person som

- inte klarar av att ta hand om sig själv (barn, äldre, sjuk person)
- kan misstänkas ha gått vilse,
- kan misstänkas ha fallit offer för ett brott eller en olycka,
- kan misstänkas vara i konkret fara av annan orsak (t.ex. självdestruktivt beteende, kall årstid) eller

- inte annars har nåtts inom rimlig tid ("rimlig tid" ska tolkas utifrån den aktuella situationen och kan inte definieras noggrant).

Ju yngre barn det är fråga om, desto allvarligare ska polisen förhålla sig till situationen. Polisen har befogenhet att vidta nödvändiga åtgärder för att skydda en person även mot dennes vilja.

Vid efterspaning av en försvunnen person följs Polisstyrelsens anvisning "Efterspaning av försvunnen person och polisundersökning" (POL-2018-49972, 8.3.2019).

Bestämmelser om möjligheten att använda teleövervakningsuppgifter för att hitta en försvunnen person finns i 5 kap. i polislagen.

20.4.3. Bortförda barn

Barn både förs bort både från Finland till utlandet och från utlandet till Finland. I en situation som gäller ett bortfört barn finns det en stor mängd specifika frågor att beakta samt en del brådskande åtgärder som polisen ska vidta och som har sammanställts till en minneslista på polisens webbplats om bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn.

Det är fråga om internationellt bortförande av barn när följande villkor uppfylls:

- Barnet har förts bort från eller inte återlämnats till sin stadigvarande hemviststat till exempel efter umgängesrätt.
- Barnet har förts bort eller inte återlämnats utan vårdnadshavarens samtycke.
- Vårdnadshavaren har utövat sina rättigheter som gäller vårdnaden.
- Barnet är under 16 år.

Alla behöriga myndigheter ska reagera så snabbt som möjligt vid minsta misstanke om att ett barn har bortförts. Vid misstanke om bortförande av ett barn har destinationslandet betydelse. Om barnet har förts till ett land som följer Haagkonventionen (FördrS 57/1994), ligger ansvaret för återlämnandet av barnet hos justitieministeriet, och om barnet har förts till något annat land ligger ansvaret hos enheten för konsulära ärenden vid utrikesministeriet. Om barnets vistelseort är okänd kan polisen utfärda en efterlysning om barnets vistelseort. I avsnittet ytterligare information finns länkar till material med detaljerade anvisningar och närmare information.

Polisstyrelsen har utfärdat en anvisning om detta: Internationellt bortförande och risk för bortförande av barn (POL-2023-61410, 22.8.2023). Närmare information om fenomenet finns i polisens handbok i internationella handräcknings- och rättshjälpsärenden, kapitel 3.2. Internationella bortföranden av barn. Konkreta instruktioner finns i handboken i internationella handräcknings- och rättshjälpsärenden i avsnittet Efterlysningar som gäller försvunna och sårbara personer.

I början av 2022 fogades nya förebyggande efterlysningar till Schengenartikel 32 beträffande barn och sårbara personer vars resa till utlandet borde förhindras. Nya grunder för förebyggande efterlysningar är:

- barn som utsätts för risk för bortförande av barn
- barn som löper risk att falla offer för människohandel, tvångsäktenskap, offer för könsrelaterat våld, offer för eller delaktiga i terrorismbrott, rekryterade till en väpnad grupp eller tvingade till krigshandlingar
- sårbara personer som löper risk att falla offer för människohandel eller könsrelaterat våld

Källor och mer information:

Amber Alert Europe 2020: Understanding and managing risk in the context of missing persons 2.0: Brussels. (Den uppdaterade versionen finns på polisens Sharepoint-plattform för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn.)

Amber Alert Europe 2017: Understanding and managing risk in the context of missing persons. Brussels. Tillgänglig på: <https://www.icmec.org/understanding-and-managing-risk-in-the-context-of-missing-persons/> (2.11.2021)

Isoniemi Sami 2019: Sijaishuoltopaikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisiin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta (Avvikande från och icke-återvändande till platsen för vård utom hemmet betraktat med tanke på polisens handräckning till barnskyddsmyndigheten). Doktorsavhandling vid Vasa universitet. Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-865-8> (2.11.2021)

Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt 361/1983

Lag om verkställighet av beslut beträffande vårdnad om barn och umgängesrätt 729/1996

Webbplatsen Kaapatut Lapset 2021. Tillgänglig på: <https://kaapatutlapset.fi/sv/> (2.11.2021)

Justitieministeriet 2021: Webbplatsen Internationella bortföranden av barn. Tillgänglig på: <https://www.oikeus.fi/sv/teman/familjerattsliga-arenden/bortforanden-av-barn/> (2.11.2021)

Polisstyrelsens anvisning 2020: Polisens operativa handräckningsverksamhet POL-2020-42250, 12.9.2020, ändrad 1.7.2023; BILAGA 2: Handräckning av polisen för att få tag på barn som placerats med stöd av barnskyddslagen, 12.9.2020.

Polisstyrelsens anvisning 2018: Efterspaning av försvunnen person och polisundersökning, POL-2018-49972, 8.3.2019.

Polisstyrelsens anvisning 2023: Internationellt bortförande av barn och dithörande hotfulla situationer POL-2023-61410, 22.8.2023

21. BARN I OLIKA BROTTSTYPER

21.1. SEXUALBROTT MOT BARN PÅ NÄTET

Gärningar relaterade till sexuellt våld mot barn på nätet verkar ha ökat under de senaste tio åren. Ändå är det sannolikt att största delen av gärningarna inte kommer till myndigheternas kännedom, vilket betyder att brottsoffren inte identifieras och förövarna inte avslöjas. (Europol 2021, 9). Den ökade användningen av internet och sociala medier har fått brottsfenomenet att öka.

I ljuset av finska polisens statistik har antalet sexualbrott mot barn som polisen fått kännedom om ökat år för år i Finland. År 2020 fick polisen kännedom om sammanlagt 4 472 sexualbrott mot barn, medan motsvarande antal 2024 redan uppgick till 9 423.

I finländska undersökningar och utredningar under den senaste tiden har det framkommit att unga inte nödvändigtvis själva anmäler sexuella trakasserier på nätet till polisen eller ens identifierar när de har blivit föremål för en gärning som uppfyller brottsrekvisitet. (Juusola et al. 30–31, Lahtinen et al. 2018). Enligt utredningen Sitä tapahtuu koko ajan (Det händer hela tiden) som Rädda Barnen rf publicerade 2025, uppgav 21 procent av de tillfrågade i åldern 11–17 år att de upplevt sexuellt våld på nätet av en vuxen eller en person som är minst fem år äldre än dem. De har till exempel fått en sexuell bild eller ett sexuellt meddelande eller blivit uppmanade att skicka en sexuell färgad bild eller video. Likaså uppgav 21 procent av de tillfrågade att de upplevt sexuellt våld som en jämnårig gjort sig skyldig till på nätet. Utredningen visar också att endast vart tionde barn som upplevt sexuellt våld berättar om sin upplevelse för myndigheten. (Rädda Barnen 2025)

I utredningen av sexualbrott mot barn på nätet är det i praktiken nästan alltid nödvändigt att i stor utsträckning använda de förundersöknings- och tvångsmedel som lagen tillåter för att brott av denna typ ska kunna avslöjas och utredas. I förundersökningen framkommer ofta nya brottsmisstankar, både beträffande den brottsmisstänkte och målsäganden. Av denna orsak är förundersökningshelheterna omfattande och arbetskrävande. Samma helhet kan omfatta tiotals eller hundratals målsägande, och datamängden som undersöks mäts allt oftare i terabyte. En effektiv förundersökning av gärningar på nätet kräver ett nära samarbete mellan taktiska experter inom utredning av barnbrott, sakkunniga inom underrättelseinhämtning i det öppna nätet och inom internationellt informationsutbyte samt ICT-utredare.

Detta kapitel tar upp några av de frågor som bör beaktas vid förundersökning av gärningar på nätet. När det gäller sexualbrott mot barn på nätet kan man alltid konsultera centralkriminalpolisens grupp för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn.

21.1.1. Gärningsformer och brottsbenämningar

Sexualbrott mot barn på nätet kan vara lockande av minderåriga barn i sexuella syften eller trakasserier från en vuxens sida eller meddelanden och bilder med sexuellt innehåll som en vuxen skickar till ett barn. Handlingarna kan antingen ske helt via nätet, inledas där eller också utvecklas till fysiskt sexuellt våld mot ett barn. Via en videoförbindelse i realtid kan förövaren också försöka få barnet att utföra sexuella handlingar på sig själv och att också filma dessa handlingar antingen genom att förövaren begär det eller tvingar till det, eller utan att barnet är medvetet om att handlingarna filmas via videoförbindelsen. Känsligt bildmaterial av ett barn som någon tagit, kommit över eller producerat och som kränker barnets rättigheter och sexuella självbestämmanderätt kan delas antingen av jämnåriga eller av okända vuxna i sexuella eller kommersiella syften, för att hämnas eller mobba eller på skämt, utan att inse att innehållet i bildmaterialet är verkligt.

Olika handlingar på nätet som kan kategoriseras som sexualbrott kan vara lindriga och inte ens noteras av barn eller unga, eller gärningar som är mycket skadliga för barn och som påverkar

barnets uppväxt, utveckling och mentala hälsa. Polisen ska inte heller bedöma att handlingar på nätet har mindre inverkan på barnet än fysiska handlingar. Ett allmänt, på teoretiska uppgifter baserat utlåtande om bedömning av skada vid sexualbrott mot barn på nätet har utarbetats i Finland. Utlåtandet kan bifogas förundersökningsprotokollet.

Sexuellt färgade meddelanden som skickats till barn under 16 år uppfyller i princip brottsrekvisiten för sexuellt övergrepp mot barn (20 kap. 14 § i strafflagen). Också kommunikation som inte är direkt sexuell, men där man av tonen kan läsa ut att avsändarens syfte är sexuellt betonade handlingar mot barnet, kan uppfylla rekvisiten för brott mot barn. Det kan då vara fråga om lockande av barn i sexuella syften (20 kap. 18 § i strafflagen).

Bildskickande kan handla om att man skickar pornografiska videor eller bilder till ett barn, eller att man via tjänster i sociala medier skickar bilder av en vuxen persons könsorgan (s.k. dickpics). Sexuellt färgade bilder som skickats till personer under 16 år uppfyller brottsrekvisiten för sexuellt övergrepp mot barn (20 kap. 14 § i strafflagen).

Att kommunicera med ett barn på nätet och locka barnet till ett möte i syfte att ha sex med barnet kan också uppfylla rekvisiten för försök till våldtäkt mot barn (20 kap. 12 § i strafflagen), om det finns en konkret risk för att gärningen fullföljs, till exempel att den misstänkte har bokat ett hotellrum och kommit till mötesplatsen och gärningen förhindras endast på grund av att polisen kommer till platsen.

Den som får ett barn under 18 år att företa en sexuell handling genom att utlova eller ge en ersättning till barnet, kan göra sig skyldig till ett brott som har rubriken erbjudande av ersättning för sexuell handling mot ung person (20 kap. 9 §).

Den som innehar, dvs. som på sin enhet eller i en molntjänst som hen förfogar över sparar en bild som på ett sexuell sätt visar ett barn under 18 år, eller som betalning eller på annat sätt skaffar tillgång till sådant material, kan göra sig skyldig till innehav av bild som på ett sexuell sätt visar barn (20 kap. 21 § i strafflagen). Att ta (dvs. tillverka), dela eller publicera en sexuell färgad bild av en person under 18 år kan leda till misstanke om spridning av bild som på ett sexuell sätt visar barn (20 kap. 19 § i strafflagen).

Den som besöker en anordnad föreställning där ett barn uppträder på ett sexuell sätt kan göra sig skyldig till besökande av föreställning som på ett sexuell sätt visar barn (20 kap. 22 § i strafflagen). En sådan gärningsform skulle till exempel kunna vara att titta på en video som bevisar ett sexualbrott mot ett barn, om någon annan har anordnat en föreställning där en tidigare inspelad video visas.

Närmare uppgifter om olika gärningsformer och gränsdragningen mellan dem finns i förarbetena till strafflagen, i Timo Ojalas bok *Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset (Sexualbrott mot barn)* (2024) och i Satu Rantaeskolas och Jasmin Kaunistos bok *Seksuaalirikosten tutkinta (Utredning av sexualbrott)* (2024).

21.1.2. Registrering av anmälningar

När man registrerar en anmälan som gäller gärningar som skett på nätet är det bra att ge akt på rätt brottsbenämning enligt brottsrekvisiten och att noggrant beskriva gärningen i redogörelsedelen. I sammanfattningen på de två första raderna i polisanmälan anges den applikation eller webbplats som har använts för gärningen och den brottsmisstänktes användarnamn.

Eftersom brottsbenämningen påverkar både preskriptionstiden för brottet och de tvångsmedel som får användas i förundersökningen är det viktigt att välja rätt brottsbenämning. När det gäller gärningar som skett på nätet är det för utredning av brottsmisstanken närapå nödvändigt att göra en teknisk undersökning av den utrustning som den misstänkte förfogar över. Därför är det snarare regel än undantag att använda tvångsmedel. Centralkriminalpolisens grupp för

bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn kan konsulteras bland annat i frågor som gäller valet av brottsbenämning.

I polisanmälan anges utöver brottsbenämning och gärningsbeskrivning även den tidpunkt då det samtal som uppfyller brottsrekvisitet har ägt rum eller meddelandet eller bilden har skickats.

När anmälan registreras är det viktigt att utöver gärningsbeskrivningen också noggrant ange i vilken onlinemiljö eller plattform för sociala medier (applikation, tjänst eller webbplats) gärningen har ägt rum. Det är viktigt att namnet på tjänsten skrivs rätt och det ska vid behov kontrolleras till exempel på tjänstens webbplats.

I tjänster på sociala medier kan användarna ha två olika synliga identifierare. Användarnamnet (username) är i allmänhet alltid är detsamma, medan visningsnamnet (display name) fritt kan ändras. I brottsanmälan ska också all tillgänglig och känd information om de identifierare som förövaren använder anges. Detta är viktigt för att andra gärningar av samma förövare ska kunna ordnas i serie på riksnivå.

Exempel: Sexuellt utnyttjande av barn

Sammanfattning: En person med användarnamnet användarnamn123 / Visat Namn misstänks ha gjort sig skyldig till sexuellt utnyttjande av barn genom att på Snapchat 1.2.2021 ha skickat en bild på ett könsorgan till en 12-årig flicka.

Snapchat-användaren användarnamn123 har 1.2.2021 kl. 9.13 (EET) skickat ett foto på en vuxen mans erigerade könsorgan till 12-åriga Ellen Exempel via Snapchat. Användarnamnet (username) för Ellens användarprofil på Snapchat är ellenskonto och visningsnamnet (display name) Ellen12år. Visningsnamnet för användarnamnet användarnamn123 är Visat Namn och användarens bitmojifigur är en man med keps på huvudet. Ellen Exempel har en skärmdump av profilen användarnamn123 från 1.2.2021. Ellen har sagt att hon inte har fått meddelanden av användaren användarnamn123 via någon annan applikation än Snapchat.

En stor del av brottsmisstankarna som gäller innehav av bilder som på ett sexuellt sätt visar barn kommer till polisens kännedom via organisationen National Center for Missing and Exploited Children (NCMEC) och utifrån anmälningar som tjänsteleverantörer i USA skickar till organisationen. Praxis för registrering av dessa anmälningar ändrades i maj 2025 med Polisstyrelsens brev (POL-2025-73170) så att gruppen för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn har registrerat brottsmisstankar i informationssystemet för polisärenden i stället för att endast ha förmedlat brottsmisstanken till polisenheten.

21.1.3. Begäran om information och förfrågningar

Vid förundersökning av brott på nätet är det nästan alltid nödvändigt att göra olika förfrågningar och begära information nationellt eller internationellt av andra myndigheter eller exempelvis tjänsteleverantörer. Det finns särskilda anvisningar om en sådan begäran om information på polisens webbplats för bekämpning av sexuellt våld mot barn. På samma webbplats finns också ISP-portalen som används för att göra en begäran om information. Via den kan poliserna själva begära information av tjänsteleverantörer.

Gärningar som sker på nätet har ofta en internationell dimension. Det är bra att vara medveten om en förundersökning av ett misstänkt sexualbrott mot barn inte kan avbrytas bara på den grunden att förövaren utifrån användarnamnet eller annan information som framkommit under förundersökningen kan befinna sig i ett annat land.

21.1.4. Datateknisk utredning

I förundersökning av gärningar på nätet är genomsökning av utrustning och husrannsakan ofta en minimiförutsättning för att utreda en brottsmisstanke. Om en misstänkt person kallas till

förhör innan utrustningen har genomöökts kan det lätt hända att bevisen förstörs. Därför ska förundersökningen planeras noggrant med fokus på dokumentering av bevismaterial i samarbete med IT-sakkunniga.

Vid polisenheterna får den taktiska brottsutredningen stöd av enheter för datateknisk utredning. Dessa enheter kallas också ICT- (Information and communication technology) eller IT- (Internet technology) enheter. De som arbetar vid enheterna är civilpersoner eller poliser och kallas ICT-utredare, IT-utredare eller tekniska utredare. IT-enheternas uppgift är bland annat att bistå den taktiska utredningen vid husrannsakan genom att lagra tekniskt bevismaterial på ett säkert sätt, genomöoka utrustning, lagra genom att kopiera innehållet i datateknisk utrustning eller hårdvara för förundersökning samt rapportera den datatekniska utredningen.

I förundersökningen av sexualbrott mot barn eller av bildmaterial i anknytning till sådana brott är det viktigt att den tekniska och den taktiska utredaren samarbetar. Genom samarbete säkerställer man att husrannsakan kan göras säkert och effektivt, att allt tillgängligt bevismaterial tas tillvara och att enheternas datainnehåll kan analyseras på ett resultatrikt sätt.

En datateknisk utredare ska bland annat skapa en kopia av datainnehållet i beslagtagna datateknisk utrustning. Kopian bearbetas med lämplig forensisk programvara. Den taktiska utredningen har i uppgift att närmare undersöka kopian av datainnehållet i den beslagtagna utrustningen. Den som utreder fallet känner bäst till vilket datainnehåll i enheten som är relevant för förundersökningen. Utredningen ska dock göras i samarbete med IT-utredaren, eftersom IT-utredaren skriver den datatekniska rapporten om fynden för förundersökningsprotokollet.

I den datatekniska rapporten bör det noteras på vilken enhet och via vilken filöökväg det material som ska användas som bevis har påträffats. Bevisen måste kunna beskrivas så tydligt och allmänspråkligt som möjligt för åklagaren och rättegången.

21.1.5. Bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn

Om det på en datateknisk enhet hittas bildbevis på sexuellt våld mot barn eller bilder som på ett sexuellt sätt visar barn (Child Sexual Abuse Material, CSAM) ska alla bild- och videofiler på enheten gås igenom för att identifiera offren på bilderna och för att klassificera bilderna för åklagaren i syfte att utmäta straff. Beträffande klassificering av bilder kan man från fall till fall och i samarbete med åklagaren efter prövning vara flexibel i situationer där den brottsmisstänkte erkänner att hen har innehaft bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn i det förhållande som polisen bedömt materialet på enheterna (till exempel cirka 90 procent av grundform och tio procent grovt). Även i dessa situationer är det nödvändigt att i förundersökningsprotokollet redogöra för mängden material och med hjälp av exempel beskriva filerna i båda kategorierna samt motivera vad klassificeringen av mängden material i respektive kategori grundar sig på.

Det är psykiskt påfrestande att arbeta med bildmaterial som påvisar sexuellt våld mot barn. Efter att ha analyserat bildmaterial ska brottsutredaren spela ett visuellt aktiverande spel i 10–15 minuter, till exempel Tetris, för att neutralisera den skada som bildmaterialet eventuellt orsakar. Mer om detta finns i handboken i kapitel 22 som behandlar polisens välbefinnande i arbetet.

När en CSAM-misstänke grundar sig på en NCMEC-rapport ska bevis i fallet i regel inhämtas genom att använda tvångsmedel. Utifrån en NCMEC-rapport överskrids tröskeln för skäl att misstänka brott i förundersökningen och därefter övertägs vilka förundersöknings- och tvångsmedel som används för att reda ut ärendet. Om användningen av tvångsmedel inte ger bevis mot den som misstänks för brottet, är det motiverat att förhandla med åklagaren om att begränsa förundersökningen på basis av otillräckliga bevis. Grunden ”inget brott” är olämplig i situationer där det vid tidpunkten för registreringen har funnits någon typ av utomstående utredning som har stött brottsmisstanken. Detta är fallet till exempel i situationer som beskrivs i NCMEC-rapporterna.

Identifiering av offer (CSAM-VID, Child Sexual Abuse Material Victim Identification)

Allt bildmaterial som polisen har beslagtagit och som påvisar sexuellt våld mot barn (CSAM) ska analyseras för att identifiera barnen på bilderna.

1. Materialet i det fall som undersöks

I anslutning till brottsutredning utreds i första hand bilder och videor med anknytning till det fall som undersöks. Om den misstänkte, förutom att hen har innehaft eller spridit bilder, själv har tagit, tillverkat eller beställt en del av bilderna, ska man försöka fastställa identiteten hos alla offer på bilderna och eventuella andra misstänkta. Barn som fortfarande löper risk att bli utsatta för sexualbrott ska försöka räddas ur situationen så snart som möjligt.

2. Uteslutning av material som myndigheterna känner till

Av bild- och videomaterial som gäller annat än det aktuella fallet utesluts vid identifiering av brottsoffer material som polisen redan känner till, så att endast material som polisen inte känner till från tidigare återstår. Till stor hjälp i detta arbete är både program för bildanalyser och Interpols databas för identifiering av offer, ICSEDB (International Child Sexual Exploitation), som har utbildade användare även i Finland. Centralkriminalpolisens grupp för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn bistår vid behov andra polisenheter vid överföring av material.

3. Genomgång av okänt material och inmatning i ICSEDB

Resten av de bildfiler som polisen beslagtagit och som inte finns i ICSEDB-databasen från förut ska matas in där. Om polisen har identifierat offer på bilderna markeras filerna som identifierade. Om offren på bilderna förblir oidentifierade och inget tyder på att händelserna är relaterade till Finland eller att barnen på bilderna är finländare, ska bilderna matas in i ICSEDB. Då kan barnen på bilderna identifieras av andra polisenheter eller av myndigheterna i ett annat land. Bilderna kan också vara den avgörande länken till exempel för att lösa ett fall som redan undersöks någon annanstans.

Om den utredande enheten inte har användarrättigheter till ovannämnda databas, ska bildmaterialet skickas till Centralkriminalpolisens grupp för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn för inmatning i ICSEDB. ICSEDB-användare utbildas vid Polisyrkeshögskolan och dessutom årligen på en engelskspråkig kurs vid Interpol i Lyon i Frankrike. Ansökan till Interpols kurs skickas via Centralkriminalpolisens nationella Interpolenhet NCB (National Central Bureau). NCB Helsingfors finns i anslutning till CKP:s Kommunikationscentral. Även CKP:s grupp för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn ger mer information om Interpols kurs.

21.1.6. Klassificering av bildmaterial som på ett sexuellt sätt visar barn

Vid förundersökning ska polisen klassificera bildmaterial som påvisar sexuellt våld mot barn nationellt i Finland enligt två olika allvarlighetsgrader för åtalsprövning i enlighet med den klassificering som utarbetats av Polisstyrelsen, centralkriminalpolisen och Riksåklagarens byrå.

Som grund för klassificeringen används definitionen i 20 kap. 19 § 4 mom. i strafflagen (1889/39): *Som barn betraktas den som är yngre än 18 år samt den vars ålder inte kan utredas, om det finns grundad anledning att anta att personen är yngre än 18 år.* En sådan grundad anledning kan till exempel vara att personen på bilden ännu inte har uppnått sexuell mognad, dvs. att pubertetsutvecklingen ännu pågår. (RP 6/1997, Ojala, 165.)

Som material som på ett sexuellt sätt visar barn räknas bild- eller videomaterial som har tillkommit i en situation där ett barn faktiskt visats på ett sexuellt sätt (verklighetsbaserat material)

ELLER om materialet är förvillande likt material som framställt genom fotografering eller på motsvarande sätt och föreställer en situation där ett barn visats på ett sexuellt sätt (verklighets-troget material). (20 kap. 19 § 4 mom. i strafflagen)

Materialet ska räknas som verklighetsbaserat när ett riktigt barn i verkligheten har utsatts för sexuellt våld i den situation som bilden visar, dvs. händelsen på bilden visar ett verkligt sexual-brott som i verkligheten har riktats mot ett barn. Bilden har kunnat framställas antingen genom att fotografera eller videobanda, teckna, måla eller på något annat motsvarande sätt, om sam-bandet med den faktiska situationen som bilden visar kan påvisas. (Ojala, 170–171.)

Verklighetstroget material är en bild eller en bildupptagning som inte kan särskiljas från sådana bilder där modellen är ett verkligt barn. Med detta avses bilder som är tekniskt framställda, men som påminner om en äkta eller autentisk bild i så hög grad att det förblir osäkert om bilden föreställer en faktisk situation där ett verkligt barn skulle ha utsatts för sexuellt våld. Bilder som framställt genom att teckna eller måla kan inte vara verklighetstroga om det tydligt framgår av dem att de är tecknade eller målade. (Ojala, 170–171.)

Klassificeringsanvisningen i Finland:

1. Av grundform

Verklighetsbaserade eller verklighetstroga bilder eller videor där barnet poserar på ett sexuellt sätt, som är fokuserade på barnets könsorgan eller är en sexuell handling riktad mot ett barn, och som utförs av en vuxen, ett annat barn eller barnet självt.

2. Grov

Ovan beskrivna bilder eller videor där barnet är särskilt ungt (yngre än 7 år), där grovt våld riktas mot barnet eller barnet behandlas synnerligen förnedrande (till exempel om ett djur är med, om det finns flera förövare, barnet binds, en vuxen uppmanar barn att göra sexuella handlingar mot varandra, barn utför sexuella handlingar mot varandra).

Internationellt klassificeras CSA-material på flera olika skalor. Många olika länder har egna klas-sificeringsskalor som skiljer sig från varandra. Till de mest kända skalorna i allmänt bruk hör bland annat den Baseline-klassificering som Interpol över hela världen använder för olagligt material och COPINE-skalan (Combating Paedophile Information Networks in Europe) med tio nivåer som utarbetats i början av 2000-talet. (Quayle 2008.)

Interpols Baseline-klassificering för en enskild bild fastställs utifrån den bedömning som tre olika bedömare ger filen. De övriga kriterierna för Baseline-material är att bilden föreställer ett riktigt barn i förpuberteten och att bilden visar grovt sexuellt våld som är riktat mot barnet direkt eller indirekt. (Interpol 2025)

COPINE-skalan har tio olika klassificeringsgrader. Av dessa avser graderna 1–3 bilder som sexu-aliserar barn och graderna 4–10 avser mer distinkt kriminaliserat material som även den finska strafflagen avser. Den i Finland verksamma barnskyddsorganisationen Skydda Barn rf har över-satt skalan till finska. Den finskspråkiga skalan finns på Skydda Barn rf:s webbplats.

Källor och mer information:

Regeringens proposition 282/2010, 102 Regeringens proposition 6/1997, 146–151

Europol 2021: European Union serious and organised crime threat assessment, A corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Tillgänglig på: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2021> (2.11.2021)

Interpols webbplats 2025: Our response to crimes against children ([interpol.int](https://www.interpol.int)) (21.10.2025)

Juusola, Aino, Simola, Tanja, Tasa, Janita, Karhu, Eveliina & Sillfors, Pauliina 2021: Grooming lasten silmin -selvitys 11–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kokemasta groomingista netissä (Grooming genom barnens ögon – en rapport om den grooming på nätet som barn och ungdomar i åldern 11–17 år får uppleva). Rädda Barnen rf, Helsingfors. Tillgänglig på: <https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2023/06/grooming-lasten-silmin-2021-2.pdf> (2.11.2021)

Lahtinen, Hanna-Mari, Laitila, Aarno, Korkman, Julia, Ellonen, Noora 2018: Children's disclosures of sexual abuse in a population-based sample. Child Abuse & Neglect 76. Tillgänglig på: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.10.011> (2.11.2021)

Malin, Tiina 2020: Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten rangaistuskäytäntö, Katsaus 44/2020 (Straffpraxis för sexualbrott mot barn, Översikter 44/2020). Helsingfors universitet, statsvetenskapliga fakulteten, institutet för kriminologi och rättspolitik. Tillgänglig på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0678-0> (2.11.2021)

Ojala, Timo 2024: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset (Sexualbrott mot barn). Edita Lakitieto Oy.

Rädda Barnen 2025: "Sitä tapahtuu koko ajan". 11–17-vuotiaiden lasten kokemuksia netissä tapahtuvasta seksuaaliväkivallasta ja ikäoverien välisestä viestittelystä ("Det händer hela tiden". 11–17-åriga barns upplevelser av sexuellt våld på nätet och av meddelanden som jämnåriga skickar till varandra). Tillgänglig på: https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2025/09/nettivihje_sita_tapahtuu_koko_ajan_2025-1.pdf (8.12.2025)

Quayle, Ethel 2008: The COPINE Project, Irish Probation Journal, vol. 5, pp. 65–83. Tillgänglig på: [https://www.probation.ie/EN/PB/0/7E74855A3EAE073680258036004AF691/\\$-File/IPJ2008QUAYLE.pdf](https://www.probation.ie/EN/PB/0/7E74855A3EAE073680258036004AF691/$-File/IPJ2008QUAYLE.pdf) (2.11.2021)

Rantaeskola, Satu, Kaunisto, Jasmin 2024: Seksuaalirikosten tutkinta (Utredning av sexualbrott). Edita Lakitieto Oy.

21.2. MÄNNISKOHANDEL SOM ETT BROTT MOT BARN

Överinspektör Terhi Tafari, biträdande direktör Katri Lyijynen

Människohandel som riktar sig mot barn är en allvarlig form av utnyttjande. Att utnyttja ett barn i brottslig verksamhet, i tvångsarbete, som föremål för koppleri eller annat upprepat sexuell våld eller att göra ett barn till föremål för tvångsäktenskap är exempel på människohandel som riktar sig mot barn. En minderårigs samtycke till utnyttjande saknar betydelse.

För att det ska vara fråga om människohandel krävs inte att statsgränser passeras, utan det kan ske i en stat, en stad eller till största delen eller till och med helt på nätet. I Finland blir både barn med invandrabakgrund och finska medborgare föremål för människohandel.

Att göra ett barn till föremål för utnyttjande är inte alltid bara en enskild handling utan det kan vara fråga om en process som utvecklas långsamt. Ofta identifieras förhållandena inte som människohandel och det kan hända att barnet inte självt förstår eller upplever sig vara offer för ett allvarligt brott. Vid undersökning av vissa brott mot barn och brott som begåtts av barn är det viktigt att beakta människohandel som ett möjligt alternativ.

21.2.1. Strafflagen

För människohandel riktad mot barn döms enligt strafflagen (1889/39) den som utövar makt över en person som är yngre än 18 år eller som rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser någon i syfte att göra personen till föremål för sexuellt utnyttjande, tvångsarbete, tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund eller andra förhållanden som kränker människovärdet, eller i syfte att avlägsna organ eller vävnader (25 kap. 3 § i strafflagen, Människohandel). Även grov människohandel kan komma i fråga (25 kap. 3 a § i strafflagen).

Mer information om människohandel med barn och instruktioner finns i Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja (Handbok om förundersökning av människohandelsbrott (Kapitel 7.10 Alaikäiset ihmiskaupan uhrin Suomessa (Minderåriga offer för människohandel i Finland) s. 308–316).

21.2.2. Tvingande kontroll som en del av människohandel

När man får reda på att ett barn är en del av brottslig verksamhet eller tiggeri eller när man vet att ett barn säljer sex eller sexuella handlingar eller utför dessa i utbyte mot någonting, kan det hända att barnet berättar att hen handlar frivilligt. I dessa situationer bör barnets förhållanden och sociala nätverk granskas som helhet. Särskild vikt bör fästas vid vem eller vilka som utövar makt över barnet och kontrollerar barnet. Vem är barnet rädd för? Mot vem visar barnet lojalitet? Utövar någon utpressning på barnet till exempel genom att hota med att sprida känsliga uppgifter eller bilder för att få barnet att handla enligt sin vilja?

Ett offer för människohandel utsätts ofta för så kallad tvingande kontroll. Tvingande kontroll hänför sig till ett handlingssätt vars syfte är att göra personen beroende av förövaren och underkasta sig. Kontrollen kan omfatta direkta hotelser om våld mot offret eller dennes närstående, men den kan också bestå av dels positiv, dels negativ växelverkan. Förövaren kan till exempel knyta ett förhållande till barnet genom att ge sig ut för att vara barnets romantiska partner, vän eller förälderssurrogat (Policy brief 2/2023. Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu (Människohandel: Tvingande kontroll och förhör i anslutning till brottsutredning | Heuni). Barnet kan fästa sig vid den som utnyttjar barnet och försvara personen, vilket gör det svårare att upptäcka utnyttjande som riktar sig mot barnet. Det är också bra att komma ihåg att barnets samtycke till att bli utnyttjat inte har någon betydelse.

Handboken för hörande av barn vid utredning av människohandelsbrott ger goda råd om att höra barnet, men även om att utreda barnets förhållanden ([Lapsen kuulemisen käsikirja epäiltyjen ihmiskauppatapausten tutkinnassa | Heuni](#)).

21.2.3. De vanligaste formerna av människohandel

21.2.3.1 Sexuellt utnyttjande

När man upptäcker koppleri som gäller en minderårig är det viktigt att bedöma om det är fråga om människohandel. När det gäller minderåriga visar en jämförelse mellan paragraferna om koppleri (inkl. grovt koppleri) och rekvisitet för människohandel att det främst är förmedling av kontaktuppgifter som entydigt är ett sådant gärningssätt för koppleri som inte som sådant ingår i rekvisitet för människohandel (RP 103/2014, 33). När det gäller andra gärningssätt (att inhysa, transportera, överlåta, ta emot, rekrytera) är det alltså mer sannolikt att koppleri av minderåriga kan uppfylla rekvisiten för människohandel eller grov människohandel.

Barnet kan också utsättas för andra typer av kommersialiserat sexuellt våld. I ett fall som dömdes i Finland har ett barn utnyttjats till exempel som stripteasedansare (HD 2015:89). Sexuellt våld kan också helt eller delvis ske på nätet.

Förutom sexuellt våld i kommersiellt syfte och mot vederlag kan barnet vara föremål för andra former av sexuellt våld som upprepas och utövas mot barnets vilja utan att syftet är ekonomisk vinning.

21.2.3.2 Utnyttjande i kriminell verksamhet eller vid tiggeri

Utnyttjande i brottslig verksamhet är en form av människohandel som innebär att en person pressas eller tvingas till lagstridiga handlingar. Sådana handlingar kan till exempel vara fickstöld, butikstöld, rån, inbrott och försäljning, förmedling eller smuggling av droger. Offret används som redskap för den brottsliga gärningen och drar i allmänhet inte själv någon nytta av de brott som hen begått. De aktörer som utnyttjar offret är de som har nytta av brottet.

En minderårig kan också tvingas begå brott därför att en person under 15 år inte är straffrättsligt ansvarig.

Identifieringen av offret försvåras när offret är ett brottsaktivt barn som har kunnat begå en del av brotten av egen vilja och en del därför att någon tvingat barnet. Delaktighet i brottslig verksamhet och å andra sidan den psykiska och fysiska kontroll som utövas av aktörer som utnyttjar offret gör att offret inte vågar berätta om sin situation för myndigheterna.

Vid tiggeri kan utnyttjande räknas som människohandel när offret utnyttjas i verksamheten och någon annan drar ekonomisk nytta av detta. Tiggeri får inte äventyra barnets normala uppväxt eller utveckling eller störa till exempel skolgången eller den tid som blir över för lek. Barn som utnyttjats vid tiggeri är också utsatta för andra former av utnyttjande.

I brottslig verksamhet och tiggeri hör utnyttjande till förhållanden som kränker människovärdet, vilket enligt strafflagen är syftet med utnyttjande vid människohandel.

22.2.3.3 Tvångsäktenskap

Med tvångsäktenskap avses ett äktenskap, eller ett förbund som är jämförbart med äktenskap, där ena maken eller båda makarna inte själva har kunnat påverka ingåendet av äktenskapet eller valet av make/maka. I Finland har tvångsäktenskap kriminaliserats som människohandel och grov människohandel (RP 65/2024).

Ett barn kan ha samtyckt till äktenskapet eftersom hen upplever det som sin skyldighet eller sitt öde eller eftersom hen inte kan motsätta sig de personer som kräver äktenskapet.

Ett barn kan till exempel föras från Finland till ett annat land för att giftas bort, eller så förs barnet till Finland för att ingå äktenskap. Äktenskapet kan också ha ingåtts utomlands och fortsatt efter att makarna kommit till Finland till exempel som asylsökande. För att dölja minderårigheten kan det hända att en vuxens identitetshandlingar har skaffats för barnet.

Tvångsäktenskap kan också förekomma finländare emellan. Sådana situationer kan hänföra sig till exempel till täta eller slutna trossamfunds verksamhet.

22.2.3.4 Tvångsarbete

I Finland har det ytterst sällan påträffats att minderåriga utnyttjas i tvångsarbete. Det kan vara fråga om tvångsarbete i situationer där en ung person är i utsatt ställning utan andra möjligheter och därför arbetar utan lön eller under dåliga förhållanden. Arbetet får inte heller ha negativ inverkan på ett barns skolgång, hälsa eller utveckling. Oavlönad praktik är inte tvångsarbete, men om det är förknippat med annat utnyttjande, kontroll av arbetstagaren och utnyttjande av den ungas utsatta ställning, kan det vara fråga om en situation som tyder på människohandel. (Kervinen & Ollus 2019, 17).

Tvångsarbete kan också vara arbete som utförs hemma. År 2024 dömde Södra Karelens tingsrätt en kvinna för människohandel och i detta fall var offret kvinnans eget barn. Det 12-åriga barnet hade tvingats utföra en orimlig mängd hushållsarbete. Barnet fick inte tillräckligt med mat eller sömn, utsattes för våld av olika slag och var borta från skolan i över 200 timmar under en termin. I en annan dom samma år dömdes två kvinnor för att ha gjort en minderårig flicka som de inhyst till föremål för tvångsarbete. Till hennes arbetsuppgifter hörde att ta hand om de sjuka kvinnorna som inhyste henne och om deras djur. Offret berättade om händelserna först som vuxen. År 2025 meddelade Östra Finlands hovrätt ett avgörande i ett ärende där hovrätten ansåg att modern gjort sig skyldig till grov människohandel (<https://yle.fi/a/74-20170521>).

22.2.3.5 Användning som barnsoldat

Utnyttjande av minderåriga i krigs- och stridsåtgärder eller i åtgärder som stöder dessa kan vara människohandel. Minderåriga som fallit offer för denna form av människohandel har i allmänhet utnyttjats i konfliktområden utanför Finland. Det är möjligt att minderåriga rekryteras eller transporteras från Finland till en annan stat för att där vara soldat eller i någon annan roll stödja militär verksamhet eller delta i militär utbildning. Om ett barn med invandrabakgrund skickas från Finland på en så kallad disciplinär resa till ett annat land kan det vara fråga om handlingar i ett konfliktområde.

22.2.3.6 Avlägsnande av organ och vävnader

I Finland har det än så länge inte påträffats fall där organ eller vävnader från en person som är offer för människohandel skulle ha avlägsnats i vinnings syfte. Rekvizitet för människohandel uppfylls även om avlägsnandet inte direkt syftar på ekonomisk vinning.

21.2.4. Frågor för att identifiera barn eller unga som fallit offer för människohandel

Nedanstående frågor är inte avsedda att ställas till barnet. Syftet med frågorna är att hjälpa till att få en uppfattning om faktorer som eventuellt tyder på människohandel och som ligger bakom barnets/den ungas handlande.

- Blir barnet/den unga utsatt för påtryckning eller manipulering att göra något som strider mot barnets bästa?
- Utnyttjar någon barnets/den ungas drogberoende, avsaknad av bostad eller olagliga vistelse i landet för att få dem att göra sådant som strider mot deras bästa?
- Hotar någon att avslöja barnet/den unga för myndigheterna, dra skam över hen eller sprida känsliga bilder eller uppgifter om hen inte handlar på det sätt som krävs?
- Har barnet/den unga eller dennes närstående utsatts för våld eller hot om våld?
- Utför barnet/den unga arbete (inkl. hushållsarbete) som har negativ inverkan på barnets skolgång, sömn, fritid och till och med hälsa?
- Krävs det att barnet/den unga har sex eller utför sexuella handlingar för att få inkvartering eller omsorg?

21.2.5. 21.2.3 Hjälpssystemet för offer för människohandel

Hjälpssystemet för offer för människohandel är riksomfattande myndighetsverksamhet. Hjälpssystemets uppgifter och rätten till hjälpåtgärder för klienterna i hjälpssystemet föreskrivs genom lag. Hjälpssystemet hjälper offer för människohandel i alla åldrar – även minderåriga. Ett offer för människohandel kan få hjälp via hjälpssystemet även om förundersökning om människohandel inte har inletts. Även personer som är vittnen vid utredning av ett människohandelsbrott kan få hjälp om de av denna orsak behöver särskild hjälp. Både finländare och utlänningar som vistas i Finland kan få hjälp – även till exempel sådana barn och unga som uppehåller sig i Finland som asylsökande eller utan laglig uppehållsrätt.

Hjälpssystemet ordnar hjälpåtgärder för sådana utländska klienter som inte har hemkommun i Finland. Om barnet har en hemkommun, ordnas hjälpåtgärderna av det välfärdsområde inom vilket barnets hemkommun är belägen. Då kan hjälpssystemet samarbeta med välfärdsområdet för att hjälpa barnet. Vid bedömningen av servicebehovet för en person i hjälpssystemet ska välfärdsområdet beakta personens eventuella specialbehov. En klientrelation i hjälpssystemet ersätter dock inte en klientrelation inom barnskyddet. Barnskyddsmyndigheten ansvarar alltid för barnskyddsåtgärderna. En hänvisning till hjälpssystemet avlägsnar eller ersätter inte heller den lagstadgade skyldigheten att göra en barnskyddsanmälan.

En minderårig som kan ha fallit offer för människohandel kan hänvisas till hjälpssystemet av polisen genom att polisen gör en muntlig eller skriftlig framställning till hjälpssystemet. Om barnet är 15–17 år behövs barnets eget samtycke för att göra framställningen. För barn i alla åldrar behövs dessutom vårdnadshavarens eller den lagliga företrädarens samtycke.

Källor och mer information:

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja Luku 7.10 Alaikäiset ihmiskaupan uhrin Suomessa (s. 54–57; 308–316) (Handbok för förundersökning av människohandelsbrott Kapitel 7.10 Minderåriga offer för människohandel i Finland)

Lapsen kuulemisen käsikirja epäiltyjen ihmiskauppatapausten tutkinnassa | Heuni (KORKMAN) (Handbok för hörande av barn i utredning av misstänkta människohandelsfall)

Policy brief 2/2023. Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuuleminen | Heuni (KORKMAN) (Människohandel: Tvingande kontroll och förhör i anslutning till brottsutredning | Heuni).

Webbplatsen för hjälpssystemet för offer för människohandel: www.ihmiskauppa.fi/sv/ (3.3.2025)

Parhaat käytännöt lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan torjumiseksi sekä uhrien tunnistamiseksi ja auttamiseksi: Selvitys Itämeren alueen maista – Valto (valtioneuvosto.fi) (Bästa praxis för att bekämpa människohandel mot barn och unga samt för att identifiera och hjälpa offren: Utredning om länderna i Östersjöområdet).

Diskrimineringsombudsmannen (2024) Lapsi ihmiskaupan kohteena s. 20–21 (Barn som offer för människohandel)

Kervinen, Elina & Ollus, Natalia 2019: Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa (Människohandel riktad mot barn och unga i Finland. HEUNI:s forskningsrapporter 89. HEUNI, Helsingfors.

Om tvångsäktenskap: (RP 65/2024) Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av 25 kap. 3 § i strafflagen

Om människohandelsbrott: (RP 103/2014) Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av strafflagen och till vissa lagar som har samband med den

HUSTAVLA: Hjälpssystemet för människohandel och barn

Hjälpssystemets jourtelefon ger hjälp tfn 029546 3177.

Du kan begära mer information om hjälpssystemet och hur personer hänvisas till systemet eller rådfråga systemet anonymt i ett enskilt fall utan uppgifter som identifierar barnet.

Hjälp som ett barn kan få som klient i hjälpssystemet:

- Hjälpssystemet ger barnskydds-/socialvårdsmyndigheterna information och konsultation om särdragen i människohandel och hjälper dem att beakta barnets bästa så bra som möjligt.
- Om barnet är asylsökande samarbetar hjälpssystemet med den förläggning eller enhet för minderåriga där barnet bor.
- Eventuella specialbehov hos ett barn i hjälpssystemet ska beaktas vid bedömningen av servicebehoven – barnet ska också skyddas mot säkerhetshot.
- Valfördsområdet kan få ersättning av staten för kostnaderna för att ordna tjänster som tillgodoser specialbehoven när barnet har fått hemkommun. Hjälpssystemet ansvarar för ordnandet av och kostnaderna för hjälpåtgärder som svarar mot behoven hos barn utan hemkommun.
- Hjälpssystemet ger råd och bistår vid behov i frågor som gäller uppehållsrätt.
- Om barnet inte har uppehållsrätt i Finland kan hjälpssystemet ge barnet tillfällig uppehållsrätt, dvs. betänketid för ett offer för människohandel.
- Hjälpssystemet ansöker om en företrädare för ett barn som upptagits i hjälpssystemet och som inte har uppehållstillstånd eller vårdnadshavare eller någon annan laglig företrädare i Finland.

21.3. HEDERSRELATERAT VÅLD

Specialsakkunnig Mimmi Koukkula, THL

Hedersrelaterat våld är processartat våld riktat mot flickor och kvinnor, där offret kontrolleras negativt av familjen, släkten eller gemenskapen. Förövarna anklagar offret för normstridigt beteende och förklarar våldet som en åtgärd för att skydda hedern.

21.3.1. Bakgrund

Hederskonflikter förekommer i en gemenskap med en strikt hierarki och könsroller. Normer, särskilt flickors och kvinnors sexualmoral, upprätthålls med våld eller hot om våld. Hedersrelaterat våld förekommer i vissa invandrargrupper i Finland men även i andra samfund som har strikta moraluppfattningar som ibland motiveras med övertygelse eller kultur.

I kulturer där samfundet spelar en stor roll uppstår hedersuppfattningen genom att mänskorna följer gemensamma värden och normer. Det kan uppstå en konflikt om individen inte handlar som förväntat och samfundet upplever detta som ett hot mot sin egen heder. En orsak kan vara att förövarna är rädda för skam, för "att tappa ansiktet" och uteslutas ur samfundet till följd av handlingar som offret har gjort eller antas ha gjort, till exempel sällskapande eller skilsmässa.

Förövarna förklarar våldet som en handling för att skydda eller återupprätta hedern. Samfundet tillåter våld eller till och med utövar påtryckning mot sina medlemmar att bruka våld. Våldet kan vara kontroll och tvång för att förebygga hedersförlust eller straff/hämnd.

Männen är ofta förövare, men också kvinnor kan utöva hedersrelaterat våld. Offret är oftast en kvinna, en ung person, en person som tillhör en sexuell minoritet eller könsminoritet eller som lämnar trossamfundet. Förövarna kan vara flera till antalet och det kan förekomma påtryckning och medhjälp mellan dem.

Hedersrelaterat våld kan ta sig uttryck i psykiskt, fysiskt, sexuellt, ekonomiskt eller digitalt våld. Det kan också vara fråga om våld i nära relationer: offret är underordnat förövarna eller står i ett beroendeförhållande till dem. Angivelsetröskeln är hög och situationen uppdagas ofta i något annat sammanhang. Det är svårt att identifiera hedersmotiv.

Förebyggande metoder är att påverka attityder, känna till rättigheter och skyldigheter, och arbeta med förövare för att ändra på hedersuppfattningarna.

21.3.2. Lagstiftning

Förövarna kränker offrets grundläggande rättigheter (hälsa, frihet, rörelsefrihet) och/eller bryter mot finsk lag. Hedersrelaterat våld är en process där de tidigaste faserna inte alltid uppfyller rekvisiten för brott. Det är fråga om annat än normal omsorg om det är tydligt att offret upplever rädsla eller ändrar sitt beteende under tryck. Tonåringar är en riskgrupp. När det gäller dem är det skäl att med låg tröskel kontakta barnskyddet.

Det finns ingen separat lagstiftning om hedersrelaterat våld. Brottsbenämningarna kan vara bland annat utpressning, tvingande, ärekränkning, diskriminering, hemfridsbrott eller brott mot besöksförbud, frihetsberövande, olaga hot, äventyrande av hälsa, tortyr samt brott mot liv, misshandel, sexualbrott och andra brott mot barn av olika grad.

Tvångsäktenskap och könsstympling av flickor och kvinnor är också hedersrelaterat våld. I Finland har tvångsäktenskap kriminaliserats som människohandel (25 kap. 3 § i strafflagen) och enligt äktenskapslagen ska ett äktenskap upphävas om en make har tvingats till äktenskapet (lag om ändring av äktenskapslagen 484/2023). Könsstympling av flickor och kvinnor ska dömas som en egen brottsbenämning (21 kap. 6 b och 6 c § i strafflagen).

21.3.3. Åtgärder

Hedersrelaterat våld måste identifieras, åtgärdas och offret måste få hjälp. Polisen statistikför hedersrelaterade motiv. I akuta situationer är det viktigt att polisen får en uppfattning om hur omfattande fallet är och gör en risk- eller hotbedömning. Här dras nytta av polisens system och det är viktigt att höra eller förhöra målsäganden.

HUSTAVLA: MISSTANKE OM HEDERSRELATERAT VÅLD

Fråga offret: (Kom ihåg att formulera öppna frågor för barn!)

- Hur känner du dig när du är hemma? (Syftet är att ta reda på om barnet upplever rädsla)
- Hur blir du behandlad hemma? (Syftet är att ta reda på om barnet har misshandlats, hotats eller begränsats)
- Vad händer om du gör egna val?
- I vilken omfattning får du röra dig (använda internet, gå på jobb osv.)?
- Hur väljer du dina vänner? (Syftet är att ta reda på om barnet själv får välja vem det umgås med)
- Vad samtalar du och de andra (i familjen, släkten, trossamfundet) om angående din vardag (din skolgång, dina kompisar, din skola osv.)? (Syftet är att ta reda på om medlemmar i samfundet har uttryckt oro över barnets rykte eller sin egen heder)

Fråga förövaren:

- Vad har hänt?
- Hurdana känslor väcker det här hos dig?
- Upplever du att du handlar för familjen/samfundet?
- För vem har du berättat om saken?

21.3.4. Frågor som stöd vid förhör med en målsägande vid hedersrelaterat våld

En uppsättning frågor för utredning av hedersrelaterat våld har tagits fram som hjälp för förhör med målsäganden. Frågorna kan i tilläpåd form användas i alla olika situationer som gäller religion och motsvarande situationer där det finns tecken på kontrollåtgärder. Frågeuppsättningen är tillgänglig i Kameleon-blankettbanken (Hedersrelaterat våld i nära förhållanden/familjer). Frågorna har utarbetats av Johanna Aapakallio (Loisto settlementti ry Söpu-arbetet), Sirpa Koskela (polisnrättningen i Helsingfors) och Satu Rantaeskola (Polisyrkeshögskolan).

Källor och mer information:

Information om skyddshem och skyddshemmens kontaktuppgifter: Skyddshem – Nollinjen (2.11.2021)

Institutet för hälsa och välfärd: <https://thl.fi/sv/teman/vald/valdsformer/hedersrelaterat-vald>

Loistosetlementti, Söpu-arbetets webbplats 2021: Söpu | (soputila.fi) (2.11.2021)

Kriscenter för invandrare som upplevt våld: Kriisikeskus Monika - Monika-Naiset liitto ry (monikanaiset.fi)

21.4. KVINNLIG KÖNSSTYMPNING (FGM)

Specialsakkunnig Mimmi Koukkula, THL

Med förkortningen FGM (Female Genital Mutilation) avses kvinnlig könsstympning, dvs. att flickors och kvinnors yttre könsorgan tas bort eller skadas utan medicinsk orsak.

21.4.1. Bakgrund

Traditionen är vanligast i en del länder i Afrika, Asien och Mellanöstern, men i och med migrationen även på annat håll. Oftast genomgår flickor könsstympning i åldern 0–15 år. Könsstympningen kan göras i olika omfattning, allt från en liten prickning till radikalt borttagande av de yttre könsorganen och sammanfogning. Könsstympningen kan orsaka hälsoproblem av olika svårighetsgrad, oftast svårighet att urinera, infektioner och smärta samt psykiska men.

21.4.2. Lagstiftning

FGM kränker de mänskliga rättigheterna. Könsstympning var fram till 31.12.2024 antingen misshandel eller grov misshandel enligt strafflagen (21 kap. 6 och 7 § i strafflagen).

Från och med 1.1.2025 gäller separat kriminalisering och bestämmelsen tillämpas på gärningar som skett efter ikraftträdandet. Enligt 21 kap. 6 b § i strafflagen ska den som helt eller delvis avlägsnar eller annars skadar en kvinnas eller flickas yttre könsorgan för kvinnlig könsstympning dömas till fängelse i minst ett och högst tio år. Försök är straffbart. Dessutom

är förberedelse till kvinnlig könsstympning straffbart sedan 1.1.2025. Enligt 21 kap. 6 c § ska den som för att begå ett brott som avses i 6 b § 1) förfar på något av de sätt som avses i 6 a § 1 mom., 2) för en kvinna eller flicka utomlands, eller 3) tvingar eller förmår en kvinna eller flicka att genomgå en handling som avses i 6 b §, för förberedelse till kvinnlig könsstympning dömas till fängelse i minst fyra månader och högst fem år. Enligt 2 mom. i samma paragraf ska det som föreskrivs i 1 mom. dock inte tillämpas om faran för att brottet skulle fullbordas var obetydlig av andra än tillfälliga orsaker eller om personen frivilligt avstod från förberedelsen till

brottet, förhindrade att förberedelsen fortsatte eller på något annat sätt eliminerade betydelsen av sin egen verksamhet vid förberedelsen till brottet.

Även till exempel en familjemedlem som inte själv utför könsstympning men som arrangerar, anstiftar, tvingar eller hjälper till att utföra ingreppet, kan göra sig skyldig till gärningen. Om en finsk medborgare eller en person som är jämförbar med en finsk medborgare, till exempel en utlänning som är permanent bosatt i Finland, gör sig skyldig till könsstympning av en flicka eller kvinna utomlands, är gärningen straffbar även om den inte är det enligt lagstiftningen i det land där ingreppet utförts.

21.4.3. Åtgärder

En yrkesutbildad person som börjar misstänka att en flicka har utsatts för könsstympning under sin vistelse i Finland eller att det finns planer på könsstympning är skyldig att anmäla detta till polisen och barnskyddet. Om det är uppenbart att könsstympningen har utförts redan före inresan i landet i en situation där en utländsk medborgare har gjort sig skyldig till misshandel av en annan utländsk medborgare utomlands, ska finska polisen samråda med åklagaren om huruvida brottet ska undersökas. Könsstympning är ett mycket känsligt ämne. Anlita alltid tolk i samtal med familjen. I samtal med flickan och mamman bör tolken vara en kvinna. Använd termen "omskärelse" när du pratar med kunden. Även om den term som annars rekommenderas är "könsstympning", kan de termer som används hjälpa kunden att förstå vad det är fråga om och att tala om det som hänt.

Ta reda på följande

Kommer flickans familj från ett land där det är vanligt med omskärelse av flickor? Har flickans mamma, systrar eller någon annan släkting blivit omskuren?

Hur förhåller sig föräldrarna till omskärelse av flickor?

Planerar familjen en längre semesterresa till hemlandet eller kommer flickan att skickas utomlands för en längre tid?

Av äldre flickor kan man fråga om de känner till att det kommer att ordnas en fest eller en ceremoni till deras ära?

HUSTAVLA: MISSTANKE OM RISK FÖR KÖNSSTYMPNING AV EN FLICKA

Hög förekomst: Somalia, Guinea, Djibouti, Sierra Leone, Mali, Egypten, Sudan, Eritrea

Ganska hög förekomst: Burkina Faso, Gambia, Etiopien, Mauretanien, Liberia, Guinea-Bissau, Tchad, Elfenbenskusten, Nigeria, Senegal, Centralafrikanska republiken, Kenya, Indonesien

Låg förekomst eller förekomsten varierar lokalt: Yemen, Tanzania, Benin, Irak, Togo, Ghana, Niger, Uganda, Kamerun, Afghanistan, Kurdiska områden (Iran, Syrien, Turkiet), Thailand, Pakistan, Ryska Kaukasus (Georgien, Dakestan), Indien

Mer information:

Institutet för hälsa och välfärd: www.thl.fi/silpominen

Blankett för utredning av könsstympningsrisken:

https://thl.fi/documents/155392151/190298470/Lomake_FGM_uhan_arviointiin2024.pdf/fe1c6ebc-a9cc-8077-8f0b-d35b3c81b52c/Lomake_FGM_uhan_arviointiin2024.pdf?t=1709029159622

22. TRAPPSTEGSMODELL FÖR ARBETSHÄLSA VID POLISEN

Internationella undersökningar visar att poliserna har psykiska problem i oroväckande omfattning. Även material som utarbetats i Finland visar att poliserna inte orkar lika bra som förut och att utbrändhet har blivit vanligare. Därför bör polisernas arbetshälsa framöver uppmärksammas i större utsträckning såväl på individnivå som i polisorganisationen som helhet. Vid polisen arbetar förutom polispersonalen även många andra sakkunniga med att bekämpa brott mot barn, bl.a. ICT-experter, inspektörer och undersökningssekreterare. De kan utsättas för en lika stor risk på grund av belastningsfaktorerna i arbetet.

I trappstegsmodellen för arbetshälsa vid polisen presenteras flera metoder för att främja arbetshälsan. Grundtanken med modellen är att stödja arbetshälsan med dagliga och vardagliga åtgärder och att sedan vid behov gå vidare mot mer krävande och intensiva stödåtgärder.

Bild 6. Trappstegsmodell för arbetshälsa vid polisen

Det första trappsteget är åtgärder som var och en kan vidta i sin vardag för att främja sin egen arbetsförmåga. Som en hörnsten i den psykiska hälsan är det viktigt att äta hälsosamt, motionera och sova tillräckligt, men på daglig basis kan man sköta hälsan även på arbetstid. Syftet med pauser under arbetsdagen är att för en stund leda bort den anställdas tankar från arbetsuppgifterna. Effektiva metoder är till exempel att lämna arbetsstationen, gå ut en stund, dricka litet vatten, läsa nyheter eller ta en kaffepaus med en kollega. Utredare som utsätts för CAM-material bör även syssla med spel under sina pauser. Undersökningar visar att uppkomsten av en posttraumatisk stressreaktion kan förebyggas genom att omedelbart efter exponering för traumatiskt material spela ett spel som kräver visuospatial förmåga, till exempel Tetris.

Hjärnan klarar inte av att bearbeta två saker samtidigt och därför tränger de visuella elementen i spelet undan informationsbehandlingen och gör att minnesbilderna av de färska traumatiska upplevelserna inte etsar sig fast i minnet lika starkt. Flera polisstationer har redan spelkonsoler så att utredarna allt emellanåt kan ha en 20 minuters spelpaus för att det traumatiska material de arbetar med ska ha mindre skadliga verkningar på den psykiska hälsan. En utredare kan så snabbt som möjligt, senast inom 5–6 timmar, efter exponeringen av material, spela till exempel Tetris eller ett rallyspel med spelutrustning som införskaffats till arbetsplatsen.

Arbetshandledning används för att utveckla och förstå det egna arbetet och reglera arbetsbelastningen. Arbetshandledningsmöten som leds av en yrkesutbildad person hålls regelbundet och enligt överenskommelse, till exempel en gång i månaden, antingen som individuella möten eller gruppmöten. Det har konstaterats att regelbunden arbetshandledning främjar och upprätthåller arbetshälsan. Arbetshandledning har länge varit en integrerad del av arbetet för sådana yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården som utför utmanande klientarbete. Det är viktigt att etablera arbetshandledningskulturen inom polisorganisationen. I utredning av brott som gäller barn är behovet av arbetshandledning uppenbart till exempel på grund av arbetets känslobelastning, utmanande möten och stor stress i arbetet. Behovet av arbetshandledning i chefsarbetet kan anses vara synnerligen motiverat även med anledning av särdragen i ledningen av undersökningen. Arbetshandledning är inte en slumpmässig eller separat stödåtgärd, utan en del av arbetsplatsens grundläggande uppgift. I stället för enskilda möten som pågår några timmar bör arbetshandledningen ses som en omfattande inlärningsprocess, vars effekter stöder de anställda även mellan träffarna, till exempel i form av bättre stresshantering, effektivare arbetsätt, mera finlipat teamarbete eller ett mer positivt arbetsklimat. Valet av arbetshandledare bör övervägas noggrant och det är bra att ordna ett introduktionsbesök och välja den person som är mest lämplig med tanke på kompetensen och arbetsplatsens behov.

Avlastningssamtal används som en intern åtgärd inom polisorganisationen i situationer där arbetet utgör ett hot mot arbetshälsan. Ett avlastningssamtal är en gruppintervention för debriefing av en traumatisk händelse. Målet är att ge berörda tillfälle att under handledning gå igenom en uppskakande händelse. Att en person deltar i ett samtal betyder inte att hen kan antas ha någon psykisk störning eller nedsatt förmåga att klara av det krävande polisarbetet. Avlastningssamtalet är inte terapi och ersätter inte mentalvårdstjänster. Avlastningssamtalet är ett tryggt tillfälle för deltagarna att sätta ord på en uppskakande händelse som de varit med om tillsammans. Samtidigt aktiveras stödet från de andra i gruppen som upplevt detsamma. Handledarna lär också ut metoder för återhämtning och ger råd och anvisningar om det skulle uppstå svårare symtom. När det gäller brott mot barn är det skäl att fästa vikt vid Polisstyrelsens föreskrift (2019, POL-2019-14546), där uttryckligen möten med barnoffer nämns som en särskild anledning att ordna avlastningssamtal. Avlastningssamtal bör ordnas aktivare än hittills inom brottsutredning. Samtalen ingår i arbetsplikten och chefen ansvarar för att de ordnas. I praktiken informerar chefen en avlastningssamtalskoordinator som sköter arrangemangen och kallar på en handledare som ska leda samtalet. Eftersom de som utreder brott mot barn till och med dagligen möter barnoffer i sitt arbete, och ett avlastningssamtal i praktiken inte kan ordnas i varje enskilt fall, är det ibland svårt för en chef att bedöma och bli medveten om fall som varit särskilt uppskakande för utredarna. Därför är det bra att komma ihåg att vem som helst av utredarna själva kan vända sig till exempel till samtalskoordinatören, chefen eller en bekant handledare och underrätta dem om en situation som ger anledning att ordna ett avlastningssamtal. Tröskeln för att ordna samtal ska vara mycket låg. Det ska vara ett automatiskt och etablerat förfaringssätt att ordna samtal, i synnerhet alltid när någon begär detta. I samtalet deltar de som berörs av fallet: ibland bara en utredare, ibland hela utredningsgruppen.

Utöver de ovan beskrivna allmänna åtgärderna som syftar till att stödja arbetshälsan, kan enskilda poliser ibland behöva personligt psykiskt stöd av den typ som finns på modellens högre nivåer. Ett exempel är att en utredare besöker en psykolog inom företagshälsovården. Även om företagshälsovården i denna modell placerar sig på den näst sista nivån, är det viktigt

att komma ihåg att företagshälsovårdens uppgift i hög grad är förebyggande arbete såsom företagshälsoundersökningar samt handledning och rådgivning. Samtidigt är företagshälsovården en plats man kan kontakta när arbetsförmågan redan är hotad. Där finns professionell hjälp till exempel för psykiska utmaningar av olika grad. Polisensheterna ingår regelbundet avtal med tjänsteleverantörer inom företagshälsovården och psykologtjänster hör till företagshälsovården. I regel kan alla poliser besöka psykologen flera gånger per år. Vanliga orsaker till att man vänder sig till en psykolog är olika kriser i livet som starkt påverkar arbetsförmågan, till exempel skilsmässa, att man själv eller en närstående insjuknar allvarligt och arbetsrelaterade orsaker som exempelvis att man upplever utmattning, konflikter i arbetsgemenskapen eller traumatiska arbetsituationer som man inte får ur tankarna. Även korta interventioner som består av bara några få besök kan vara en mycket effektiv hjälp för att lösa problem, bearbeta fall och klara sig genom en svår livssituation.

På översta nivån i modellen finns en posttraumaworkshop. Det är en årlig tredagarsworkshop som ordnas av Polisstyrelsen, där deltagarna stannar upp för att fokuserat, kontrollerat och tryggt tillsammans med yrkesutbildad mentalvårdspersonal bearbeta personliga traumatiska upplevelser. Personerna kan delta med anledning av en enskild händelse eller en börda som hopats under arbetsåren. I workshoppen bearbetas upplevelserna på tre olika sätt: med psykoterapeutiska metoder, med hjälp av kamratstöd och genom psykoedukativa föreläsningar. Hundratals poliser har redan deltagit i posttraumaworkshoppar och upplevt att deltagandet haft en mycket positiv, till och med avgörande, inverkan på deras välbefinnande.

Sviktande mental hälsa och arbetsförmåga är en önskad men ofta en ganska logisk följd om man blivit utsatt för alltför stor belastning och traumatiserande material i polisarbetet. Detta orsakar inte bara ekonomiska och praktiska problem för organisationerna, utan också mycket mänskligt lidande. Som ovan beskrivits kan arbetshälsan dock stödjas på många olika sätt. Målet med trappstegsmodellen är att sammanställa och strukturera dessa metoder så att de blir synliga. För att urvalet av metoder ska kunna tillämpas krävs ännu att en del åtgärder etableras på organisationsnivå och att man medvetet fattar beslut. Samtidigt är det viktigt att de som utreder brott som gäller barn med låg tröskel använder sig av alla tjänster för psykiskt stöd och arbetshälsa som modellen erbjuder.

Källor och mer information:

Kaunisto, J. (2021). Poliisin työhyvinvointi (Arbetshälsa vid polisen). I verket Poliisiyön psykologia (Psykologi i polisarbetet). J. Kaunisto (red.) Tammerfors: Polisyrykeshögskolan.

Polisstyrelsens föreskrift POL-2019-14546: Kriittisten tilanteiden jälkitoimet poliisihallinnossa (Åtgärder efter krissituationer inom polisförvaltningen).

Polisens riksomfattande verksamhetsplan för företagshälsovården 2019–2024.

Polisstyrelsen & Vuori-Murto, P. (2024). ”Lisäarvoa? Ilman henkilöstöjohtamista ei tuoteta mitään arvoa.” (Mervärde? Utan personalledning skapas inget värde). Selvitys henkilöstöjohtamisen tilasta (En utredning om personalledningssituationen). Polisstyrelsen.

College of Policing, British Psychological Society & National Policing Vulnerability Coordination Centre. (2019). Supporting the wellbeing of internet child abuse teams. Introduction guidance. UK College of Policing.

Alhanen, K., Kansanaho, A., Ahtiainen, O-P., Kangas, M., Soini, T. & Soininen, J. (2011). Työnohjauksen käsikirja (Handbok i arbetshandledning). Tavastehus: Tammi.

Holmes, E. A., James, E.L., Coode-Bate, T. & Deeprose, C. (2009). Can playing computer game Tetris reduce the build-up of flashbacks for trauma? PlosOne, 4(1), 4153.

Iyadurai, L., Blackwell, S. E., Meiser-Stedman, R., Watson, P. C., Bonsall, M. B., Geddes, J. R., Nobre A. C. & Holmes, E. A. (2018). Preventing intrusive memories after trauma via a brief intervention involving Tetris computer game play in the emergency department: a proof-of-concept randomized controlled trial. *Molecular Psychiatry*, 23, 674–682.

Korhonen, M. (2019). Poliisin posttraumatyöpaja työhyvinvoinnin edistäjänä (Polisens posttraumaworkshop som främjare av arbetshälsa). Tammerfors: Polisyreshögskolan.

Andersen, J. P., Papazoglou, K., Koskelainen, M. & Nyman, M. (2015). Knowledge and Training Regarding the Link Between Trauma and Health: A National Survey of Finnish Police Officers. *Journal of Police Emergency Response*, 5(2), 1–12.

Polisstyrelsens publikation
ISBN (webbpublikation) 978-952-7267-33-2

Handboken på nätet: poliisi.fi